

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№21 листопад 2023

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецьки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнатєва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 21 листопад 2023 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»
(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nauka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 02.11.23 р.
Підписано до друку 02.11.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 25.2.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 0211/2.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2023

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні. Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezeny u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 21 листопад 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Голян В. А., Коробка Р. В.

Інвестування природоохоронної діяльності у водогосподарському комплексі: воєнні виклики та виклики повоєнного відновлення 5

Зінчук Т. О., Паламарчук Т. М., Устюк Т. В.

Інвестування в сталий розвиток "зеленої" економіки: європейські імперативи для України 11

Вініченко І. І., Кобець Є. А., Теслюк Ю. В.

Формування стійкого розвитку підприємства 21

Свиноус І. В., Присяжнюк Н. М., Федорук Ю. В., Лозінський М. В., Федорук Н. М.

Сучасний стан світового ринку меду та місце України в ньому 26

Фарат О. В., Русин-Гриник Р. Р., Бахор О. Р.

Зміст і форма системи цінностей циркулярної економіки 32

Меліхова Т. О., Білоконь М. Ю.

Удосконалення документування обліку та контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів для поліпшення фінансового обліку та аудиту 38

Макаренко А. П., Панченко А. В.

Удосконалення обліку, оподаткування та внутрішнього контролю будівельних матеріалів з урахуванням європейського досвіду впровадження податків на підприємстві за міжнародною програмою з метою оптимізації податкового планування 44

Фостолович В. А., Томчук В. В., Гуртовий О. О., Фостолович Р. С., Гуртовий Ю. А.

Теоретичні аспекти управління доходами підприємства: порядок формування, технологія розподілу 52

Халатур С. М., Масюк Ю. В., Барабаш В. О.

Модель вибору ефективної фінансової стратегії діяльності аграрних підприємств 58

Дудка Ю. П.

Стратегічне планування діяльності освітньої компанії в умовах глобалізації на прикладі MediaStar LLC 63

Редько К. Ю.

Післявоєнне відновлення науки та освіти: уроки Японії, Китаю, США для України 69

Безверхий К. В., Поддубна Н. М., Примах Н. В., Мельник А. М.

Визначення сутності "міжнародного аудиту" як одного із ключових інструментів транспарентності діяльності інституцій 79

Олійник А. С., Могилевський М. В., Лявінець І. О., Попов О. Є., Нестеренко В. В.

Оптимізація виробничих витрат при формуванні стратегії розвитку підприємства в бізнес-середовищі 84

Поврозник П. П.

Глобальні індикатори інноваційного розвитку підприємництва 91

Григоренко А. І.

Інвестиційний потенціал енергетичного сектору економіки України: можливості та обмеження 97

Державне управління

Запорожець Т. В.

ГЕНЕЗА УРЯДОВИХ МЕРЕЖ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ:

від Public Service Network (PSN) до Future Network for Government (FN4G) 104

Орлова Н. С., Мірко Н. В.

Публічні механізми реалізації соціальної політики України в умовах сталого розвитку 108

Дацій Н. В., Лоренц Б. С., Колісник Р. Ю.

Закордонний досвід публічного управління залученням інвестицій в інновації 114

Ханіна О. І.

Аналіз складових системи державного управління інноваційною трансформацією охорони здоров'я 118

Горбенко О. М.

Основні підходи до поняття "державна політика економічної безпеки країни" 122

Верещак О. О.

Удосконалення нормативно-правового забезпечення реалізації цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України в умовах зовнішньої військової агресії 127

Микитась І. М.

Досвід сталого економічного розвитку регіонів на прикладах країн світу 134

Ульянченко Н. М.

Проблеми реалізації державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я в Україні 142

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 21 / 2023

CONTENTS:

Economy

Holian V., Korobka R.

INVESTING IN ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE WATER SECTOR: WAR AND POST-WAR RECOVERY CHALLENGES 5

Zinchuk T., Palamarchuk T., Usiuk T.

INVESTMENT IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE GREEN ECONOMY: EUROPEAN IMPERATIVES FOR UKRAINE 11

Vinichenko I., Kobets E., Tesliuk Yu.

FORMATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE 21

Svynous I., Prysiashniuk N., Fedoruk Y., Lozinskyi M., Fedoruk N.

THE CURRENT STATE OF THE GLOBAL HONEY MARKET AND UKRAINE'S PLACE IN IT 26

Farat O., Rusyn-Hrynyk R., Bahor O.

CONTENT AND FORM OF THE CIRCULAR ECONOMY VALUES SYSTEM 32

Melikhova T., Bilokon M.

IMPROVING DOCUMENTATION OF ACCOUNTING AND CONTROL OF CAPITAL AND CURRENT REPAIRS OF FIXED ASSETS TO IMPROVE FINANCIAL ACCOUNTING AND AUDIT 38

Makarenko A., Panchenko A.

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING, TAXATION AND INTERNAL CONTROL OF CONSTRUCTION MATERIALS TAKING INTO ACCOUNT THE EUROPEAN EXPERIENCE OF IMPLEMENTING TAXES AT THE ENTERPRISE ACCORDING TO THE INTERNATIONAL PROGRAM IN ORDER TO OPTIMIZE TAX PLANNING 44

Fostolovych V., Tomchuk V., Hurtovyi O., Fostolovych R., Hurtovyi Yu.

THEORETICAL ASPECTS OF ENTERPRISE REVENUE MANAGEMENT: ORDER OF FORMATION, DISTRIBUTION TECHNOLOGY 52

Khalatur S., Masiuk Iu., Barabash V.

A MODEL FOR CHOOSING AN EFFECTIVE FINANCIAL STRATEGY FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES COMPANIES 58

Dudka Yu.

STRATEGIC PLANNING OF EDUCATIONAL COMPANY ACTIVITY IN THE GLOBALIZATION CONTEXT: A CASE STUDY OF MEDIASTAR LLC 63

Redko K.

POST-WAR RESTORATION OF SCIENCE AND EDUCATION: LESSONS FROM JAPAN, CHINA AND THE USA FOR UKRAINE 69

Bezverkhyi K., Poddubna N., Pryimak N., Melnyk A.

DEFINING THE ESSENCE OF "INTERNATIONAL AUDIT" AS ONE OF THE KEY TOOLS FOR THE TRANSPARENCY OF INSTITUTIONAL ACTIVITIES 79

Oliinyk A., Mohylevskyi M., Liavinets I., Popov O., Nesterenko V.

OPTIMIZATION OF PRODUCTION COSTS IN THE FORMATION OF THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE ENTERPRISE IN THE BUSINESS ENVIRONMENT 84

Povroznyk P.

GLOBAL INDICATORS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP 91

Hryhorenko A.

INVESTMENT POTENTIAL OF THE ENERGY SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE: OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS 97

Public administration

Zaporozhets T.

GENESIS OF GOVERNMENT NETWORKS OF GREAT BRITAIN: FROM PUBLIC SERVICE NETWORK (PSN) TO FUTURE NETWORK FOR GOVERNMENT (FN4G) 104

Orlova N., Mirko N.

GOVERNMENT MECHANISMS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE SOCIAL POLICY OF UKRAINE IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT 108

Datsii N., Lorents B., Kolesnyk R.

FOREIGN EXPERIENCE OF PUBLIC MANAGEMENT OF ATTRACTING INVESTMENT IN INNOVATION 114

Hanina O.

ANALYSIS OF COMPONENT SYSTEMS OF STATE MANAGEMENT OF INNOVATIVE TRANSFORMATION OF HEALTH CARE 118

Horbenko O.

BASIC APPROACHES TO THE CONCEPT OF "STATE POLICY OF ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY" 122

Vereschak O.

IMPROVEMENT OF THE REGULATORY AND LEGAL SECURITY OF THE IMPLEMENTATION OF CIVILIAN CONTROL OVER THE SECTOR OF SECURITY AND DEFENSE OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF EXTERNAL MILITARY AGGRESSION 127

Myktyas I.

SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS BASED ON EXPERIENCE COUNTRIES AROUND THE WORLD 134

Ulyanchenko N.

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE SPHERE OF HEALTH PROTECTION IN UKRAINE 142

В. А. Голян,
*д. е. н., професор, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів
і природокористування України "Боярська лісова дослідна станція", м. Боярка*
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>
Р. В. Коробка,
*к. е. н., докторант, Національний університет біоресурсів
і природокористування України, м. Київ*
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8878-0153>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.5

ІНВЕСТИВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВОДОГОСПОДАРСЬКОМУ КОМПЛЕКСІ: ВОЄННІ ВИКЛИКИ ТА ВИКЛИКИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

V. Holian,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Separate division of National University
of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Boyarka
R. Korobka,
PhD in Economics, Doctoral candidate, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

INVESTING IN ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE WATER SECTOR: WAR AND POST-WAR RECOVERY CHALLENGES

Обґрунтовано, що в умовах високого рівня спрацювання мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури та руйнації водоочисних споруд внаслідок російської збройної агресії набуває підвищеної актуальності вирішення проблеми нарощення обсягів інвестування природоохоронної діяльності у водогосподарському комплексі України. Встановлено, що основними складовими фінансування капітальних інвестицій у природоохоронну діяльність у водогосподарському комплексі виступають: інвестування запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес, інвестування систем каналізації, інвестування індустрії очищення зворотних вод від забруднюючих речовин, фінансування технічної бази усунення теплового впливу зворотних вод на водні об'єкти, інвестування розбудови матеріально-технічної бази науково-технічного забезпечення очищення зворотних вод. Дослідження показали, що у 2015—2020 роках у динаміці фінансування капітальних інвестицій в очищення зворотних в цілому спостерігається висхідна тенденція, але вона зумовлена не реальним збільшенням обсягів інвестування модернізації об'єктів водоохоронної інфраструктури, а інфляційно-девальваційними процесами, котрі детермінували механічне зростання номінальних сум капіталовкладень. Доведено, що забезпечення прискорених темпів відновлення зруйнованих війною мереж очищення зворотних вод та зниження рівня спрацювання об'єктів водоохоронної інфраструктури потребує розроблення сучасного інституційного підґрунтя запровадження фінансових преференцій (пільгове оподаткування та кредитування, пряма бюджетна підтримка) для суб'єктів водоохоронного підприємництва, котрі реалізують проекти модернізації інфраструктури очищення зворотних вод у корпоративному та публічному секторах. Обґрунтовано, що перспек-

тивна модель інвестування природоохоронної діяльності у водогосподарському комплексі має передбачати налагодження взаємодії з урядами іноземних держав, міжнародними фінансово-кредитними організаціями та глобальними екологічними фондами в частині спільного фінансування з українськими партнерами проєктів усунення наслідків руйнації водоочисних споруд внаслідок дій російських загарбників та модернізації ветхих мереж об'єктів водоохоронної інфраструктури.

It is substantiated that in the context of a high level of deterioration of the network of water protection infrastructure facilities and destruction of water treatment facilities as a result of Russian armed aggression, the problem of increasing the volume of investment in environmental protection activities in the water sector of Ukraine is becoming increasingly relevant. It is established that the main components of financing capital investments in environmental protection activities in the water sector are: investment in preventing pollution by making changes to the production process, investment in sewage systems, investment in the industry of wastewater treatment from pollutants, financing the technical basis for eliminating the thermal impact of wastewater on water bodies, and investment in developing the material and technical basis for scientific and technical support for wastewater treatment. The research has shown that in 2015–2020, the dynamics of financing capital investments in wastewater treatment generally showed an upward trend, but it was not due to a real increase in the volume of investments in the modernisation of water protection infrastructure, but to inflationary and devaluation processes that determined the mechanical growth of nominal amounts of investments. It is proved that ensuring accelerated rates of restoration of wastewater treatment networks destroyed by the war and reducing the level of wear and tear of water protection infrastructure requires the development of a modern institutional framework for the introduction of financial preferences (preferential taxation and lending, direct budget support) for water protection business entities implementing projects to modernise wastewater treatment infrastructure in the corporate and public sectors. It is substantiated that a promising model for investing in environmental protection activities in the water sector should include establishing cooperation with foreign governments, international financial and credit organisations, and global environmental funds in terms of co-financing with Ukrainian partners projects to eliminate the consequences of the destruction of water treatment facilities as a result of the actions of the Russian invaders and modernise dilapidated networks of water protection infrastructure.

Ключові слова: інвестування, природоохоронна діяльність, капітальні інвестиції, водогосподарський комплекс, публічно-приватне партнерство, повоєнне відновлення.

Key words: investment, environmental protection, capital investment, water management, public-private partnership, post-war recovery.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Водогосподарський комплекс виступає важливою ланкою національного господарства, оскільки забезпечує використання водних ресурсів як для потреб виробничої та невиробничої сфери, а також для сектору домогосподарств. Прикметною рисою функціонування водогосподарського комплексу є те, що значні обсяги водних ресурсів після використання у господарському обігу потребують очищення. З огляду на це очищення зворотних вод виступає одним з пріоритетів модернізації водогосподарської та водоохоронної інфраструктури. Високий рівень водоочисного обладнання потребує значних капітальних вкладень. Дана проблема ще більше загострилася в умовах російської агресії, коли водоочисна інфраструктура зазнала масштабних руйнувань і це фактично створило передумови для загострення екологічної обстановки в багатьох населених пунктах.

Тому в умовах повоєнного відновлення інфраструктури природоохоронної діяльності однією з основних домінант виступить оновлення, модернізація та реконструкція мережі інфраструктурних об'єктів по очищенню зворотних вод. Підвищення результативності інвестування природоохоронної діяльності у водогосподарському комплексі пов'язується з диверсифікацією джерел та методів фінансово-інвестиційного забезпечення процесів запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес, модернізації систем каналізації, очищення зворотних вод від забруднюючих речовин, усунення теплового впливу зворотних вод на водні об'єкти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У зв'язку з надмірною уніфікованістю джерел фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації інфраструктури природоохоронної діяльності у водогосподарському комплексі в останні роки активізувалися дос-

лідження, які пов'язані з пошуком нових механізмів та моделей інвестування проєктів оновлення водоочисних мереж в основних сегментах водогосподарського комплексу. М. Сербов, І.Іртицева та О. Павленко стверджують, що наразі основним джерелом фінансування витрат на здійснення робіт у сфері водного господарства є кошти державного та регіонального бюджету. Протягом 2015—2020 років валові обсяги фінансування галузі зросли майже у два рази, що свідчить про пріоритетність даної сфери для розвитку економіки та територій. У розрізі основних напрямків фінансування протягом аналізованого періоду найбільше зростання спостерігаємо у сфері фінансування витрат на керівництво та управління водного господарства, що пов'язано з реформуванням галузі, впровадженням інформаційних технологій в управлінні [5, с. 305]. Водночас необхідно зауважити, що спостерігається номінальне зростання інвестиційних вливань у природоохоронну діяльність підприємств водогосподарського комплексу, що зумовлено, як правило інфляційно-девальваційними процесами, котрі вимагали механічного збільшення фінансування витрат в утримання та експлуатацію водоочисного обладнання.

Т. Сугак акцентує увагу на тому, що важливою метою реформування підприємств водопостачання та водовідведення є стабільне функціонування цієї сфери, а це можливо за умов достатнього фінансування та ефективної діяльності господарюючих суб'єктів. Прикметними рисами функціонування водогосподарського комплексу в сучасних умовах є високий рівень старіння основних фондів та аварійності більшості водопровідних мереж, які потребують значних капіталовкладень. Також спостерігається інвестиційна непривабливість сфери водопостачання та водовідведення [6].

Доцільність активізації інвестування природоохоронної діяльності у водогосподарському комплексі обґрунтувала у своїх працях І.Андрощук. Вона переконана, що держава у 90-х роках минулого століття не мала можливості фінансувати навіть критично необхідний перелік водогосподарських та водоохоронних заходів, що забезпечували б раціональне водокористування та уникнення підтоплення населених пунктів і сільськогосподарських угідь [1, с. 33]. Відсутність належних обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення, в першу чергу, модернізації індустрії очищення зворотних вод якраз і була причиною поступового спрацювання мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури, що негативним чином відображалось на результативності водовідведення в цілому. У підсумку у 90-х роках минулого століття та на початку 2000-х років навіть за умови зменшення частки водомістких галузей у структурі господарського комплексу питома забруднення водних джерел мало тенденцію до зростання.

На думку В.Мандзика, необхідно більш широко використовувати такі сучасні ринкові форми фінансового забезпечення управління водними ресурсами, як кредитування, сек'юритизація прав користування водними об'єктами та подальше їх акціонування, самофінансування на основі розширеного відтворення й капіталізації водних ресурсів, зовнішнього фінансування тощо. Важливу роль у розвитку фінансової системи управління водними ресурсами також повинно відігравати інформаційне забезпечення, яке передбачає активне застосування рек-

лами, що сприятиме активізації платіжної дисципліни, та інформування потенційних інвесторів з метою заохочення вкладання коштів у проєкти модернізації водного господарства [4, с. 117—118]. Поглиблення децентралізації влади та завершення процесу укрупнення територіальних громад сформували сприятливі передумови для диверсифікації джерел інвестування комунального сектора водогосподарського комплексу, оскільки місцева влада отримала можливості реалізовувати ініціативи стосовно залучення приватних інвестицій в оновлення індустрії водопідготовки та водоочищення. Саме на рівні територіальної громади і необхідно сформувати механізм інформаційного забезпечення процесів інвестування природоохоронної діяльності у водогосподарському комплексі, щоб потенційний інвестор мав всю необхідну інформацію про стан комунальної водоохоронної інфраструктури, що значною мірою і детермінуватиме форми, методи та способи інвестиційної діяльності.

Певним рівнем системності щодо інвестування природоохоронної діяльності у корпоративному секторі водогосподарського комплексу відзначається підхід Н.Ковшун. На її думку, необхідним є встановлення партнерських взаємовідносин між суб'єктами підприємницької діяльності та водогосподарськими підприємствами в частині фінансування будівництва додаткових водогонів та їх підтримки в належному стані, а також будівництва каналізаційних або очисних споруд для відведення стічних вод як для промислового підприємства, так і сусідніх населених пунктів [3, с. 244]. Тобто консолідація організаційних можливостей та фінансових ресурсів корпоративного сектора та водогосподарських організацій дасть змогу накопичувати інвестиції, які необхідні для введення сучасних водоочисних технологій та зниження рівня спрацювання мережі об'єктів водогосподарської та водоохоронної інфраструктури. Більше того, держава має застосовувати стимули для виробничих підприємств-великих водокористувачів оновлювати інфраструктуру очищення відпрацьованих вод та впровадження систем повторного водоспоживання, що у підсумку забезпечить зменшення скидів неочищених зворотних вод та сприятиме економії свіжої води. В умовах російської агресії, котра призвела до руйнування водопровідно-каналізаційних мереж багатьох населених пунктів, та необхідності повоєнного відновлення водоохоронної інфраструктури проблема інвестування природоохоронної діяльності у водогосподарському комплексі набуває ще більшої актуальності.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є аналіз основних тенденцій фінансування капітальних інвестицій в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансово-інвестиційного забезпечення та обґрунтування пріоритетних напрямів нарощення інвестиційних вливань у природоохоронну діяльність суб'єктів водогосподарського та водоохоронного підприємництва з врахуванням вимог воєнного часу та потреб повоєнного відновлення мережі об'єктів інфраструктури водоочищення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною складовою природоохоронної діяльності у водогосподарському комплексі виступає очищення

Таблиця 1. Капітальні інвестиції в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020/ 2015, +/-	2020/ 2015, %
Капітальні інвестиції в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування, млн грн	848,9	1160,0	1276,5	1692,6	1753,9	1578,2	729,3	1,9 рази
Запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес, млн грн	120,4	140,8	212,2	280,4	276,7	77,3	-43,1	64,2%
Системи каналізації, млн грн	460,5	721,1	617	669,4	812	617	156,5	1,3 рази
Очищення зворотних вод від забруднюючих речовин, млн грн	257,5	290,7	397,4	685,3	653,1	835	577,5	3,2 рази
Усунення теплового впливу зворотних вод на водні об'єкти, млн грн	1,8	2,3	39,1	28,1	5,7	3,1	1,3	1,7 рази
Аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження і т.п., млн грн	7,9	3,8	0,8	4,9	1,9	31,5	23,6	4 рази
Інші витрати, пов'язані з очищенням зворотних вод, млн грн	0,8	1,3	10	24,5	4,5	14,3	13,5	17,9 рази

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

зворотних вод. Очищення зворотних вод передбачає використання мережі технічних споруд та засобів з метою мінімізації попадання забруднених вод у природні та штучні водні об'єкти. Очищення зворотних вод є необхідною передумовою зниження техногенного впливу на довкілля промислового сектора, житлово-комунального та сільського господарства. Фінансово-інвестиційне забезпечення мережі об'єктів водогосподарської та водоохоронної інфраструктури загальнодержавного значення здійснюється за рахунок коштів держбюджету. Потреби в інвестуванні суб'єктів комунального водопостачання та водовідведення, як правило, задовольняються за рахунок коштів місцевих бюджетів. У промисловому секторі та сільськогосподарському виробництві фінансування модернізації індустрії очищення зворотних вод відбувається за рахунок власних коштів підприємств, котрі в умовах кризових явищ та воєнного стану, як правило, спрямовуються на утримання водоочисних засобів, а не на їх оновлення та модернізацію, що у підсумку консервує високий рівень спрацювання водоочисного обладнання. Такий спектр джерел фінансування природоохоронної діяльності у названих сегментах водогосподарського комплексу у підсумку і зумовив результативність фінансування капітальних інвестицій в очищення зворотних вод.

У 2015—2020 роках у динаміці номінальної величини капітальних інвестицій в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні спостерігається висхідна тенденція. У 2020 році порівняно з 2015 роком даний показник збільшився на 729,3 млн грн або в 1,9 рази (табл. 1). Така динаміка сукупної величини капітальних інвестицій в очищення зворотних у номінальному вираженні зумовлена значною мірою тенденціями фінансування капітальних інвестицій в окремі складові водоочищення. Зокрема, у 2020 році порівняно з 2015 роком капітальні інвестиції в запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес зменшилися на 43,1 млн грн або на 35,8%.

Це є негативним моментом, оскільки недолуге фінансування саме цієї статті капітальних інвестицій в очищення зворотних вод і є основною причиною попадання забруднюючих речовин у природні та штучні водні об'єкти. У 2020 році порівняно з 2015 роком відбулося збільшення фінансування капітальних видатків у оновлення систем каналізації. Збільшення склало 156,5 млн грн або в 1,3 рази.

Найбільш прискореними темпами зростала номінальна сума капітальних інвестицій в очищення зворотних вод від забруднюючих речовин. У 2020 році порівняно з 2015 роком капітальні інвестиції в очищення зворотних вод від забруднюючих речовин збільшилися на 577,5 млн грн або в 3,2 рази.

Напрошується висновок про те, що у 2015—2020 роках капітальні інвестиції в частині очищення зворотних вод найбільш прискореними темпами зроста-

ли у боротьбу з наслідками забруднення (очищення від забруднюючих речовин), а не з упередженням виникнення різноманітних видів забруднення природних та штучних водних об'єктів (внесення змін у виробничий процес).

Незважаючи на невеликі суми фінансування капітальних інвестицій в усунення теплового впливу зворотних вод на водні об'єкти, у 2015—2020 роках не спостерігається чіткої тенденції у динаміці фінансування даної складової очищення зворотних вод, що пов'язано з виникненням необхідності усунення проявів теплового впливу у зворотних вод на природні водні джерела в окремих адміністративних утвореннях та населених пунктах. Позитивною стороною фінансування капітальних інвестицій в очищення зворотних вод у 2015—2020 роках є значне зростання капітальних видатків в аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження, що підвищує ймовірність проведення адекватної оцінки реальних збитків, понесених внаслідок недостатнього рівня очищення зворотних вод, а це дасть змогу вчасно виявляти тип та рівень забруднення і формувати техніко-технологічну базу усунення забруднень водних джерел. Також у 2020 році порівняно з 2015 роком значно зросли капітальні інвестиції в інші заходи та технології, пов'язані з очищенням зворотних вод (таке збільшення склало 13,5 млн грн).

Незважаючи на те, що у 2015—2020 роках в динаміці номінальної величини капітальних інвестицій в очищення зворотних вод в цілому спостерігається висхідна тенденція, за винятком 2020 року порівняно з 2018—2019 роками (причина зменшення введення карантинних обмежень у зв'язку з пандемією коронавірусу), за аналізований період не відбулося посилення інвестиційної спрямованості сукупних витрат в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування. Капітальні інвестиції в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування у 2015 році становили 848,9 млн грн, у 2016 — 1160,0 млн грн, у 2017 — 1276,5 млн грн, у 2018 — 1692,6 млн грн, у 2019 — 1753,9 млн грн, у

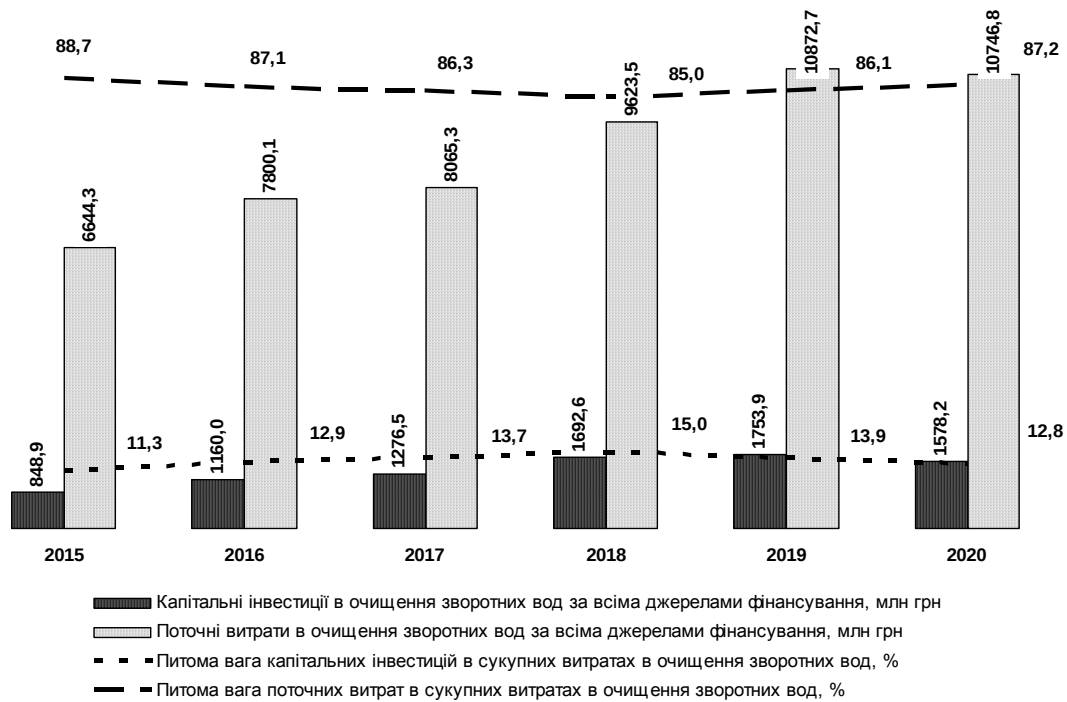

Рис. 1. Капітальні інвестиції та поточні витрати в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування у 2015–2020 роках

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

2020 — 1578,2 млн грн. Найвище значення даного показника спостерігалось у 2019 році (1753,9 млн грн), а найнижче у 2015 році (848,9 млн грн) (рис. 1).

Питома вага капітальних інвестицій в сукупних витратах в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування у 2015 році становили 11,3%, у 2016 — 12,9%, у 2017 — 13,7%, у 2018 — 15,0%, у 2019 — 13,9%, у 2020 — 12,8%. Найвище значення даного показника спостерігалось у 2018 році (15,0%), а найнижче — у 2015 році (11,3%). У 2020 році порівняно з 2015 роком питома вага капітальних інвестицій в сукупних витратах в очищення зворотних вод зросла на 1,5%. Тобто у 2015–2020 роках частка капітальних інвестицій у сукупних витратах в очищення зворотних вод коливалася в діапазоні 11,3—15,0%.

Водночас сума поточних витрат в очищення зворотних вод значно перевищувала суму капітальних інвестицій, що свідчить про те, що процеси введення нових видів та модернізації діючого водоочисного обладнання проходили надзвичайно мляво, а основні кошти витрачалися на утримання та обслуговування мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури. Поточні витрати в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування у 2015 році становили 6644,3 млн грн, у 2016 — 7800,1 млн грн, у 2017 — 8065,3 млн грн, у 2018 — 9623,5 млн грн, у 2019 — 10872,7 млн грн, у 2020 — 10746,8 млн грн. Найвище значення даного показника спостерігалось у 2020 році (10746,8 млн грн), а найнижче у 2015 році (6644,3 млн грн).

У 2020 році порівняно з 2015 роком поточні витрати в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування зросли на 4102,5 млн грн. Питома вага поточних витрат в сукупних витратах в очищення зворотних вод у 2015 році становили 88,7%, у 2016 — 87,1%, у 2017 — 86,3%, у 2018 — 85,0%, у 2019 — 86,1%, у

2020 — 87,2%. Найвище значення даного показника спостерігалось у 2015 році (88,7%), а найнижче у 2018 році (85,0%). У 2020 році порівняно з 2015 роком питома вага поточних витрат в сукупних витратах в очищення зворотних вод знизилася на 1,5%. Незважаючи на те, що у 2020 році порівняно з 2015 роком питома вага поточних витрат дещо знизилася в цілому у 2015–2020 роках вона коливалася в інтервалі 85,0—88,7%. Тобто більше 80% сукупних витрат в очищення зворотних вод спрямовуються на оплату праці персоналу, який обслуговує водоочисне обладнання, на оплату енергоносіїв та комунальних послуг, придбання дрібного інвентарю та окремих матеріалів.

Виходячи з проведеного аналізу фінансування капітальних інвестицій у природоохоронну діяльність водогосподарського комплексу та виявлених вузьких місць інвестування проєктів модернізації мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури, а також враховуючи виклики воєнного часу та повоєнного відновлення національного господарства, можна стверджувати, що основними пріоритетами фінансово-інвестиційного забезпечення оновлення індустрії водоочищення виступають: 1) розроблення інституційного підґрунтя запровадження фінансових преференцій для суб'єктів водоохоронного підприємництва, котрі реалізують проєкти модернізації інфраструктури очищення зворотних вод у корпоративному та публічному секторах; 2) застосування прямих та непрямих бюджетних стимулів для підприємств водогосподарського комплексу для переорієнтації їх діяльності з усунення наслідків забруднення водних джерел (очищення зворотних вод від забруднюючих речовин) на упередження проявів різноманітних видів забруднення водних об'єктів (запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес); 3) розроблення державних програм

фінансування лізингових угод щодо придбання сучасного водоочисного обладнання для потреб водоохоронної інфраструктури промислових підприємств та підприємств водопровідно-каналізаційного господарства; 4) законодавче забезпечення урізноманітнення угод публічно-приватного партнерства як через передачу мереж водоочищення у довгострокове користування, так і через створення для їх використання нестатутних об'єднань кластерного типу [2]; 5) налагодження взаємодії з урядами іноземних держав, міжнародними фінансово-кредитними організаціями та глобальними екологічними фондами в частині спільного фінансування з українськими партнерами проєктів усунення наслідків руйнації водоочисних мереж внаслідок дій російських загарбників, а також для модернізації водоочисного обладнання промислових та сільськогосподарських підприємств, а також підприємств житлово-комунального господарства.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження показали, що основною складовою природоохоронної діяльності у водогосподарському комплексі виступає очищення зворотних вод. Очищення зворотних вод передбачає очистку стічних (господарсько-побутових, промислових, зокрема теплообмінних, шахтних, кар'єрних, виробничо-побутових), дренажних та скидних вод. Враховуючи те, що очищення зворотних вод потребує функціонування мережі технічних споруд і засобів, результативність природоохоронної діяльності у водогосподарському комплексі залежить від диверсифікації джерел, методів та способів інвестування модернізації об'єктів водоочисної інфраструктури.

На сьогодні спостерігається надмірно звужений спектр джерел фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності у промисловому, сільськогосподарському та водопровідно-каналізаційному сегментах водогосподарського комплексу, що не дає змоги повною мірою профінансувати капітальні інвестиції в очищення зворотних вод. Негативною стороною інвестування процесів модернізації індустрії очищення зворотних є те, що у 2015—2020 роках спостерігається зростання інвестицій у проєкти, спрямовані на усунення наслідків забруднення вод (очищення зворотних від забруднюючих речовин), а не на запобігання причин його виникнення (запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес).

Зокрема, у 2020 році порівняно з 2015 роком сума капітальних інвестицій в запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес зменшилася на 43,1 млн грн або на 35,8%. Така ситуація у сфері очищення зворотних вод, а також руйнація мережі об'єктів водоохоронної інфраструктури внаслідок російської збройної агресії вимагають диверсифікації джерел та методів інвестування природоохоронної діяльності у водогосподарському комплексі.

У короткостроковій перспективі доцільно відновити державне програмування модернізації індустрії очищення зворотних вод, інституціоналізувати широкий спектр фінансових преференцій для стимулювання інвестицій в оновлення водоохоронної інфраструктури, а також урізноманітнити угоди публічно-приватного партнерства для

доповнення коштів публічної влади приватними інвестиціями, що у період повоєнного відновлення дасть змогу забезпечити прискорені темпи модернізації індустрії очищення зворотних вод та знизити рівень спрацювання об'єктів водоохоронної інфраструктури в цілому.

Література:

1. Андросчук І.І. Рационалізація водокористування як стратегічний вектор розвитку національного господарства: економічні та інституціональні передумови. *Агросвіт*. 2012. № 11. С. 33—37.
2. Голян В.А. Інституціональне середовище водокористування: сучасний стан та механізми вдосконалення. Монографія. Луцьк. Твердиня, 2009. 592 с.
3. Ковшун Н.Е. Використання економічних механізмів розвитку водогосподарського комплексу України в кризових умовах. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 9. С. 242—246.
4. Мандзик В.М. Пріоритетні напрями розвитку фінансово-економічного механізму управління водними ресурсами. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2013. С. 113—118.
5. Сербов М., Іртищева І., Павленко О. Інвестиційні домінанти реалізації інноваційної моделі сталого використання прісноводних ресурсів на національному та регіональному рівнях. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 4. С. 305—311.
6. Сугак Т. Оцінка ефективності діяльності підприємств сфери централізованого водопостачання та водовідведення. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. [Електронний ресурс]. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/93.pdf.

References:

1. Androschuk, I.I. (2012), "Rationalization of water use as a strategic vector for the development of the national economy: economic and institutional prerequisites", *Ahrosvit*, vol. 11, pp. 33—37.
2. Golian, V. A. (2009), *Instytutsionalne seredovushche vodokorystuvannia: suchasnuy stan ta mekhanizmy vdoskonalennia* [Institutional environment of water use: current state and mechanisms of improvement], Tverdynia, Lutsk, Ukraine.
3. Kovshun, N.E. (2017), "Use of economic mechanisms of water complex of Ukraine in crisis", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 9, pp. 242—246.
4. Mandzyk, V.M. (2013), "Priority areas of development of the financial and economic mechanism of water resources management", *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, pp. 113—118.
5. Serbov, M., Irtysheva, I. and Pavlenko, O. (2022), "Investment dominants of the implementation of the innovative model of sustainable use of freshwater resources at the national and regional levels", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 4, pp. 305—311.
6. Sugak, T. M. (2018), "Estimation of efficiency of the activity of enterprises of central water supply and sewerage", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/93.pdf (Accessed 15 Oct 2023).

Стаття надійшла до редакції 27.10.2023 р.

УДК 330.322.330.34.014.2

Т. О. Зінчук,

*д. е. н., професор, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Поліський національний університет*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Т. М. Паламарчук,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Поліський національний університет*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6622-3109>

Т. В. Усюк,

*к. е. н., доцент, керівник Навчально-наукового центру організації освітнього процесу, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Поліський національний університет*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1809-0502>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.11

ІНВЕСТИВАННЯ В СТАЛИЙ РОЗВИТОК "ЗЕЛЕНОЇ" ЕКОНОМІКИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ІМПЕРАТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

T. Zinchuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of International Economic Relations and European Integration, Polissia National University

T. Palamarchuk,

Ph D in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of International Economic Relations and European Integration, Polissia National University

T. Usiuk,

PhD in Economics,

Head of the Educational and Scientific Centre for the Organization of Educational Process,

Associate Professor of the Department of International Economic Relations and European Integration, Polissia National University

INVESTMENT IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE GREEN ECONOMY: EUROPEAN IMPERATIVES FOR UKRAINE

В науковій статті "зелена" економіка позиціонується як напрям досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) та як основа трансформаційних змін національної економіки в період післявоєнної відбудови та євроінтеграційної перспективи України. Виявлено, що інвестиційну привабливість національної економіки формують "зелені" проєкти, які безпосередньо пов'язані із відновлюваними джерелами енергії, а також такими заходами, як: збереження та економія водних ресурсів, скорочення відходів, контроль за станом атмосферного забруднення, розвиток органічного виробництва, впровадження "зеленого" транспорту та іншими. Зазначено, що проведення екологічних реформ є інструментом "зеленого" фінансування та стратегічним імперативом європейського зеленого курсу. Констатовано, що активізація "зеленого" інвестування в країні можлива за рахунок державної підтримки бізнес-середовища, формування та реалізації механізму діючих нормативно-правових інструментів, інформаційно-управлінського та мотиваційного забезпечення. Обґрунтовано, що співпраця України з Енергетичним європейським та міжнародним співтовариством, успішна адаптація національної кліматично-енергетичної політики до сучасних викликів сприятимуть досягненню стратегічних завдань, забезпечуватимуть сталий розвиток країни, її конкурентоздатність, а також перехід до кліматично нейтральної економіки.

Ukraine continues to implement the key principles of the Concept of Global Sustainable Development consistently and dynamically. These principles are recognized by the international community as the ideology of human development in the twenty-first century. The "green" economy is positioned in the article as a way to achieve the Sustainable Development Goals (SDGs), as well as the foundation for transformational changes in the national economy during Ukraine's post-war reconstruction and the country's European integration prospects. Ukraine's transition to sustainable development is based on taking into account national interests, fulfillment of international commitments, and incorporating innovation. The development of the "green" economy is a crucial tool for advancing the SDGs. It is noted that an essential element of the economic and financial policy for "green" economy development is the introduction of "green" investment. "Green" investment refers to a certain type of investment process that is focused on "green" sectors of the national economy and is aimed at long-term "green" growth. It was found that the investment attractiveness of the national economy is formed by "green" projects that are directly related to renewable energy sources, as well as measures such as water conservation and saving, waste reduction, control of atmospheric pollution, development of organic production, introduction of "green" transport, etc. Environmental reforms are emphasized as a tool of "green" funding and a strategic imperative of the European Green Deal. It is stated that the country can activate "green" investment through state support of the business environment, creation and implementation of the mechanism of effective regulatory and legal instruments, as well as information, management, and motivational assistance. It is substantiated that Ukraine's collaboration with the European and global energy community and successful adaptation of the national climate and energy policy to contemporary challenges will contribute to the achievement of strategic objectives, ensure the country's sustainable development, its competitiveness, and facilitate the transition to a climate-neutral economy.

Ключові слова: сталий розвиток, зелена економіка, інвестиції, зелені інвестиції, екологізація, європейський зелений курс, цілі сталого розвитку, принципи сталого розвитку.

Key words: sustainable development, green economy, investment, green investment, ecologization, European green deal, sustainable development goals, principles of sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах продовження російської агресії проти України посилюється загроза національній безпеці, особливо в контексті екологічної безпеки, що спричинено масштабами руйнування об'єктів виробничої, зокрема енергетичної, транспортної, портової, складської та соціальної інфраструктури. Дотримання екологічних та техногенно безпечних вимог для життєдіяльності громадян, раціональне природокористування, охорона навколишнього природного середовища та інші заходи зі збереження довкілля і його повоєнного оновлення залежить від багатьох чинників, серед яких ключовими є державна політика і фінансово-інвестиційна підтримка трансформаційних змін розвитку економіки.

Україна поряд з більшістю країн світу долучилася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. На період 2015—2030 рр. в країні започатковано процес адаптації до Цілей сталого розвитку (ЦСР), що закріплено на державному рівні та враховується у процесі формування екологічних програм і програмних документів, а також слугує орієнтиром для майбутнього економічного зростання.

Ідеологія розвитку суспільства у XXI ст. в контексті сталого розвитку формується під впливом масштабності глобальних викликів, зумовлених, насамперед, людською діяльністю і, як наслідок, кліматичними змінами, погіршенням стану здоров'я населення, порушенням збалансованості природних екосистем. Впровадження основ "зеленої" економіки та активізація процесу інвестування в цю галузь можна вважати одним із стратегічних напрямів екологізації, виходячи з досвіду країн-членів ЄС, наративів європейського зеленого курсу, євроінтеграційних перспектив України та світових наукових підходів щодо мінімізації сучасних впливів на довкілля.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження "зеленого" інвестування в умовах сучасних тенденцій розвитку світової та національної економіки здійснюються багатьма зарубіжними й вітчизняними вченими. Концепції сталого економічного розвитку та базові засади розвитку "зеленої" економіки з точки зору теорії і методології досліджували: В. Аніщенко [1], Г. Дейлі [30], О. Демешок [10], Н. Ковшун Н. та Н. П'ятка [11], Г. Марушевський [12], В. Хаустова та Ш. Омаров [25], В. Трофимова [24]; сутність та особливості інвестування у "зелені" сектори світової в

Рис. 1. Принципи переходу суспільства до сталого розвитку

Джерело: розроблено авторами.

умовах глобальної економіки науково обґрунтували такі вчені, як: Eyraud L., B. Clements, A. Wane [28], P. Мартінез-Овієдо, Д. Медда [33], Н. Волошанюк та О. Береславець [3], Т. Орехова та М. Роздобутко [14]; прикладні аспекти ефективності "зеленого" інвестування розкрито групою вчених: E. Dovala та O. Negulescu [31], R. Heinzel, A. Kraus та J. Zechner [29], Н. Лінденберг [32], Т. Галушкіною [4], Н. Захаркевич [6], О. Зінченко [9], Ю. Орловською, О. Квактун, О. Кахович, К. Дриголою [15], Т. Пімоненко [18], К. Лушиком [19], Є. Прушківською та К. Шевченко [20], Л. Рибіною і А. Адаменко [21], В. Чалою, А. Глущенко, Є. Агарковим [26] та іншими. Однак, проблематичність "зеленого" інвестування в Україні з урахуванням наслідків військової агресії з боку РФ, соціально-економічних, ресурсних, демографічних, гуманітарних та інших глобальних викликів, які набувають перманентного характеру, вимог щодо впровадження європейського зеленого курсу, потребує здійснення подальшого наукового пошуку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — аналіз інвестиційного профілю "зеленої" економіки на національному рівні і обґрунтування напрямів формування інвестиційної привабливості екологічних заходів у відповідності до ЦСР та європейських імперативів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Альтернативою парадигмі глобального економічного зростання, яка не враховує екологічні небезпеки внаслідок розвитку суспільства за екстенсивною моделлю, є стратегія сталого економічного розвитку. Формування засад концепції сталого розвитку, що визначили глобальні екологічні загрози відбулося на початку 70-х років ХХ ст. Міжнародною спільнотою охорони природи у 1980 р. розроблено "Всесвітня стратегія охорони природи", в якій було зазначено, що розвиток суспільства має відбуватися за умов збереження природного середовища. Саме цей період вважається першим кроком "народження" стратегії сталого розвитку, у якій посилена необхідність зміни відношення людства до стану природного навколишнього середовища через формування нової екологічної свідомості та екологічної етики.

Наступним кроком щодо поширення терміну "сталий розвиток" здійснено у 1987 р. при оголошенні звіту комісії ООН "Наше спільне майбутнє", підготовленого під керівництвом норвежської політичної діячки, прем'єр-міністра Норвегії Гру Харлем Брунтланд, в якому сталий розвиток розглядався як розвиток суспільства, що задовольняє потреби людства, не зашкоджуючи майбутньому поколінню задовольняти власні потреби. У 1990 р. оприлюднено доповідь "Турбота про Зем-

лю", в розробці якої брали участь Міжнародна спілка охорони природи, Всесвітній фонд дикої природи (WWF) спільно з Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP), що розкриває тлумачення змісту категорії "сталий розвиток" в межах покращення якості життя людини на рівні потенційного обсягу екологічних систем, які забезпечують умови її життєдіяльності [12].

В наукових колах визнається, що засновником інноваційної теорії сталого розвитку вважається провідний вчений з економічних наслідків забруднення довкілля, американський економіст Герман Дейлі, який поряд з іншими рисами визначив "сталий розвиток", як збалансований прогрес цивілізації або окремо взятих країн, регіонів, субрегіонів, коли в процесі інноваційного та інтенсивного їхнього економічного розвитку одночасно і позитивно розв'язується комплекс завдань, пов'язаних зі збереженням довкілля, ліквідації бідності, усунення дискримінації людини, цілих народів, груп населення тощо [30].

Публічні дискусії глобальних екологічних проблем відбувалися у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро під час проведення Всесвітньої конференції з навколишнього середовища і розвитку, в якій взяли участь глави держав 179 країн світу. Такі наукові дискусії слугували поштовхом для розробок національних концепцій сталого розвитку. До головних умов переходу суспільства до сталого розвитку є забезпечення головних принципів (рис. 1).

Один із вказаних принципів екологізація економіки містить питання зміни економічної і секторальної політики, трансформації зовнішніх екологічних і соціальних чинників, які пов'язані з надмірною експлуатацією природних ресурсів, забрудненням навколишнього середовища, внутрішніми витратами виробництва та їх впливом на ціноутворення, законодавчого забезпечення інноваційної еколого-економічної політики, проведенням еко-трудової податкової реформи, розвитку органічного сектора та ін. Принцип еко-ресурсної ємності враховує обмеження, що існують при використанні природних ресурсів, зокрема: обмежена здатність біосфери щодо самовідновлення, особливості використання сучасної техніки, питання соціальної організації. Економічний розвиток суспільства не може в цілому існувати без ентропійного потоку ресурсів. Економічна діяльність в повній мірі залежить від наявності джерел вхідної низькоентропійної речовини/енергії, зокрема, джерел,

Таблиця 1. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів в Україні, млн грн

Рік	Всього	у тому числі:				
		охорона атмосферного повітря та проблеми зміни клімату	очищення зворотних вод	поводження з відходами	захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	інші заходи
2010	2761,5	1139,9	734,7	475,6	319,9	91,4
2015	7675,6	1422,9	848,9	737,5	388,3	4278,0
2020	13239,6	5595,3	1578,2	2899,8	2554,2	612,1
2021*	13943,2	4719,5	1381,0	3722,4	2716,8	1403,1
2022*	6443,0	1598,4	739,6	2792,3	991,8	320,9

* дані уточнюються.

Джерело: розраховано за даними [16].

що пов'язані з перетворенням потоку сонячної енергії, тобто з відновлюваними ресурсами та джерел, пов'язаних з корисними копалинами Землі, тобто невідновлюваними джерелами. Принцип сталого споживання і виробництва передбачає узгодження вимог суспільства щодо надмірного використання грошових і матеріальних засобів з екологічними можливостями планети стосовно використання енергії і матеріальних ресурсів. Наявність і темпи росту чисельності населення планети безпосередньо пов'язані з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, який з кожним роком вичерпується. Необхідно задовольнити природні потреби людства та одночасно створювати можливості для реалізації прагнення до забезпеченого життя. Без вирішення цих проблем сталого, довготривалого розвитку суспільства досягти неможливо. Коеволюційний розвиток суспільства та навколишнього середовища передбачає симетричну коеволюцію людства та довкілля, постійну взаємодію, взаємний вплив та адаптацію до викликів. Згідно "парадигми коеволюції" спроможність суспільства до адаптації залишатиметься вагомим, що потребує проведення екологобезпечної політики для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття.

ЄС у 2017 р. затвердив Європейський консенсус розвитку як відповідь на прийнятий на період до 2030 р. Порядок денний ООН та ЦСР. Консенсусом передбачено однаковість рішень та межі дій щодо співпраці країн-членів ЄС в межах концепції сталого розвитку. Питання захисту довкілля набувають своєї актуальності та пріоритетності в економічному розвитку кожної країни ЄС, що зумовило розробку базової платформи формування єдиної європейської екологічної стратегії, а саме "Стратегії біорізноманіття ЄС — 2030". Це стратегія економічного зростання, яка спрямована на досягнення рівності і добробуту; ліквідацію бідності та соціальне виключення; інклюзивного та стійкого економічного відновлення, стабільності та зростання; захист навколишнього середовища за рахунок впровадження Європейської Зеленої угоди; здійснення цифрової трансформації тощо [34].

Стратегічною ініціативою ЄС щодо вирішення кліматичних та екологічних проблем слугує Європейський Зелений курс (ЄЗК). Головною метою ЄЗК є сталий перехід до кліматичної нейтральності країн-членів ЄС на період до 2050 р. за рахунок стимулювання розвитку економіки, покращення здоров'я та якості життя

людей. ЄЗУ містить дорожню карту з певними діями щодо підвищення ефективного використання ресурсів за рахунок переходу до чистої циклічної економіки та зупинення зміни клімату, відновлення втрати біорізноманіття та зменшення забруднення, інструменти фінансування, необхідні інвестиції, роз'яснення по забезпеченню справедливого та інклюзивного переходу. ЄЗУ включає такі сектори економіки, як енергетика, сільське господарство, транспорт, будівництво, а також хімічну, цементну, сталеливарну, ІКТ, текстильну галузі [24].

Концепція сталого розвитку є визначальним вектором в процесі інтеграції екологічних проблем у майбутній економічний та соціальний розвиток ЄС, а також у підвищення обізнаності людства про негативні наслідки на довкілля та суспільство. При цьому необхідним інструментом сприяння сталому розвитку є розвиток "зеленої" економіки [7]. Метою реалізації концепції "зеленої" економіки є досягнення значного прогресу у зв'язку "екологія-економіка", залучення інвестицій у природний капітал, забезпечення населення екологічно безпечними продуктами харчування, вирішення проблем енергетики, землекористування та ефективного управління ресурсами, перехід до інноваційних, ресурсозберігаючих та екологічних технологій, оптимізація ризиків зміни клімату тощо.

Стимулювання впровадження "зелених" проєктів та активний розвиток ринку "зелених" інвестицій є невід'ємними складовими сучасної глобальної економіки. Проведення екологічних реформ на рівні окремих країн повинне бути пов'язане з інструментами "зеленого" фінансування, що визначається стратегічним імперативом ЄЗК.

"Зелене" інвестування передбачає певний тип інвестиційного процесу, що спрямовується в "зелені" сектори національної економіки з метою довготривалого "зеленого" зростання, базується на низькому рівні матеріало- та ресурсомісткості й одночасно високому рівні продуктивності праці, що підтверджується інклюзивністю та створенням нових "зелених" робочих місць [15]. До переваг "зеленого" інвестування слід віднести те, що "зелені" інвестиції сприяють зниженню енергоємності ВВП та мінімізують залежність країни від закупівель енергоносіїв за кордоном, сприяють збільшенню доходів та покращують життя населення, забезпечують належний рівень ефективності виробництва товарів і послуг, послаблюють вплив антропогенного навантаження на довкілля, підвищують якість ресурсоспоживання та ресурсозбереження [10].

Характерними особливостями "зелених" інвестицій є їх екологічне спрямування, а саме:

— гарантія екологічної безпеки; співпраця і підтримка з боку держави, місцевих органів, світової спільноти в цілому, оскільки об'єкт "зелених" інвестицій має узагальнююче для споживачів і користувачів значення;

— завдання, що пов'язані із "зеленим" інвестуванням не можуть бути вирішені окремим економічним суб'єктом, окремим регіоном чи країною самостійно;

— потреба у врахуванні особливостей екосистем або їх окремих складових, здатності до саморегуляції і самовідновлення [1].

Україна поступово залучається до ЄЗК та реалізації концепції розвитку "зеленої" економіки. Зокрема, значні обсяги капітальних інвестицій спрямованих на охорону довкілля в Україні в цілому у 2015 р. порівняно з 2010 р. збільшилась на 49 14,1 млн грн, або в 2,8 рази, у 2020 р. порівняно з 2015 р. відповідно на 5564 млн грн або в 1,7 рази. Тенденція щодо збільшення капітального інвестування на охорону навколишнього середовища спостерігалася у 2021 р. порівняно з попередніми роками, проте у 2022 р. внаслідок військової агресії відбулося суттєве їх зниження (табл. 1).

У складі капітальних інвестицій на довкілля за відповідний період, крім динамічних змін відбулися й структурні зміни (табл. 2). Так, у найбільшу питому вагу переважно пов'язані з проведенням природоохоронних заходів щодо охорони атмосферного повітря та проблем зміни клімату, у 2015 р. спостерігалось збільшення частки інших заходів.

Дослідження розмірів вітчизняного капітального інвестування на охорону довкілля за видами економічної діяльності у 2018—2020 рр. (табл. 3), засвідчує, що найбільшу частку капітальних інвестицій використано у промисловості, зокрема: у переробній промисловості: у 2018 р. — 34,2 %; у 2019 р. — 25,7 %, у 2020 р. — 42,4 %; у добувній промисловості відповідно 17,3%; 13,1 %; 28,4%.

Отже, саме вітчизняні підприємства промислової галузі насамперед повинні взяти безпосередню участь у формуванні засад і розвитку "зеленої" економіки та

Таблиця 2. Структурні зміни капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища в Україні, %

Рік	Вид природоохоронних заходів				
	охорона атмосферного повітря та проблеми зміни клімату	очищення зворотних вод	поводження з відходами	захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	інші заходи
2010	41,3	26,6	17,2	11,6	3,3
2015	18,5	11,1	9,6	5,1	55,7
2020	42,3	11,9	21,9	19,3	4,6
2021*	33,8	9,9	26,7	19,5	10,1
2022*	24,8	11,5	43,3	15,4	5,0

* дані уточнюються.

Джерело: розраховано за даними [16].

активно залучати "зелені" інвестиції, оскільки виробнича діяльність промислових підприємств в найбільшій мірі здійснює негативний вплив на навколишнє природне середовище.

В Україні існують сприятливі можливості для розширення інвестиційного портфеля за рахунок розвитку "зеленої" економіки. До пріоритетних напрямів "зеленого" інвестування слід віднести, такі, як: відновлювальні джерела енергії (сонячна енергія, вітрова енергія, біоенергетика), збереження та економія водних ресурсів за рахунок використання сучасних очисних споруд, скорочення відходів, контроль атмосферного забруднення (скорочення викидів парникових газів), розвиток органічного виробництва, "зелений" транспорт, рекультивація земель, аквакультура, впровадження інноваційних технологічних процесів, розробка та виробництво нових видів продукції тощо [21].

Таблиця 3. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за видами економічної діяльності в Україні

Вид економічної діяльності	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2020 р. до 2018 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	(+,-), млн грн	%
Сільське, лісове та рибне господарство	8,9	0,1	5,9	0,04	15,1	0,1	6,2	66,5
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1742,7	17,3	2136,2	13,1	3762,6	28,4	2019,9	2,2 р.
Переробна промисловість	3447,6	34,2	4184,5	25,7	5608,0	42,4	2160,4	162,7
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	2882,2	28,6	7780,2	47,9	1135,6	8,6	-1746,6	39,4
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1008,5	10,1	1239,8	7,6	1149,4	8,7	140,9	114,0
Будівництво	-	-	0,09	0,0	3,4	0,03	-	-
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10,5	0,1	24,9	0,2	23,3	0,2	12,8	2,2р.
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	168,2	1,7	64,0	0,4	90,1	0,7	-78,1	53,6
Тимчасове розміщення й організація харчування	0,9	0,0	0,21	0,0	-	-	-	-
Інформація та телекомунікації	-	-	-	-	-	-	-	-
Фінансова та страхова діяльність	-	-	-	-	0,2	0,0	-	-
Операції з нерухомим майном	41,9	0,4	218,7	1,3	163,3	1,2	121,4	3,9р.
Професійна, наукова та технічна діяльність	47,9	0,5	77,9	0,5	76,6	0,5	28,7	159,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	25,2	0,2	4,1	0,03	285,1	2,2	259,9	11,3р.
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	625,1	6,2	339,2	2,1	614,8	4,6	-10,3	98,4
Освіта	0,005	0,0	0,4	0,0	0,5	0,0	0,5	110,1р.
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	7,6	0,1	7,0	0,04	4,8	0,04	-2,8	62,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	57,0	0,5	172,6	1,1	305,8	2,3	248,8	5,4р.
Надання інших видів послуг	-	-	0,02	0,0	1,0	0,01	1,0	-
Всього	10074,3	100,0	16255,7	100,0	13239,6	100,0	3165,3	131,4

Джерело: розраховано за даними [16].

Дослідження аналітичної інформації щодо проблематики енергоспоживання в Україні на основі відновлюваних джерел свідчить про збільшення загальних обсягів постачання первинної енергії в цілому, в т. ч. гідроенергетики, енергії біопалива та відходів, вітрової та сонячної енергії, а також енергії від відновлюваних джерел (табл. 4). Простежується тенденція збільшення частки постачання енергії від відновлюваних джерел, зокрема з 2,7 % у 2010 р. до 6,6 % у 2020 р.

Серед проблем, що заважають вітчизняним підприємствам і компаніям реалізовувати концепцію розвитку "зеленої" економіки виділяються такі: військові дії на території України, економічні та соціальні проблеми, низький рівень усвідомлення суспільством та економічними суб'єктами переваг КСВ, недостатня привабливість вітчизняного бізнесу для залучення іноземних інвестицій, відсутність ефективної взаємодії роботодавців і найманих працівників тощо. Проте, незважаючи на вагомість проблем, в Україні відмічається визнання перспективності процесу впровадження концепції "зеленої" економіки та її реалізація з урахуванням позитивного досвіду європейських країн та завдяки власному прагненню.

Так, для України слухним є досвід Німеччини, країни, яка однією з перших країн-членів ЄС приєдналася до реалізації концепції "зеленої" економіки та запровадила розвиток енергетичної сфери і відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) з метою переходу до альтернативної енергетики, підвищення її енергоефективності, впроваджує інноваційні та конкурентні за ціною і якістю технології, зокрема забезпечення замкнутого циклу виробництва, що виражене у побудові ефективної системи переробки відходів і використання їх як вторинної сировини. Водночас, позитивним є досвід Великобританії, яка має спрямованість розвитку економіки в напрямі розширення використання ВДЕ, впровадження технологій теплозбереження, використання електролічильників нового покоління за рахунок ефективного залучення фінансових ресурсів держави та підприємств. В Нідерландах з метою побудови стійкої енергетичної системи, що базується на використанні ВДЕ впроваджується система "зеленого" оподаткування [6].

Активізація "зеленого" інвестування є можливою за рахунок впровадження різноманітних фінансових інструментів. У цьому контексті, німецький фахівець Н. Лінденберг розрізняє три категорії таких інструментів, зокрема:

— фінансові інструменти, що містять безпосереднє фінансування "зелених" проєктів — акції, кредити та гранти, кредитні лінії;

— фінансові інструменти, що не містять безпосереднього фінансування та сприяють зменшенню ризиків чи передати знання — це відповідні гарантії або технічна допомога;

— фінансові інструменти для залучення приватних коштів — "зелені" облігації, структуровані фонди [32].

Світовими трендами сучасності є створення та ефективне функціонування спеціалізованих секторів "зеле-

Таблиця 4. Динаміка енергоспоживання в Україні на основі відновлюваних джерел

Рік	Загальне постачання первинної енергії	Гідро енергетика		Енергія біопалива та відходи		Вітрова та сонячна енергія		Загальне постачання енергії від відновлюваних джерел	Частка постачання енергії від відновлюваних джерел
	тис. т н.е.	тис. т н.е.	% до під-сумку	тис. т н.е.	% до під-сумку	тис. т н.е.	% до під-сумку	тис. т н.е.	%
2010	132308	1131	0,9	1476	1,1	4	0,0	2611	2,0
2015	90090	464	0,5	2102	2,3	134	0,1	2700	3,0
2020	86363	650	0,8	4243	4,9	794	0,9	5687	6,6

Джерело: розраховано за даними [16].

них" облігацій на міжнародних біржах та маркування "зелених" облігацій з метою залучення глобальних інвесторів. До головних напрямів застосування "зелених" облігацій відносяться ВДЕ, ефективність використання електроенергії, екологічно чистий транспорт, запобігання забруднення природного середовища, адаптація до змін клімату, водні ресурси та управління стічними водами. Найважливішим елементом, що визначає можливість розвитку "зелених" облігацій, є відповідна система їх верифікації [9]. Впровадження "зелених" інвестицій є можливим при використанні стандартів ІСМА (Міжнародної асоціації ринків капіталу), що мають міжнародне визнання та сприяють ефективному функціонуванню механізмів фінансування "зелених" проєктів, виключенню перешкод, які обумовлені особливостями національних фінансових систем. Міжнародна асоціація ринків капіталу ґрунтується на необхідності впровадження національних методологічних центрів з метою надання консультацій з питань залучення "зелених" та верифікації відповідних стандартів [17].

В Україні процес "зеленого" інвестування у післявоєнний період відбудови необхідно пов'язувати з пріоритетними напрямками розвитку "зеленої" економіки, що охоплює три сектори економіки:

— первинний сектор — пов'язаний із аграрною сферою, з виробництвом органічної продукції та вирощуванням енергетичних культур;

— вторинний сектор — промисловість та будівництво, які потребують залучення "зелених" інвестицій з метою раціонального використання енергоресурсів, здійсненню технологічної модернізації та впровадженні інноваційних технологій переробки відходів;

— третинний сектор є сектором екоінновацій, засобом реалізації засад "зеленої" економіки та передбачає проведення науково-дослідної і дослідно-конструкторських розробок, розробку бізнес-планів і програм, що сприятимуть "озелененню" первинного та вторинного секторів [20].

Згідно Звіту Міжнародного енергетичного агентства (МЕА) для досягнення кліматичних цілей до середини XXI ст. загальний світовий обсяг інвестицій в технології відновлювальної енергії та інфраструктуру до 2030 р. повинен перевищити 4,5 трлн дол. США. Фахівці МЕА зазначили, що у 2022 р. світовий обсяг інвестування в "чисту" енергетику становив 1,4 трлн дол. США, що на 10 % більше у порівнянні з 2021 р., 70 % загального обсягу інвестицій було спрямовано в енергетичний сектор. Проте не зважаючи на зазначені обсяги інвестування 80 % первинної енергетичної суміші припадало на викопне паливо. На думку дослідників МЕА, для того,

щоб ланцюги поставок відповідали цілям нульових викидів на період до 2030 р., необхідно, щоб величина сукупних інвестицій впроваджувалась на рівні 1,2 трлн дол. США, тоді як сучасні обсяги інвестицій становлять приблизно 60 % від потреби. За проведеними розрахунками, з урахуванням періоду часу від прийняття рішення щодо виробництва, більша частина інвестицій повинна впроваджуватись протягом 2023—2025 рр., при цьому величина інвестицій повинна становити в середньому 270 млрд дол. США в рік, що майже в сім разів перевищує середні обсяги інвестування, які спостерігались у 2016—2021 р. [22].

В Україні розроблено проєкт Національного плану дій з розвитку відновлюваної енергетики до 2030 р., при підготовці якого було враховано як існуючий стан відновлюваної енергетики в країні, так і відповідні ключові показники, що визначені вітчизняними державними стратегічними документами, європейськими директивами, враховує узгодженість між національним та європейським законодавством (рис. 2).

Проєктом передбачено стратегічну мету споживання енергії з ВДЕ у 2030 р. на рівні 27 %, що у 3 рази більше порівняно з досягнутим рівнем 2020 р., а саме 9 %. Збільшення частки енергії з ВДЕ згідно проєкту в розрізі секторів передбачає такі показники: у секторі електроенергетики на рівні 25 %, у секторі опалення та охолодження на рівні 35 %, у транспортному секторі на рівні 14 %. Зазначений проєкт містить комплекс заходів, що містять збалансованість розвитку між секторами, значна увага приділяється забезпеченню сталого розвитку об'єктів генерації, заохоченню виробництва "чистих" джерел енергії та енергоефективності, використання енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії, забезпеченню енергонезалежності тощо [2].

Згідно НПД ВЕ на період до 2030 р. за розрахунками Держенергоефективності необхідно залучити інвестиції на рівні 20,61 млрд євро, з яких: потреби електроенергетики становитиме 8,4 млрд євро, потреби теплоенергетики — 11,54 млрд євро, потреби транспорту — 0,67 млрд євро (рис. 3). Зазначені показники виступають як стратегічний орієнтир для їх досягнення, очевидно, що у післявоєнний період відбудеться відповідне коригування. Так, нині відомо, що за час дії воєнно-

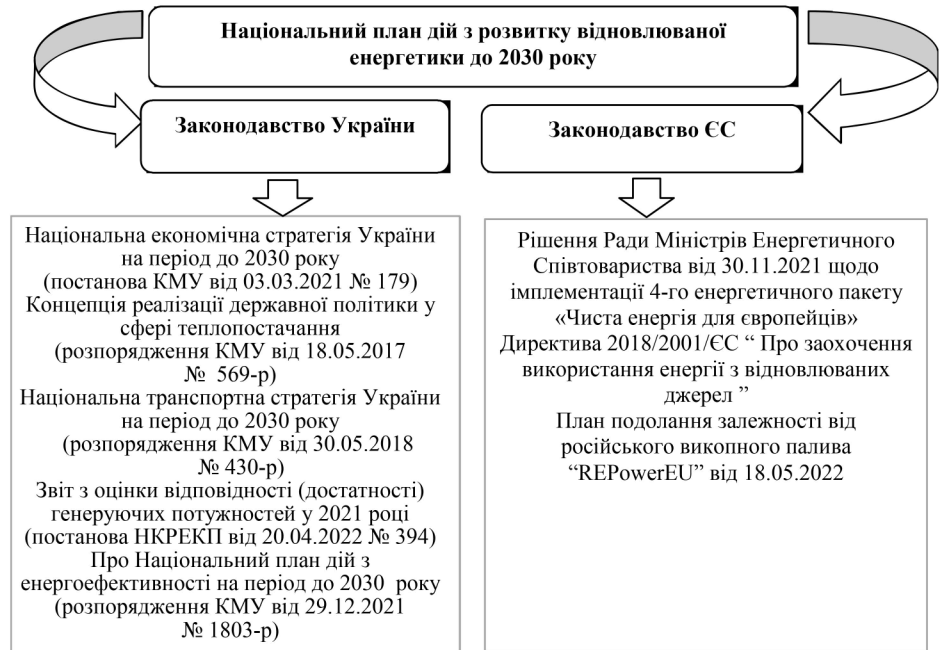

Рис. 2. Узгодженість законодавства між Україною та ЄС при розробці Національного плану дій з розвитку відновлюваної енергетики на період до 2030 р.

Джерело: адаптовано авторами на основі [2].

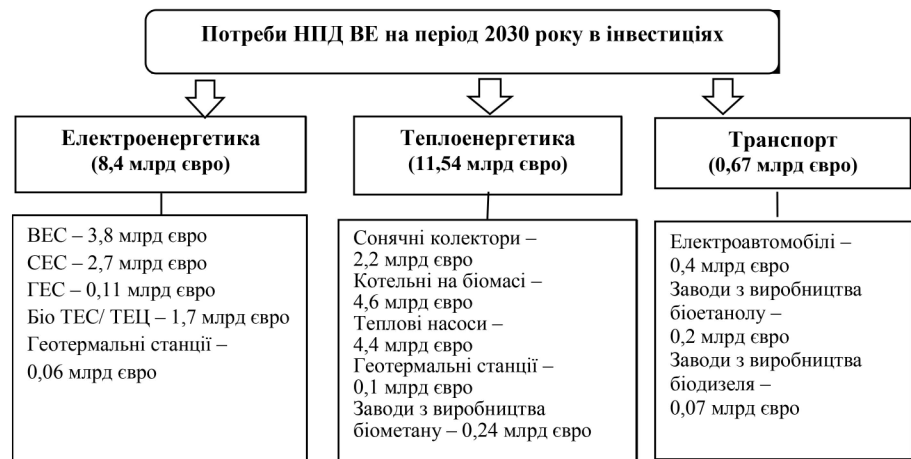

Рис. 3. Обсяги інвестицій НПД ВЕ на період до 2030 р.

Джерело: адаптовано авторами на основі [2].

го стану в Україні згідно з даними Української вітрової енергетичної асоціації обсяги "зеленої" генерації скоротилися на 80 % для ВЕС та на 30 % для СЕС [23].

В Україні створюються відповідні ініціативи для розвитку ВДЕ, серед яких: можливість для отримання "зеленого" тарифу для ВДЕ проєктів, що були встановлені на період їхньої реалізації; запровадження моделі контрактів переможців аукціонів; здійснюється укладання з 1 січня 2025 р. для виробників з ВДЕ прямих фізичних договорів; запровадження дієвих механізмів видачі, обігу, гарантій тощо щодо електричної енергії з ВДЕ.

Відомо, що джерелом фінансування "зелених" інвестицій можуть бути "зелені" та "кліматичні" облігації, оскільки дохід від них використовується винятково для "зеленого" інвестування, зокрема: у чисті/відновлювані джерела енергії, енергетичну ефективність, зниження

рівня забрудненості повітря, ґрунту та води, чистий транспорт, переробку відходів тощо. Важливе значення для України має реалізація європейської програми EU4Environment, в якій передбачається новий проєкт випуску "зелених" облігацій. Проєкт "Екологізація економіки в країнах Східного партнерства ЄС" (EaP GREEN) зосереджується на оновленні "Інвентаризації енергетичних субсидій в країнах Східного партнерства ЄС" та приєднання країн до бази даних державної підтримки вичерпного палива Міжнародного агентства з енергетики країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку [8].

Проєктом передбачається здійснення реформування схем субсидування вичерпного палива, проведення досліджень у напрямі вивчення екологічних, фінансових та соціальних наслідків реформ, а також розробці та впровадженню методології звітування про податкові витрати, що сприятиме підвищенню прозорості "прихованих" енергетичних субсидій. Програма EU4Environment містить питання, що пов'язані з екологізацією державних витрат, оскільки програма допомагає країнам ефективніше використовувати державні ресурси з метою досягнення національних екологічних та кліматичних цілей, а також реалізувати кінцеву мету, яка полягає в поліпшенні добробуту населення цих країн. Програма покликана сприяти підвищенню спроможності державних органів щодо підготовки програм "зелених" державних видатків та відповідним чином формувати витрати в межах середньострокового прогнозу витрат (МТЕФ), конкурувати за державну підтримку та зосереджувати кошти з метою переходу до більш екологічного і сталого розвитку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Концепція сталого розвитку, що розроблялася міжнародним співтовариством та враховує: економічне зростання, соціальний прогрес та охорона навколишнього середовища є визначальною ідеологією розвитку людства у XXI ст. Поряд з іншими країнами-членами ООН, Україна доєдналася та послідовно реалізує глобальні процеси адаптації ЦСР. Перехід України до сталого розвитку ґрунтується на врахуванні національних інтересів, виконанні міжнародних зобов'язань та має інноваційне спрямування. Необхідним інструментом сприяння ЦСР є розвиток "зеленої" економіки. Розробка та реалізація концепції "зеленої" економіки в Україні обумовлена соціально-економічними, екологічними реаліями, здійсненням післявоєнної відбудови країни, ґрунтується на міжнародній співпраці з дотриманням європейських імперативів.

"Зелені" інвестиції є одним з елементів фінансово-економічної політики розвитку "зеленої" економіки. "Зелене" інвестування передбачає певний тип інвестиційного процесу, що спрямовується в "зелені" сектори національної економіки з метою довготривалого "зеленого" зростання, базується на низькому рівні матеріало- та ресурсомісткості й одночасно високому рівні продуктивності праці, що визначається інклюзивністю та створенням нових "зелених" робочих місць. Найбільшу інвестиційну привабливість для України мають "зелені"

проєкти, що пов'язані із ВДЕ (сонячна енергія, вітрова енергія, біоенергетика). До пріоритетних напрямів "зеленого" інвестування слід також віднести: збереження та економія водних ресурсів за рахунок використання сучасних очисних споруд, скорочення відходів, контроль атмосферного забруднення (скорочення викидів парникових газів), розвиток органічного виробництва, "зелений" транспорт, рекультивація земель, аквакультура, реалізація інноваційних технологічних процесів, розробка та виробництво інноваційних продуктів.

Досягнення пріоритетних цілей є можливим завдяки поєднанню різних джерел фінансування, як державних, так і приватних, внутрішніх та міжнародних. Активізація "зеленого" інвестування можлива за рахунок державної підтримки бізнесового середовища у цій сфері діяльності та відповідного законодавчого, інформаційного та мотиваційного забезпечення.

Згідно з проєктом Національного плану дій з розвитку відновлюваної енергетики на період до 2030 року стратегічною метою споживання енергії з ВДЕ в Україні становиме 27 %, що у 3 рази більше порівняно з рівнем 2020 р. За розрахунками Держенергоефективності для реалізації запланованого необхідно залучити інвестиції на рівні 20,61 млрд євро, з яких: потреби електроенергетики становитимуть 8,4 млрд євро, потреби теплоенергетики відповідно 11,54 млрд євро, потреби транспорту відповідно 0,67 млрд євро.

Незважаючи на існуючі виклики і загрози, Україна має шанси для економічного зростання за рахунок реалізації концепції "зеленої" економіки та стати провідною країною щодо залучення "зелених" інвестицій та впровадження "зелених" проєктів. Україна має амбіцію стати кластером "чистих" енергетичних технологій. Стимулювання "зелених" проєктів та активізація розвитку ринку "зелених" інвестицій є найважливішими складовими національної економіки, проведення екологічних реформ повинне бути пов'язане з розвитком інструментів "зеленого" фінансування, що визначаються європейськими імперативами. Нинішні енергетичні трансформації в країнах ЄС є одночасно викликами та можливостями для України, як держави, що встала на європейський шлях розвитку. Співпраця з Енергетичним європейським та міжнародним співтовариством, успішна адаптація кліматично-енергетичної політики України до сучасних реалій сприятимуть досягненню стратегічних завдань, забезпечити сталий розвиток країни, її конкурентоздатність, а також прискорити період переходу до кліматично нейтральної економіки.

Література:

1. Аніщенко В.О. До питання щодо удосконалення теоретико-методологічних засад екологічного інвестування. Актуальні проблеми економіки. 2007. № 8 (74). С. 175—183.
2. Безус В. Яким має бути розвиток ВДЕ України — Національний план дій до 2030 року. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/21/697267/> (дата звернення 05.09.2023).
3. Волошанюк Н.В., Береславець О.А. Фінансування розвитку "зеленої" економіки в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. Вип. 29. С. 12—17.

4. Галушкіна Т.П. Джерела економічного зростання в умовах моделі "зеленої" економіки. Формування ринкових відносин в Україні. 2013. № 5. С. 71—74.
5. Динаміка розвитку відновлюваної енергетики в Україні та світі. URL : <https://www.mcl.kiev.ua/ukr/dinamika-rozvitku-vidnovlyuvalnoyienergetiki-v-ukrayini-ta-sviti/> (дата звернення 05.08.2023).
6. Захаркевич Н.П. Досвід країн Європейського Союзу у формуванні основ "зеленої" економіки. Університетські наукові записки. 2013. № 2. С. 278—285.
7. "Зелені" інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст: Аналітична доповідь. Центр Разумкова. Київ: Заповіт, 2019. 316 с.
8. Зелені інвестиції та фінанси. URL : <https://www.eu4environment.org/uk/areas-of-work/green-investment-and-finance/> (дата звернення 10.08.2023).
9. Зінченко О.А. Світові тренди "зеленого" інвестування. Економічний простір. 2022. Вип. 177. С. 31—34.
10. Демешок О. Стале господарювання: еколого-економічні проблеми. Економіка природокористування і сталий розвиток. 2021. № 9 (28). С. 6—12.
11. Ковшун Н., П'ятка Н. Методологія дослідження впливу екологічного інвестування на забруднення навколишнього природного середовища. URL : https://eujem.cz/wp-content/uploads/2019/eujem_2019_5_1/38.pdf (дата звернення 02.08.2023).
12. Марушевський Г.Б. Етика збалансованого розвитку: Монографія. К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2008. 440 с.
13. Національний план дій з енергоефективності на період до 2030 року. URL : <https://saee.gov.ua/uk/content/npdee-2030> (дата звернення 04.09.2023).
14. Орехова Т.В., Роздобутко М.М. Теоретичні аспекти та основи тенденції розвитку "зелених" інвестицій у глобальному вимірі. Економіка і організація управління. 2022. Вип. № 1 (45). С. 39—46.
15. Орловська Ю.В., Квактун. О.О., Кахович О.О., Дригола К.В. Державне управління зеленими інвестиціями як фактор сталого розвитку регіонів. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 16. С. 70—76.
16. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 03.08.2023).
17. Офіційний сайт Міжнародної асоціації ринків капіталу ICMA. URL: <https://www.icmagroup.org> (дата звернення 15.08.2023).
18. Пімоненко Т.В. Детермінанти підвищення ефективності менеджменту зелених інвестицій. Економічний вісник Національного гірничого університету. 2019. № 1. С. 158—165.
19. Пімоненко Т.В., Лущик К.В. Зелене інвестування: досвід ЄС для України. URL : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/68437> (дата звернення 10.08.2023).
20. Прушківська Є.В., Шевченко Ю.О. Розвиток "зеленої" економіки: національний аспект. Бізнесінформ. 2013. № 3. С. 186—191.
21. Рибіна Л.О., Адаменко А.П. Розвиток "зеленого" інвестування в Україні. URL : <https://repo.snau.edu.ua:8080/xmlui/handle/123456789/8271> (дата звернення 19.08.2023).
22. Світ має інвестувати \$4,5 трильйона в "зелену" енергетику до 2030 року — MEA. URL : <https://esopolitic.com.ua/ua/news/svit-maie-investuvati-4-5-trilijona-v-zelenu-energetiku-do-2030-roku-mea/> (дата звернення 20.08.2023).
23. Сучасний стан відновлювальних джерел енергії (ВДЕ). URL : <https://mcl.kiev.ua/suchasnyj-stan-vidnovliuvalnykh-dzherel-enerhii-vde/> (дата звернення 07.08.2023).
24. Трофимова В.В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 8. С. 33—37.
25. Хаустова В.Є., Омаров Ш.А. Концепція сталого розвитку як парадигма розвитку суспільства. Проблеми економіки. 2018. № 1 (35). С. 265—273.
26. Чала В.С., Глушенко А.В., Агарков Є.С. Зелені імперативи та чинники розвитку європейських економік. Економічний простір. 2022. Вип. 179. С. 172—175.
27. European Green Deal Investment Plan. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0021>. (дата звернення 22.08.2023).
28. Eyraud L., Clements B., Wane A. Green investment: Trends and determinants. Energy Policy. 2013. Issue 60. P. 852—865.
29. Heinkel R., Kraus A., Zechner J. The Effect of Green Investment on Corporate Behavior. The Journal of Financial and Quantitative Analysis. 2001. Vol. 36. No. 4. P. 431—449.
30. Herman E. Daly. Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development. — Boston: Beacon Press, 1996.
31. Dovala E., Negulescu O. A. Model of Green Investments Approach. Procedia Economics and Finance. 2014. Vol. 15. P. 847—852.
32. Kazlauskienė, A. Draskaitė, L. Melnyk. Green Investment Financing Alternatives. Proceedings of the 2017 International Conference "Economic Science for Rural Development", № 46, Jelgava, LLU ESAF, 27—28 April 2017, pp. 250—257. URL : http://lufb.llu.lv/conference/economic_science_rural/2017/Latvia_ESRD_46_2017-250-257.pdf. (дата звернення 02.09.2023).
33. Martinez-Oviedo R., Medda F. Natural capital accounting and finance. Textbook. 2018.
34. Our 2030 Strategy: Mainstreaming the Urgency for Action. URL : <https://www.csreurope.org/2030-strategy> (дата звернення 04.08.2023).

References:

1. Anisichenko, V.O. (2007), "Regarding the issue of improving the theoretical and methodological principles of ecological investing", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 8 (74), pp. 175—183.
2. Bezus, V. (2023), "What should be the development of RES of Ukraine — the National Action Plan until 2030", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/21/697267/> (Accessed 05.09.2023).
3. Voloshaniuk, N.V. and Bereslavets', O.A. (2020), "Financing the development of the "green economy" in Ukraine", Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, vol. 29, pp. 12—17.

4. Halushkina, T.P. (2013), "Sources of economic growth under the conditions of the "green" economy model", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 5, pp. 71—74.
5. MCL (2023), "Dynamics of renewable energy development in Ukraine and the world", available at: <https://www.mcl.kiev.ua/ukr/dinamika-rozvitku-vidnovlyuvalnoyienergetiki-v-ukrayini-ta-sviti/> (Accessed 05.08.2023).
6. Zakharkevych, N.P. (2013), "Experience of the countries of the European Union in forming the foundations of the "green" economy", *Universytets'ki naukovy zapysky*, vol. 2, pp. 278—285.
7. Tsentr Razumkova (2019), "Zeleni" investytsii u stalomu rozvytku: svitovyy dosvid ta ukrains'kyj kontekst ["Green" investments in sustainable development: world experience and the Ukrainian context], *Zapovit*, Kyiv, Ukraine.
8. EU4Environment (2023), "Green investment and finance", available at: <https://www.eu4environment.org/uk/areas-of-work/green-investment-and-finance/> (Accessed 10.08.2023).
9. Zinchenko, O.A. (2022), "World trends of "green" investment", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 177, pp. 31—34.
10. Demeshok, O. (2021), "Sustainable management: environmental and economic problems", *Ekonomika pryrodokorystuvannia i stalyy rozvytok*, vol. 9 (28), pp. 6—12.
11. Kovshun, N. and P'iatka, N. (2019), "Methodology for the study of the impact of ecological investment on pollution of the natural environment", available at: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2019/eujem_2019_5_1/38.pdf (Accessed 02.08.2023).
12. Marushevs'kyj, H.B. (2008), *Etyka zbalansovanoho rozvytku [Ethics of balanced development]*, Tsentr ekolohichnoi osvity ta informatsii, Kyiv, Ukraine.
13. State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine (2021), "National action plan on energy efficiency for the period until 2030", available at: <https://saee.gov.ua/uk/content/npdee-2030> (Accessed 04.09.2023).
14. Orekhova, T.V. and Rozdobut'ko, M.M. (2022), "Theoretical aspects and main trends of "green" investment development in the global dimension", *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 1 (45), pp. 39—46.
15. Orlovska, Yu. Kvaktun, O. Kakhovich, O. and Dryhola, K. (2021), "Public administration of green investments as a factor of sustainable development of regions", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 16, pp. 70—76.
16. State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 03.08.2023).
17. ICMA (2023), <https://www.icmagroup.org> (Accessed 15.08.2023).
18. Pimonenko, T.V. (2019), "Determinants of improving the efficiency of green investment management", *Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu*, vol. 1, pp. 158—165.
19. Pimonenko, T.V. and Luschyk, K.V. (2017), "Green investment: EU experience for Ukraine", available at: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/68437> (Accessed 10.08.2023).
20. Prushkivs'ka, Ye.V. and Shevchenko, Yu.O. (2013), "Development of "green" economy: national aspect", *Biznesinform*, vol. 3, pp. 186—191.
21. Rybina, L.O. and Adamenko, A.P. (2020), "Development of "green" investment in Ukraine", available at: <http://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/8271> (Accessed 19.08.2023).
22. EcoPolicy (2023), "The world should invest \$4.5 trillion in green energy by 2030 — IEA", available at: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/svit-maie-investuvati-4-5-triljona-v-zelenu-energetiku-do-2030-roku-mea/> (Accessed 20.08.2023).
23. MCL (2023), "Current state of renewable energy sources (RES)", available at: <https://mcl.kiev.ua/suchasnyj-stan-vidnovliuvalnykh-dzherel-enerhii-vde/> (Accessed 07.08.2023).
24. Trofymova, V.V. (2010), "The concept of sustainable development as the basis of post-industrial development models", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 8, pp. 33—37.
25. Khaustova, V.Ye. and Omarov, Sh.A. (2018), "The Concept of Sustainable Development as a Paradigm of Development of Society", *Problemy ekonomiky*, vol. 1 (35), pp. 265—273.
26. Chala, V.S. Hluschenko, A.V. and Aharkov, Ye.S. (2022), "Green imperatives and factors in the development of european economies", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 179, pp. 172—175.
27. EC (2020), "European Green Deal Investment Plan", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0021> (Accessed 22.08.2023).
28. Eyraud, L. Clements, B. and Wane, A. (2013), "Green investment: Trends and determinants", *Energy Policy*, vol. 60, pp. 852—865.
29. Heinkel, R. Kraus, A. and Zechner, J. (2001), "The Effect of Green Investment on Corporate Behavior", *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, vol. 36, no. 4, pp. 431—449.
30. Daly, H.E. and Growth, B. (1996), *The Economics of Sustainable Development*, Beacon Press, Boston, USA.
31. Dovala, E. and Negulescu, O.A. (2014), "Model of Green Investments Approach", *Procedia Economics and Finance*, vol. 15, pp. 847—852.
32. Kazlauskienė, V. Draskaitė, A. and Melnyk, L. (2017), "Green Investment Financing Alternatives", *Proceedings of the 2017 International Conference "Economic Science for Rural Development"*, vol. 46, LLU ESAF, Jelgava, 27-28 April, pp. 250—257, available at: http://llufb.llu.lv/conference/economic_science_rural/2017/Latvia_ESRD_46_2017-250-257.pdf (Accessed 02.09.2023).
33. Martinez-Oviedo, R. and Medda, F. (2018), "Natural capital accounting and finance", available at: <https://www.ukcric.com/media/1862/littlebook-ofnaturalcapitalaccountingfinance.pdf> (Accessed 04.08.2023).
34. CSR Europe (2023), "Our 2030 Strategy: Mainstreaming the Urgency for Action", available at: <https://www.csreurope.org/2030-strategy> (Accessed 04.08.2023).

Стаття надійшла до редакції 19.10.2023 р.

УДК 336.67

I. Vinichenko,
Doctor of Economic Sciences, Head of the Department of Economics,
Dnipro State University of Agrarian and Economics
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9527-1625>
E. Kobets,
PhD in Economics, Associate Professor,
Dnipro State University of Agriculture and Economics
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-1925-6857>
Yu. Tesliuk,
PhD in Economics, Senior Lecturer,
Dnipro State University of Agrarian and Economics
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4855-7281>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.21

FORMATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

I. I. Вініченко,
 д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,
 Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Є. А. Кобець,
 к. е. н., доцент, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-1925-6857>
Ю. В. Теслюк,
 к. е. н., старший викладач, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4855-7281>

ФОРМУВАННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

The article examines the scientific opinion regarding the theoretical and methodological aspects of the formation of sustainable development of the enterprise. It has been established that economic growth is always systemic and represents a long-term process of increasing the effectiveness and efficiency of the functioning of agrarian enterprises and finds expression in the extended reproduction of technical, economic and social-ecological production results.

It is proven that the type of enterprise development depends on the ratio of the specific weight of extensive and intensive factors: if the specific weight of intensive factors is low, and the economic growth of agricultural enterprises is carried out mainly at the expense of extensive factors, then "growth without development" occurs. If the production system is dominated by progressive qualitative changes, then there is an approach to "development without growth". At high rates of economic growth of agrarian enterprises with a predominance of intensive factors, "development-based growth" occurs. The type of economic growth in each individual enterprise depends on the goals, specific conditions, characteristics of the system, motives and opportunities. The need for economic growth is determined by the law of growing needs, population growth, the need to support and increase the competitiveness of production, and increase the level of people's material well-being.

It was determined that the most common is "economic growth combined with development", in which economic growth occurs due to both extensive and intensive factors. Economic growth and development of agricultural production are important for the prosperity of any country, but they are of particular importance for Ukraine. In the situation that developed in its economy at the beginning of the 21st century, economic growth and development is the way to become a highly developed country.

Given the backwardness of agricultural enterprises in the technical and technological spheres, for Ukraine, as for most countries, the most desired economic growth is based on development or in combination with development, which ensures the highest rates of economic growth, increasing the competitiveness of agricultural production and rapid growth of the material well-being of the population. Scientific and applied aspects of these progressive concepts need further study and development.

В статті досліджено наукову думку щодо теоретико-методичних аспектів формування стійкого розвитку підприємства. Встановлено, що економічне зростання завжди системне і являє собою довгостроковий процес підвищення результативності й ефективності функціонування аграрних підприємств і знаходить вираження в розширеному відтворенні техніко-економічних та соціально-екологічних результатів виробництва.

Доведено, що тип розвитку підприємства залежить від співвідношення питомої ваги екстенсивних і інтенсивних факторів: якщо питома вага інтенсивних факторів низька, а економічне зростання аграрних підприємств здійснюється переважно за рахунок екстенсивних факторів, то відбувається "зростання без розвитку". Якщо у виробничій системі переважають прогресивні якісні зміни, то відбувається наближення до "розвитку без зростання". При високих темпах економічного зростання аграрних підприємств з переважанням інтенсивних факторів відбувається "зростання на основі розвитку". Тип, за яким буде здійснюватися економічне зростання в кожному окремому підприємстві, залежить від цілей, конкретних умов, характеристик системи, мотивів і можливостей. Необхідність економічного зростання зумовлюється законом зростання потреб, збільшенням чисельності населення, необхідністю підтримки й підвищення конкурентоспроможності виробництва, підвищення рівня матеріального добробуту людей.

Визначено, що найбільш поширеним є "економічне зростання у поєднанні з розвитком", при якому економічне зростання відбувається як за рахунок екстенсивних, так і інтенсивних факторів. Економічне зростання й розвиток сільськогосподарського виробництва важливі для процвітання будь-якої країни, але особливе значення вони мають для України. У ситуації, що склалася в її економіці на початку ХХІ ст., економічне зростання й розвиток — це шлях у високорозвинуті країни.

Зважаючи на відставання аграрних підприємств у технічній і технологічній сферах для України, як і для більшості країн, найбільш бажане економічне зростання на основі розвитку або в поєднанні з розвитком, що забезпечує найбільш високі темпи економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва і швидке зростання матеріального добробуту населення. Наукові та прикладні аспекти цих прогресивних концепцій потребують подальшого вивчення й розвитку.

Key words: reproduction, growth, enterprise process, system approach, sustainable development, factors of production.

Ключові слова: відтворення, зростання, процес підприємства, системний підхід, сталий розвиток, фактори виробництва.

INTRODUCTION

Content, factors and figures of economic growth traditionally belong to the most urgent matters of economic theory. The political economy considers this problem within the theory of extended reproduction. However, there is a specific deficit of theoretical studies of this subject. In particular, there is no clear interpretation of the undefined concepts. Many important issues are still insufficiently explored. This includes the problem of the quality of economic growth, theretofore it doesn't become a subject of a special theoretical analysis in economic theory. A qualitative analysis of economic growth requires taking into account a number of circumstances that contribute to GDP growth. In particular, the growth of potential output could be caused by extensive and intensive factors. The content of economic growth could be the formation of a type of economy with the predominance of a different industry structure, which determines the place of the country in the world division of labor and its historical perspective. At this time, a qualitative analysis of economic growth is one of the main theoretical and methodological tasks, where the investment policy of country and its future depend on the successful decision.

RESULTS OF THE STUDY

The theory of economic growth began its development in the 1920's, while the first theoretical

developments were associated with discussions about perspective planning. At the same time, the question of economic growth was considered as one of the most important socio-economic problems, aimed to determine the conditions for the country's transformation into an industrialized state with a modern material and technical base. The scholars' works of that period contain enough detailed analysis of the factors of economic growth in the transition period and after its completion. In this case, a special attention was paid to growth factors related with capital and labor: accumulation and increasing the efficiency of the use of productive assets, and increasing the labor productivity. G. Feldman in the late 1920's developed the economic-mathematical model that foreseen many provisions of the theory of economic growth, developed later in the overseas. However, his ideas at that time were unclaimed.

The researches has determined that the most important factor in economic development is the accumulation of capital [3]. Based on different estimates, scientific and technological progress provides from 60 to 90% of economic growth [2]. K.R. McConell and S.L. Bru in their work "Economics: Principles, Problems, and Policies" explains the importance of the investment component of economic growth in such a way that the capital accumulation is stimulated by itself, and the process of accumulation has a cumulative nature [1].

Considering the impact of investments on economic growth, Swedish economist K. Eklund emphasizes: "The growth of real or existing, accumulated capital is a determining factor in the rapid increase of the material standard of living in industrialized countries for the last 100 years. The fact is that STP improves a labor productivity. In this context, today's welfare is largely a result of yesterday's investment and today's investments, in turn, lay the foundations for tomorrow's productivity growth and higher welfare" [6]. It is considered that the core of macroeconomic policy should be the creation of favorable conditions for production activities, the increment of investment (innovation) activity, the restoration of normal capital turnover [1]. Actually, the term "economic growth" in the domestic literature began to be widely used since the 1960's, but the content of this concept different researchers treated different ways. In general, economic growth was not confined to the concept of potential GDP growth, but included a whole range of problems of the dynamics of social production and its cause-and-effect linkage with a change in the ratio of various factors of production, the interaction of production and consumption, with changes in the structure of the economy, etc. Those years the reduction of the problem of economic growth to a purely quantitative increase in production was criticized. It was emphasized that economic growth implies not only the growth of production volumes, but also qualitative changes in production and its results.

The concept of "economic growth" is not limited by the category of "production growth". Economic growth is a long-term process of increasing the efficiency and effectiveness of the economy as a whole, which finds expression in the expanded reproduction of technical and economic and socio-environmental results of production. Economic growth is not only an increase of output volume but also economic development. Therefore, always when the rates of economic growth is studying, it is necessary to concretize: the growth of only physical and cost of production volume or they include the pace of qualitative changes in the economy as a whole. In the latter case, the dynamics of quantitative figures does not provide exhaustive information regarding the process of economic growth. The concept of "economic growth" includes a complicated relationship between the rate and the quality of growth, therefore, the deployed system of its evaluation is required. The economic policy aimed at stimulation of economic growth is most often associated with cyclical fluctuations in the short-term period. Herewith, the economic growth is interpreted as a long-term trend without clearly marked time limits and criteria. As growth is associated with the long-term period, there is a problem of finding the criteria for distinction between the short-term and long-term periods.

Short-term fluctuations include the growth of output for the expense of the intensive use of existing production factors, with the no changing their quality and quantity. Also, this category should include the growth of production due to the use of surplus resources that have not been used before. If GDP growth is carried out by increasing the number and (or) quality of production factors, then we are talking about growth, but not about cyclical

fluctuations. At the same time, the time period is of no importance.

Traditionally, the economic growth is associated with increase of material wealth, the ability of the economy to meet the existing needs more effectively. However, since the late 1970's, the understanding of economic growth, associated only with the increase in material wealth, with profits, with GDP growth, was criticized. The reason was a sharp aggravation of environmental problems, increasing global social inequality, etc. It would serve as the basis for rethinking the theory of economic growth. Economic growth is an integral indicator that characterizes the economic development.

Period 1974—1986 was characterized by a significant decline in the average annual rate of investment. It could be explained by the fact that the process of expansion of production capacity at the former technical level has practically ceased. The reserves for increase of the economic and technical efficiency of using most traditional technologies and modernization have been exhausted. A price factor also played its role. Further investing to old resource-intensive technologies meant inevitable reduction of competitiveness. Corporations refrained from investing in technical re-equipment at all, in order to avoid spending money on the purchase of old technologies. Decrease in the growth of capital investments could not but affect the growth rate of GDP. Period 1987-1990 was characterized by increasing capital investments to the economies of developed countries. From the late 1980s, an active process of rethinking the content and purposes of economic growth started in the economic literature. A peculiar landmark was the emergence of a concept of human development, developed by UN experts. The basic idea of the concept is to recognize that human and his development are the ultimate purpose of economic development. In this context, the category of economic growth also gets a little different meaning: human development becomes the main criterion of social progress. According to this idea, the quantitative measure of the level of human development, consisting of three components: 1) education level; 2) expected life expectancy; 3) GBP per capita, calculated in USD at the parity purchasing ability, was proposed and still developed. The emergence of this concept has objective preconditions, which are associated in many ways with the strengthening of the social orientation of the market economy in the developed world economies. The nomination of human development as the central purpose of social and economic progress is directly related to the matter about new way of social development, new social structure of society, its new social and economic nature.

Thus, by fulfilling its reproductive function, the social sphere contributes to the achievement of sustainable social and economic development of society. Today there are several basic approaches to defining the content of the concept of sustainable economic development in the economic literature. Sustained economic development has always been associated with an environmentally friendly way of producing economic goods and meeting people's needs. At the same time, this term "sustainable development" occurred as a result of finding the optimal balance between economic growth and the need to preserve the

human environment. The sustainable development was understood as the ability to meet the needs of the modern people generation without loss to meet the needs of future generations. Hereafter, the content of the concept of sustainable development was significantly expanded. In particular, the sustainable development was attributed not only environmental issues, but also demographic, social and others. There are two main approaches to this category: sustainable development began to be considered in a broad and narrow sense. In the narrow sense, the sustainable development means activities that don't cause a damage to nature. In the broad sense, demographic, social, technical, and financial sustainability belong to this category. However, in a broad interpretation, the imperative is maintained, according to which the sustainable development recognizes such activity, in the implementation of which the satisfaction of current needs should not be carried out at the expense of future generations.

There is a number of insufficiently researched and debatable matters concerning the theory and practice of economic growth. Even there is no common opinion regarding this concept. Majority of authors, talking about economic growth, include the economic development to it. Some economists consider economic growth and development as separate concepts [4]. As like scientific paradigms and real phenomena of economic life of different countries, the concept of "economic growth without development" and the concept of "economic development without growth" are distinguished. The economic growth at the level of national economies is understood as an increase of the real gross domestic (national) product [6]. Some scholars understand the economic growth as the increase of production volume of gross output, and it is more fair when considering this category at the level of industries, regions, and individual enterprises. However, the increasing the gross output value could be occurred due to increasing material resources or using more expensive raw materials. In this premises, it is more appropriate to measure economic growth directly at enterprises not only in the amount of produced products in kind and in value, but in the volume of net products (newly created value, gross income), that is, the value of gross output, except for material costs. Thus, the economic growth at the macro level is an increase in GNP (GDP), and at the level of enterprises it is a growth of a net product, in other words, gross income. The economic growth without economic development implies only a quantitative increase of abovementioned figures. This is conducive to increasing the provision of population with of those or other consumer goods, provided that its size in the country is decreasing, remains stable or its growth rate is lower than the economic growth. Herewith, the economic growth carried out under the extensive type, in other words without qualitative changes of production, only at the expense of increasing the number of necessary elements (land, capital, labor) involved to the production process, don't lead to the increase of labor productivity, the decrease of material and capital intensity, and hence, to the reduction of the production prime cost. So, R. Solow's model shows that if no technical progress, there is a constant return on the increase of the volume of production factors: capital, labor and the level of

technology development. The profit margins in this case remains unchanged, and its mass may increase due to the growth of production in proportion to the latter.

However, the economic growth without development in modern context usually tends to reduce the profit margins that connected with the use of industry more spatially distant, deeper and poorer according to the content of natural raw materials. In agriculture, it is connected with the involvement of less fertile land to the turnover. If take into account the increase of labor cost, the economic growth without development does not ensure an increase of the competitiveness of agricultural products at a price. In the best case, it supports it at one level, and more often, it reduces competitiveness, as socially necessary labor costs tend to decrease.

Today the issues of economic growth are of particular importance. If we bring the economic growth to output growth, then any increase of GDP or another figure compared to the previous year can be defined as a transition to economic growth. Nevertheless, such conclusion is wrong, because economic growth has both financial and physical (natural-material) content. Despite their unity in practice, a special attention should be paid to both parties of this process. Otherwise, negative trends of structural deformation may be hidden on favorable values.

The economic development provides a quality production change. It involves the application of intensive and cost-effective production technologies, the use of more productive and reliable machines, the spread of plant varieties and breeds of animals with higher genetic potential of yield and productivity, etc. In this case, a qualitative improvement also should touch and labor resources by using the labor more professionally trained, disciplined, creative, initiative workers. At the same time, more perfect organization of production and labor, more effective incentives for effective work could be used in production.

It is considered that the economic development of agrarian enterprises is a qualitative, progressive change in the production system and its infrastructure, which increases economic efficiency. In this definition, we would like to emphasize that economic development is a multifaceted, multidimensional phenomenon that is determined not only by the positive changes in the production system, but also by progressive changes in the demographic situation, the development of culture, education, health care and a number of other social institutions. In addition, the economic development has a feedback with all of the above-mentioned processes and results not only in economic, but also in the broad social impact.

The economic development without growth could be applied in the countries with very high level of well-being. It is more possible in agriculture, if production is carried out at the level of optimal nutrition standards for population, but it is necessary to improve the quality of products and their environmental purity. Under these circumstances, the production volume won't increase, but the production will become not only more qualitative due to the use of more advanced technologies and other innovative elements, but also the decrease of cost of capital, labor and production.

This scenario is most realistic with a stable population, which takes place in many highly developed countries, and

in some of them there is a slight decrease of inhabitants. The increase of the food quality and competitiveness of agricultural products happens under this development without economic growth. A simple reproduction according to intensive type due to increasing labor productivity and return on assets is carried out here.

In our opinion, the conceptions "economic growth without development" and "economic growth without growth" should be added by the conception "economic growth on the basis of development". The growth on the basis of development is most desirable for most of the less developed countries (80% of the total population of the Earth) and some highly developed countries. In this case, for example, in agrarian enterprises, the production growth of crops and livestock will be carried out on the base of the application of more advanced technologies, systems of machines, fertilizers, forages, restoration of plant varieties, animal breeds, which leads to increase of plant and animal productivity. Taking into account the low efficiency of agricultural production in Ukraine, it can be concluded that growth on the basis of development would enable not only to receive more products, but also make agrarian enterprises more competitive and profitable. If "growth without development" is characterized by a change in the quantitative parameters, and "development without growth" — qualitative, then "growth on the basis of development" is a change in both parameters. At the same time, the development of these concepts in its pure form is rare. Even "growth on the basis of development", in other words, only due to intensive factors, is not a very frequent phenomenon in economic practice.

"Economic growth combined with development" is the most widespread. At this point, the increase of production volume happens both at the expense of extensive factors (expansion of the activity sphere), and at the expense of intensive ones. The proposed kind of development includes a variety of different options depending on the ratio of the proportion of extensive and intensive factors. All these variants in their characteristics are between the three previous concepts, taken in its pure form. When relative share of intensive factors is low and economic growth of agrarian enterprises mainly executes due to extensive factors, then such options are approaching to "growth without development". If growth is small, and progressive qualitative changes prevail in the production system, then there is an approach to "development without growth". If high rates of economic growth of agrarian enterprises with a predominance of intensive factors, these options are approaching "growth based on development".

CONCLUSION

The type, according to which the economic growth will be carried out in each individual enterprise, depends on the objectives, specific conditions, system characteristics, motives and capabilities. The necessity of economic growth is determined by the law of growth of needs, population, the need to support and increase the competitiveness of production, increase the material well-being of people. The agrarian enterprises have a desire at the expense of economic growth to increase profits, the authorities want to increase employment and the amount of taxes paid to the state budget, the population have a

desire to increase their incomes, the level of well-being and quality of life.

All these motives are present in the population and the Government of Ukraine, but in most cases they are offset by opposing motives: unwillingness to assume additional expenses and risk, inability and reluctance to work more intensively, qualitatively and rationally, uncertainty about the positive results of transformations and the lack of necessary knowledge, conditions, financial possibilities. Such motive of economic growth as satisfaction of increasing demands as a result of population growth is absent today, as in recent years there is a decline in the population of Ukraine. However, at the same time, there is a necessity to use the economic growth and development of agrarian enterprises to satisfy the needs of the existing population in food products.

Thus, the economic growth and development of agricultural production are important for the prosperity of any country, but they are of special importance for Ukraine. The situation of its economy at the beginning of XXI century, the economic growth and development are a way to a highly developed country. Taking into account the backwardness of agrarian enterprises in the technical and technological spheres for Ukraine, as well as for most countries, the economic growth on the basis of development or combined with development that provides the highest rates of economic growth, increasing competitiveness of agricultural production and rapid growth of material welfare of the population is the most desirable. The scientific and practical aspects of these progressive concepts require further study and development.

Література:

1. Бойчук І.М. Економіка підприємства, Київ. Атіка. 2014. 254 с.
2. Вініченко І.І., Булкін С.С. Формування беззбитковості та економічної стійкості підприємства. Економіка і держава. 2019. № 10. С. 31—35.
3. Гайдучкий П. Інфраструктура інвестиційного розвитку, Київ. Міленіум. 2013. 218 с.
4. Осецький В.Л. Інвестиційна модель зростання економіки. Фінанси України. 2013. № 1. С. 21—27.
5. Штефана фон Крамон, Політика і розвиток сільськогосподарства, Київ. Альфа-Принт. 2011. 312 с.
6. Eklund K. Economics for Financial Markets. Butterworth, Heinemann, 2002. 327 с.

References:

1. Boichuk, I.M. (2014), *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics], Kyiv, Atika, Ukraine.
2. Vinichenko, I.I. and Bulkin, S.S. (2019), "Formation of break-even and economic stability of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 10, pp. 31—35.
3. Haidutskyi, P. (2013), *Infrastruktura investytsijnoho rozvytku* [Infrastructure of investment development], Mile-nium, Kyiv, Ukraine.
4. Osetskyi, V.L. (2013), "Investment model of economic growth", *Finansy Ukrainy*, vol. 1, pp. 21—27.
5. fon Kramon, S. (2011), *Polityka i rozvytok sil's'koho hospodarstva* [Policy and development of agriculture], Alfa-Prynt, Kyiv, Ukraine.
6. Eklund, K. (2002), *Economics for Financial Markets*, Heinemann, Butterworth.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2023 р.

І. В. Свиноус,

*д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>*

Н. М. Присяжнюк,

*к. вет. н., доцент кафедри іхтіології та зоології,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4737-0143>*

Ю. В. Федорук,

*к. с.-г. н., доцент кафедри технологій у рослинництві та захисту рослин,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3921-7955>*

М. В. Лозінський,

*к. с.-г. н., доцент кафедри генетики, селекції та насінництва сільськогосподарських культур,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6078-3209>*

Н. М. Федорук,

*к. с.-г. н., доцент кафедри харчових технологій і технологій переробки продукції
тваринництва, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9683-8785>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.26

СУЧАСНИЙ СТАН СВІТОВОГО РИНКУ МЕДУ ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В НЬОМУ

I. Svytnous,

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Department of Accounting and Taxation, Bila Tserkva National Agrarian University
N. Prysiazhniuk,*

*PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor,
Department of Ichthyology and Zoology, Bila Tserkva National Agrarian University
Y. Fedoruk,*

*PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor,
Department of Technologies in Crop Production and Plant Protection, Bila Tserkva National Agrarian University
M. Lozinskyi,*

*PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor,
Department of Genetics, Breeding and Seed Production, Bila Tserkva National Agrarian University
N. Fedoruk,*

*PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Department of Food Technologies and Technologies
for Processing Livestock Products, Bila Tserkva National Agrarian University*

THE CURRENT STATE OF THE GLOBAL HONEY MARKET AND UKRAINE'S PLACE IN IT

Доцільність відродження та ефективного розвитку галузі бджільництва у структурі аграрного сектору України насамперед має ґрунтуватися на вивченні світового попиту, переслідуючи мету інтеграції у світовий економічний простір за допомогою максимальної адаптації до умов зовнішнього середовища. Враховуючи той факт, що максимальний ефект від зовнішньоторговельної діяльності можливий лише за умови дотримання високого рівня конкурентоспроможності продукції, що виробляється за основними параметрами, насам-

перед якісним і ціновим, виникає необхідність в аналізі світового ринку продукції бджільництва, а також у вивченні передового досвіду його основних суб'єктів.

Сегмент каналів збуту поділяється на супермаркети/гіпермаркети, магазини крокової доступності, інтернет-магазини та інші. Очікується, що протягом прогнозованого періоду онлайн-сегмент зростатиме найшвидшими темпами в середньому на 6,5%.

Щоб зміцнити свої позиції на світовому ринку меду, ключові гравці в даний час зосереджені на прийнятті таких стратегій, як інновації продуктів, злиття та поглинання, технологічні розробки, створення спільних підприємств, співробітництво та партнерство.

Досягнення канадського бджільництва — наслідок як його технологічного, а й у суспільному розвитку, наявності юридичної бази, всебічно регулюючої взаємовідносини між різними секторами галузі.

Такий стан справ не в останню чергу пов'язаний з активними діями професійних та громадських об'єднань бджолярів, а також наукових установ у захисті та зміцненні своїх позицій, що сприятливо позначається на канадському бджільництві загалом. Так, Національна рада з меду поєднує бджолярів, організації, переробників та фасувальників меду, кооперативи, вчених, виробників бджолопакетів та маток, а також інших осіб та структури, пов'язані з галуззю. Організація, бюджет якої формується виключно з членських внесків, виступає в ролі сполучної ланки між бджолярськими асоціаціями провінцій, бджолярською індустрією та урядом.

Узагальнений аналіз зарубіжного досвіду та основних напрямів розвитку світового бджільництва свідчить про те, що розвиток галузі нерозривно пов'язаний з організацією прибуткового аграрного бізнесу, сконцентрованого переважно на промислових пасіках та фермах, що дозволяє інтенсивно господарювати та використовувати сучасні техніку та обладнання, забезпечуючи високий ступінь механізації та автоматизації робіт. При цьому розвинені країни мають більш досконалу галузеву структуру, яка безпосередньо впливає на результативність діяльності суб'єктів господарювання.

The expediency of the revival and effective development of the beekeeping industry in the structure of the agricultural sector of Ukraine should first of all be based on the study of world demand, pursuing the goal of integration into the world economic space with the help of maximum adaptation to the conditions of the external environment. Taking into account the fact that the maximum effect from foreign trade activities is possible only under the condition of maintaining a high level of competitiveness of products produced according to the main parameters, primarily quality and price, there is a need to analyze the world market of beekeeping products, as well as to study the best practices of its main sub— objects

The sales channels segment is divided into supermarkets/hypermarkets, convenience stores, online stores, and others. The online segment is expected to grow at the fastest rate at an average of 6.5% during the forecast period.

To strengthen their positions in the global honey market, key players are currently focusing on adopting strategies such as product innovation, mergers and acquisitions, technological developments, joint ventures, collaborations, and partnerships.

Achievements of Canadian beekeeping are a consequence of both its technological and social development, the presence of a legal base that comprehensively regulates the relationship between various sectors of the industry.

This state of affairs is not least related to the active actions of professional and public associations of beekeepers, as well as scientific institutions in protecting and strengthening their positions, which favorably affects Canadian beekeeping in general. Thus, the National Honey Council unites beekeepers, organizations, processors and packers of honey, cooperatives, scientists, producers of bee packages and queens, as well as other persons and structures related to the industry. The organization, whose budget is formed solely from membership fees, acts as a link between the provincial beekeeping associations, the beekeeping industry and the government.

A generalized analysis of foreign experience and the main trends in the development of world beekeeping shows that the development of the industry is inextricably linked with the organization of a profitable agrarian business, concentrated mainly on industrial apiaries and farms, which allows intensive management and use of modern machinery and equipment,

ensuring a high degree of mechanization and work automation. At the same time, developed countries have a more perfect industry structure, which directly affects the performance of business entities.

Ключові слова: мед, продукція бджолярства, ринок, попит, пропозиція.

Key words: honey, beekeeping products, market, demand, supply.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Доцільність відродження та ефективного розвитку галузі бджільництва у структурі аграрного сектору України насамперед має ґрунтуватися на вивченні світового попиту, переслідуючи мету інтеграції у світовий економічний простір за допомогою максимальної адаптації до умов зовнішнього середовища. Враховуючи той факт, що максимальний ефект від зовнішньоторговельної діяльності можливий лише за умови дотримання високого рівня конкурентоспроможності продукції, що виробляється за основними параметрами, насамперед якісним і ціновим, виникає необхідність в аналізі світового ринку продукції бджільництва, а також у вивченні передового досвіду його основних суб'єктів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Економічні аспекти розвитку галузі і ринку продуктів бджільництва розглянуті у працях Л. Вакуленко, К. Ємця, О. Христенко, С. Чехова, С. Яценко та інших вчених. Проте, зміни зовнішнього середовища функціонування суб'єктів ринкових відносин вимагають оперативної оцінки кон'юнктури ринку меду.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі узагальнення досвіду діяльності провідних гравців на світовому ринку меду запропонувати практичні рекомендації щодо посилення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників продукції бджільництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За даними ФАО, кількість сімей медоносних бджіл у світі за 30 років зросла більш ніж на третину. У 2020 році у світі налічувалося 94 млн бджолосімей — на 36% більше, ніж у 1990 році. Найбільше бджолосімей у 2020 році було в Азії (43,5 млн).

Кількість бджолосімей найбільше зросла в Азії (+88%), але скоротилася в Європі (-13%).

У 1990 р. у Європі було 22,5 млн бджолосімей, у 2000 році 15,1 млн, а у 2020 р. 19,6 млн. При цьому у Східній та Західній Європі кількість бджолосімей за цей період скоротилася, а в Південній та Північній Європі — виросло.

Зауважимо, що натуральний мед — найцінніший харчовий продукт, що не має аналогів, який є не тільки енергетичним вуглеводним продуктом, а й лікувально-профілактичним засобом, що зміцнює та омолоджує організм [1]. Світовий ринок меду є одним із найбільш глобалізованих ринків продовольства. Серед країн світової спільноти найвищі показники споживання меду (з розрахунку на душу населення) відзначаються в Австрії — 1,6 кг, Греції — 1,4, Україні — 1,2, Німеччині — 1,1, Іспанії — 1,0 кг. Зовнішньоторговельний світовий оборот натуральним медом протягом останніх років

багаторазово зріс, перевищивши 2,4 млрд дол. США, за відсутності надлишків продукту на світовому ринку.

У 2020 році у світі було вироблено близько 1,8 млн тонн меду. ТОП-3 виробниками меду були Китай (466 тис. тонн), Туреччина (104 тис. тонн) та Іран (80 тис. тонн).

Зауважимо, що світовий ринок меду відрізняється динамічністю: за останнє десятиліття на нижчі позиції змістився один із провідних виробників меду — США, яким все ж таки вдалося зберегти місце в першій п'ятірці, у той час як Аргентина та Мексика вибули з цієї групи. Рівень виробництва США скоротився на 33,0 тис. т, Аргентині — 34,0, Мексиці — на 1,2 тис. т. При цьому в рейтингу ФАО значно покращила свої позиції Туреччина, що наростила обсяг виробництва до 105,5 тис. т. і що перемістилася з четвертого на друге місце. До п'ятірки лідерів також увійшла Росія із приростом обсягів виробництва у розмірі 2,1 тис. т.

Сегмент переробки меду поділяється на звичайний та органічний. Традиційний сегмент домінував на ринку з часткою ринку близько 75% та ринковою вартістю близько 7,87 млрд доларів у 2021 році.

Сегмент каналів збуту поділяється на супермаркети та гіпермаркети, магазини крокової доступності, інтернет-магазини та інші [2]. Очікується, що протягом прогнозованого періоду онлайн-сегмент зростатиме найшвидшими темпами в середньому на 6,5%.

Сегмент споживання меду поділяється на сектор продуктів харчування та напоїв, засоби особистої гігієни та косметики, фармацевтики та інші напрямки. Сегмент продуктів харчування та напоїв домінує на ринку, на його частку припадає близько 40% світової виручки та ринкова вартість близько 4,2 млрд доларів у 2021 році.

Сегмент упаковки поділяється на пляшку, скляну банку, тубу та інші. Сегмент пляшок домінував на ринку з часткою ринку близько 48% та ринковою вартістю близько 5,04 мільярда доларів у 2021 році. Здатність пляшок приймати різні форми та розміри робить їх популярними, а також їх легко транспортувати, оскільки вони легкі та стійкі до руйнування.

Серед усіх регіонів Азіатсько-Тихоокеанський регіон став найбільшим ринком світового ринку меду з часткою ринку близько 34,6% у 2021 році. Очікується, що протягом прогнозованого періоду найбільшим ринком стане Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Ринок меду в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні швидко розширюється. У споживанні меду в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні переважає Китай. Швидка урбанізація і збільшення доходу споживачів змінили купівельні звички, споживачі тяжіють до здорового способу життя і готові витратити більше на органічні продукти [3]. Мед користується зростаючим попитом, оскільки його зростає його використання як заміник цукру у різних продуктах. Лікувальні властивості меду добре відомі з давніх часів, тому вико-

ристання меду в сиропях від кашлю та харчових добавках також зростає. У регіоні є кілька гравців, що добре зарекомендували себе, з інфраструктурою, здатною забезпечити великомасштабне виробництво.

Схильність до здорового способу життя, скорочення споживання цукру, використання меду як заміниці цукру та штучних підсолоджувачів, солодкий смак меду, його доступна природа та легка доступність з широким спектром застосувань, що пояснюються його поживною цінністю та лікувальними властивостями, стимулюватимуть зростання ринку меду.

Вимога покращити якість продуктів та послуг для клієнтів, ймовірно, стане стимулом для розробки нових продуктів з додаванням смаків меду. Розробка нових продуктів і стратегічне співробітництво між провідними компаніями, які прагнуть розширення, є одними з факторів, які, за прогнозами, сприятимуть зростанню світового ринку в майбутньому [4].

Щоб зміцнити свої позиції на світовому ринку меду, ключові гравці нині зосереджені на прийнятті таких стратегій, як інновації продуктів, злиття та поглинання, технологічні розробки, створення спільних підприємств, співробітництво та партнерство.

За оцінкою консалтингової компанії Industry ARC, яка проводила дослідження світового ринку бджільництва на підставі даних міжнародних та національних бджільницьких компаній та об'єднань (Betterbee, Bartnik, Beehive Botanicals, Miller's Honey Company, Shandong Bokang, Dabur India Limited, Arnold Honeybee, Heng, Thomas Apiculture та ін.), в 2020 р. ринок продуктів бджільництва оцінювався в 8,81 млрд дол. США, у тому числі меду в 8,0 млрд дол. США, і очікувалося його подальше зростання в середньому на 2,6 % на рік. При цьому на світовий ринок було поставлено 690 тис. т меду на 2,4 млрд. дол. США. Експорт у вартісному вираженні зріс на 8%. Найбільшу динаміку показали Україна, Нова Зеландія, Бразилія, Мексика, Аргентина, Туреччина та ін. Незначно знизився експорт меду з Китаю та В'єтнаму [5].

При цьому необхідно враховувати, що в окремих випадках неможливо визначити походження меду, що постачається на світовий ринок, оскільки деякі країни — імпортери меду одночасно займаються його реекспортом, закуповуючи дешевий продукт, переробляючи, а потім постачаючи на експорт як власний за ціною в кілька разів вищим. Ціни ним портованого.

За підсумками 2021 року вона експортувала товарів цієї групи на \$139 млн, що на \$38 млн більше, ніж у 2019 р. Першість в експорті здобула Нова Зеландія з результатом \$329 млн, наступними були Китай (\$254 млн), Аргентина (\$170 млн) та ЄС (\$157 млн).

Загалом світовий ринок експорту меду невеликий і становить \$2,3 млрд. Українська частка у світовому експорті — 6,1%. Маючи 108 експортерів, Україна демонструє позитивне сальдо торговельного балансу товарів цієї групи, імпорт цього продукту мізерний.

Ринок меду в Україні має експортну орієнтацію. Основними імпортерами нашої продукції стали країни-члени Європейського Союзу [6]. Вони купують 82,5% меду, що свідчить про значний потенціал України. Найактивніше імпортують Польща, Німеччина та Бельгія. На другому місці серед імпортерів українського меду — США (9,7%), третьому — Туреччина (3,7%).

Зростання попиту на мед має кілька причин: складна епідеміологічна ситуація у світі, формування нових споживчих звичок та тренд на органічне харчування з користю для здоров'я. Значне збільшення обсягів експорту меду за кордон сприяло підписанню Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Згідно з нею, квота на безмитний експорт українського меду спочатку становила 5 тис. т, а з 2021 року зросла до 6 тис. т. Проте українські експортери досить швидко їх використовують.

У 2020 та 2021 роках українські компанії ще в січні повністю вичерпали тарифну квоту на мед. Зазначимо, що тарифні квоти дозволяють українським виробникам експортувати продукцію до країн Євросоюзу за пільговою чи нульовою ставкою мита. Тому експортери можуть заощаджувати частину коштів, продаючи товари до країн ЄС. Експортувати можна і без використання квот, але тоді потрібно платити мито у повному обсязі. Тому Україна давно прагне збільшення цих квот.

Найбільшу частку у світовому імпорті займають країни Європи. У 2020 р. 15 розвинутих країн-членів ЄС імпортували мед на 934 млн дол. США. З цієї суми імпорт із країн Азії становив 23 %, Латинської Америки — 16, Океанії — 13, Північної Америки — 8 та Африки — 0,4, решта 40 % — імпорт із країн — партнерів з ЄС. Значно зріс цей показник у США: у 2020 р. імпортовано рекордні 202 тис. т меду на суму 568 млн дол. США проти 172,3 тис. т та 433 млн дол. США у 2019 р. Саудівська Аравія імпортувала 16,6 тис. т меду на суму 66,1 млн дол. США (12,2 тис. т та 41,8 млн дол. США у 2019 р.), при цьому експортувала 4,9 тис. т на суму 30,7 млн дол. США до різних країн світу. Китай імпортував 5,7 тис. т меду на суму 91,2 млн дол. США, при тому що останніми роками обсяг імпорту меду Китаєм знижувався, а вартість його зростала, зокрема, завдяки зростанню закупівель дорогого меду з Нової Зеландії.

Європейський Союз у XXI ст. є одним із провідних регіонів з розвитку галузі бджільництва, де загальна кількість бджолосімей становить понад 19 млн, а серед країн-лідерів за показником їх фактичної чисельності перше місце посідає Іспанія — 2,8 млн бджолосімей, далі йдуть Франція, Греція та Італія, де відповідний показник становить від 1,1 до 1,3 млн, у Німеччині, Польщі та Угорщині — по 800 тис. бджолосімей.

Слід зазначити, що продуктивність бджолосімей у європейському регіоні суттєво відрізняється. Так, у розрахунку на одну бджолину родину у Фінляндії виробляється в середньому по 45 кг меду, в Австрії, Бельгії, Франції, Німеччині та Угорщині — близько 25 кг, тоді як у решті країн — 10—15 кг. Необхідно підкреслити, що пасічники-аматори (професійним вважається пасічник, що має не менше 150 вуликів), які становлять більшість європейських пасічників, зберігають великий інтерес до історично сформованих традиційних методів ведення галузі та особливостей виробництва продуктів бджільництва.

Бджільництво в ЄС є однією з найважливіших галузей сільського господарства, яка створює можливості для індустріалізації аграрного виробництва, що, у свою чергу, є стимулом для розвитку як самої галузі, так і супутніх виробництв, охоплюючи весь ланцюг від бджоляра до споживача. Незважаючи на переважно традиційний характер ведення бджільництва, за рахунок здійснення науково обґрунтованих прогресивних комплексних методів регулювання га-

лузь стала об'єктом великого бізнесу, кооперативно-інтеграційних відносин та міжнародної торгівлі. Велика увага приділяється дослідженням у галузі економіки бджільництва з метою трансформації галузі та реалізації стратегічної мети — підвищення конкурентоспроможності її продукції на європейському та міжнародному ринках. У практичному плані дії зводяться до визначення науково обгрунтованої потреби чисельності бджолосімей у розрахунку на одиницю площі для запилення різних сільськогосподарських культур, оскільки незважаючи на те, що виробництво меду є основною діяльністю, головна функція бджіл полягає саме в їхній здатності до запилення. Одночасно ведеться робота з боротьби з хворобами та шкідниками бджіл, насамперед масовою загибеллю бджолиних сімей [7]. Провідну роль у фінансуванні даної роботи відіграють державні органи країн ЄС, а державна підтримка поширюється на проведення превентивних заходів, ветеринарний контроль, придбання препаратів та лікування, відшкодування збитків у разі ліквідації пасіки до її повного відновлення. Крім того, в ЄС існує поширена система безпосереднього фінансування товаровиробників, яким відшкодовується до 70% від витрачених на розвиток бджільництва. У сукупності в 27 країнах ЄС на програми підтримки бджільництва, включаючи дотації на наукові дослідження, виділяється понад 100 млн євро на рік.

Кількість бджолосімей у Китаї становить понад 9 млн, загальна чисельність бджолярів оцінюється у понад 200 тис. осіб. Після аграрних перетворень у 80-х роках. XX ст. галузь бджільництва перейшла до приватного виробника, який отримав право самостійного вибору виробленої продукції, а державні пасіки були продані або здані в оренду. Китай — найбільший постачальник меду та продуктів бджільництва на світовий ринок. При цьому його не можна назвати прогресивною країною за характером розвитку даної галузі, проте реформи, що проводяться в країні, не оминули її стороною — прийняті стандарти, спрямовані на підвищення якості продукції та стандартизацію бджільництва, що дозволило галузі вийти на світовий ринок. Бджолярам Китаю не надається пряма фінансова державна підтримка, проте держава фінансує ветеринарну службу, наукові розробки та підготовку фахівців для цієї галузі. Крім того, в Китаї мед та супутні продукти галузі не обкладаються податками, що сприятливо позначається на бджільництві країни загалом.

Практика показує, що кочові китайські бджолярі виробляють понад 70 % меду (за деякими оцінками — значно більше), а кочовий характер бджільництва пояснюється географічними особливостями Китаю, оскільки масиви медоносів відносно невеликі та розкидані на великій відстані один від одного. Найчастіше для кочівлі об'єднуються 5-6 виробників, які орендують вантажівку та наймають у середньому до 4 сезонних працівників. Зважаючи на дрібнотоварний характер виробництва в галузі важливу роль для її розвитку відіграють кооперативи з 20-30 бджолярів, що об'єднуються з метою скорочення витрат з виробництва та збуту безпосередньо на переробні підприємства. У дрібнотоварному виробництві меду важливе значення мають також посередники, в ролі яких виступають колишні бджолярі, що переключилися на торгівлю, а також пов'язані з галуззю державні органи, що кредитують виробників, консоліднують розрізнені партії меду і т. д. Більш висо-

кий рівень інтеграції представлений Всекитайською асоціацією об'єднує бджолярів та фахівців галузі, проте її роль незначна — лише 10 % в обсязі експорту меду.

Нині бджільництво США одна із передових у технологічному плані. Професійний сектор виконує ключову роль: близько 6000 бджолярів-професіоналів виробляють 75% американського товарного меду. На спеціалізованих промислових пасіках, де механізовано найбільш трудомісткі процеси, на одного бджоляра припадає в середньому 1,5 тис. бджолиних сімей, а в окремих господарствах ця норма досягає 2 тис. Завдяки стандартизації обладнання, механізації трудомістких процесів (відкачування меду, навантаження-розвантаження вуликів на кочівлю і т. д.) і чіткої спеціалізації американським бджолярам вдалося максимально спростити вміст бджолиних сімей і досягти високої продуктивності праці в цій галузі.

Галузь розвивається у двох напрямках: медово-запилювальному та розведенчому. Власники американських промислових пасік 2/3 своїх доходів одержують від реалізації меду і близько 1/3 — від здачі бджіл у найм фермерам для запилення сільськогосподарських культур. Оренда бджіл для запилення сільськогосподарських ентомофільних рослин є у США досить поширеним видом діяльності та агроприйомом, оскільки не всі ферми мають власні пасіки. За кожен сім'ю бджіл, підвезену до масиву в період цвітіння, бджоляру виплачується надбавка, що дорівнює вартості 15-20 кг меду.

Американські пасічники не виявляють масового інтересу до створення кооперативів. Даний факт можна пояснити великотоварним характером бджільництва, що формує своєрідну самодостатність господарств, побудованих за промисловим зразком. Водночас у країні досить відомий кооператив "Су Хані", який спеціалізується на оптовій торгівлі медом та об'єднує близько 300 бджолярів. Кооператив здійснює 20% всіх операцій із медом у Сполучених Штатах. Незважаючи на незалежність фермерів в організації виробничого процесу, у середині 1980-х років. з'явилася необхідність інтеграційних процесів у галузі для координації взаємодії між різними секторами бджільництва та проведення централізованої реклами меду у масштабах країни. З цією метою у 1987 р. було створено Національну раду з меду. Крім того, у США багато громадських організацій бджолярів та представників "суміжних" професій, що діють на місцевому та національному рівнях, бюджети яких формуються виключно із членських внесків. Однією із найбільших громадських організацій бджолярів є Федерація американських бджолярів (ФАП), що об'єднує близько 1500 представників різних напрямків бджільництва. Її цілями є повідомлення уряду основних інтересів членів організації, збільшення медового ринку в США, контроль за якістю продукції, а також соціальне забезпечення та страхування бджолярів. Широко відома Асоціація американських виробників меду (ААПМ), в якій перебувають близько 500 осіб. Вступити до неї може будь-хто, хто має відношення до бджільництва, але право голосу мають лише самі бджолярі. Організація бере активну участь у проведенні різних досліджень, допомагає регулювати ринкову ціну продуктів бджільництва. Однак ФАП і ААПМ перебувають у суперечливих відносинах з огляду на різні погляди їх членів.

Незважаючи на той факт, що кількість сімей у 10 тис. бджолярів у Канаді не настільки значно в порівнянні з масштабами Китаю та США — близько 600 тис., бджільництво в країні досягло найбільшого успіху з погляду його інтенсифікації. Це забезпечує найвищі у світі медозбори з кожною бджолою родиною, які вже перевищують 50 кг меду за сезон і продовжують рости. Незважаючи на скорочення кількості бджолярів, кількість сімей збільшується, відбувається укрупнення пасік, і нині середній розмір одного бджільницького господарства становить близько 80 бджолосімей. Досягнення канадського бджільництва — наслідок як його технологічного, а й у суспільному розвитку, наявності юридичної бази, всебічно регулюючої взаємовідносини між різними секторами галузі [8].

Такий стан справ не в останню чергу пов'язаний з активними діями професійних та громадських об'єднань бджолярів, а також наукових установ у захисті та зміцненні своїх позицій, що сприятливо позначається на канадському бджільництві загалом. Так, Національна рада з меду поєднує бджолярів, організації, переробників та фасувальників меду, кооперативи, вчених, виробників бджолопакетів та маток, а також інших осіб та структури, пов'язані з галуззю. Організація, бюджет якої формується виключно з членських внесків, виступає в ролі сполучної ланки між бджолярськими асоціаціями провінцій, бджолярською індустрією та урядом. Ще одна організація — Канадська асоціація експертів у галузі бджільництва — виконує функцію сполучної ланки між наукою (насамперед викладачами університетів та коледжів) та практичним бджільництвом.

ВИСНОВКИ

Узагальнений аналіз зарубіжного досвіду та основних напрямів розвитку світового бджільництва свідчить про те, що розвиток галузі нерозривно пов'язаний з організацією прибуткового аграрного бізнесу, сконцентрованого переважно на промислових пасіках та фермах, що дозволяє інтенсивно господарювати та використовувати сучасні техніку та обладнання, забезпечуючи високий ступінь механізації та автоматизації робіт. При цьому розвинені країни мають більш досконалу галузеву структуру, яка безпосередньо впливає на результативність діяльності суб'єктів господарювання.

Ключовими компетенціями компаній країн-експортерів продукції бджільництва є не тільки високий рівень якості меду, а й політика інтеграції та об'єднання підприємств галузі бджільництва в спілки та асоціації для отримання максимальних переваг зі скорочення витрат у переробці, збуті та упаковці продукції, а також в економії витрат на страхування бджолосімей. Істотним стимулом для розвитку галузі бджільництва є і державна підтримка, що надається бджільницьким підприємствам з різних напрямків, включаючи податки, дотації, субсидії, фінансування експортних поставок меду та медової продукції.

Аналіз досвіду провідних держав експортерів меду, дозволяє відзначити, що для подальшого ефективного вдосконалення галузі необхідно впроваджувати нову інфраструктурну модель, яка буде розвиватися в сучасних ринкових умовах і підвищувати конкурентоспроможність як підприємств, так і продукції галузі в цілому, запропоновані вище рекомендації, дозволять практично ефективно реалізувати потенціал галузі бджільництва в нашій державі.

Література:

1. Вінченко С. А. Особливості формування маркетингових стратегій на ринку продукції бджільництва. *Економіка та держава*. 2019. № 11. С. 116—120.
2. Журавльова А., Сментина Н. Кон'юнктура світового ринку меду та перспективи для України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2019. № 1 (264). С. 48—62.
3. Яценко О. М. Отримання конкурентної переваги за рахунок створення глобальних продуктів (на прикладі меду натурального). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. № 15 (2). 2020. С. 170—180.
4. Яценко О. М. Формування і реалізація конкурентних переваг галузі бджільництва України: монографія. Житомир: ЖНАЕУ. 2011. 470 с.
5. Вінченко С. А. Умови функціонування і розвитку підприємств на ринку продукції бджільництва. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. Т. 2. № 5. С. 95—102.
6. Луців Н., Жолинська Г., Сенік Л. Ринок меду натурального. *Товари і ринки*. 2020. № 4. С. 43—56.
7. Овдієнко А. М., Овдієнко К. Т., Корбич Н. М. Бджільництво України: виробництво та експорт. *Таврійський науковий вісник. Сільськогосподарські науки*. 2020. Вип. 116 (2). С. 123—129.
8. Данкевич В., Данкевич Є., Пивовар П. Формування кон'юнктури світового ринку меду: сучасний стан і перспективи для українських експортерів. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. 2018. Vol. 4, № 2. С. 37—54.

References:

1. Vinichenko, S. (2019), "Features of forming marketing strategies in market of honey products", *Economika ta derzhava*, vol. 11, pp. 116—120.
2. Zhuravli'ova, A. and Smentyna, N. (2019), "Construction of the world market of honey and prospects for Ukraine", *Naukovyj visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, vol. 1 (264), pp. 48—62.
3. Yatsenko, O.M. (2020), "Gaining competitive advantage through global product creation (on the example of natural honey)", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 15 (2), pp. 170—180.
4. Yatsenko, O.M. (2011), *Formuvannia i realizatsiia konkurentnykh perevah haluzi bdzhil'nytstva Ukrainy [Формування і реалізація конкурентних переваг галузі бджільництва України]*, ZhNAEU, Zhytomyr, Ukraine.
5. Vinichenko, S.A. (2021), "Conditions of functioning and development of enterprises in the market of beekeeping products", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 2, no. 5, pp. 95—102.
6. Lutsiv, N. Zholyns'ka, H. and Senyk, L. (2020), "Natural honey market", *Tovary i rynky*, vol. 4, pp. 43—56.
7. Ovdienko, A.M. Ovdienko, K.T. and Korbych, N.M. (2020), "Beekeeping of Ukraine: production and export", *Tavrijs'kyj naukovyj visnyk. Sil's'kohospodars'ki nauky*, vol. 116 (2), pp. 123—129.
8. Dankevych, V. Dankevych, Ye. and Pyvovar P. (2018), "Forming conjuncture in the world honey market: current state and prospects for ukrainian exporters", *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*, vol. 4, no. 2, pp. 37—54.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2023 р.

О. В. Фарат,

*д. е. н., професор кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів,
Національний університет "Львівська політехніка"*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2192-4136>

Р. Р. Русин-Гриник,

*PhD, доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів,
Національний університет "Львівська політехніка"*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2895-6437>

О. Р. Бахор,

*аспірант кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів,
Національний університет "Львівська політехніка"*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2081-6504>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.32

ЗМІСТ І ФОРМА СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

O. Farat,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Entrepreneurship
and Environmental Expertise of Goods, Lviv Polytechnic National University

R. Rusyn-Hrynyk,

PhD, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship
and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University

O. Bahor,

Postgraduate student of the Department of Entrepreneurship
and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University

CONTENT AND FORM OF THE CIRCULAR ECONOMY VALUES SYSTEM

У статті розглянуто та охарактеризовано цінності циркулярної економіки на основі концептуального підходу. Визначено, що довгострокова перспектива є важливою цінністю циркулярної економіки, вона спрямована на створення стійких рішень, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та економічну систему, а також сприяння інноваціям. Виконані дослідження дозволяють стверджувати, що на сьогоднішній день в Україні та світі зростає інтерес до циркулярної економіки, і реалізується багато проектів з планового розвитку та впровадження циркулярних практик. Ось кілька реальних кроків, які ініціюються для розвитку циркулярної економіки: урядові ініціативи, приватний сектор, громадські організації та дослідницькі центри та міжнародні організації. Доведено, що взаємозв'язок між системою цінностей циркулярної економіки та системами ризик менеджменту підприємств має кілька аспектів: одним із головних пріоритетів циркулярної економіки є збереження ресурсів та зменшення негативного впливу на довкілля; циркулярна економіка вимагає оптимізації виробництва, повторного використання та переробки матеріалів; впровадження моделей "продажу як послуга" або обмін про-

дуктами може створити нові ризики для підприємств; циркулярна економіка підкреслює важливість співпраці з урядом, громадськими організаціями, науковими установами та іншими зацікавленими сторонами. Система цінностей циркулярної економіки сприяє формуванню, так званого, розумного ризик-менеджменту підприємств, визначаючи пріоритети та напрямки дії, які допомагають підприємствам досягати стійкого та ефективного розвитку в умовах обмежених ресурсів та ризиків.

One of the ways to solve the problems of resource provision is the study of the content and forms of the value system of the circular economy. Each country must choose to provide high-quality resources through innovative industrial production, and the circular economy will allow to respond to the existing challenges. The main goal of the circular economy is to create a sustainable and efficient system of production and consumption.

The article examines and characterizes the values of the circular economy based on a conceptual approach. It is determined that the long-term perspective is an important value of the circular economy, it is aimed at creating sustainable solutions, reducing the negative impact on the environment and the economic system, as well as promoting innovation. The conducted research allows us to state that today in Ukraine and the world, interest in the circular economy is growing, and many projects are being implemented on the planned development and implementation of circular practices. Here are some real steps that are being initiated to develop a circular economy: government initiatives, the private sector, public organizations and research centers and international organizations. It has been proven that the relationship between the value system of the circular economy and the risk management systems of enterprises has several aspects: one of the main priorities of the circular economy is the conservation of resources and the reduction of negative impact on the environment; circular economy requires optimization of production, reuse and recycling of materials; implementation of sales-as-a-service models or product sharing may create new risks for businesses; circular economy emphasizes the importance of collaboration with government, civil society organizations, academic institutions and other stakeholders. The value system of the circular economy contributes to the formation of the so-called intelligent risk management of enterprises, determining priorities and directions of action that help enterprises achieve sustainable and effective development in conditions of limited resources and risks.

Ключові слова: циркулярна економіка, система цінностей, плановий розвиток, ризик-менеджмент підприємства, інновації.

Key words: circular economy, value system, planned development, enterprise risk management, innovations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Відсутність ресурсів, інноваційних технологій, недостатня підтримка вітчизняної промисловості вказує на її низький рівень конкурентоспроможності. Залишається невирішеним питання раціонального природокористування та зниження матеріаломісткості вітчизняних виробництв. Це призводить до погіршення екологічного стану навколишнього середовища. Одним із напрямків вирішення проблем ресурсозабезпечення є вивчення змісту та форм системи цінностей циркулярної економіки. Кожна країна має обрати забезпечення високоякісних ресурсів за допомогою інноваційного промислового виробництва, і циркулярна економіка дозволить

дати відповідь на наявні виклики. Основною метою циркулярної економіки є створення стійкої та ефективної системи виробництва та споживання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвитком і становленням циркулярної економіки, що має велике значення в умовах сьогодення, зараз займаються багато експертів і вчених-практиків. Тему становлення циркулярної економіки досліджували такі вітчизняні вчені [1—12]: Антипов В., Гончаров Д., Варфоломєєв М., Чуріканова О., Дейнеко Л., Циплінська О., Крисоватий А., Сохацька О., Скавронська І., Руда М., Мирка Я., Сейсебаєва Н., Руда М., Яремчук Т., Бортнікова М., Залунін М., Федорчук Я., Серветник Д., Лихолат С., Семенюк Л., Алектанкіна К., Ткаченко Я.

Однак залишається відкрите питання, щодо вивчення змісту та форм системи цінностей циркулярної економіки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою написання статті є теоретичні обґрунтування та визначення змісту і форм системи цінностей циркулярної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Циркулярна економіка — це концепція розвитку економічної системи, яка спрямована на максимізацію використання ресурсів та мінімізацію відходів шляхом збереження та переробки матеріалів, продуктів та ресурсів у замкнутому циклі. Основною метою циркулярної економіки є створення стійкої та ефективної системи виробництва та споживання.

У концептуальному плані до цінностей циркулярної економіки належать такі, як:

1. Збереження ресурсів. Пріоритетне значення має збереження природних ресурсів та матеріалів, що забезпечує зниження їх використання та ефективне використання. Циркулярна економіка передбачає зміну підходу до виробництва та споживання, спрямовуючи його на більш стійке, ефективне та ресурсозберігаюче майбутнє. Наведемо кілька аргументів на користь цього твердження:

- сучасний світ має серйозні проблемами екологічного та економічного характеру, зокрема — зміна клімату, виснаження природних ресурсів, забруднення повітря та води. Збереження ресурсів стає необхідним кроком для зменшення негативного впливу на довкілля та забезпечення більшої стійкості планети;

- зниження залежності від нестійких виробничих ресурсів, таких як складнопідготовлені мінерали або нафта, задля забезпечення стійкості в економіці. Це дозволяє зменшити ризики залежності від змін цін на ресурси та вирівняти загальний вплив коливань на світових ринках;

- циркулярна економіка націлена на ефективне використання ресурсів задля скорочення витрат на виробництво, управління відходами та ремонт. Очікуваним наслідком цього є зростання конкурентоспроможності підприємств та їхньої економічної ефективності;

- перехід до циркулярної економіки стимулює розвиток нових технологій, дизайну та бізнес-моделей, що забезпечують повторне використання та переробку ресурсів. Це стимулює розвиток нових ринків і може сприяти зростанню зайнятості та інвестицій;

- збереження ресурсів знижує обсяги викидів та відходів, які негативно впливають на здоров'я населення та природу в цілому.

2. Зменшення відходів. Циркулярна економіка спрямована на мінімізацію відходів шляхом переробки, вторинної переробки та повторного використання матеріалів. Емпіричні дані підтверджують тенденцію зростання вторинної переробки та вторинного використання ресурсів у світовій масштабі. Це демонструє зростання усвідомлення важливості зменшення

відходів і підтримки підходів, спрямованих на забезпечення ефективного використання ресурсів у циркулярній економіці. Так:

- згідно з даними The Bureau of International Recycling (BIR) світовий обсяг вторинної переробки металу перевищив 630 млн т. Це сприяє збільшенню використання вторинної сировини у виробництві, замість використання нових сировинних матеріалів;

- за даними дослідження, проведеного Allied Market Research, глобальний ринок вторинної сировини оцінюється майже в 8 млрд. дол. і очікується досягти 9,8 млрд. дол. до 2027 року. Це показує зростання попиту на вторинні матеріали, що допомагають зменшити кількість відходів та використання первинних ресурсів;

- споживання пластику у світі щорічно перевищує 300 млн т. Проте, з даних Ellen MacArthur Foundation видно, що кількість переробленого пластику зростає, але все ще його частка є низькою у загальному обсязі використаного пластику. Це вказує на необхідність подальшого розвитку та впровадження технологій вторинної переробки. Наведемо деякі загальні емпіричні тенденції та дослідження, які підтверджують цінність економічної ефективності в контексті циркулярної економіки: зниження витрат на виробництво; економічні переваги від повторного використання та ремонту; зростання вартості сектору вторинної переробки; посилення конкурентоспроможності підприємств; зростання ринку "зелених" технологій.

- згідно з оцінками Global Market Insights, Inc., ринок вторинного використання електронних пристроїв перевищує 25 млрд. дол. та очікується досягнення більш ніж 40 млрд. дол. до 2026 року. Це вказує на розвиток та зростання усвідомлення та зусиль щодо повторного використання електроніки.

3. Продовження терміну служби товарів. Значний акцент робиться на збільшенні тривалості служби товарів та послуг за рахунок підвищення якості, легшої ремонтності та модульної конструкції товарів. Аргументами, які підтверджують важливість продовження терміну служби товарів у контексті циркулярної економіки є такі, як:

- зростання відновлювального обслуговування та ремонту;

- показник споживацької усвідомленості;

- приклади успіху;

- урядова підтримка.

Ці емпіричні дані та приклади демонструють, що продовження терміну служби продукту є важливою стратегією в контексті циркулярної економіки. Збільшення якості, ремонтпридатності та модульності продукції може знизити потребу в постійному виробництві нових товарів і підвищити економічну результативність підприємств.

4. Ресурсоемна ефективність. Використання ресурсів та матеріалів має бути ефективним і оптимальним, щоб забезпечити максимальну вартість та зниження негативного впливу на довкілля. Використання ефективних технологій та процесів може зменшити споживання енергії, що забезпечує економію ресурсів та зниження негативного впливу на довкілля. Згідно з аналізом Міжнародного енергетичного аген-

тства, перехід до енергоефективних технологій може знизити витрати на енергію до 40%. Успішні приклади компаній, які успішно впроваджують ресурсоемні практики, можуть послужити стимулом для інших компаній.

5. Системний підхід. Циркулярна економіка вимагає глибокого аналізу економічних, екологічних та соціальних взаємозв'язків для створення довгострокових рішень. Серед аргументів та засобів, які підтверджують значимість системного підходу в контексті циркулярної економіки слід виокремити такі, як:

- системний економічний аналіз;
- екологічний аналіз;
- соціальні взаємозв'язки;
- впровадження кількісних цілей.

Ці аргументи демонструють, що системний підхід у циркулярній економіці передбачає всебічний вплив цих практик на економіку, довкілля та суспільство. Аналіз економічних, екологічних та соціальних взаємозв'язків дозволяє створити довгострокові та стійкі рішення для сталого розвитку.

6. Інновації та дизайн для циркулярності. У даному випадку йдеться про використання нових технологій, дизайну продуктів та бізнес-моделей, які сприяють збереженню та використанню ресурсів у виробничо-господарському циклі. Нові технології у переробці та вторинному використанні матеріалів дозволяють ефективніше використовувати ресурси та зменшувати кількість відходів. Урядові програми та інвестиції можуть допомогти стимулювати розвиток цих новаторських рішень. Отож, інновації та дизайн відіграють ключову роль у створенні циркулярної економіки. Використання нових технологій, дизайну продуктів та бізнес-моделей сприяє ефективному споживанню ресурсів та забезпечує стабільність виробництва та споживання.

7. Залучення зацікавлених сторін. Важливо залучати всі зацікавлені сторони — урядові організації, бізнес, наукові установи та громадськість — для спільної реалізації цілої циркулярної економіки. Так:

- урядові організації;
- бізнес;
- наукові установи;
- громадськість.

8. Співпраця та обмін знаннями. Розвиток циркулярної економіки вимагає обміну знаннями, досліджень та передового досвіду між великими суб'єктами бізнесу та органами державного управління. Співпраця між великими суб'єктами, такими як урядові органи, наукові установи та приватні компанії в напрямку обміну передовими технологіями та досвідом сприяє активізації розвитку циркулярної економіки. Отже, співпраця та обмін знаннями мають ключове значення для розвитку циркулярної економіки, після чого вони сприяють інтеграції різних засобів, стимулюють інновації та допомагають забезпечити більш ефективне та стале використання ресурсів.

9. Соціальна відповідальність. Циркулярна економіка повинна забезпечувати соціальну відповідальність, ураховуючи вплив на суспільство та забезпечуючи рівень доступу до рішень, які виявились ефективними. Циркулярна економіка може сприяти: створенню нових

робочих місць у секторах вторинної переробки, ремонту та відновлення товарів тривалого використання. Аналіз статистичних даних може підтвердити соціальний вплив циркулярної економіки через збільшення кількості робочих місць, підвищення рівня доступності продуктів та послуг, а також посилення соціальної інклюзії. Наприклад, збільшення кількості соціальних підприємств та ініціатив у сфері циркулярної економіки може бути одним з індикаторів соціального впливу.

Отже, соціальна відповідальність є важливою цінністю циркулярної економіки, оскільки вона забезпечує більш справедливий та сталий розвиток, враховуючи вплив на суспільство та забезпечуючи рівень доступу до рішень, які виявились ефективними.

10. Довгострокова перспектива. Циркулярна економіка спрямована на створення довгострокових рішень, що забезпечують стійкість економічної системи. У даному випадку йдеться про:

- стійкість ресурсних потоків;
- зниження негативного впливу на навколишнє середовище;
- мінімізація економічних ризиків;
- стимулювання інновацій.

Аналіз довгострокових трендів та прогнозів може підтвердити важливість довгострокової перспективи в розвитку циркулярної економіки.

Отже, довгострокова перспектива є важливою цінністю циркулярної економіки, вона спрямована на створення стійких рішень, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та економічну систему, а також сприяння інноваціям.

Виконані дослідження дозволяють стверджувати, що на сьогоднішній день в Україні та світі зростає інтерес до циркулярної економіки, і реалізується багато проектів з планового розвитку та впровадження циркулярних практик. Ось кілька реальних кроків, які ініціюються для розвитку циркулярної економіки:

— урядові ініціативи: багато країн та регіонів запроваджують політику та стратегію щодо розвитку циркулярної економіки;

— приватний сектор: багато компаній великого і малого бізнесу впроваджують циркулярні практики в своїх операціях;

— громадські організації та дослідницькі центри: неприбуткові організації та науково-дослідницькі центри відіграють важливу роль у сприянні розвитку циркулярної економіки. Вони виконують дослідження, розробляють практичні рекомендації та співпрацюють з урядом та приватним сектором для впровадження циркулярних ініціатив;

— міжнародні організації: організації, такі як ООН та Всесвітня організація охорони природи (WWF), сприяють розвитку циркулярної економіки шляхом підтримки досліджень, створення стандартів.

На сьогоднішній день Україна проявляє зростаючий інтерес та реалізовує низку заходів щодо розвитку циркулярної економіки. Деякі з ініціатив та програм, які практикуються в Україні для сприяння циркулярній економіці, включають: національна стратегія зеленого розвитку; законодавчі зміни; проекти та ініціативи; участь в міжнародних ініціативах; співпраця з приватним сектором та громадськими організаціями. Однак, важливо

зазначити, що розвиток циркулярної економіки є багатоаспектним та багаторівневим процесом, і Україна, як і інші країни, постійно працює над впровадженням нових ініціатив та політик для сприяння циркулярному розвитку. Успішне впровадження цих ініціатив може сприяти значному зниженню розвитку країни, впливу на довкілля та створенню нових можливостей для бізнесу та суспільства.

Система цінностей циркулярної економіки пов'язана з системами ризик-менеджменту підприємств, оскільки циркулярна економіка впливає на підприємства на різних рівнях. Вона визначає основні принципи та цілі, які стимулюють підприємства до впровадження циркулярних практик та визначають стратегії взаємодії з внутрішніми та зовнішніми ризиками. Виконані дослідження дозволяють стверджувати, що взаємозв'язок між системою цінностей циркулярної економіки та системами ризик менеджменту підприємств має кілька аспектів:

— одним із головних пріоритетів циркулярної економіки є збереження ресурсів та зменшення негативно впливу на довкілля. Впровадження циркулярних практик може допомогти підприємствам знизити їхню екологічну вразливість та знизити ризики, пов'язані з нестачею природних ресурсів або забрудненням навколишнього середовища;

— циркулярна економіка вимагає оптимізації виробництва, повторного використання та переробки матеріалів. Підприємства повинні управляти ризиками, пов'язаними з якістю матеріалів, їхньою переробкою та використанням, а також забезпечувати відповідність з усіма стандартами та нормативами;

— впровадження моделей "продажу як послуга" або обмін продуктами може створити нові ризики для підприємств. Ці ризики пов'язані з управлінням послугами, які надаються клієнтам, а також забезпеченням якості та надійності відновлених продуктів;

— циркулярна економіка підкреслює важливість співпраці з урядом, громадськими організаціями, науковими установами та іншими зацікавленими сторонами. Взаємодія з цими сторонами може впливати на ризики і успішність впровадження циркулярних практик та ініціатив.

Отже, система цінностей циркулярної економіки сприяє формуванню, так званого, розумного ризик-менеджменту підприємств, визначаючи пріоритети та напрямки дії, які допомагають підприємствам досягати стійкого та ефективного розвитку в умовах обмежених ресурсів та ризиків.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Виконані дослідження показали, що основними труднощами для підприємств, які мають намір сповідувати у своїй діяльності цінності циркулярної економіки є такі:

1) інвестиції та вартість перехідних процесів. Впровадження циркулярних практик та нових технологій може вимагати значних інвестицій у розробку, дослідження та впровадження нових процесів та систем. Деякі підприємства можуть зазнавати фінансові труднощі,

особливо на початкових етапах впровадження циркулярної економіки;

2) зміна бізнес-моделей. Для переходу до циркулярних практик підприємствам необхідно змінити свої бізнес-моделі, наприклад, перейти від моделі "власність-споживач" до моделі "продаж як послуга". Це можна створити виклики з погляду культурної та організаційної зміни в компанії;

3) логістика та ланцюжок постачання. Виробництво та управління вторинними ресурсами може вимагати нових логістичних підходів та змін у ланцюжку постачання. Особливо для підприємств, які залежать від постачальників або партнерів, впровадження циркулярних практик може бути складним завданням;

4) регуляторна сфера. У деяких випадках регуляторні стандарти та законодавство можуть ускладнити впровадження циркулярних практик. Недостатнє регулювання або невідповідність законів може затримати процес впровадження циркулярної економіки;

5) брак знань та свідомості. Для успішного впровадження циркулярних практик необхідно мати адекватні знання та розуміння цих підходів. Брак освіти та свідомості може стати перешкодою для розвитку циркулярної економіки серед підприємств та громадськості;

6) взаємодія з іншими суб'єктами. Успішне впровадження циркулярних практик вимагає взаємодії з іншими суб'єктами, включаючи урядові органи, громадські організації та інші підприємства. Взаємодія може бути складним процесом, якщо особливо різні сторони мають інші інтереси та цілі.

Попри ці труднощі, підприємства, які успішно впроваджують циркулярні практики, можуть отримати низку переваг, зокрема такі як зниження вартості виробництва, підвищення конкурентоспроможності, зменшення впливу на довкілля та залучення нових клієнтів, які сприймають стійкість як сприятливу цінність у бізнесі.

Література:

1. Антипов, В., Гончаров, Д. (2020). Екологічні фінанси. Публікація ТОВ "ЦЕРН" ГС "Професійна асоціація екологів України". Київ.
2. Дейнеко, Л., Циплінська, О. (2018). Циркулярна економіка як напрям промислової модернізації: європейський досвід. Економіка: реалії часу. № 5 (39), с. 30—40.
3. Крисоватий, А., Сохацька, О., Скавронська, І. та ін. (2018). Четверта промислова революція: зміна напрямів міжнародних інвестиційних потоків. Монографія, Тернопіль: Осадца Ю. В. 478 с.
4. Руда, М., Мирка, Я. (2020). Циркулярні бізнес-моделі в Україні. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. Том 2, № 1, 107—121.
5. Сейсебаєва, Н. (2019). Стратегія сталого розвитку України: циркулярна економіка та циркулярні бізнес-моделі. Режим доступу: <https://bit.ly/3cUATu0>.
6. Руда, М., Яремчук, Т., Бортнікова, М. (2021). Циркулярна економіка в Україні: адаптація європейського досвіду. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. № 3(1). Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/uk/smeu/vsi>

vypusky/vypusk-3-nomer-1-2021/cyrkulyarna-ekonomika-v-ukrayiniadaptaciya-yevropeyskogo.

7. Залунін, М. (2019). Сучасний стан розвитку циркулярної економіки в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. №23, Ч.1. Режим доступу: http://www.visnykeconom.uzhnu.uz.ua/archive/23_1_2019ua/37.pdf.

8. Федорчук, Я., Серветник, Д. Циркулярна економіка. Організаційно-правові аспекти. Режим доступу: <https://www.businesslaw.org.ua/circle-economic-t/>.

9. Варфоломєєв, М., Чуриканова, О. (2020). Циркулярна економіка як невід'ємний шлях українського майбутнього в аспекті глобалізації. Ефективна економіка, № 5. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7929>.

10. Лихолат, С., Семенюк, Л. Циркулярна економіка як напрям промислової модернізації: передовий міжнародний досвід. Режим доступу: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/230935>.

11. Алектанкіна, К., Ткаченко, Я. Зелений курс в ЄС та Україні: виклики та перспективи. Режим доступу: <https://voxukraine.org/zelenyjkurs-v-yes-ta-ukrayini-vyklyky-ta-perspektyvy/>.

References:

1. Antipov, V., Goncharov, D. (2020), *Ekologichni finansy [Environmental finance]*, Publication of LLC "CERN" GS "Professional Association of Ecologists of Ukraine", Kyiv, Ukraine.

2. Deineko, L., Tsiplinska, O. (2018), "Circular economy as a direction of industrial modernization: European experience", *Ekonomika: realiyi chasu*, vol. 5 (39).

3. Krysovaty, A., Sokhatska, O. and Skavronska, I. (2018), *Chetverta promyslova revolyutsiya: zmina napryamiv mizhnarodnykh investytsiynykh potokiv [The fourth industrial revolution: changing the direction of international investment flows]*, Yu. V. Osadtsa, Ternopil, Ukraine.

4. Ruda, M., Myrka, Ya. (2020), "Circular business models in Ukraine", *Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukrayini: etapy stanovlennya ta problemy rozvytku*, Vol. 2, No. 1, pp. 107—121.

5. Seisebayeva, N. (2019), "Sustainable development strategy of Ukraine: circular economy and circular business models", Available at: <https://bit.ly/3cUATu0> (Accessed 12 october 2023).

6. Ruda, M., Yaremchuk, T. and Bortnikova, M. (2021), "Circular economy in Ukraine: adaptation of European experience", *Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukrayini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku*, vol. 3(1), Available at: <https://science.lpnu.ua/uk/smeu/vsi-vypusky/vypusk-3-nomer-1-2021/cyrkulyarna-ekonomika-v-ukrayiniadaptaciya-yevropeyskogo> (Accessed 12 october 2023).

7. Zalunin, M. (2019), "The current state of circular economy development in Ukraine", *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 23, no. 1, Available at: http://www.visnykeconom.uzhnu.uz.ua/archive/23_1_2019ua/37.pdf (Accessed 17 october 2023).

8. Fedorchuk, Ya. and Servetnyk, D., (2019), "Circular economy. Organizational and legal aspects", Available at: <https://www.businesslaw.org.ua/circle-economic-t/> (Accessed 16 october 2023).

9. Varfolomeev, M. and Churikanova, O. (2020), "Circular economy as an integral path of the Ukrainian future in the aspect of globalization", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7929> (Accessed 16 october 2023).

10. Lykholat, S. and Semenyuk, L. (2021), "Circular economy as a direction of industrial modernization: advanced international experience", Available at: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/230935> (Accessed 12 october 2023).

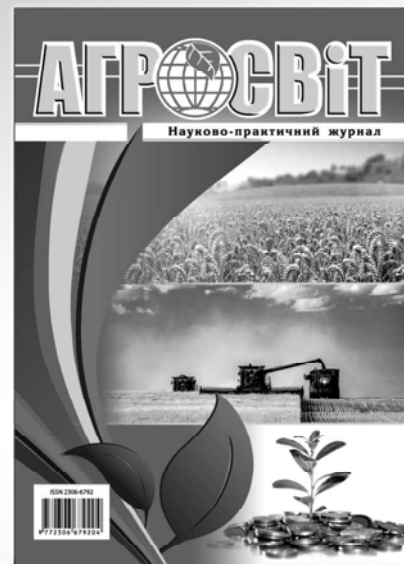
11. Alekankina, K. and Tkachenko, Ya. (2021), "Green course in the EU and Ukraine: challenges and prospects", Available at: <https://voxukraine.org/zelenyjkurs-v-yes-ta-ukrayini-vyklyky-ta-perspektyvy/> (Accessed 02 october 2023).

Стаття надійшла до редакції 23.10.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

*Т. О. Меліхова,
д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9934-8722>
М. Ю. Білоконь,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3442-7793>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.38

УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ КАПІТАЛЬНИХ ТА ПОТОЧНИХ РЕМОНТІВ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

T. Melikhova,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit,
Engineering Educational and Scientific Institute im. YU.M. Potebni of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya
M. Bilokon,
Master's student, Engineering Educational and Scientific
Institute im. Yu.M. Potebni of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

IMPROVING DOCUMENTATION OF ACCOUNTING AND CONTROL OF CAPITAL AND CURRENT REPAIRS OF FIXED ASSETS TO IMPROVE FINANCIAL ACCOUNTING AND AUDIT

У даний час жодне підприємство не може діяти без наявності у нього працездатних основних засобів, які протягом часу потребують поточного та капітального ремонту. При відображенні в обліку та проведенні контролю поточного та капітального ремонту основних засобів треба звернути увагу на правильність віднесення до операційних витрат в залежності від місця їх експлуатації або на збільшення їх первісної вартості. Таким чином, тема дослідження є актуальною та потребує детального вивчення.

Метою роботи є удосконалення документування обліку та контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів для поліпшення фінансового обліку та аудиту.

Метою контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів є встановлення правильності відображення в обліку та звітності капітальних та поточних ремонтів основних засобів.

Завданнями контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів є перевірка правильності: визначення витрат на ремонт, визначення підтримання у робочому стані або поліпшення основних засобів, віднесення до капітального та поточного ремонту основних засобів, застосування обмежень щодо віднесення до витрат відповідно до ПКУ, первинних документів з обліку ремонтів основних засобів.

Удосконалення документування контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів включає розроблені наступні бланки: анкету внутрішнього контролю, загальний план, програму, робочі документи. Покращена методика проведення контролю допоможе регулярно проводити внутрішній аудит, що вчасно виявить порушення, допоможе правильно розподіляти поточний та капітальний ремонт, знизить вірогідність помилок.

Для поліпшення документування обліку капітальних та поточних ремонтів основних засобів запропонована довідкова відомість відображення капітального та поточного ремонтів основних засобів в наказі про облікову політику та форми калькуляції витрат на поточний та капітальні ремонти основних засобів. Запропоновані шаблони документів прискорять розрахунки та знизять вірогідність помилок у веденні фінансового обліку, а також допоможуть розібратись у відмінностях поточного та капітального ремонтів.

At present, no enterprise can operate without working capital assets, which over time require current and capital repairs. When recording in the accounting and carrying out control of current and capital repairs of fixed assets, attention should be paid to the correctness of the assignment to operating costs depending on the place of their operation or to the increase of their original cost. Thus, the research topic is relevant and needs detailed study.

The purpose of the work is to improve documentation of accounting and control of capital and current repairs of fixed assets to improve financial accounting and auditing.

The purpose of control of capital and current repairs of fixed assets is to establish the correctness of the display in accounting and reporting of capital and current repairs of fixed assets.

The tasks of controlling capital and current repairs of fixed assets are checking the correctness of: determination of repair costs, determination of maintenance in working condition or improvement of fixed assets, allocation to capital and current repairs of fixed assets, application of restrictions on allocation to costs in accordance with the PKU, primary documents for accounting for repairs of fixed assets.

Improvement of documentation of control of capital and current repairs of fixed assets includes the following forms: internal control questionnaire, general plan, program, working documents. An improved method of control will help to regularly conduct an internal audit, which will detect violations in time, help to correctly distribute minor and major repairs, and reduce the likelihood of errors.

In order to improve the documentation of accounting for capital and current repairs of fixed assets, a reference list of the reflection of capital and current repairs of fixed assets in the order on accounting policy and a form for calculating costs for current and capital repairs of fixed assets is proposed. The proposed document templates will speed up calculations and reduce the likelihood of errors in financial accounting, as well as help to understand the differences between current and capital repairs.

Ключові слова: основні засоби, поточний і капітальний ремонт, документування обліку, облік, фінансовий облік, відомість, контроль, перевірка, тест, план, програми, робочі документи.

Key words: fixed assets, current and major repairs, accounting documentation, accounting, financial accounting, reporting, control, inspection, test, plan, programs, working documents.

ВСТУП

У даний час жодне підприємство не може діяти без наявності у нього працездатних основних засобів, які протягом часу потребують поточного та капітального ремонту. При відображенні в обліку та проведенні контролю поточного та капітального ремонту основних засобів треба звернути увагу на правильність віднесення до операційних витрат в залежності від місця їх експлуатації або на збільшення їх первісної вартості. Таким чином, тема дослідження є актуальною та потребує детального вивчення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемні питання обліку та контролю основних засобів розглянуті у наукових працях багатьох вітчизняних вчених, серед яких такі, як: Давидов Г.М, Іванова Н.А., Карпенко М.Ю., Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Піча Ю.В., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф.

та інші. Проте саме питання обліку та контролю поточного та капітального ремонту основних засобів розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є удосконалення документування обліку та контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів для поліпшення фінансового обліку та аудиту.

Метою контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів є встановлення правильності відображення в обліку та звітності капітальних та поточних ремонтів основних засобів.

Завданнями контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів є перевірка правильності: визначення витрат на ремонт, визначення підтримання у робочому стані або поліпшення основних засобів, віднесення до капітального та поточного ремонту основних

Таблиця 1. Тест внутрішнього контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Чи використовується на підприємстві Акт приймання-здачі відремонтованих і реконструйованих (модернізованих) об'єктів?				
2	Чи відноситься платником податку до складу витрат менше 10 % сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів на початок звітного року сума витрат, що пов'язана з ремонтом та поліпшенням об'єктів основних засобів?				
3	Чи відносять до об'єкту основного засобу, щодо якого здійснюється ремонт та поліпшення перевищення на 10 % сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів, що підлягають амортизації, на початок звітного податкового року сума витрат, пов'язаних із ремонтом та поліпшенням об'єктів основних засобів (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція), що приводить до зростання майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання об'єктів?				
4	На які рахунки відносяться витрати на ремонт і поліпшення основних засобів: - виробничі витрати; - загальновиробничі витрати; - адміністративні витрати; - витрати на збут; - інші витрати.				
5	Чи є на підприємстві орендовані основних засобів?				
6	Чи проводиться на підприємстві поточний ремонт житлових будинків?				
7	Чи проводиться на підприємстві капітальний ремонт житлових будинків?				
8	Чи проводиться на підприємстві поточний ремонт автомобільного транспорту?				
9	Чи проводиться на підприємстві капітальний ремонт автомобільного транспорту?				
10	Чи проводиться на підприємстві: - модернізація; - модифікація; - добудова; - дообладнання; - реконструкція.				

Джерело: складено авторами.

засобів, застосування обмежень щодо віднесення до витрат відповідно до ПКУ, первинних документів з обліку ремонтів основних засобів.

Тест внутрішнього контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів подано в таблиці 1.

Наступним етапом після попереднього планування та проведення анкетування із зазначеної теми, контролер приступає до розробки загального плану контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів (табл. 2). План контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів містить характер, час та обсяг процедур контролю. У програмі контролю капітальних

та поточних ремонтів основних засобів відображено основні процедури для вирішення найважливіших завдань перевірки.

Програма контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів наведено в таблиці 3. Робочі документи контролера для перевірки капітальних та поточних ремонтів основних засобів наведені у таблицях 4—8.

Законодавче не встановлені форми первинних документів обліку поточного та капітального ремонту основних засобів, які допомагають вести облік відповідно до НП(С)БО 7, тому для поліпшення документування

Таблиця 2. Загальний план проведення контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів

Етап контролю	Процедури контролю	Термін проведення	Виконавці
Підготовчий	Планування а перевірки		
Основний	Перевірка правильності визначення витрат на ремонт Перевірка правильності визначення підтримання у робочому стані або поліпшення основних засобів Перевірка правильності віднесення до капітального та поточного ремонту основних засобів Перевірка правильності застосування обмежень щодо віднесення до витрат відповідно до ПКУ Перевірка правильності первинних документів з обліку ремонтів основних засобів		
Заключний	Підготовка та складання аудиторського звіту		

Джерело: складено авторами.

Таблиця 3. Програма контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів

№ з/п	Мета	Критерії якості	Перелік процедур контролю	Докази контролю	Метод перевірки	Код робочого документу	Термін проведення	Виконавець	Примітки
1.	Впевнитись у правильності визначення витрат на ремонт	А, Б, В, Г	Перевірка правильності визначення витрат на ремонт	Акт приймання-передачі, Акт введення в експлуатацію, Інвентарна картка, Акт приймання-здачі відремонтованих і реконструйованих (модернізованих) об'єктів, Розрахунок витрат на ремонт, Довідка бухгалтерії щодо використання обмеження 10% перевищення вартості ОЗ	Документальна перевірка, перевірка по суті, арифметична	КТРОЗ-1			
2.	Впевнитись у правильності визначення підтримання у робочому стані або поліпшення основних засобів	А, Б, В, Г	Перевірка правильності визначення підтримання у робочому стані або поліпшення основних засобів	Наказ про облікову політику	Документальна перевірка, перевірка по суті, арифметична	КТРОЗ-2			
3.	Впевнитись у правильності віднесення до капітального та поточного ремонту основних засобів	А, Б, В, Г	Перевірка правильності віднесення до капітального та поточного ремонту основних засобів	Калькуляції витрат	Документальна перевірка, перевірка по суті, арифметична	КТРОЗ-3			
4.	Впевнитись у правильності застосування обмежень щодо віднесення до витрат відповідно до ПКУ	А, Б, В, Г, Д	Перевірка правильності застосування обмежень щодо віднесення до витрат відповідно до ПКУ	Калькуляції витрат	Документальна перевірка, перевірка по суті, арифметична	КТРОЗ-4			
5.	Впевнитись у правильності первинних документів з обліку ремонтів основних засобів	А, Б, В, Г, Д	Перевірка правильності первинних документів з обліку ремонтів основних засобів	Первинні документи	Документальна перевірка, перевірка по суті, арифметична	КТРОЗ-5			

Критерії якості перевірки: наявність - А; правдивість - Б; права та зобов'язання - В; повнота - Г; вимірювання - Д; оцінку вартості - Е; подання і розкриття - Є.

Джерело: складено авторами.

Таблиця 4. Робочий документ контролера КТРОЗ-1 — перевірка правильності визначення витрат на ремонт

Вид ОЗ	Інвентарний номер	За даними підприємства	За даними контролю						Відхилення
			матеріали	Зарплата	ССВ	Амортизація	Інші	Разом	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 5. Робочий документ контролера КТРОЗ-2 — перевірка правильності визначення підтримання у робочому стані або поліпшення основних засобів

Вид ОЗ	Інвентарний номер	За даними підприємства	За даними контролю		Відхилення
			Підтримувати в робочому стані ОЗ	Поліпшення ОЗ	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 6. Робочий документ контролера КТРОЗ-3 — перевірка правильності віднесення до капітального та поточного ремонту основних засобів

Вид ОЗ	Інвентарний номер	За даними підприємства	За даними контролю		Відхилення
			Поточний	Капітальний	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 7. Робочий документ контролера КТРОЗ-4 — перевірка правильності застосування обмежень щодо віднесення до витрат відповідно до ПКУ

Вид ОЗ	Інвентарний номер	За даними підприємства	За даними контролю		Відхилення
			у розмірі, що не перевищує 10 % сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів на початок звітного року відноситься платником податку до складу витрат	перевищує 10 % сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів, що підлягають амортизації, на початок звітного податкового року на об'єкт основного засобу, щодо якого здійснюється ремонт та поліпшення	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 8. Робочий документ контролера КТРОЗ-5 — перевірка правильності первинних документів з обліку ремонтів основних засобів

Акт приймання-передачі	Акт введення в експлуатацію	Інвентарна картка	Акт приймання-здачі відремонтованих і реконструйованих (модернізованих) об'єктів	Розрахунок витрат на ремонт	Довідка бухгалтерії щодо використання обмеження 10% перевищення вартості ОЗ	Примітки

Джерело: складено авторами.

Таблиця 9. Довідкова відомість відображення капітального та поточного ремонтів основних засобів в наказі про облікову політику

№	Елемент облікової політики	Зміст	Пункт наказу про облікову політику
1	До основних засобів відносяться	Вартість перевищує 20 000 грн, а очікуваний строк корисного використання перевищує один рік	П. 1.1
2	Розмір ліквідаційної вартості	10% від первісної вартості	П. 1.2
3	Розмір суттєвості для проведення переоцінки	10% відмінності справедливої вартості від залишкової вартості	П. 1.3
4	Методи нарахування амортизації ОЗ	для будівель, споруд, передавальних пристроїв – прямолінійний метод; машин та обладнання, безпосередньо використовуваних для виробництва продукції – виробничий метод; машин та обладнання загальногосподарного, адміністративного, збутового та іншого призначення – прямолінійний метод; транспортних засобів – метод прискореного зменшення залишкової вартості; комп'ютерної техніки будь-якого призначення – кумулятивний метод; інших ОЗ.	П. 1.4
5	Уразі зміни очікуваних економічних вигід від їх використання проведення щорічного моніторингу на кінець звітного року строку корисного використання, ліквідаційної вартості та методу амортизації об'єктів ОЗ	Проведення щорічного моніторингу та внесення пропозицій щодо перегляду на кінець звітного року строку корисного використання, ліквідаційної вартості та методу амортизації об'єктів ОЗ у разі зміни очікуваних економічних вигід від їх використання	П. 1.5
6	Суму перевищення попередніх дооцінок об'єкта ОЗ над сумою попередніх уцінок залишкової вартості такого об'єкта	шокварталу включати до складу нерозподіленого прибутку з одночасним зменшенням капіталу в дооцінках, пропорційно до нарахованої на такий об'єкт ОЗ амортизації	П. 1.6
7	При цьому до складу нерозподіленого прибутку при вибутті переоціненого об'єкта ОЗ	включати залишок перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок такого об'єкта, відображених у складі капіталу в дооцінках	П. 1.7
8	Сума витрат, що пов'язана з ремонтом та поліпшенням об'єктів основних засобів, у тому числі орендованих або отриманих у концесію чи створених (збудованих) концесіонером	у розмірі, що не перевищує 10 % сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів на початок звітного року відноситься платником податку до складу витрат	П. 1.8
9	Сума витрат, пов'язаних із ремонтом та поліпшенням об'єктів основних засобів (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція), що приводить до зростання майбутніх економічних вигід, первісно очікуваних від використання об'єктів	перевищує 10 % сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів, що підлягають амортизації, на початок звітного податкового року на об'єкт основного засобу, щодо якого здійснюється ремонт та поліпшення	П. 1.9

Джерело: складено авторами.

Таблиця 10. Запропонована форма калькуляції витрат на поточний ремонт основних засобів

Найменування ОЗ	Інвентарний номер	Витрати на матеріали				Витрати на заробітну плату	ЄСВ	Витрати на амортизацію	Інші витрати	Разом	Підтримка в робочому стані
		Найменування	Кількість	Ціна	Сума						

Джерело: складено авторами.

Таблиця 11. Запропонована форма калькуляції витрат на капітальний ремонт основних засобів

Найменування ОЗ	Інвентарний номер	Витрати на матеріали				Витрати на заробітну плату	ЄСВ	Витрати на амортизацію	Інші витрати	Разом	Поліпшення	Обмеження перевищують 10% від БВ всіх ОЗ	
		Найменування	Кількість	Ціна	Сума							Так	Ні

Джерело: складено авторами.

обліку пропонуємо власні форми документів. Запропонована форма документів для відображення поточного та капітального ремонту основних засобів в бухгалтерському обліку, а саме довідкова відомість відображення капітального та поточного ремонтів основних засобів в наказі про облікову політику (таблиці 9). А також розроблені форми калькуляції витрат на поточний та капітальні ремонти основних засобів (таблиці 10—11).

ВИСНОВКИ

Удосконалення документування контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів включає розроблені наступні бланки: анкети внутрішнього контролю, загальний план, програму, робочі документи. Покращена методика проведення контролю допоможе регулярно проводити внутрішній аудит, що вчасно виявить порушення, допоможе правильно розподіляти поточний та капітальний ремонти, знизить вірогідність помилок.

Для поліпшення документування обліку капітальних та поточних ремонтів основних засобів запропонована довідкова відомість відображення капітального та поточного ремонтів основних засобів в наказі про облікову політику та форми калькуляції витрат на поточний та капітальні ремонти основних засобів. Запропоновані шаблони документів прискорять розрахунки та знизять вірогідність помилок у веденні фінансового обліку, а також допоможуть розібратись у відмінностях поточного та капітального ремонтів.

Література:

1. Меліхова Т. О., Романенко К. В. Удосконалення організації бухгалтерського процесу та методики аудиту вибуття основних засобів в обліку суб'єктів малого підприємництва. Ефективна економіка. 2021. № 10. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9445> (дата звернення: 17.10.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.10.18
2. Меліхова Т. О., Гребенюк О. В. Удосконалення методичних підходів до аудиту надходження основних засобів для підвищення рівня економічної безпеки підприємства. Економіка та держава. 2020. № 1. С. 27 — 32. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.27
3. Меліхова Т. О., Климова О. В. Удосконалення обліку та внутрішнього контролю списання основних засобів бюджетних установ для підвищення якості контролю та ефективності проведення ревізії. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 20. С. 30 — 36. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.20.30
4. Меліхова Т. О., Герасименко Ю. М. Розробка програми аудиту надходження основних засобів для підвищення рівня фінансової безпеки підприємства. Агросвіт. 2018. № 24. С. 46 — 53. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.24.46
5. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Бескоста Г. М. Аудит : навч.-метод. посібник. Запоріжжя : ЗДІА, 2016. 184 с.
6. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Бескоста Г. М. Організація і методика аудиту : навч.-метод. посібник. Запоріжжя : ЗДІА, 2015. 190 с.
7. Меліхова Т. О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства. Бізнес Інформ. Харків : ХНЕУ, НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України, ВД "Інжек", 2013. № 3. С. 254 — 258.
8. Меліхова Т. О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2018. 632 с.
9. Меліхова Т. О., Височина В. В. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава, 2018. № 1. С. 69 — 75.
10. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Чакалова Н. С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання, Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 400 с.
11. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Подмешальська Ю. В., Чакалова Н. С. Теорія бухгалтерського обліку: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 071 "Облік і оподаткування" освітньо-професійної програми "Оподаткування, облік, контроль в управлінні підприємством". Запоріжжя : ЗНУ, 2022. 516 с.
12. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Подмешальська Ю. В., Чакалова Н. С. Теорія бухгалтерського обліку: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 071 "Облік і оподаткування" освітньо-професійної програми "Оподаткування, облік, контроль в управлінні підприємством". Запоріжжя : ЗНУ, 2022. 516 с.
13. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Кутчак Ю. М. Фінансовий облік II : навчальний посібник для здобувачів рівня вищої освіти бакалавра спеціальності 071 "Облік і оподаткування" освітньо-професійної програми "Оподаткування, облік, контроль в управлінні підприємством". Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 368 с.

References:

1. Melikhova, T. and Romanenko, K. (2021), "Improving the organization of the accounting process and methods of auditing the disposal of fixed assets in the accounting of small businesses", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9445>
2. Melikhova, T. and Hrebenuk, O. (2020), "Improvement of methodical approaches to audit of fixed assets acquisition for increasing of a level of enterprise economic security", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 27 — 32.
3. Melikhova, T. and Klymova, O. (2021), "Adequate area of internal control over the write-off of the main budgetary installations for the improvement of the quality of control and efficiency of the revision", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 30 — 36. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.20.30
4. Melikhova, T. and Herasymenko, Yu. (2018), "The development of a program audit of the receipt of fixed assets for raising the level of financial security at the enterprise", *Agrosvit*, vol. 24, pp. 46 — 53.
5. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
6. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
7. Melikhova, T.O. (2013), "Determination of expenses of the economic activity of the enterprise", *Zhurnal "Biznes Inform"*, vol. 3, pp. 254 — 258.
8. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanyie, kontrol', efektyvnist' [Economic security of the enterprise: formation, control, efficiency]*, Kherson, Ukraine.
9. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69 — 75.
10. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Chakalova, N.S. (2020), *Teoriya i metodika*.
11. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O., Podmeshalska, Y. V. and Chakalova, N.S. (2022), *Teoriya bukhhal'ters'koho obliku. Theory of accounting: a study guide for higher education bachelor degree holders [Теорія бухгалтерського обліку]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.
12. Makarenko, A. P., Melikhova, T. O. and Kutchak Yu. M. (2023), *Finansovyy oblik II. [Financial accounting II]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2023 р.

А. П. Макаренко,
д. е. н., професор, професор кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9576-928X>

А. В. Панченко,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-1083-0267>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.44

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ, ОПОДАТКУВАННЯ ТА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОДАТКІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ ЗА МІЖНАРОДНОЮ ПРОГРАМОЮ З МЕТОЮ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ

A. Makarenko,
Professor, Professor of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Doctor of Economic Sciences,
Engineering Educational and Scientific Institute im. Yu.M. Potebni of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya
A. Panchenko,
Master's student, Engineering Educational and Scientific
Institute im. Yu.M. Potebni of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING, TAXATION AND INTERNAL CONTROL OF CONSTRUCTION MATERIALS TAKING INTO ACCOUNT THE EUROPEAN EXPERIENCE OF IMPLEMENTING TAXES AT THE ENTERPRISE ACCORDING TO THE INTERNATIONAL PROGRAM IN ORDER TO OPTIMIZE TAX PLANNING

Військова агресія російської федерації призвела не тільки до значних людських втрат, ракетні та артилерійські обстріли, бомбардування мирних міст та селищ призвели до значних пошкоджень промислової та житлової інфраструктури, як фатальних, так і таких що потребують відновлення під час війни. Багато маленьких міст стали привидами. Більшість працездатних чоловіків та багато жінок взяли до рук зброю і стали на захист країни та її суверенітету. Інша частина населення окрім підтримки військових та допомоги волонтерам відбудовує знищені та пошкоджені об'єкти інфраструктури. Враховуючи значні руйнування потреба у будівельних матеріалах є досить значною. Тому гуманітарна допомога будівельними матеріалами для відновлення об'єктів інфраструктури від Європейських країн є досить значимою та своєчасною. Представники Європейських країн контролюють розподіл гуманітарної допомоги та списання будівельних матеріалів, тому дослідження ведення обліку, оподаткування та проведення внутрішнього контролю за їх використанням є актуальним та таким, що потребує подальшого дослідження.

Метою роботи є удосконалення обліку, оподаткування та внутрішнього контролю будівельних матеріалів з урахуванням європейського досвіду впровадження на підприємстві податків за міжнародною програмою з метою оптимізації податкового планування.

Метою внутрішнього контролю будівельних матеріалів є удосконалення обліку, оподаткування та внутрішнього контролю будівельних матеріалів з урахуванням європейського досвіду впровадження податків на підприємстві за міжнародною програмою з метою оптимізації податкового планування.

Завданнями проведення внутрішнього контролю будівельних матеріалів є перевірка: наявності первинних документів та облікових реєстрів з обліку будівельних матеріалів, відповідності наказу про облікову політику про облік будівельних матеріалів згідно з НП(С)БО, повноти надходження будівельних матеріалів від постачальників з врахуванням їх оподаткування, правильності списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію.

У роботі розроблено методичні підходи до проведення внутрішнього контролю будівельних матеріалів, які на відміну від існуючих включають: анкету, загальний план, програму та робочі документи до кожної процедури. Розроблені робочі документи дозволяють перевірити: наявність первинних документів та облікових реєстрів з обліку будівельних матеріалів, відповідність наказу про облікову політику про облік будівельних матеріалів згідно з НП(С)БО, повноту надходження будівельних матеріалів від постачальників з врахуванням їх оподаткування, правильності списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію. Це надасть можливість достовірно провести перевірку на відповідність документів, виявити помилки в веденні обліку, знизити витрати, а також на підставі отриманої облікової інформації у подальшому приймати ефективні управлінські рішення.

Запропоновані шаблони документів, а саме відомості: наявності первинних документів та облікових реєстрів з обліку будівельних матеріалів, відображення обліку будівельних матеріалів у наказі про облікову політику, надходження будівельних матеріалів від постачальників з урахуванням їх оподаткування ПДВ, списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію. Пропонується підприємству шаблон відомості впровадження податків за міжнародною програмою та розрахунок оптимізації податкового планування. Це полегшить ведення обліку та складання звітності, а також допоможе правильно оподатковувати операції підприємства, розраховувати оптимальність показників для ефективності податкового планування.

The military aggression of the Russian Federation led not only to significant human losses, rocket and artillery attacks, bombing of peaceful cities and towns led to significant damage to industrial and residential infrastructure, both fatal and those requiring restoration during the war. Many small towns became ghosts. Most able-bodied men and many women took up arms and defended the country and its sovereignty. Another part of the population, in addition to supporting the military and helping volunteers, is rebuilding destroyed and damaged infrastructure facilities. Considering the significant destruction, the need for building materials is quite significant. Therefore, humanitarian assistance with construction materials for the restoration of infrastructure facilities from European countries is quite significant and timely. Representatives of European countries control the distribution of humanitarian aid and the write-off of construction materials, so the study of record-keeping, taxation and internal control over their use is relevant and requires further research.

The purpose of the work is to improve the accounting, taxation and internal control of construction materials, taking into account the European experience of introducing taxes at the enterprise according to the international program in order to optimize tax planning.

The purpose of the internal control of construction materials is to improve the accounting, taxation and internal control of construction materials, taking into account the European experience of introducing taxes at the enterprise according to the international program in order to optimize tax planning.

The tasks of the internal control of construction materials are to check: the availability of primary documents and accounting registers for the accounting of construction materials, compliance with the order on the accounting policy on the accounting of construction materials in accordance with NP(S)BO, the completeness of the receipt of construction materials from suppliers, taking into account their taxation, the correctness of write-offs building materials for construction products.

Methodical approaches to the internal control of building materials have been developed in the work, which, unlike the existing ones, include: a questionnaire, a general plan, a program and working documents for each procedure. The developed working documents allow checking: the availability of primary documents and accounting registers for accounting for construction materials, compliance with the order on the accounting policy for accounting for construction materials in accordance with the NP(S)BO, the completeness of the receipt of construction materials from suppliers, taking into account their taxation, the correctness of the write-off of construction materials on construction products. This will provide an opportunity to reliably check the compliance of documents, identify errors in accounting, reduce costs, and, based on the received accounting information, make effective management decisions in the future.

Proposed document templates, namely information on: availability of primary documents and accounting registers for accounting for construction materials, display of accounting for construction materials in the order on accounting policy, receipt of construction materials from suppliers taking into account their VAT taxation, write-off of construction materials for construction products. The enterprise is offered a template of information on the implementation of taxes according to the international program and the calculation of the optimization of tax planning. This will facilitate accounting and reporting, as well as help to correctly tax the company's operations, calculate the optimality of indicators for the effectiveness of tax planning.

Ключові слова: облік, оподаткування, внутрішній контроль, будівельні матеріали, оптимізація, податкове планування, податки, міжнародна програма.

Key words: accounting, taxation, internal control, building materials, optimization, tax planning, taxes, international program.

ВСТУП

Військова агресія російської федерації призвела не тільки до значних людських втрат, ракетні та артилерійські обстріли, бомбардування мирних міст та селищ призвели до значних пошкоджень промислової та житлової інфраструктури, як фатальних, так і таких що потребують відновлення під час війни. Багато маленьких міст стали привидами. Більшість працездатних чоловіків та багато жінок взяли до рук зброю і стали на захист країни та її суверенітету. Інша частина населення окрім підтримки військових та допомоги волонтерам відбудовує знищені та пошкоджені об'єкти інфраструктури. Враховуючи значні руйнування потреба у будівельних матеріалах є досить значною. Тому гуманітарна допомога будівельними матеріалами для відновлення об'єктів інфраструктури від європейських країн є досить значимою та своєчасною. Представники європейських країн контролюють розподіл гуманітарної допомоги та списання будівельних матеріалів, тому дослідження ведення обліку, оподаткування та проведення внутрішнього контролю за їх використанням є актуальним та таким, що потребує подальшого дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями обліку, оподаткування та контролю виробничих запасів займалися такі вітчизняні вчені: Бескоста Г.М., Бутинець Ф.Ф., Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Піча Ю.В., Подмешальська Ю.В., Салига С.Я., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Хоча автори і розглядають дане питання всебічно та акцентують увагу на різних аспектах проведення перевірки, проте, саме питання ведення обліку та оподаткування будівельних матеріалів, а також розробка плану, програми та робочих документів проведення внутрішнього контролю за ними недостатньо розкрито і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є удосконалення обліку, оподаткування та внутрішнього контролю будівельних матеріалів з урахуванням європейського досвіду впровадження на підприємстві податків за міжнародною програмою з метою оптимізації податкового планування.

Метою внутрішнього контролю будівельних матеріалів є встановлення правильності здійснення операцій

Таблиця 1. Анкета контролю будівельних матеріалів

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Чи відображено в наказі про облікову політику НП(С)БО 131»Будівельні контракти»?				
2	Яку продукцію будівництва випускає Ваше підприємство: - Будівлі?; - інженерні споруди?				
3	Які завдання будівельної організації: - отримання прибутку?; - забезпечення споживачів будівельної продукцією?; - оплата праці персоналу?; - створення робочих місць населенню?				
4	Яку собівартість визначає Ваше будівельне підприємство: - окремих видів будівельно-монтажних робіт?; - об'єкта будівництва?; - будівельно-монтажних робіт за будівельним контрактом?				
5	Чи класифікують витрати на Вашому підприємстві: - витрати основного виробництва?; - витрати допоміжного виробництва?; - витрати другорядних виробництв?				
6	Чи списуються будівельні матеріали до матеріальних витрат на Вашому підприємстві?				
7	Чи списуються будівельні матеріали до витрат на переміщення матеріалів за допомогою будівельних машин?				
8	Як відображаються надходження будівельних матеріалів від постачальників: Дт 205 Кт 631?; Дт 201 Кт 631?; Дт 209 Кт 631?; Дт 205 Кт 685?				
9	Як відображаються списання будівельних матеріалів на виробництво: Дт 231 Кт 205?; Дт 91 Кт 205?; Дт 801 Кт 205?; Дт 232 Кт 205?				

Джерело: складено авторами.

з будівельними матеріалами, їх оподаткування, відображення в обліку та звітності.

Завдання проведення внутрішнього контролю будівельних матеріалів є перевірка: наявності первинних документів та облікових регістрів з обліку будівельних матеріалів, відповідності наказу про облікову політику про облік будівельних матеріалів згідно з НП(С)БО, повноти надходження будівельних матеріалів від постачальників з врахуванням їх оподаткування, правильності списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію.

Анкету контролю будівельних матеріалів подано в таблиці 1.

Загальний план внутрішнього контролю будівельних матеріалів (табл. 2) доцільно проводити в декілька етапів. План внутрішнього контролю будівельних матеріалів є документом організаційно-методологічного характеру та складається з переліку робіт на основних

етапах, термінів їх виконання із зазначенням відповідальних осіб за проведення перевірки.

Пропонуємо програму внутрішнього контролю будівельних матеріалів (табл. 3).

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань контролю будівельних матеріалів пропонуємо робочі документи (табл. 4—7).

З метою удосконалення обліку та оподаткування пропонуються шаблони документів (таблиця 8—11), а саме відомості: наявності первинних документів та облікових регістрів з обліку будівельних матеріалів, відображення обліку будівельних матеріалів у наказі про облікову політику, надходження будівельних матеріалів від постачальників з врахуванням їх оподаткування ПДВ, списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію. Для прийняття рішення щодо впровадження податків за міжнародною програмою треба проаналізувати та виявити оптимальні показники. Пропонується

Таблиця 2. Загальний план внутрішнього контролю будівельних матеріалів

Етапи	Процедури	ПІБ	Термін перевірки
Підготовчий	Ознайомлення з бізнесом клієнта		
Основний	Перевірка наявності первинних документів та облікових регістрів з обліку будівельних матеріалів		
	Перевірка відповідності наказу про облікову політику про облік будівельних матеріалів згідно з НП(С)БО		
	Перевірка повноти надходження будівельних матеріалів від постачальників з врахуванням їх оподаткування ПДВ		
	Перевірка правильності списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію		
Заключний	Надання рекомендацій за результатами внутрішнього контролю		

Джерело: складено авторами.

Таблиця 3. Програма внутрішнього контролю будівельних матеріалів

Процедури	Мета	Задачі	Докази	Код робочих документів	ПІБ перевіряючого	Термін проведення
1	2	3	4	5	6	7
Перевірка наявності первинних документів та облікових регістрів з обліку будівельних матеріалів	Впевнитись у наявності первинних документів та облікових регістрів з обліку будівельних матеріалів	Перевірити наявність первинних документів та облікових регістрів з обліку будівельних матеріалів, правильність заповнення первинних документів та облікових регістрів з обліку будівельних матеріалів	Акт приймання виконаних робіт за формою КБ-2в, Довідка про вартість виконаних підрядних робіт та витрати, форма КБЗ, Кошторис, Проектна документація, Календарний графік виконання робіт, Журнал обліку виконаних робіт (форма КБ-6)	БМ-1		
Перевірка відповідності наказу про облікову політику про облік будівельних матеріалів згідно з НП(С)БО	Впевнитись у відповідності наказу про облікову політику про облік будівельних матеріалів згідно з НП(С)БО	Перевірити наявність наказу про облікову політику про облік будівельних матеріалів, відповідності наказу про облікову політику про облік будівельних матеріалів згідно з НП(С)БО	Наказ про облікову політику	БМ-2		
Перевірка повноти надходження будівельних матеріалів від постачальників	Впевнитись у повноті надходження будівельних матеріалів від постачальників	Перевірити повноту надходження будівельних матеріалів від постачальників, правильність відображення надходження будівельних матеріалів від постачальників	Первинні документи з надходження будівельних матеріалів, облікові регістри	БМ-3		
Перевірка правильності списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію	Впевнитись у правильності списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію	Перевірити повноту списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію, правильності списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію	Первинні документи і списання будівельних матеріалів, облікові регістри	БМ-4		

Джерело: складено авторами.

Таблиця 4. Перевірка наявності первинних документів та облікових регістрів з обліку будівельних матеріалів

Найменування будівельних матеріалів	Акт приймання виконаних робіт за формою КБ-2в	Довідка про вартість виконаних підрядних робіт та витрати, форма КБЗ	Кошторис	Проектна документація	Календарний графік виконання робіт	Журнал обліку виконаних робіт (форма КБ-6)	Податкові накладні

Джерело: складено авторами.

Таблиця 5. Перевірка відповідності наказу про облікову політику про облік будівельних матеріалів згідно з НП(С)БО

Показники	Наказ про облікову політику	НП(С)БО 131 «Будівельні контракти»	НП(С)БО 9 «Запаси»	Відхилення

Джерело: складено авторами.

Таблиця 6. Перевірка повноти надходження будівельних матеріалів від постачальників з врахуванням їх оподаткування

Вид будівельних матеріалів	За даними підприємства	За даними контролю							Відхилення
		Найменування постачальника	Договір: №	Договір: дата	Кількість	Ціна	Сума	ПДВ	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 7. Перевірка правильності списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію

Найменування будівельної продукції	За даними підприємства	За даними контролю					Відхилення
		Вид будівельних матеріалів	Кількість	Ціна	Сума	Собівартість	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 8. Відомість наявності первинних документів та облікових регістрів з обліку будівельних матеріалів

Найменування будівельних матеріалів	Використовуються на підприємстві	Примітки
Форми документів		
Акт приймання виконаних робіт за формою КБ-2в		
Довідка про вартість виконаних підрядних робіт та витрати, форма КБ3		
Кошторис		
Проектна документація		
Календарний графік виконання робіт		
Журнал обліку виконаних робіт (форма КБ-6)		
Податкові накладні		

Джерело: складено авторами.

Таблиця 9. Відомість відображення обліку будівельних матеріалів у наказі про облікову політику

Показники	НП(С)БО 131 «Будівельні контракти»	НП(С)БО 9 «Запаси»	Наказ про облікову політику	Відхилення

Джерело: складено авторами.

Таблиця 10. Відомість надходження будівельних матеріалів від постачальників з урахуванням їх оподаткування ПДВ

Вид будівельних матеріалів	Найменування постачальника	Договір: №	Договір: дата	Кількість	Ціна	Сума	У тому числі ПДВ

Джерело: складено авторами.

Таблиця 11. Відомість списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію

Найменування будівельної продукції	Вид будівельних матеріалів	Кількість	Ціна	Сума	Собівартість	Примітки

Джерело: складено авторами.

Таблиця 12. Відомість впровадження податків за міжнародною програмою та розрахунок оптимізації податкового планування

Період	Податок	Система оподаткування яка на даний час застосовується на підприємстві	Запропоновані зміни податків за міжнародною програмою	Відхилення		Ефективність впроваджених пропозицій
				Сума	%	

Джерело: складено авторами.

підприємству шаблон відомості впровадження податків за міжнародною програмою та розрахунок оптимізації податкового планування (таблиця 12).

ВИСНОВКИ

У роботі розроблено методичні підходи до проведення внутрішнього контролю будівельних матеріалів, які на відміну від існуючих включають: анкету, загальний план, програму та робочі документи до кожної процедури. Розроблені робочі документи дозволяють перевірити: наявність первинних документів та облікових регістрів з обліку будівельних матеріалів, відповідність наказу про облікову політику про облік будівельних матеріалів згідно з НП(С)БО, повноту надходження будівельних матеріалів від постачальників з врахуванням їх оподаткування, правильність списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію. Це надасть можливість достовірно провести перевірку на відповідність документів, виявити помилки в веденні обліку, знизити витрати, а також на підставі отриманої облікової інформації у подальшому приймати ефективні управлінські рішення.

Запропоновані шаблони документів, а саме відомості: наявності первинних документів та облікових регістрів з обліку будівельних матеріалів, відображення обліку будівельних матеріалів у наказі про облікову політику, надходження будівельних матеріалів від постачальників з урахуванням їх оподаткування ПДВ, списання будівельних матеріалів на будівельну продукцію. Також підприємству запропоновано шаблон відомості впровадження податків за міжнародною програмою та розрахунок оптимізації податкового планування. Це полегшить ведення обліку та складання звітності, а також допоможе правильно оподатковувати операції підприємства, розраховувати оптимальність показників для ефективності податкового планування.

Література:

1. Меліхова Т. О., Левтєрова Л. В. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту виробничих запасів на сільгосппідприємстві. Агросвіт. 2020. № 2. С. 10—17. DOI: 10.32702/2306-6792.2020-2.10

2. Меліхова Т. О., Балашова Ю. О. Удосконалення внутрішнього аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2019. № 12. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7503> (дата звернення: 17.10.2023).
3. Меліхова Т. О., Ніколаєнко Н. С. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава. 2017. № 1. С. 51—55.
4. Меліхова Т. О., Градобік А. О. Удосконалення документування обліку та аудиту запасів на підприємстві. Ефективна економіка. 2020. № 11. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8331> (дата звернення: 17.10.2023).
5. Melikhova, T. and Hradobik, A. (2020), "Improving documentation of inventory accounting and auditing at the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8331> (Accessed 17 Oct 2023).
6. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Аудит : навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 184 с.
7. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Організація і методика аудиту : навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. 190 с.
8. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2018. 632 с.
9. Меліхова Т.О., Федоров І.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства. Агросвіт, 2018. №2. С. 63—70.
10. Макаренко А.П. Державний фінансовий контроль / А.П. Макаренко, І.Я. Максименко, Т.О. Меліхова, О. П. Зоря навч. посібник для вчн.: [гриф ЗДІА] — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 280 с.
11. Maksymenko I., Melikhova T. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2017, P. 268—275.
12. Меліхова Т.О., Височина В.В. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава, 2018. № 1. С. 69—75.
13. Меліхова Т.О., Лукашова М.А. Удосконалення методики внутрішнього аудиту розрахунків з підзвітними особами для підвищення економічної безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2019. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6826>
14. Меліхова Т.О., Журавель К.О. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту товарів для своєчасного виявлення загроз в системі управління економічної безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід, 2019. № 2. С. 56—63.
15. Maksymenko I., Melikhova T., Zorya O., Fatiukha N., Chumak O. Fiscal audit development in the system of budget process management. *Academy of Accounting and Financial Studies journal*, 2018. vol. 22, is. 6, 7 p.
16. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подмешальська Ю.В., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2018. 602 с.
17. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання, Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.
18. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Подмешальська Ю. В., Чакалова Н. С. Теорія бухгалтерського обліку: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 071 "Облік і оподаткування" освітньо-професійної програми "Оподаткування, облік, контроль в управлінні підприємством". Запоріжжя: ЗНУ, 2022. 516 с.
19. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Кутчак Ю. М. Фінансовий облік II: навчальний посібник для здобувачів рівня вищої освіти бакалавра спеціальності 071 "Облік і оподаткування" освітньо-професійної програми "Оподаткування, облік, контроль в управлінні підприємством". Запоріжжя: ЗНУ, 2023. 368 с.
20. Меліхова Т. О., Штепа В. В. Удосконалення оподаткування, обліку та аудиту податку на додану вартість для поліпшення податкового планування. Агросвіт. 2020. № 22. С. 34—42. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.34
21. Меліхова Т. О., Бойко М. Ю. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 1. С. 34—39.
22. Меліхова Т. О., Федорова Л. А. Удосконалення методики внутрішнього контролю податку на прибуток для підвищення економічної безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 12. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6798> (дата звернення: 20.10.2023).
23. Melikhova, T. and Bykova, M. (2017), "The development of the income tax audit programme for increasing the financial security at the enterprise", *Agrosvit*, vol. 1—2, pp. 19—25.

References:

1. Melikhova, T. and Lievtierova, L. (2020), "Methodical approaches for realization the internal audit of the production inventory at the agricultural enterprise", *Agrosvit*, vol. 2, pp. 10—17.
2. Melikhova, T. O. and Balashova, Yu. O. (2019), "Improvement of the internal audit of inventory for improving financial security", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7503> (Accessed 17 Oct 2023).
3. Melikhova, T. and Nikolaenko, N. (2017), "The development of audit in inventory for improving financial security at the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.
4. Melikhova, T. and Hradobik, A. (2020), "Improving documentation of inventory accounting and auditing at the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8331> (Accessed 17 Oct 2023).
5. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
6. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

7. Melikhova, T.O. (2013), "Determination of expenses of the economic activity of the enterprise", Zhurnal "Biznes Inform", vol. 3, pp. 254—258.

8. Melikhova, T.O. (2018), Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanye, kontrol', efektyvnist' [Economic security of the enterprise: formation, control, efficiency], Kherson, Ukraine.

9. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection of threats in the system of financial security management of the enterprise", Ahrosvit, vol. 2, pp. 63—70.

10. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. Ya. Melikhova, T. O. and Zorya, O.P. (2017), Derzhavnyy finansovyy kontrol', [State financial control], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

11. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", Baltic Journal of Economic Studies, Vol. 3, No. 5, pp. 268—275.

12. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", Ekonomika ta derzhava, vol. 1, pp. 69—75.

13. Melikhova, T. and Lukashova, M. A. (2019), "Improvement of the methodology of accounts internal audit with accountable persons for improving the economic security of the enterprise", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6826> (Accessed 16 Dec 2019). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.1.30

14. Melikhova, T.O. and Zhuravel', K.O. (2019), "Methodical approaches to conducting internal audit of goods for timely detection of threats in the system of management of economic security of the enterprise", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 2, pp. 56—63.

15. Maksymenko, I. Melikhova, T. Zorya, O. Fatiukha, N. and Chumak, O. (2018), "Fiscal audit development in the system of budget process management", Academy of Accounting and Financial Studies journal, vol. 22, pp. 6, 7.

16. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), Bukhhaltersky oblik: navch.-metod. posibnyk [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

17. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Chakalova, N.S. (2020), Teoriya i metody dokumentuvannya v obliku ta audyti [Theory and methods of documentation in accounting and auditing], ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

18. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O., Podmeshalska, Y. V. and Chakalova, N.S. (2022), Teoriya bukhalterskoho obliku. [Theory of accounting: a study guide for higher education bachelor degree holders], ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

19. Makarenko, A. P., Melikhova, T. O. and Kutchak, Yu. M. (2023), Finansovyy oblik II. [Financial accounting II], ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

20. Melikhova, T. and Shtepa, V. (2020), "Improving taxation, accounting and auditing of value added tax to improve tax planning", Agrosvit, vol. 22, pp. 34—42. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.34

21. Melikhova, T. and Boyko, M. (2017), "The audit development of the value-added tax for improving the

financial security of the enterprise", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 1, pp. 34—39.

22. Melikhova, T. and Fedorova, L. (2018), "Improvement of profit tax internal control method for rising enterprise economic security", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6798> (Accessed 20 Oct 2023).

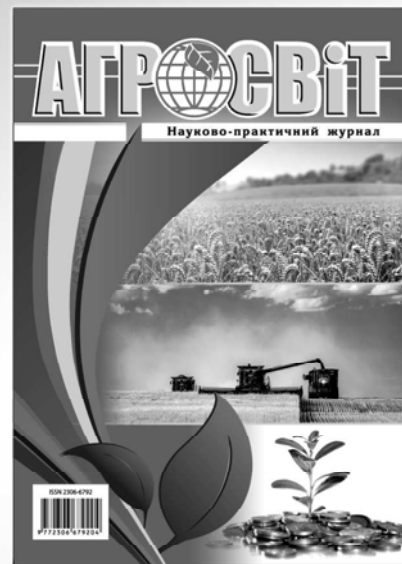
23. Melikhova, T. and Bykova, M. (2017), "The development of the income tax audit programme for increasing the financial security at the enterprise", Agrosvit, vol. 1—2, pp. 19—25.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

В. А. Фостолович,
д. е. н., доцент кафедри економіки, менеджменту, маркетингу та готельно-ресторанної
справи, Житомирський державний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5359-7996>

В. В. Томчук,
к. е. н., доцент кафедри економіки, менеджменту, маркетингу та готельно-ресторанної
справи, Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8423-7424>

О. О. Гуртовий,
Магістр 2-го року навчання,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8941-3291>

Р. С. Фостолович,
магістр 1-го року навчання,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6967-1470>

Ю. А. Гуртовий,
магістр 1-го року навчання,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5822-4605>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.52

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ПІДПРИЄМСТВА: ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ, ТЕХНОЛОГІЯ РОЗПОДІЛУ

V. Fostolovych,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics, Management,
Marketing and Hotel and Restaurant Business, Zhytomyr Ivan Franko State University

V. Tomchuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting,
Analysis and Auditing, Vasyl' Stus Donetsk National University

O. Hurtovyi,
Master of the 2nd year of study, Vasyl' Stus Donetsk National University

R. Fostolovych,
Master of the 1st year of study, Zhytomyr Ivan Franko State University

Yu. Hurtovyi,
Master of the 1st year of study, Zhytomyr Ivan Franko State University

THEORETICAL ASPECTS OF ENTERPRISE REVENUE MANAGEMENT: ORDER OF FORMATION, DISTRIBUTION TECHNOLOGY

В основі підприємницької діяльності будь-якого підприємства є отримання доходів. Підприємства, які функціонують використовуючи принцип самоокупності націлені на отримання максимальної величини доходів. Самофінансування підприємства зумовлює потребу управління доходами, контролю за достовірністю їх облікового відображення та за їх розподілом. Володіючи систематизованою, достовірною інформацією про величину доходів компанія працює над пошуком нових напрямків та розробкою нових можливостей отримання доходу. Дохід має визначальне місце не лише для самого підприємства, але і для ринкової системи та системи економічного розвитку держави. На підприємстві дохід виступає об'єктом управління. Система групування доходів, їх класифікація та відображення у системі

обліковує можливість управляти технологією формування і розподілу доходів. Завдяки системі бухгалтерського обліку на підприємстві нагромаджується інформаційна база на основі якої управлінський апарат може розробляти резерви додаткового отримання доходів. Лише володіючи оперативною достовірною інформацією по стану доходів керівництво підприємства може приймати виважені управлінські рішення про доцільність і спроможність компанії розширювати напрямки і сфери отримання доходів. Володіючи даними про фактичну величину отриманих доходів можна визначити ефективність господарської діяльності та рівень конкурентоспроможності підприємства. Таку інформаційну базу для проведення аналітичної оцінки результатів діяльності підприємства можна сформувати на основі даних бухгалтерського обліку. Розроблений алгоритм та інструменти управління процесом формування і розподілу доходів підприємства сприяє поетапній реалізації основної мети створення та функціонування підприємства — отримання прибутку. Реалізуючи поетапно процеси планування величини доходів, організації технології їх отримання, облікового відображення дотриманих доходів, застосування заходів систем внутрішньогосподарського контролю і зовнішнього контролю доходів підприємства та розробки заходів із удосконалення методів і способів формування доходів підприємство отримує позитивний економічний ефект завдяки його прозорості і контрольованості. Даний алгоритм є циклічним, оскільки розробивши заходи із удосконалення технології отримання доходів компанія їх включає у план наступного періоду. Далі цикл повторюється, покращуючи економічний результат діяльності підприємства. Для реалізації даної ідеї запропоновано механізм та визначено фактори і принципи впливу на ефективність системи управління доходами підприємства.

At the core of the entrepreneurial activity of any enterprise is the receipt of income. Enterprises that operate using the principle of self-sufficiency are aimed at obtaining the maximum amount of income. Self-financing of the enterprise leads to the need for income management, control over the reliability of their accounting display and their distribution. Having systematized, reliable information about the amount of income, the company is working on finding new directions and developing new opportunities for obtaining income. Income has a decisive place not only for the enterprise itself, but also for the market system and the system of economic development of the state. At the enterprise, income is the object of management. The system of income grouping, their classification and display in the accounting system makes it possible to manage the technology of income formation and distribution. Thanks to the accounting system, an information base is accumulated at the enterprise, on the basis of which the management apparatus can develop reserves for additional income. Only by having operational and reliable information on the state of revenues can the management of the enterprise make balanced management decisions about the expediency and ability of the company to expand directions and areas of revenue generation. Possessing data on the actual amount of income received, it is possible to determine the efficiency of economic activity and the level of competitiveness of the enterprise. Such an information base for carrying out an analytical assessment of the results of the enterprise's activity can be formed on the basis of accounting data. The developed algorithm and management tools for the process of formation and distribution of the company's income contribute to the step-by-step implementation of the main goal of the creation and operation of the company — making a profit. By gradually implementing the processes of planning the amount of income, organizing the technology of obtaining it, accounting display of the observed income, applying the measures of the systems of internal economic control and external control of the income of the enterprise and developing measures to improve the methods and methods of income formation, the enterprise receives a positive economic effect thanks to its transparency and controllability. This algorithm is cyclical, since the company, having developed measures to improve the revenue generation technology, includes them in the plan for the next period. Then the cycle is repeated, improving the economic result of the enterprise. To implement this idea, a mechanism is proposed and factors and principles of influence on the efficiency of the company's revenue management system are determined.

Ключові слова: дохід, облік, система контролю, планування, організація, удосконалення, принципи системи управління доходами, конкурентоспроможність, собівартість, ціна, ревею-менеджмент

Key words: income, accounting, control system, planning, organization, improvement, principles of income management system, competitiveness, cost price, price, review-management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дослідження технології управління доходами є важливим інструментом формування економічної безпеки

та конкурентоспроможності підприємства. Розробка механізму формування доходів та технології їх розподілу надає можливість визначити резерви для розширення сфери їх надходження. Для підприємства важливим є розробити алгоритм управління процесом формування і технологію розподілу доходів підприємства.

Рис. 1. Алгоритм та інструменти управління процесом формування і розподілу доходів підприємства

Джерело: сформовано автором.

Необхідним є визначення інструментів, за допомогою яких компанія зможе удосконалити методику управління доходами. Важливим в процесі дослідження є виокремити принципи системи управління доходами. Зазначивши фактори, які мають найбільш вагомий вплив на величину доходів підприємства, вони із категорії невизначеності переходять у розряд ризику, що робить їх контрольованими. Встановлення внутрішніх факторів впливу на дохід підприємства та визначення їх величини надає можливість включити їх у систему управління доходами. Важливим завданням дослідження є розробка механізму та факторів і принципів впливу на ефективність системи управління доходами підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДЖЕРЕЛ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливості організації системи управління доходами підприємства, технології їх облікового відображення та організації методології контролю за формуванням і розподілом доходів підприємства вивчали вітчизняні та закордонні науковці й практики. Облік доходів за національними і міжнародними стандартами вивчали Карпенко Є.А. та Шийка Г.І. [1]. Основи генезису економічної сутності прибутку в умовах ринкової економіки досліджувала Назаренко І.Ф. [2]. Важливими є дослідження Козаченко А.Ю. в частині економічної сутності та класифікації доходів суб'єктів господарювання [3]. Технологію управління розвитком підприємств у контексті економічної безпеки вивчали Khalatur, S., Masiuk, Y., Kachula, S., Brovko, L., Karamushka, O., and Shramko, I. [5]. Особливості бухгалтерського забезпечення фінансових результатів діяльності підприємств, порядок їх формування та організації системи управління через призму доходів підприємств досліджувала Мазур Н.А. [6]. Обліково-аналітичні аспекти та чинники впливу на формування доходів підприємств досліджували Остапенко Я.О. та Морозовський П.А. [7]. Отже, питання обліку формування та розподілу доходів є важливим та актуальним для організації системи управління підприємством, а отже, по-

требує подальшого вивчення через поведінку наукових дискусій і досліджень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Величина отриманих доходів підприємства при їх оптимізації із величиною понесених витрат є визначальним фактором успіху компанії та елементом досягнення її стратегічних цілей. Розуміючи доктрину основної мети та ідеології створення підприємств, важливо розуміти, що уся система управління підприємством повинна бути орієнтована на максимізацію збільшення частки дохідної частини в системі фінансового обороту. Оскільки, господарська діяльність підприємств в епоху політичної, економічної та соціальної нестабільності і надто швидких темпів цифрових трансформацій відбувається в високодинамічних умовах за високої конкурентної боротьби, то до питання управління доходами, зокрема, процесу їх формування і розподілу зосереджено основну увагу всього управлінського персоналу.

За високих динамічних перетворень в економіці успіх кожного підприємства, в тому числі і його економічний розвиток, визначається швидкістю реагування на нові тенденції ринкового середовища. Непередбачуваність умов ринкового середовища створює все складніші виклики для формування дохідної частини фінансового результату підприємства.

Ефективне управління процесом формування доходів за умов високих ризиків можливе при обробці великого масиву даних, що визначають варіант прийняття рішення про їх розподіл на основі готових алгоритмів, які часто є при використанні підприємством якісного програмного продукту в системі обліку.

Непередбачуваність та динамічність середовища функціонування підприємства робить високо ризиковими управлінські рішення прийняті без використання інноваційних програмних продуктів.

Варто зауважити, що рівень дохідності підприємства часто визначається не величиною ціни на реалізовані товари роботи чи послуги, а кількістю оборотів, які здійснює підприємство в системі циклічності при реалізації. Отже, оптимізація оборотності витрат, понесених

на створення кінцевого продукту (товарів, робіт, послуг) готового для покупця є однією із головних задач управлінського персоналу. Отже, незважаючи на величину підприємства (мале, середнє чи велике) питання формування доходів підприємства та їх розподілу є складною проблемою для її розв'язання.

Важливими аспектами формування доходів у підприємств різних організаційно-правових форм власності та сфер господарської діяльності є питання їх обліку та контролю. Саме ці аспекти становлять основу системи управління підприємства, зокрема в частині доходів.

Варто зауважити, що такі інструменти системи управління доходами підприємства як планування, організація, облік, контроль та удосконалення слугують елементами алгоритму загальної системи управління. Щоб отримати результат, важливо його запланувати, та виконавши послідовність дій постійно проводити контроль за реалізацією визначених етапів. При виявленні певних невідповідностей завжди слід вносити корективи та розробляти дії спрямовані на їх нівелювання та поліпшення отриманого результату. Як ми бачимо — це є циклічним поетапним процесом (Рис. 1).

На рисунку 1 нами представлено алгоритм та інструменти управління процесом формування і розподілу доходів підприємства, що становлять певну послідовність дій і циклічно повторюються. Реалізація таких етапів спонукає підприємство до постійного розвитку, удосконалення, а отже — до зростання дохідної частини, що спонукає його економічний розвиток.

В процесі управління доходами на стадії їх планування підприємству важливо розробити алгоритм досягнення визначених цілей в загальній системі управління. Доходи підприємства є універсальним ресурсом, який приймає участь у визначенні фінансового результату та впливає на можливість формувати і оперувати витратами. Планування та управління доходами здійснюється через призму прогнозування та контролю руху матеріальних потоків.

В процесі планування доходів фактично проводиться управління ресурсами компанії. Кожна бізнесова структура завжди намагається не лише спланувати очікуваний результат, але і досягти його. Для цього необхідно насамперед провести аналіз ресурсів, які є наяв-

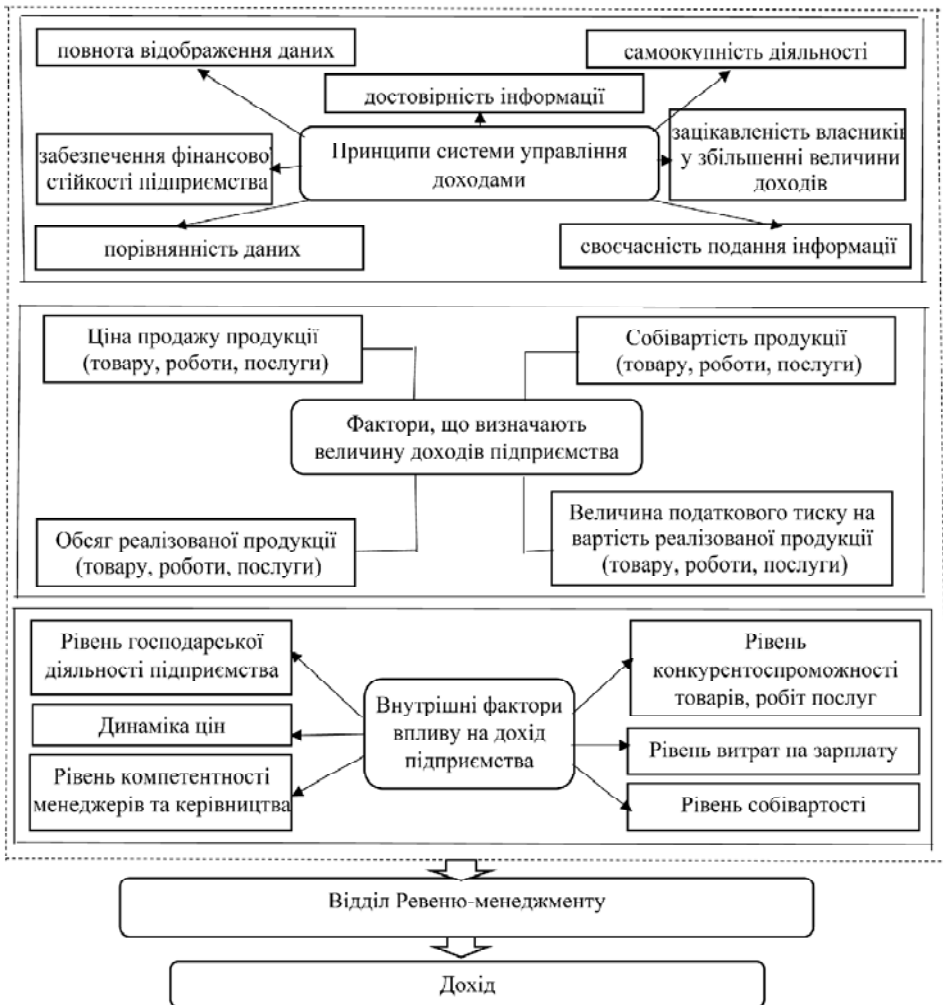

Рис. 2. Механізм та фактори і принципи впливу на ефективність системи управління доходами підприємства

Джерело: сформовано автором.

ними у компанії та спланувати величину витрат, які буде понесено на провадження бізнесу.

Сучасні можливості здійснення такого процесу є набагато більшими завдяки використанню програмних продуктів.

З метою формування доходів підприємства важливим є дотримання двох процедур, як :

- 1) аналіз наявних у підприємства ресурсів;
- 2) планування суми очікуваних витрат, або ж суми надходження інвестицій у бізнес.

Під час аналізу наявних у підприємства ресурсів та планування суми очікуваних витрат ми отримуємо інформаційне підґрунття для процесу управління доходами. А управляючи величиною наявного доходу ми координуємо весь процес діяльності компанії та ухвалюємо його іх планами та наміченими цілями.

Варто звернути увагу на те, що застосування економічних прийомів та технік орієнтоване на встановлення ціни, що є фактором який безпосередньо визначає очікувану величину доходу. Тому, розробка алгоритмів прийняття найбільш ефективних управлінських рішень орієнтованих на оптимізацію доходу підприємства на базі даних цінової політики, динаміки попиту та пропозиції, що визначає поведінку споживача забезпечує роз-

робку моделі формування доходу та системи заходів із управління ним.

Організація ефективної системи управління доходами у підприємстві потребує чіткої фінансової політики, сучасних методів та інструментів за допомогою яких висококваліфіковані фахівці прийматимуть управлінські рішення. В результаті, підприємства у яких ефективно функціонує система управління доходами є більш прибутковими, отримують значно вищу величину виручки із оптимізованими витратами, що робить їх більш конкурентоспроможними. Отже, система управління підприємством є складним механізмом, який визначає ефективність діяльності підприємства, завдяки використанню спеціальних методів та технологій управління. Система управління доходами є складовою загальної системи управління підприємством та доволі складним і важливим інструментом досягнення стратегії його розвитку.

З метою досягнення намічених підприємством цілей слід дотримуватись в системі управління доходами визначених принципів, зокрема:

- 1) повнота відображення даних;
- 2) достовірність інформації;
- 3) самоокупність діяльності;
- 4) зацікавленість власників у збільшенні величини доходів;
- 5) порівнянність даних;
- 6) забезпечення фінансової стійкості підприємства;
- 7) своєчасність подання інформації.

Важливим фактором, що визначає величину доходів підприємства, та є складовим елементом системи управління доходу є ціна продажу продукції (товару, роботи, послуги). Правильно встановлена ціна, яка була сформована на основі результатів виробничого процесу, адміністративного обслуговування та із врахуванням усіх сукупних витрат пов'язаних із представленням кінцевого продукту до споживача із вивченням показників попиту і пропозиції аналогічного товару на ринку слугуватиме фактором підвищення ефективності діяльності підприємства. Вплив ринкового середовища на ціноутворення є малорегульованим підприємством чинником. Проте, володіючи даними про стан продукції, її кількість на ринку та якість взаємозамінних товарів (робіт, послуг) ціна стає елементом системи управління доходами компанії.

Собівартість продукції (товару, роботи, послуги) є визначальним фактором доходів підприємства, оскільки представляє собою сукупність витрат, пов'язаних безпосередньо із виробничим процесом виробництва продукції, виготовлення товару та наданням послуг. В системі управління доходами за даним елементом підприємство має найбільший важіль впливу, оскільки цілковито може регулювати та впливати на його складові.

Обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) впливають на величину доходу (виручки від реалізації) прямо пропорційно в умовах визначеної цінової політики. Найбільш ефективним управління доходами за даним елементом є за умови пильного стеження керівним персоналом із відділу ревеню-менеджменту за зміною попиту та пропозиції.

Система управління доходами підприємства в більшій мірі може регулювати величину доходу за ра-

хунок внутрішніх факторів. Важливим із внутрішніх чинників впливу на величину доходів підприємства є рівень розвитку та інноваційність господарської діяльності. Рівень розвитку підприємства визначає спроможність змінювати обсяг виробництва, асортимент та поліпшувати якість продукції (товарів, робіт, послуг), що робить його конкурентоспроможним.

Рівень розвитку підприємства залежить від компетентності працівників застосовувати інноваційні технології, вміння користуватись методиками аналізу та технологіями прогнозування результатів діяльності. Достатній рівень знань менеджера кожної із ланок системи управління, зокрема із відділу ревеню-менеджменту забезпечить прийняття виважених, науково обгрунтованих ефективних управлінських рішень. Тому, рівень компетентності працівників виробничих процесів, менеджерів та керівного складу є безпосередніми чинниками, які дають можливість регулювати величину доходів підприємства, забезпечують ефективність їх формування та розподілу.

Якість та ціна товарів (робіт, послуг) є важливими елементами конкурентоспроможності. У випадку поліпшення якості готового продукту (товарів, робіт чи послуг) та готовності покупця платити за якісний товар ринкова ціна буде змінюватись у напрямку збільшення, що позитивно вплине на величину доходів компанії.

Собівартість є одним із найважливіших ціноутворюючих показників. Безпосередній вплив на формування доходу підприємства визначається сукупність витрат, які понесені на виробництво продукції, виконання робіт чи надання послуг. Врахувавши величину очікуваного прибутку та сукупність непрямих податків компанія встановлює ціни на товари, роботи чи послуги. Впливаючи на собівартість підприємство має можливість регулювати величину очікуваного прибутку.

В результаті, запропонована компанією ціна на кінцевий продукт може бути регульована відповідними її складовими. Вміння оперувати та управляти доходами підприємства формує філософію поведінки компанії на ринку та її співпраці із споживачем.

Слід зауважити, що крім внутрішніх чинників на ефективність системи управління доходами підприємства мають вплив також і зовнішні чинники. На екзогенні чинники підприємство впливати не може, проте повинно їх враховувати та контролювати і передбачати їх динаміку.

Компанія не може впливати на величину ринкових цін, наприклад на споживані ресурси. Проте, враховуючи їх рівень та передбачаючи їх динаміку ми можемо регулювати ціноутворення в межах підприємства та приймати виважені управлінські рішення, які позитивно вплинуть на отримані доходи компанії.

Вартість енергоресурсів, які є елементом собівартості та важливим фактором ціноутворення готового продукту, теж не може бути регульованим компанією, оскільки виступає екзогенним фактором. Підприємство, в процесі управління доходами даний чинник повинно враховувати як елемент собівартості та передбачати його імовірну динаміку. Зростання впливу екзогенних чинників та елементів, які приймають участь у процесі виробництва товару, виконання робіт чи надання послуг збільшують собівартість готового продукту та призводять до зменшення прибутку підприємства.

На дохід підприємства впливає конкурентне середовище, яке слід враховувати та передбачати і прогнозувати його дії в процесі формування та контролю за доходами.

Сегмент зайнятого підприємством ринку та ринок збуту є фактором, що визначає дохід підприємства. Проте, підприємство не може на нього впливати за рахунок даного фактора, оскільки існують певні перепони та умови для його розширення.

Нерегульованими або мало регульованими підприємством чинниками, що впливають на величину доходів підприємства є податкова система в цілому та рівень податкового навантаження на підприємство.

Економічна політика, яку визначає держава є фактором, який впливає на дохід підприємства, знижуючи його.

Тобто, такі фактори зовнішнього впливу підприємство повинно враховувати під час планування своєї діяльності, та розрахунку тактичного та стратегічного фінансового планування. Корегування обсягу очікуваного доходу підприємства є необхідним складником системи контролю та системи управління підприємством.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, розроблений нами алгоритм та інструменти управління процесом формування і розподілу доходів підприємства передбачають дотримання чіткої послідовності етапів від планування, організації та облікового їх відображення до організації і застосування системи контролю і управління ними.

В основі розробки моделі управління доходами підприємство повинно дотримуватись основних його принципів, зокрема важливими є: достовірність інформації; повнота відображення даних, своєчасність подання інформації, порівнянність даних, самоокупність діяльності; забезпечення фінансової стійкості; та зацікавленість власників у збільшенні величини доходу.

Література:

1. Карпенко Є.А., Шийка Г.І. Облік доходів від реалізації за міжнародними та національними стандартами. Інфраструктура ринку. 2018. Вип. 17. С. 441—446. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/73.pdf
2. Назаренко І.Ф. Генезис економічної сутності прибутку в умовах ринкової економіки. Інфраструктура ринку. 2022. Вип. 65. С. 29—37. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/73.pdf
3. Козаченко А.Ю. Доходи суб'єктів господарювання: економічна сутність та класифікація. Вісник Хмельницького національного університету. 2021, № 6, Том 2. С. 35—43 URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/03/en2021-6-t2-06.pdf>
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 18 (МСБО 18). Дохід. № 929_025 від 01.01.2012. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025 (дата звернення 10.10.2023).

zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025 (дата звернення 10.10.2023).

5. Khalatur, S.; Masiuk, Y.; Kachula, S.; Brovko, L.; Karamushka, O.; Shramko, I. (2021). Entrepreneurship development management in the context of economic security, Entrepreneurship and Sustainability Issues. 2021. № 9(1) Pp. 558-573. URL: <http://dSPACE.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/5339>

6. Мазур Н.А. (2023). Фінансові результати підприємств України: особливості бухгалтерського забезпечення їх формування та управління. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2023. № 8. С. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-09-01>

7. Остапенко Я.О., Морозовський П.А. Чинники впливу на формування доходу підприємства: обліково-аналітичний аспект. Економічний простір. 2020. № 154. С. 115—119. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-21>

References:

1. Karpenko, E.A. and Shyika, H.I. (2018), "Account of income from sales under international and national standards", Infrastruktura rynku, [Online], vol. 17, pp. 441—446, available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/73.pdf (Accessed 10 Okt 2023).
2. Nazarenko, I. (2022), "Genesis of the economic essence of profit in a market economy", Infrastruktura rynku, [Online], vol. 65, pp. 29-37, available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/65_2022/7.pdf (Accessed 12 Okt 2023).
3. Kozachenko, A. (2021), "Income of business entities: economic essence and classification", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, [Online], vol. 2, pp. 35—43 available at: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/03/en2021-6-t2-06.pdf> (Accessed 12 Okt 2023).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "International Accounting Standard 18 (IAS 18). Income", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025 (Accessed 13 Okt 2023).
5. Khalatur, S., Masiuk, Y., Kachula, S., Brovko, L., Karamushka, O., and Shramko, I. (2021), "Entrepreneurship development management in the context of economic security", Entrepreneurship and Sustainability Issues, [Online], vol. 9 (1), available at: pp. 558—573, available at: <http://dSPACE.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/5339> (Accessed 14 Okt 2023).
6. Mazur, N. (2023), "Financial results of Ukrainian enterprises: peculiarities of accounting support for their formation and management", Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia, [Online], vol. 8, available at: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-09-01> (Accessed 15 Okt 2023).
7. Ostapenko, Y.O. and Morozovskiy, P.A. (2020), "Factors influencing on enterprise income formation: accounting— analytical aspect", Ekonomichniy prostir, [Online], vol. 154, pp. 115—119, available at: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-21> (Accessed 15 Okt 2023).

Стаття надійшла до редакції 21.10.2023 р.

С. М. Халатур,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8331-3341>

Ю. В. Масюк,

к. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6339-3011>

В. О. Барабаш,

здобувач гр. МгФБС-22,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7793-2671>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.58

МОДЕЛЬ ВИБОРУ ЕФЕКТИВНОЇ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Khalatur,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

Iu. Masiuk,

PhD in Economics, Professor,

Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

V. Barabash,

Student of the gr. MgFBS-22

A MODEL FOR CHOOSING AN EFFECTIVE FINANCIAL STRATEGY FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES COMPANIES

У статті розкриваються основні завдання і принципи побудови фінансової стратегії сільсько-господарського підприємства. Авторами визначено зовнішні та внутрішні джерела формування фінансових ресурсів, а також фактори які впливають на діяльність аграрного підприємства при виборі ефективної моделі фінансової стратегії. В умовах конкурентного ринкового середовища модель вибору фінансової стратегії аграрного підприємства повинна враховувати етапи його загальної корпоративної стратегії. Фінансова стратегія має свої особливі характеристики, які забезпечують вибір найбільш ефективних напрямків досягнення фінансових цілей підприємства, враховує і адекватно реагує на зміни зовнішніх умов фінансової діяльності підприємства, забезпечує адаптацію до змін умов зовнішнього середовища шляхом корегування напрямків формування та використання фінансових ресурсів підприємства. Отже, запровадження фінансової стратегії як частина стратегічного менеджменту в аграрних підприємствах підвищує не тільки їх конкурентоспроможність, а і сприяє забезпеченню економічного зростання при ефектному виборі моделі фінансування і готовності підприємства до ринкових змін.

The article reveals the main tasks and principles of building a financial strategy of an agricultural enterprise. The authors have identified external and internal sources of financial resources formation, as well as factors that affect the activity of an agrarian enterprise when choosing an effective financial strategy model. In the conditions of a competitive market environment, the model for choosing the financial strategy of an agricultural enterprise must take into account the stages of its overall corporate strategy. The financial strategy has its own special characteristics, which ensure the selection of the most effective directions for achieving the company's financial goals, takes into account and adequately responds to changes in the external conditions of the company's financial activity, ensures adaptation to changes in the external environment by adjusting the directions for the formation and use of the company's financial resources. The main problems of development and implementation financial strategy at domestic enterprises are: instability of the political and economic situation in country, lack of specification of average and length annual goals, irrational distribution of available resources, lack of relevant knowledge in the majority entrepreneurs, etc. To reduce the negative impact special attention should be paid to these factors to strategic management on the part of entrepreneurs, and everyone on the part of the state to promote and create conditions for obtaining the necessary knowledge by entrepreneurs regarding making a financial strategy. Financial strategy plays an important role in management laziness of the enterprise, without taking it into account it is impossible to succeed proper functioning in the modern competitive market your environment. So, to increase efficiency development and implementation of a financial strategy for vetches nanny enterprises, further research is necessary a practical mechanism for financial strategy implementation in agricultural enterprises taking into account world experience. Therefore, the introduction of financial strategy as a part of strategic management in agricultural enterprises increases not only their competitiveness, but also contributes to ensuring economic growth with an effective choice of financing model and the enterprise's readiness for market changes.

Ключові слова: фінансова стратегія, фінансові ресурси, капітал, ефективність діяльності.
Key words: financial strategy, financial resources, capital, efficiency of activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Достатньо гострою проблемою в діяльності сільськогосподарських підприємств в сучасних ринкових умовах залишається розробка моделі їх фінансових стратегій. Тому потреба наукового обґрунтування заходів спрямованих на реалізацію фінансової стратегії має бути спрямована на оптимізацію фінансових рішень щодо складу і структури активів, капіталу та зобов'язань сільськогосподарських підприємств. При правильному визначенні співвідношення та оптимізації фінансових ресурсів підприємства здатні підвищувати ефективність своєї діяльності забезпечуючи при цьому належний рівень рентабельності і прибутковості. фінансова стратегія, фінансові ресурси, капітал, ефективність діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В сучасній економічній літературі інтереси наукової думки представлені розробками фінансових стратегій підприємств, яким приділяли увагу багато українських і зарубіжних науковців: Опарін В.М., Поддєрьогін А.М., Терещенко О.О., Мінцберг Г., Портер М., Чандлер А., Бланк І.О., Ситник Г.В., Андрієць В.С., Гудзь О.І., Кадирус І.Г., Донських А.С., Терещенко В.А., Масюк Ю.В., Пазюк Ю.В., Макаренко П.М., Аранчій В.І., Зоря О.П., Лашко Ю.П., Соколюк С., Соколюк К., Непочатенко О., Танклевська Н.С. [1—7]. Але дослідження питання мо-

делювання фінансових стратегій сільськогосподарських підприємств як основного фактора ефективної їх діяльності здійснено в недостатній мірі і потребує подальшого теоретичного і практичного вивчення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті виступають теоретичні підходи щодо визначення фінансової стратегії діяльності аграрних підприємств, а також ефективної моделі вибору заходів щодо її реалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фінансові ресурси завжди були важливим інструментом формування доходів та здійснення витрат сільськогосподарських підприємств. Цілеспрямована діяльність направлена на досягнення довгострокових фінансових показників в майбутньому періоді має назву фінансової стратегії. Саме завдяки правильно обраній фінансовій стратегії підприємства мають можливість доцільно здійснювати фінансову, інвестиційну та операційну політику, що в підсумку визначає їх ефективну діяльність [4, с. 49].

Колективом авторів Бланка І.О., Ситник Г.В., Андрієць В.С. надано наступне визначення фінансової стратегії — "це один з найважливіших видів функціональної стратегії підприємства, яка забезпечує всі основні напрями розвитку його фінансової діяльності та фінансових відносин шляхом формування довгострокових

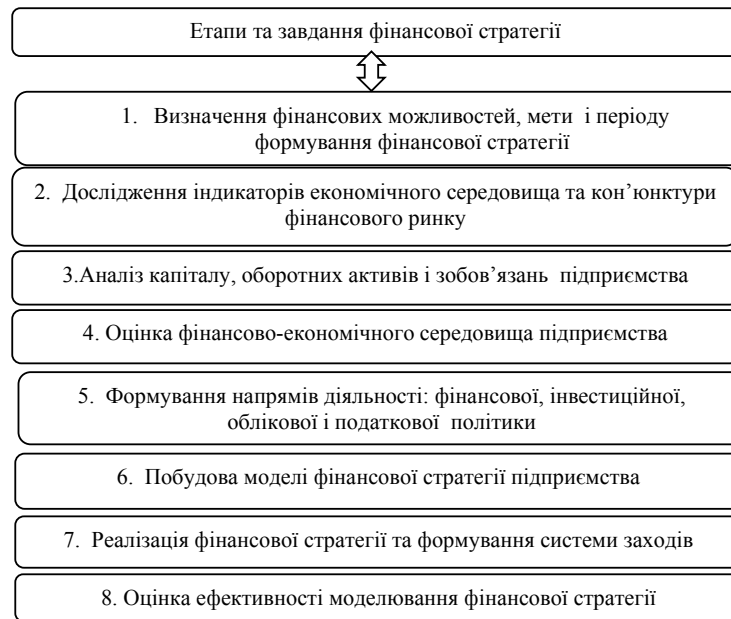

Рис. 1. Основні етапи і завдання фінансової стратегії діяльності сільськогосподарських підприємств

Джерело: складено авторами.

фінансових цілей, вибору найбільш ефективних шляхів їх досягнення, адекватного корегування напрямів формування і використання фінансових ресурсів при зміні умов зовнішнього середовища" [1, с. 152]

Важливою проблемою при формуванні моделі фінансової стратегії підприємств залишається оптимізація структури оборотних активів і основних засобів, співвідношення власного і позикового (залученого) капіталу, бюджетування, сфера інвестування і капіталовкладення, поліпшення технологій виробництва, матеріально-технічної бази, скорочення операційних та інших витрат, мінімізації собівартості виробленої продукції. В секторі сільськогосподарського виробництва завжди виникає необхідність стабільного фінансового забезпечення та підвищення ефективності діяльності за рахунок зовнішніх та внутрішніх джерел фінансування [2].

Серед основних завдань вибору моделі фінансової стратегії аграрного підприємства слід відокремити наступні:

1. Встановлення рівня фінансової залежності і незалежності підприємства.
2. Визначення ефекту фінансового важеля (левериджу) аграрного підприємства.
3. Визначення типу фінансової стійкості аграрного підприємства.
4. Встановлення рівня ліквідності активів (балансу) і платоспроможності аграрного підприємства.
5. Оптимізація структури капіталу аграрного підприємства.
6. Мінімізація витрат та собівартості аграрного підприємства.

Основні етапи і завдання фінансової стратегії діяльності сільськогосподарських підприємств систематизуємо на рисунку 1.

Зовнішніми джерелами фінансового забезпечення аграрних підприємств, як правило, виступають позикові кошти, (довгострокові кредитні позики і короткострокові кредити), інвестиційні кошти і залучений капітал,

інші джерела фінансування, а внутрішніми являються амортизаційний фонд, резервний (страховий) фонд, отримані кошти від реалізації залишків оборотних активів, продаж необоротних засобів, випуску цінних паперів, тощо.

Серед поширених способів залучення капіталу аграрних підприємств та отримання додаткового прибутку при формуванні фінансової стратегії слід відокремити:

- акціонування — тобто залучення коштів за допомогою емісії простих та привілейованих акцій, які пропонуються фізичним і юридичним особам,
- самофінансування — тобто способу фінансування підприємством власних заходів за рахунок чистого прибутку (нерозподіленого серед засновників),
- трастінг (реінвестування) — є способом додаткового вторинного отримання доходів шляхом вкладень в цінні папери попередньо отриманого прибутку, від здійснення первинного інвестування у підприємство,
- дотаційне фінансування — виділення фінансових ресурсів за рахунок бюджетних проектів та державної підтримки,
- венчурний капітал, який створюється випуском нових акцій та продаж в нові сфери діяльності, що впроваджений на підприємстві для швидкого періоду окупності вкладених фінансових ресурсів,
- франчайзинг — форма передачі або продажу ліцензії (франшизи) на договірній основі іншій компанії як право реалізувати певні товари (продукцію) або здійснювати підприємницьку діяльність на певній території використовуючи торговельний знак (бренд),
- форфейтинг передбачає надання кредитних коштів експортера банківською установою або іншими фінансово-кредитними закладами за допомогою купівлі боргових зобов'язань з встановленим рівнем дисконтування,
- іпотечне фінансування — надання кредитних позик, в яких заставним інструментом виступає нерухомість,

Рис. 2. Джерела фінансування при виборі стратегії аграрними підприємствами

Джерело: складено авторами.

— фінансування на консорціумній основі — створення стратегічних об'єднань, консорціумів, трастів (альянсів, НПФ, ФПГ) або нових дочірніх підприємств на умовах корпоративного фінансування [5].

Основна мета фінансової стратегії аграрного підприємства полягає у підвищенні його ринкової вартості, фінансових показників — доходності активів, рентабельності капіталу, чистого прибутку, а також забезпеченні беззбиткового функціонування в конкурентному ринковому середовищі. На вибір моделі ефективної фінансової стратегії сільськогосподарських підприємств впливають багато чинників, серед яких: узгодженість із загальним бізнес-проектом (планом) розвитку підприємства, врахування змін зовнішнього економічного ринкового середовища із внутрішніми фінансово-економічними можливостями, [7, с.65].

ВИСНОВКИ

Отже, прийняття стратегічно важливих фінансових рішень та вибір оптимальної моделі фінансової стратегії повинні враховувати і фінансові аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств, як на макроекономічному, так і макроекономічному рівнях. Таким чином, фінансовій стратегії притаманні ознаки, які характеризують її частину загальної фінансової корпоративної стратегії аграрного підприємства, враховують рівень фінансових резервів, здійснення фінансового аналізу та контролінгу не тільки за виробничо-господарською, а і фінансовою і інвестиційною діяльністю.

Література:

1. Бланк О.І., Ситник Г.В., Андрієць В.С. Управління фінансами підприємств: підручник. 2-ге вид. перероб і доповн. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет. 2017. 792.
2. Гудзь О.І. Формування фінансової стратегії підприємства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. №2. URL: <http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/2> (дата звернення: 24.10.2023).
3. Кадирус І.Г., Донських А.С., Терещенко В.А. Формування стратегії розвитку аграрного підприємства.

Ефективна економіка. 2020. №7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/66.pdf (дата звернення: 24.10.2023).

4. Масюк Ю.В., Пазюк Ю.В. Фінансова стратегія підвищення ефективності сільськогосподарського підприємства в ринкових умовах. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 20. С. 48—51. URL: http://www.invest-plan.com.ua/pdf/20_2021/10.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

5. Макаренко П.М., Аранчій В.І., Зоря О.П., Лашко Ю.П. Формування фінансової стратегії підприємства та її значення у конкурентному середовищі. Вісник Полтавського державного аграрного університету. 2015. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/prpdaa/4.1/003.pdf> (дата звернення: 25.10.2023).

6. Соколюк С., Соколюк К., Непочатенко О. Фінансування інноваційної діяльності та аналіз ефективності використання фінансових ресурсів аграрних підприємств. Економіка і суспільство. 2021. №34. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journ> (дата звернення: 22.10.2023).

7. Танклевська Н.С. Стратегія реалізації фінансової політики в аграрному секторі економіки. Вісник Хмельницького національного університету. 2011. №3. Т.1. С. 64—69. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_3_1/064-069.pdf (дата звернення: 21.10.2023).

8. Khalatur, S., Radzevicius, G., Velychko, L., Fesenko, V., & Kriuchko, L. (2019). Global deoffshorization and its impact on the national and regional economies of eastern european countries. Problems and Perspectives in Management, vol. 17 (3), pp. 293—305. URL:doi: [https://doi.org/10.21511/ppm.17\(3\).2019.24](https://doi.org/10.21511/ppm.17(3).2019.24) (дата звернення: 25.10.2023).

9. Khalatur, S., Vinichenko, I., & Volovyk, D. (2021). Development of modern business processes and outsourcing activities. Baltic Journal of Economic Studies, vol. 7 (3) , pp.195—202. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-3-195-202>(дата звернення: 24.10.2023).

10. Khalatur, S., & Dubovych, O. (2022). Financial Engineering of Green Finance as an Element of Environmental

Innovation Management. Marketing and Management of Innovations, vol. 1, pp. 232—246. URL: <http://doi.org/10.21272/mmi.2022.1-17> (дата звернення: 23.10.2023).

11. Khalatur, S., Pavlova, H., Vasilieva, L., Karamushka, D., Danilevica, A. (2022). Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector. Entrepreneurship and Sustainability Issues, 9(4), pp. 56—76. URL: [http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4\(3\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4(3)) (дата звернення: 25.10.2023).

12. Khalatur, S.; Tvaronaviciene, M.; Dovgal, O.; Levkovich, O.; Vodolazska, O. (2022). Impact of selected factors on digitalization of financial sector, Entrepreneurship and Sustainability Issues, 10 (1), pp. 358—377. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1\(19\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1(19)) (дата звернення: 25.10.2023).

References:

1. Blank, O.I., Sytnyk, G.V. and Andriets, V.S. (2017), Upravlinnya finansamy pidpryyemstv: pidruchnyk [Financial management of enterprises: a textbook], 2nd ed, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine.

2. Hudz, O.I. (2017), "Formation of the financial strategy of the enterprise", Scientific Bulletin of the International Humanitarian University, vol. 2, available at: vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/2 (accessed October 24, 2023).

3. Kadyrus, I.G., Donskikh, A.S. and Tereshchenko, V.A. (2020), "Formation of a strategy for the development of an agrarian enterprise", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 7, available at : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/66.pdf (accessed October 24, 2023).

4. Masyuk, Yu.V. and Pazyun, Yu.V. (2021), "A financial strategy for increasing the efficiency of an agricultural enterprise in market conditions", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 20, pp. 48—51, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2021/10.pdf (accessed October 23, 2023).

5. Makarenko, P.M., Aranchii, V.I., Zorya, O.P. and Lashko, Y.P. (2015), "Formation of the company's financial strategy and its importance in a competitive environment", Visnyk Poltavskoho derzhavnoho aharnoho universytetu, available at: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.1/003.pdf> (accessed October 25, 2023).

6. Sokolyuk, S., Sokolyuk, K. and Nepochatenko, O. (2021), "Financing of innovative activity and analysis of the effectiveness of the use of financial resources of agricultural enterprises", Ekonomika i suspilstvo, vol. 34, available at : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journ> (accessed October 24, 2023).

7. Tanklevska, N.S. (2011), "Strategy for implementation of financial policy in the agrarian sector of the economy", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, vol. 3, no.1, pp. 64—69, available at: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_3_1/064-069.pdf (accessed October 23, 2023).

8. Khalatur, S., Radzevicius, G., Velychko, L., Fesenko, V., and Kriuchko, L. (2019), "Global deoffshorization and its impact on the national and regional economies of eastern european countries", Problems and Perspectives in Management, vol. 17 (3), pp. 293—305. [https://doi.org/10.21511/ppm.17\(3\).2019.24](https://doi.org/10.21511/ppm.17(3).2019.24).

9. Khalatur, S., Vinichenko, I., and Volovyk, D. (2021), "Development of modern business processes and outsourcing activities", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 7 (3), pp.195—202. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-3-195-202>.

10. Khalatur, S., and Dubovych, O. (2022), "Financial Engineering of Green Finance as an Element of Environmental Innovation Management", Marketing and Management of Innovations, vol.1, pp. 232—246. <http://doi.org/10.21272/mmi.2022.1-17>.

11. Khalatur, S., Pavlova, H., Vasilieva, L., Karamushka, D., and Danilevica, A. (2022), "Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector", Entrepreneurship and Sustainability Issues, vol. 9 (4), pp. 56—76. [http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4\(3\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4(3)).

12. Khalatur, S., Tvaronaviciene, M., Dovgal, O., Levkovich, O., and Vodolazska, O. (2022), "Impact of selected factors on digitalization of financial sector", Entrepreneurship and Sustainability Issues, vol. 10 (1): pp. 358—377. [https://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1\(19\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2022.10.1(19)).

Стаття надійшла до редакції 28.10.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Ю. П. Дудка,
к. е. н, доцент, доцент кафедри економіки підприємства
Академії муніципального управління, директор MediaStar TV School
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6149-0659>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.63

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНЬОЇ КОМПАНІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ MEDIASTAR LLC

Yu. Dudka,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Enterprise Economics, Academy of Municipal Management, CEO MediaStar TV School

STRATEGIC PLANNING OF EDUCATIONAL COMPANY ACTIVITY IN THE GLOBALIZATION CONTEXT: A CASE STUDY OF MEDIASTAR LLC

У статті досліджено сутність стратегічного планування в освітній галузі в умовах глобалізації, яка має значний вплив на економіку, фінанси, освіту та інші показники, що формують стале середовище та сприяють розвитку держави і підвищення рівня індексу людського потенціалу. Глобалізація швидко прискорює розвиток технологій і сприяє їхньому масовому поширенню. Освітні платформи та системи стають важливими гравцями в економіці та фінансовому секторі, а також впливають на освітні показники.

Електронні навчальні системи (ЕНС), такі як Moodle, Blackboard, Canvas і інші, відіграють важливу роль в організації навчання та створенні віртуальних навчальних середовищ. Ці системи дозволяють установам освіти зберігати та обробляти великі обсяги даних, включаючи фінансові показники, які пов'язані з витратами на навчання та ресурсами, необхідними для підтримки ефективного навчального процесу.

Масові відкриті онлайн-курси також впливають на економіку та фінанси в освітній галузі. Платформи, такі як Coursera, edX і Udemy, залучають інвестиції та генерують доходи з продажу курсів та сертифікатів. Це створює можливості для нових бізнес-моделей та приносить прибуток компаніям, що надають освітні послуги.

Важливі фінансові показники включають витрати на розробку та підтримку освітніх платформ, дохід від продажу курсів та сертифікатів, а також прибуток, який може бути створений на ринку освіти.

У сучасному світі наукові показники вказують на великий вплив технологій та освітніх платформ на економіку та фінанси. MediaStar виступає як провідна компанія, яка вивчає та оптимізує фінансові процеси, включаючи бюджетування та фінансові розрахунки, для відповідності різним стандартам та регуляціям у різних країнах та регіонах.

The author extensively investigates the crucial topic of strategic planning in the education sector in the context of globalization, which significantly influences the economy, finances, education, and other indicators that shape a sustainable environment and contribute to a country's human development index. Globalization rapidly accelerates technological advancements and facilitates their widespread dissemination. Educational platforms and systems have become key players in the economy and the financial sector, exerting an impact on educational indicators.

Electronic Learning Systems (ELS), such as Moodle, Blackboard, Canvas, and others, play a vital role in organizing education and creating virtual learning environments. These systems enable educational institutions to store and process large volumes of data, including financial indicators related to educational expenditures and resources necessary to support an effective learning process.

Massive Open Online Courses (MOOCs) also impact the economy and finances in the education sector. Platforms like Coursera, edX, and Udemy attract investments and generate revenue through the sale of courses and certificates. This creates opportunities for new business models and brings profits to companies providing educational services.

Significant financial indicators encompass expenditures for the development and maintenance of educational platforms, revenue from the sale of courses and certificates, as well as profits that can be generated in the education market.

In the contemporary world, scientific indicators highlight the substantial influence of technology and educational platforms on the economy and finances. MediaStar LLC serves as a leading company that studies and optimizes financial processes, including budgeting and financial calculations, to comply with diverse standards and regulations in different countries and regions.

Ключові слова: MediaStar, глобалізація, стратегічне планування, сфера освіти, економічний вплив, освітні платформи, електронні навчальні системи.

Key words: MediaStar, globalization, strategic planning, education sector, economic impact, educational platforms, electronic learning systems.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі глобалізація суттєво змінила парадигму освіти та вимагає від освітніх компаній адаптації до нових умов. Однак, діяльність освітніх компаній, які діють на міжнародному рівні, стикається з рядом складних завдань, пов'язаних з різноманітністю культур, освітніх систем і вимогами до якості в різних країнах. Розуміння та ефективне вирішення цих завдань стає ключовими в аспекті подальшого успіху освітніх компаній.

Наукові завдання цього дослідження включають в себе ретельний аналіз стратегічного планування освітньої компанії MediaStar LLC в умовах глобалізації. Дослідження має на меті розглянути, як MediaStar LLC вирішує завдання, пов'язані з адаптацією до різноманітних вимог і контекстів різних країн. Також важливо вивчити, як компанія оптимізує фінансові процеси, включаючи бюджетування та фінансові розрахунки, для відповідності різним стандартам і регуляціям у різних країнах.

Результати цього дослідження будуть важливим внеском в розуміння та оптимізацію стратегічного планування освітньої діяльності в умовах глобалізації та можуть послужити основою для подальшого розвитку і покращення освітніх компаній, сприяючи економічному зростанню та підвищенню доступності освіти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження у цій області були проведені як в Україні, так і за кордоном. Важливий внесок в цю тему зробили американські автори, зокрема Френсіс Фукуяма, Пол Кругман, Бен Бернанке. Френсіс Фукуяма, у своїй роботі "Політичний порядок і політичний розклад: Від промислової революції до сьогодення" [1], досліджує вплив глобалізації на стратегічне планування. Валерій Геєць, у статті "Феномен нестабільності — виклик економічному розвитку" [2], розглядає питання впливу структурних елементів та їхню інституційну обумовленість на глобальній освітній арені. Українські вчені Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. у посібнику "Дистанційне навчання: Умови застосування." [3], апелюють до проблем дистанційного навчання в сучасному світі та шляхів їхнього вирішення. Відомий український вчений-глобаліст Анатолій Гальчинський в програмній статті "Глобальна перспектива — не багатополарний, а аполарний світ" описує проблеми полярності світу в контексті їх вирішення в освітній площині [4]. Таким чином, аналіз публікацій і досліджень цих авторів вказує на значущість стратегічного планування в освітньому секторі в умовах глобалізації та його вплив на економічний розвиток і якість освіти як національно, так і на міжнародному рівні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ

Ця стаття розглядає сучасні тенденції у сфері стратегічного планування діяльності освітньої компанії в умовах глобалізації, зокрема з фокусом на впливі MediaStar. Основною метою є визначення ключових факторів, що впливають на рівень стратегічного планування в освітніх установах, особливо в контексті ролі MediaStar та їх взаємодії з економічними процесами. Стаття ставить завдання визначити шляхи подальшого вдосконалення системи стратегічного планування з метою забезпечення якості освіти та підтримки сталого розвитку освітніх установ. Розглядаючи вплив освітньої компанії на економічний ріст та динаміку, стаття аналізує способи оптимізації стратегічного планування в умовах глобальної конкуренції та змін у світовій освітній арені.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегічне планування для освітньої компанії MediaStar LLC в умовах глобалізації — це процес розробки та реалізації довгострокової стратегії, що включає інформативний контент, розробку і впровадження нових освітніх методик, забезпечення сталого росту кількості студентів та розширення міжнародного впливу компанії.

У процесі стратегічного планування MediaStar LLC ретельно аналізує глобальні тенденції в освіті та структуру конкурентного ринку. Компанія визначає свої цілі та завдання, формулює свою місію та цінності, а також розробляє конкретний стратегічний план дій для досягнення поставлених завдань.

Постійний моніторинг та оцінка результатів грають важливу роль у процесі стратегічного планування. MediaStar LLC ретельно вивчає свій прогрес, а також зміни в глобальному освітньому середовищі. Якщо необхідно, компанія коригує свою стратегію, щоб бути завжди на крок попереду.

Адаптація до глобальних викликів є необхідною частиною стратегічного планування MediaStar LLC. Глобалізація створює нові можливості та загрози, і компанія повинна бути готовою до швидкого реагування на зміни в світовому освітньому середовищі. Стратегічне планування допомагає MediaStar LLC залишатися впізнаваною та конкурентоспроможною освітньою компанією в глобальному масштабі.

Сьогодні освітні платформи вже стали невід'ємною частиною освітнього процесу та набули значного поширення. Електронні навчальні системи (ЕНС), такі як Moodle, Blackboard, Canvas, інші, дозволяють установам освіти створювати та керувати віртуальними навчальними середовищами. Вони надають інструменти для створення та видачі матеріалів, ведення оцінок, взаємодії студентів і викладачів, а також моніторингу навчального процесу. Електронні навчальні системи (ЕНС) впливають на глобалізований освітній процес, надаючи освітнім установам можливість створення та розповсюдження навчальних матеріалів у всьому світі.

Глобальний доступ до навчальних ресурсів досить наочно демонструється в цифрах. Наприклад, платформа Moodle обслуговує понад 250 мільйонів користувачів у світі. Це означає, що студенти та викладачі з різних країн мають доступ до навчальних матеріалів та можливість взаємодії в одній глобальній системі.

Багато університетів встановлюють партнерські відносини з іншими установами з метою обміну студентами та викладачами через ЕНС. Наприклад, різні країни можуть спільно розробляти та викладати курси, що збагачує навчальний досвід студентів.

За даними edSurge, у 2020 році було понад 100 000 онлайн-курсів у всьому світі. Це дозволило студентам вибирати навчальний контент, який відповідає їхнім потребам та інтересам.

Внаслідок пандемії багато установ освіти перейшли до онлайн-навчання. За даними UNESCO, понад 1,6 мільярда учнів у всьому світі були залучені до дистанційної освіти під час пандемії.

Масові відкриті онлайн-курси — це один із видів освіти, який став доступним завдяки глобалізаційним технологіям. Наприклад, платформа Coursera налічує понад 82 мільйони користувачів з усього світу. Автором було проведено аналіз статистичних даних, згідно з яким понад 25 мільйонів користувачів здобули доступ до курсів від провідних університетів. Варто відзначити, що близько 62% користувачів MOOC — це люди віком 18—34 роки, які використовують ці курси для саморозвитку та отримання нових навичок. Навчальні програми охоплюють різні галузі, і понад 76% курсів з оцінками вище середнього надаються англійською мовою.

Курси також допомагають підвищувати доступність освіти у країнах, де вона традиційно була менш доступною. Наприклад, в індійському штаті Андхра-Прадеш уряд використовує масові онлайн курси для покращення якості освіти у вищих навчальних закладах. Таким чином, платформи по типу MediaStar сприяють глобальній інтеграції та створюють можливість для навчання, незалежно від регіону та фінансових можливостей.

Окремим аспектом розвитку глобальних технологій є цифрова трансформація в Україні — це процес широкого впровадження цифрових технологій у різні галузі господарства, суспільства та адміністративної діяльності з метою покращення якості послуг, оптимізації процесів та стимулювання інновацій. Останнім часом цифрова трансформація стала однією з ключових стратегічних ініціатив для України і отримала підтримку як з боку уряду, так і з боку громадськості та бізнес-спільноти.

Уряд України активно впроваджує електронні послуги для громадян та бізнесу, що спрощує взаємодію з державою, зменшує бюрократію та підвищує транспарентність діяльності влади.

Розвиток цифрових технологій у сфері освіти дозволяє студентам та вчителям використовувати онлайн-ресурси, електронні підручники та інші інноваційні засоби для покращення навчального процесу.

MediaStar LLC — це американсько-українська освітня компанія, і її вплив на економіку та освітні трансформації обох держав безсумнівно є суттєвим. Компанія відіграє важливу роль у розвитку освіти, сприяючи розвитку кваліфікованих фахівців і зростанню національної економіки.

В основі освітніх продуктів MediaStar LLC лежать сучасні технології та цифрові ресурси, які надають студентам та професіоналам доступ до курсів і матеріалів для розвитку їхніх навичок та отримання високоякісної освіти. Це справляє прямий вплив на кваліфікацію ро-

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ. ЕЛЕМЕНТИ

Рис. 1. Цифрова трансформація України (за даними Українського інституту майбутнього)

Джерело: [5].

бочої сили та конкурентоспроможності країни на світовому ринку (див. Таблицю 1).

MediaStar LLC також активно впроваджує цифрові інструменти для аналізу та оцінки освітнього процесу, що допомагає підвищити якість освіти і зробити її більш доступною для різних верств населення.

Компанія сприяє мобільності студентів та професіоналів, що сприяє обміну знань та досвіду між різними країнами. Це, в свою чергу, сприяє розвитку міжнародних відносин і співпраці.

Отже, MediaStar LLC вносить важливий внесок в освіту та економіку, справляючи позитивний вплив на національний та світовий рівні. Компанія продовжує розвивати та вдосконалювати свої освітні продукти з метою зробити освіту більш доступною та якісною для всіх.

Багато компаній в Україні активно розвивають цифрові платформи та онлайн-сервіси для покращення продуктивності та конкурентоспроможності. Уряд сприяє створенню інноваційних стартапів та підтримує розвиток інноваційної екосистеми в країні.

Україна також активно співпрацює з міжнародними організаціями та партнерами для забезпечення успішної цифрової трансформації. Ця ініціатива спрямована на поліпшення якості життя громадян, збільшення конкурентоспроможності країни на світовій арені та створення умов для сталого розвитку України в умовах глобалізації та цифрової економіки. Як це показано на рисунку 1.

З економічної точки зору, відео-платформи для освіти мають величезний вплив на економіку та освітні витрати. За даними нашого дослідження, використання відео-платформ для навчання може зменшити витрати на навчальні матеріали для студентів в середньому на 20-30%. Це стосується як вищої, так і середньої освіти.

Понад 30% учнів і студентів з усього світу вже скористалися онлайн-платформами, такими як Coursera чи

edX, для навчання. Це свідчить про те, що вони надають доступ до якісної освіти широкому колу людей.

Згідно з дослідженнями, кожен долар, витрачений на освіту через відео-платформи, приносить приблизно 12 доларів економічного приросту в майбутньому завдяки підвищенню продуктивності праці та зарплат.

Відео-платформи також стимулюють розвиток креативних галузей. Багато викладачів та експертів створюють власні курси та отримують прибуток. Виникає багато нових робочих місць в сфері змісту створення та освіти.

Онлайн-платформи пропонують курси від університетів з різних країн, що сприяє міжнародному обміну знань та розвитку глобальних інтелектуальних ресурсів.

Ці цифри та факти свідчать про те, що відео-платформи для освіти не лише полегшують доступ до освіти, але й мають значущий вплив на економіку, підвищуючи продуктивність, зменшуючи витрати та сприяючи розвитку бізнесу та глобального освітнього сектору.

З економічної точки зору зору глобальні іммерсивні технології та віртуальні навчальні середовища впливають на сучасну освіту із значними перевагами. На прикладі віртуальних навчальних середовищ, де можливо відбувати іммерсійне навчання, можна розглянути кілька аспектів:

По-перше, ці технології дозволяють установам освіти зменшити витрати на фізичні класи та навчальні матеріали. Університети та навчальні заклади можуть створити віртуальні кампуси та лабораторії, що економить кошти на будівництві та утриманні приміщень.

По-друге, іммерсійне навчання може допомогти знизити витрати на практичні заняття та симуляції. Наприклад, студенти-медики можуть навчатися на віртуальних пацієнтах та оперувати віртуальними інструментами, що економить гроші на дорогих медичних манекенах та матеріалах.

По-третє, з економічного погляду ці технології можуть розширити доступ до вищої освіти, зменшуючи

витрати на житло та подорожі для студентів. Це особливо важливо для тих, хто проживає віддалено від університету.

По-четверте, розробники і виробники імерсійних навчальних технологій створюють нові робочі місця та сприяють розвитку цього сектору. Це може сприяти економічному зростанню в галузі технологій та освіти.

Отже, імерсійне навчання та віртуальні навчальні середовища відкривають нові можливості для зменшення витрат на освіту, збільшення доступу до навчання та розвитку галузі, що може мати позитивний вплив на економіку.

MediaStar — це навчальна платформа, яка надає можливість викладачам та студентам створювати та керувати власним навчальним вмістом. Ця платформа є ідеальним прикладом, як освітні компанії адаптуються до глобальних тенденцій у навчанні та глобалізації освіти.

За допомогою MediaStar викладачі можуть створювати та редагувати навчальні матеріали, завдання та ресурси відповідно до потреб своїх студентів. Вони можуть завантажувати відео, тексти, інтерактивні завдання та інші ресурси, що підвищує якість навчання.

З іншого боку, студенти можуть використовувати MediaStar для самостійного навчання. Вони мають доступ до навчального вмісту в будь-який зручний для них час та місце. Це особливо важливо в умовах глобалізації, коли студенти можуть знаходитися в різних частинах світу.

MediaStar також надає інструменти для взаємодії студентів і викладачів, наприклад, форуми, чати та системи зворотного зв'язку. Це дозволяє покращити комунікацію та сприяє вдосконаленню навчання.

З економічного погляду, MediaStar допомагає зменшити витрати на друковані підручники та матеріали, оскільки більшість ресурсів доступні в електронному вигляді. Також вона забезпечує можливість залучення студентів з різних країн, що може призвести до збільшення кількості студентів, як це показано в Таблиці 1.

З аналізу таблиці видно, що протягом розглянутого періоду з 2012 по 2022 роки спостерігався значний ріст загальної кількості випускників. Загальна кількість випускників збільшилася з 94 в 2012 році до 4011 в 2022 році, що свідчить про зростання кількості випускників в освітній системі.

Проте, важливо відзначити, що відносна частка випускників, які були найняті на роботу за своєю спеціальністю, коливалася протягом цього періоду. Найвищий показник становив 32.44% в 2021 році, а найнижчий — 7.45% в 2012 році. Це свідчить про коливання в ефективності трудового ринку та здатності випускників знаходити роботу у своїй галузі.

Загалом можна сказати, що незважаючи на зростання кількості випускників, відносна частка тих, хто знаходив роботу за своєю спеціальністю, залишалася на відносно високому рівні протягом розглянутого періоду, зі значними коливаннями в окремі роки.

Аналіз таблиці також вказує на інші цікаві тенденції та виклики у сфері освіти та зайнятості випускників. Протягом останнього десятиліття зросла кількість випускників усіх років. Це може бути результатом більшого доступу до вищої освіти, росту популяції чи збільшення кількості освітніх закладів.

Однак, зростання кількості випускників не завжди супроводжується збільшенням можливостей для зна-

Таблиця 1. Пропорції росту загальної кількості випускників до кількості випускників, що найняті на роботу за період 2012–2022 рр.

Рік	Кількість випускників	Кількість випускників найнятих на роботу за спеціальністю	% випускників, що найняті на роботу по відношенню до загальної кількості
2012	94	7	7.446808511
2013	120	18	15
2014	280	22	7.857142857
2015	290	41	14.13793103
2016	301	84	27.90697674
2017	514	121	23.54085603
2018	752	172	22.87234043
2019	1273	280	21.99528672
2020	1457	440	30.19903912
2021	2235	725	32.43847875
2022	4011	801	19.97008227

ходження роботи в обраній галузі. На початку розглянутого періоду (2012 рік), лише 7.45% випускників знайшли роботу відразу після закінчення навчання. Це може свідчити про дефіцит робочих місць у деяких галузях або відсутність зв'язку між освітою та потребами ринку праці.

У середині розглянутого періоду (з 2016 по 2019 рік) спостерігається значний ріст відносного відсотка випускників, які були найняті за своєю спеціальністю. Це може бути результатом покращення ситуації на ринку праці, впровадження програм стажування та підвищення якості освіти.

У 2020 та 2021 роках спостерігається різке збільшення кількості випускників, які знайшли роботу за своєю спеціальністю. Це може бути пов'язано з пандемією COVID-19, коли попит на фахівців у деяких галузях збільшився.

У 2022 році відносний відсоток випускників, що найняті на роботу за своєю спеціальністю, знову знизився до 19.97%. Це свідчить про важкості, які можуть виникнути для випускників під час пошуку роботи у перехідний період після завершення навчання.

Загалом, дані таблиці вказують на важливі тенденції в сфері вищої освіти та зайнятості випускників, враховуючи глобальні зміни та події, які відбувалися протягом останнього десятиліття.

Згідно вищевикладеного сформулюємо конкретні кроки для стратегічного управління освітньою онлайн-платформою, такою як MediaStar LLC, в умовах глобалізації:

1. Аналіз ринку. MediaStar LLC проводить ретельний аналіз глобального освітнього ринку, досліджуючи конкурентів, ідентифікуючи освітні тренди та потреби користувачів.

2. Визначення цілей. Компанія встановлює конкретні цілі, такі як розширення географічного охоплення, збільшення кількості користувачів та покращення якості освітнього контенту.

3. Розробка стратегії. MediaStar LLC розробляє детальну стратегію, яка визначає кроки для досягнення поставлених цілей. Це включає в себе рішення щодо входу на нові ринки та розробки нових функцій платформи.

4. Маркетинг та просування. Компанія розробляє маркетингові стратегії для залучення нових користувачів та партнерів, використовуючи рекламні кампанії, SEO, участь у виставках та конференціях.

5. Технологічний розвиток. MediaStar LLC вдосконалює технічну інфраструктуру та розробляє нові функції, використовуючи сучасні технології, такі як штучний інтелект та інтерактивні інструменти.

6. Моніторинг та оцінка. Постійний моніторинг результатів і впливу на ринок, а також оцінка виконання стратегії та внесення коректив при необхідності.

7. Міжнародний розвиток. Компанія розширює свою глобальну присутність через міжнародні партнерства, мовні адаптації та відкриття представництв у різних країнах.

8. Фінансовий план. Розробка бюджету і фінансового плану для забезпечення фінансування стратегії розвитку.

9. Адаптація до змін. Готовність реагувати на зміни в глобальному освітньому середовищі та адаптувати стратегію відповідно.

Ці кроки допомагають MediaStar LLC успішно керувати своєю освітньою онлайн-платформою в умовах глобалізації, реалізовувати свої місії та внести важливий вклад в економіку.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У статті досліджено стратегічне планування діяльності освітньої компанії MediaStar LLC в умовах глобалізації. На прикладі цієї компанії були визначені ключові аспекти та принципи стратегічного планування в освітній галузі.

Одним із важливих аспектів є визначення місії та цінностей компанії, які визначають основні принципи її діяльності та цільові завдання. Для MediaStar LLC, це може бути надання високоякісної освіти та розвитку інноваційних підходів до навчання.

Аналіз ринку та конкурентів є необхідним етапом стратегічного планування, оскільки це допомагає компанії адаптуватися до змін у світовому освітньому середовищі. Вирізняється значущий ріст кількості випускників освітніх закладів, але важливо також враховувати попит на випускників на ринку праці.

Встановлення конкретних цілей та завдань для MediaStar LLC допомагає фокусувати увагу на досягненні стратегічних планів. Поступовий ріст кількості випускників компанії та їхнє працевлаштування свідчать про успішну реалізацію цих завдань.

Розробка стратегії та планів дій включає в себе конкретні кроки, які допомагають досягти цілей компанії. Важливою частиною стратегії MediaStar LLC є впровадження інноваційних методик та використання цифрових технологій для поліпшення навчального процесу.

Моніторинг і оцінка результатів грають важливу роль у стратегічному плануванні. Постійне відстеження досягнень дозволяє компанії коригувати свої дії та стратегію на основі реальних даних та попереджати можливі ризики.

Умови глобалізації створюють нові можливості та виклики для освітніх компаній, і MediaStar LLC демон-

струє гнучкість та здатність адаптуватися до цих змін. Ця компанія успішно розвивається, надає високоякісну освіту та залишається конкурентоспроможною на світовому ринку.

У висновках можна підкреслити, що стратегічне планування є важливим інструментом для досягнення успіху в освітній галузі, особливо в умовах глобалізації. MediaStar LLC є прикладом компанії, яка ефективно використовує стратегічне планування для досягнення своїх цілей та надання високоякісної освіти.

Література:

1. Фукуяма, Ф. Політичний порядок і політичний розклад: Від промислової революції до сьогодення. Нью-Йорк: Farrar, Straus and Giroux, 2014. ISBN 978-0-374-22735-7.

2. Геєць В. М. Феномен нестабільності — виклик економічному розвитку / НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Київ: Академперіодика, 2020. 456 с. DOI: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.403.456>

3. Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання: Умови застосування. Навчальний посібник: Харків, 2015, 320 стор.

4. Гальчинський А. Глобальна перспектива — не багатополарний, а аполарний світ. Дзеркало тижня: сайт. 03.02.2017. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/anatoliy-galchinskiy-globalna-perspektiva-nebagatopolyarniy-a-apolyarniy-svit_.htm

5. Цифрова адженда України — 2020. Цифровий порядок денний — 2020, — ГС "ХАЙ-ТЕК ОФІС УКРАЇНА": сайт. 2016. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>

References:

1. Fukuyama, F. (2014), Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Present Day, Farrar, Straus and Giroux, New York, USA.

2. Heiets, V. M. (2020), Fenomen nestabil'nosti — vyklyk ekonomichnomu rozvytku [The Phenomenon of Instability: A Challenge to Economic Development], National Academy of Sciences of Ukraine, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine. Akademperiodyka, Kyiv, Ukraine. DOI: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.403.456>.

3. Kukharenko, V. M., Rybalko, O. V. and Syrotenko, N. H. (2015), Dystantsijne navchannia: Umovy zastosuvannia. Navchal'nyj posibnyk [Distance Learning: Conditions of Application. Study Guide], Kharkiv, Ukraine.

4. Halchynskyi, A. (2017), "Global Perspective: Not a Multipolar, but an Apolar World", Dzerkalo Tyzhnia, available at: https://zn.ua/ukr/macrolevel/anatoliy-galchinskiy-globalna-perspektiva-nebagatopolyarniy-a-apolyarniy-svit_.htm (Accessed 30 Sept 2023).

5. State Enterprise "HIGH-TECH OFFICE UKRAINE (2016), "Digital Agenda of Ukraine 2020 (Digital Day — 2020)", available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (Accessed 30 Sept 2023).

Стаття надійшла до редакції 24.10.2023 р.

K. Redko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Affiliated Honorary Research Fellow, Fil. Dr. Jan-U. Sandal Institute, Norway
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2609-3471>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.69

POST-WAR RESTORATION OF SCIENCE AND EDUCATION: LESSONS FROM JAPAN, CHINA AND THE USA FOR UKRAINE

К. Ю. Редько,
к. е. н., доцент, Афілійований почесний науковий співробітник,
Fil. Dr. Jan-U. Sandal Institute, Норвегія

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ НАУКИ ТА ОСВІТИ: УРОКИ ЯПОНІЇ, КИТАЮ, США
ДЛЯ УКРАЇНИ

The article undertakes an examination of Ukraine's post-war restoration efforts in the domains of science and education, drawing valuable insights from the experiences of Japan, China, and the USA. These three nations serve as illuminating case studies, shedding light on the intricate processes involved in rebuilding and advancing scientific and educational infrastructure in the aftermath of conflict-induced devastation. Through a comprehensive analysis of their respective approaches and strategies, this article seeks to delineate potential trajectories for Ukraine as it embarks on its journey to reinvigorate the science and education sectors following historical adversities. The author initiates the discourse by furnishing a contextual backdrop, elucidating the multifaceted challenges that post-war Ukraine encountered and the consequential ramifications on its scientific and educational systems. A salient point underscored is the imperative nature of revitalizing these sectors, given their foundational significance to national development. The crux of the article revolves around a meticulous exploration of the post-World War II experiences of Japan, China, and the USA, with a primary focus on the distinctive paradigms they employed to restore and advance science and education. Japan's remarkable transformation from a war-ravaged nation into a global scientific and technological powerhouse is scrutinized, offering valuable insights into the processes of post-war resurgence. Likewise, China's ambitious endeavors to modernize its science and education sectors in the wake of periods of turmoil, including the Cultural Revolution, are subject to in-depth analysis. This examination provides a comprehensive perspective on China's journey toward scientific and educational excellence. Furthermore, the article delves into the American experience, dissecting the post-war expansion of research universities, the establishment of innovation centers, and the allocation of federal funding in the USA. These facets exemplify how a nation can harness its resources to foster innovation and rejuvenate scientific and educational domains. The author proceeds to proffer a set of policy recommendations and strategies tailored to Ukraine's unique context. These suggestions encompass a broad spectrum of considerations, ranging from infrastructural investments to international collaborations with organizations, universities, and research institutions. The article underscores the global significance of reinvigorating science and education systems in regions marred by conflict. It elucidates how these endeavors transcend national boundaries, fostering innovation, driving economic growth, and fortifying national resilience on a global scale. In conclusion, the article encapsulates the essential takeaways gleaned from the experiences of Japan, China, and the USA. It reiterates the pivotal role of investing in science and education as a linchpin for post-war reconstruction, ushering in an era of enduring prosperity and sustainable development.

У статті проведено аналіз зусиль України у відновленні науки та освіти після війни, використовуючи цінні інсайти на основі досвіду Японії, Китаю та США. Ці три країни служать як показові кейси, які розкривають складні процеси відновлення та розвитку наукової та освітньої інфраструктури після руйнування внаслідок конфліктів. Шляхом всебічного аналізу їхніх відповідних підходів та стратегій автор намагається визначити можливі траєкторії для України в процесі відновлення сфери науки та освіти відразу після закінчення війни. Автор розпочинає дискусію, надаючи контекстний огляд тих складних викликів, з якими зіткнеться Україна після війни та наслідки цих викликів для її системи науки та освіти. Автор наголошує на важливості відновлення цих галузей, оскільки вони є основоположними складовими розвитку країни.

Суть статті полягає в ретельному дослідженні досвіду Японії, Китаю та США після Другої світової війни, з основним акцентом на відмінних парадигмах, які вони використовували для відновлення та розвитку наукової та освітньої сфер. Проводиться ретельний аналіз видатних досягнень Японії, яка перетворилася з руйнівної країни на глобального наукового та технологічного лідера. Також у статті розглянуто амбіційні зусилля Китаю у справі модернізації наукової та освітньої сфери в період турбулентності, включаючи Культурну Революцію. Більше того, стаття розглядає американський досвід, а саме процес створення інноваційних центрів та розподіл федерального фінансування в США в університетах. Ці аспекти служать прикладом того, як країна може використовувати свої ресурси для стимулювання інновацій та відновлення наукової та освітньої сфер. Автор пропонує низку політичних рекомендацій та стратегій, які відповідають унікальним умовам України. Ці рекомендації охоплюють широкий спектр питань, включаючи інвестиції в інфраструктуру та міжнародну співпрацю з організаціями, університетами та науковими установами. У статті показано, що глобальне значення має відновлення наукових і освітніх систем у регіонах, постраждалих від конфліктів, такі зусилля виходять за межі національних кордонів, сприяючи інноваціям, економічному зростанню та зміцненню національної стійкості на глобальному рівні. У статті узагальнено які рекомендації можна отримати з досвіду Японії, Китаю та США та показано важливість інвестування в науку та освіту як засобу відновлення після війни та досягнення тривалого процвітання та сталого розвитку.

Key words: Science, education, innovations, post-war recovery.

Ключові слова: Наука, освіта, інновації, післявоєнне відновлення.

STATEMENT OF THE PROBLEM IN GENERAL VIEW AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC AND PRACTICAL TASKS

The restoration of science and education is fundamental to rebuilding human capital, a critical asset for national development. The scientific and practical task at hand is to devise strategies and policies that attract and retain talented individuals, foster research, and develop skilled workforces. Lessons from Japan, China, and the USA offer valuable guidance on how Ukraine can address this challenge. Science and education are key drivers of innovation, which is essential for economic growth and competitiveness. The practical task is to establish an ecosystem that promotes innovation through research and development. Analyzing the innovation pathways of the three nations provides insights into creating an environment conducive to innovation. Collaboration with international partners is essential for post-war recovery efforts in science and education. The scientific task is to identify best practices and mechanisms for fostering

collaboration on a global scale. Japan, China, and the USA serve as examples of how nations can engage in international partnerships to advance their scientific and educational agendas.

ANALYSIS OF LATEST RESEARCH AND PUBLICATIONS

In Karina V. Korostelina's [1] the main idea centers on the concept of "national resilience" and its application to Ukraine's prolonged experience of violence and conflict. The article explores how Ukraine, as a nation, has demonstrated resilience in the face of protracted violence and conflict, shedding light on the strategies, mechanisms, and factors that contribute to the country's ability to endure and adapt in such challenging circumstances.

Valentina V. Shevchenko [2] focuses on the challenges and opportunities that the higher education system in Ukraine faces amidst a military-political crisis. The article likely addresses how the crisis has impacted higher education in Ukraine and discusses the reforms and strategies implemented to address these challenges.

Tatyana Deryugina and Margaryta Kluymak [3] revolve around the urgent need for action to address the critical challenges facing higher education in Ukraine. The authors likely emphasize the deteriorating state of higher education in the country and the imminent need for comprehensive reforms to rescue and revitalize the higher education system.

Today, a huge number of articles are devoted to the restoration of science and education in Ukraine after the end of the war, but the main idea of this work is to show how, after World War II, Japan, China, and the USA were able to restore their science and education at a rapid pace.

FORMULATION OF THE GOALS OF THE ARTICLE

The article aims to examine the post-war restoration of science and education in Ukraine through the lens of the experiences of Japan, China, and the USA.

PRESENTATION OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

After the Second World War, Japan underwent a complex process of post-war reconstruction. The devastation caused by the war left the country in ruins, major cities were destroyed, infrastructure was severely damaged, and its economy was destroyed. Reconstruction efforts were aimed at rebuilding Japan and reviving its economy, as well as creating a democratic and peaceful society [4].

Under the leadership of the occupying Allies, led by General Douglas MacArthur, Japan began a series of reforms and initiatives. The government focused on rebuilding physical infrastructure, including housing, transportation, and industrial facilities. Reconstruction of urban areas was carried out considering modern principles of urban planning, efforts were made to provide adequate housing for the population.

Economically, Japan adopted a strategy that emphasized export-oriented industrialization. The government has introduced policies to promote economic growth, encourage investment and support key industries such as steel, automobiles, and electronics. This approach, combined with a skilled workforce and a culture of innovation, contributed to Japan's rapid economic recovery, and laid the foundation for its subsequent economic success.

In addition to physical and economic reconstruction, the post-war period saw significant social changes in Japan. A new constitution, known as the "Constitution of Japan" or the "Post-War Constitution", was adopted in 1947, establishing a democratic system with guarantees of individual rights and freedoms. The education system has undergone reforms to promote democratic values, peace, and tolerance.

Economist Milton Friedman once said that "the best way to grow rapidly is to have the country bombarded" [9]. Japan surrendered unconditionally on August 14, 1945, and World War II cost the country between 2.6 and 3.1 million lives and \$56 billion. Although Japan was left with almost nothing, its economy recovered at an incredible rate. This phenomenon better known as the Japanese Economic Miracle, Japan experienced rapid and sustained economic

Table 1. GDP of Japan, million yen.

1874	1890	1909	1925	1935	1940
716764	1244009	4072786	18253340	19381562	39258790

Resource: collected by the author from [4, 5].

growth from 1945 to 1991, the period between World War II and the end of the Cold War (table 1).

In the second half of the nineteenth century, Japan adopted a broad policy of modernization, seeking to achieve parity with the industrialized West, under the slogan *fukoku ky?hei*: "enrich the country, strengthen the army." The growth in GDP per capita in Japan between 1870 and 1940 reflects the economic success of this campaign, which continued throughout the antebellum era. Japan was steadily catching up with Great Britain and the United States, two of the world's most advanced industrial economies.

Japan's GDP per capita rose from 23% of Britain's and 30% of America's in 1870 to 42% of Britain's and 41% of America's on the eve of the Pacific War [6].

The spread of science and technology from one country to another can be carried out through the transfer of written information (books, articles, and drawings), people (hiring foreigners (*yatoi*) and sending Japanese people to study abroad), goods (importing machines and factories). and capital (foreign direct investment). All these methods were used in Meiji Japan. The Meiji government began to create a national education system, including compulsory primary education, the American D. Murray was hired as an adviser. It took about three decades of trial and error before the government was able to establish a nationwide primary education system. In 1874, 2 years after the government began this effort, there were about 20,000 schools, less than half of what the government had planned. Some of these schools were converted from *Terrakoya* and were taught by former *Terrakoya* teachers. The coverage ratio was 46% for boys and 17% for girls. By 1904, when the system of compulsory 6-year education was finally established, the ratio had risen to 99% for boys and 96% for girls. The secondary education system also became universal, and by 1920 more than half of the children who had completed primary school had gone on to a 2- or 5-year secondary school. For the system of higher education, in the field of technology and engineering education, British influence was introduced [5].

In the 1870s and early 1880s, the government built and owned plants and factories in industries such as mining, railroads, shipbuilding, engineering, and textiles because the private sector still found it difficult to finance the necessary investment and risk. It retained factories in military industries such as shipbuilding, aircraft, munitions, and steel, as well as in utilities, including telecommunications. The largest private yard, Mitsubishi Nagasaki Shipyard, ranked fifth with fewer than 10,000 employees, again with the Navy as an important customer. Military factories were also the center of technological development.

The economy began to develop after two decades of the Restoration. In the 30-year period from 1885 to 1914, when World War I began, GNP more than doubled. In terms of industrial composition, the food industry and the textile industry were the largest industries until the beginning of

Table 2. Macroeconomic indicators of Japan, % and million dollars. USA

	The rate of real economic growth	Rising consumer prices	Unemployment rate	Trade balance
1945-1950	9,4	44,4	1,0	-190
1950-1955	10,9	6,3	1,7	-396
1955-1960	8,7	1,5	2,0	93
1960-1965	9,7	6,1	1,3	391

Resource: Kozai (1981) in Japanese, Bank of Japan [7].

Table 3. Growth rates before the first and after the second oil crisis, %

	1963-1973	1975-1978	1981-1991
OECD	4,9	4,2	3,1
USA	4,0	5,2	3,0
Japan	10,2	5,7	4,0
West Germany	4,6	3,8	2,8

Resource: [8].

Table 4. Comparison of R&D intensity by company size, %

Japan		USA	
Number of employees	2017	Number of employees	2017
1-299	2,1	5-249	7,8
300-999	2,1	250-499	4,7
1000-2999	2,5	500-999	4,4
3000-9999	4,1	1000-4999	5,2
10000 and more	4,2	5000-9999	4,1
		10000 and more	3,5

Resource: National Institute of Science and Technology Policy of Japan [9].

the new century. During the first four decades of the twentieth century, these heavy industries grew by more than 10% annually, while manufacturing grew by about 6%. Their growth was particularly rapid in the 1920s and 1930s, and in the 1930s their share in the industrial sector exceeded 50%.

Technological progress has been an important source of this growth. Almost 70% of the growth in the private mining and manufacturing sector was driven by "residual" factors, including technological progress. The number of patents issued between July 1885 and February 1902 was 4,817 (2,175 (45%) related to machinery, 728 (15%) to chemicals, 52 (1%) to electrical equipment) and 1,862 (39 %) with different). For comparison, in 1902 there were 27,136 in the USA, 13,714 in Great Britain, 12,026 in France, and 10,610 in Germany [6].

To promote more fundamental research, the Scientific Council (Gakushin) was established in 1933 with funds from both the public and private sectors. Its aim was twofold: first, to increase funding for research in universities and other research institutions, and second, to promote effective research management, for example by encouraging inter-organizational research collaboration. Funds for research were provided both individually and project-wise. Among the grants awarded on a project basis in 1942, about 2/3 were awarded to projects in the field of engineering, and the rest to medical, natural, social, and human sciences. In 1923, there were 162 private research laboratories affiliated with companies, cooperatives, and other private foundations. Of them, 71 are chemicals, 27 are metals and machinery, and 24 are food products [5].

In 1942, the number of private research organizations was 711, employing 33,400 employees and spending ¥590 million, 1% of GNP. R&D resources, which had been increased before and during the war, and many workers who had worked in munitions factories and gained production experience, returned to civilian production.

Thanks to a variety of economic stimulus measures and a boom during the Korean War, industrial production recovered to its pre-war peak within 5 years. From the mid-1950s to 1973 (the first oil crisis), the economy grew by about 10% annually. A variety of growth accounting studies show that this rapid growth, which lasted for almost two decades, was the result of high rates of capital accumulation combined with technological progress.

The government realized that it was left behind again after World War II. The development process consisted of the following actions: encouragement of the import of advanced technologies and promotion of the domestic base technology. To ensure efficient technology transfer, the government selectively allocated its scarce foreign exchange to those firms capable of adapting and improving imported technology. Peck and Temura said that "in a fast-growing economy, it may matter whether public policy delays or accelerates the adoption of a particular technology by only three or four years."

Evaluating the role of imported technologies in the development of Japan, one should also pay attention to the following two facts. First, trade in technology became very active after the war in every country. Although Japan's payment for technology imports (64 billion yen) was the largest among major countries even in 1988, its percentage of GNP of 0.17% was about the same as that of France (0.18%), Germany (0.17. %), Great Britain (0.16%), USA (0.04%). Second, technology transfer would not have been successful without the pre-war technological base and the rapid post-war growth in R&D spending [6,9].

Government policies, especially the protection of domestic markets, played a significant role in Japan's postwar industrial development until at least the early 1970s (table 2).

The Japanese government responded by implementing policies to increase energy efficiency, encourage technological innovation, and promote manufacturing excellence. These efforts eventually helped Japan recover and maintain a more stable growth trajectory. the growth rates in Japan and the USA before the first oil crisis were characterized by robust economic expansion, while the second oil crisis led to slowdowns and economic challenges in both countries. However, both nations implemented measures to reduce their dependence on oil and promote energy efficiency, ultimately contributing to their economic recovery and stability in the years that followed (table 3).

R&D intensity by company size in Japan and the USA varies based on the country's economic structure, industry focus, and the individual priorities of companies. Larger corporations, especially in technology and pharmaceutical sectors, tend to have higher R&D intensity in both countries. However, the USA's innovation ecosystem, particularly among startups and medium-sized enterprises, often leads to higher overall R&D intensity compared to Japan. Japan, on the other hand, has a strong focus on innovation in certain traditional industries and has large conglomerates with significant R&D investments (table 4).

China's population has tripled in a hundred years, reaching 1.34 billion in 2010. Population growth was 11.44‰ per year between 1912 and 2010, as was Japan's 11.29‰ between 1872 and 1980.

GDP per capita in India, Korea, Taiwan, Japan, and the United States was 1.6, 1.8, 3.0, 5.0, and 400 times that of China. However, by 2009, China's GDP per capita had already surpassed India's, while the United States' GDP per capita ratio had fallen to 13 times.

China's annual real GDP growth rate for 1932—1940 was -0.3%, compared to 2.1% for 1932—1936 and -2.7% for 1936—1940. The average growth rate for 1932—1936 is the highest for these periods [14] (table 5).

The USA and Japan lead the group of research and development as a share of GDP, in all the countries we selected, the majority of R&D is carried out at enterprises. A significant part of these works is financed by governments (USA, Great Britain), in contrast to Japan (table 6).

The process of post-war reconstruction of Japan was not without problems. The country faced a shortage of resources, and the burden of war reparations and debts added to the difficulties. However, through determination, hard work and international assistance, Japan has been able to overcome these obstacles and make significant progress.

By the 1960s, Japan had developed into a global economic power known for its technological advances and high-quality manufactured goods. Postwar reconstruction laid the foundation for Japan's economic miracle and propelled the country to become the world's second-largest economy for several decades [15].

The success of Japan's postwar reconstruction has been attributed to factors such as strong leadership, cooperation between government and industry, investment in education and research, and a disciplined and diligent workforce. The country's postwar recovery experience also contributed to Japan's strong commitment to pacifism and international cooperation [16].

It is very important to consider the definition of the concept of innovation to understand that it had a colossal impact on the post-war recovery of each of the countries. For Schumpeter, innovations are novel combinations of knowledge, resources, etc. subject to attempts at commercialization — it is essentially the process through which new ideas are generated and put into commercial practice [26].

GII tracks innovation inputs that are associated with a favorable innovation environment (institutions; human resources and research; infrastructure; market complexity, and complexity of doing business), and outcomes defined as

Table 5. China's GDP, million yuan

Year	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
GDP	25 192	23 428	21 074	19 393	22 425	27 101	27 778	31 232	51 391	121 164
Education expenses	121	105	122	146	198	258	280	157	359	653

Resource: generated by the author from [10, 14].

Table 6. Comparison of indicators, 1988

	USA	Japan	Great Britain
The ratio of scientists and engineers to the population	0,33	0,48	0,17
R&D/GDP	2,9	2,9	2,3
Private R&D / Cumulative R&D	48	78	49
Business R&D / Cumulative R&D	72,5	66	67
Private business R&D / Aggregate business R&D	66,4	98	68,2

Resource: collected and developed by author from [8, 9, 11, 12].

innovation outcomes (knowledge and technology-based products, creative products).

In Table 7, we have grouped GII ratings for Ukraine, China, and Japan over the past three years.

We see that China and Japan are improving their indicators every year, and if we talk about Ukraine, then from 45th place in 2020, we worsened our indicator all the way to 57th place in 2022.

In 2022, Ukraine took 50th place in the annual ranking of startup ecosystems Global Startup Ecosystem Index 2022 by the Global Startup and Innovation Research Center StartupBlink. The country has deteriorated its ranking by 16 positions compared to 2021, when it took 34th place. StartupBlink, associated such a sharp decline with a full-scale war in our country, which could not but affect the Ukrainian startup system [18].

The USA, China, Germany, Japan, and South Korea are known for their significant exports of high-tech goods. These countries have a developed high-tech industry and

Table 7. Global innovation index, 2020—2022

Year	China			Japan			Ukraine		
	GII	Favorable innovative environment	Innovation results	GII	Favorable innovative environment	Innovation results	GII	Favorable innovative environment	Innovation results
2020	14	26	6	16	12	18	45	71	37
2021	12	25	7	13	11	14	49	76	37
2022	11	21	8	13	11	12	57	75	48

Resource: compiled by the author based on data from [17].

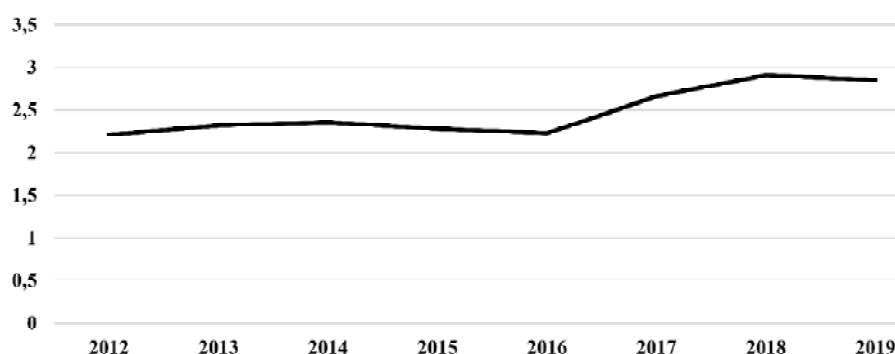

Figure 1. High-tech exports in the world (trillions of US dollars)

Resource: [19].

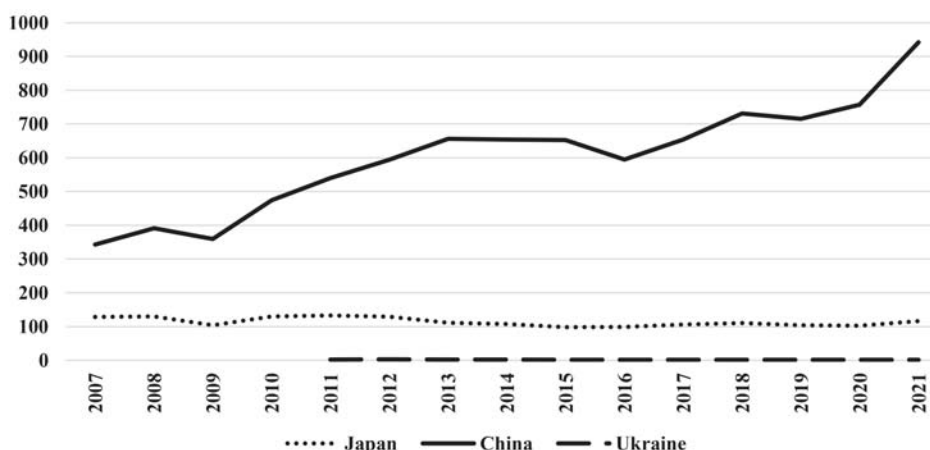

Figure 2. High-tech exports, Japan, China, Ukraine (trillions of US dollars)

Resource: [19].

make a significant contribution to global high-tech exports. Technological progress and innovation play a decisive role in the development of high-tech exports. Advances in areas such as artificial intelligence, 5G telecommunications, renewable energy technologies and biotechnology are contributing to the growth and diversification of the high-tech export portfolio (Figure 1).

China, Japan, and Ukraine show different trends and levels of patent applications, reflecting their respective technological landscapes and innovation environments (an atmosphere in which every employee feels free to generate new ideas, is encouraged to share them with others, and recognizes that every idea will be considered).

In recent years, China has become the world leader in the number of patent applications. It consistently ranks first in the world in terms of the total number of patent applications. Most patent applications in China are utility model and invention patents, with a significant emphasis on sectors such as telecommunications, electronics, and advanced manufacturing. However, it is worth noting that China's patent system has been criticized for problems related to the quality of patents and the protection of intellectual property rights (fig. 2).

Japan has a long tradition of technological innovation

and a well-established patent system. The Japan Patent Office (JPO) is responsible for examining and issuing patents in the country. Japan places great emphasis on research and development (R&D) and places great emphasis on the protection of intellectual property (fig. 3).

Although Japan has historically been a world leader in patent applications, it has faced increased competition from other countries in recent years. Despite this, Japanese companies and researchers continue to file a significant number of patent applications, especially in

areas such as electronics, automotive technology, robotics, and materials science. Japan is known for its high-quality patents and strong culture of innovation.

Ukraine is gradually increasing its attention to intellectual property and patent applications. The State Intellectual Property Service of Ukraine (SIP) is responsible for the examination and registration of patents in the country. Ukraine's patent system has undergone reforms to align with international standards and encourage innovation. The country's patent filings mainly cover areas such as IT and software development, biotechnology, pharmaceuticals, and agricultural technology. Ukraine seeks to promote innovation and attract investment through the intellectual property system.

However, we believe it is important to note that while patent application statistics provide insight into a country's innovation landscape, the number of patents alone may not indicate the quality or impact of inventions.

China places great emphasis on education and has significantly increased its investment in this sector over the years. The Chinese government has recognized education as a key driver of economic and social development, seeking to expand access to quality education and foster innovation.

Japan has a long tradition of valuing education and consistently allocates a significant portion of its GDP to support the education sector. The country is committed to providing quality education and fostering a skilled workforce to drive economic growth and innovation.

If we talk about Ukraine, then according to the data, we see that Ukraine invests the largest % of WFP, however, if we translate this value into the monetary equivalent, then we will already have a different picture (Figure 4).

Over the years, China has significantly increased its in-

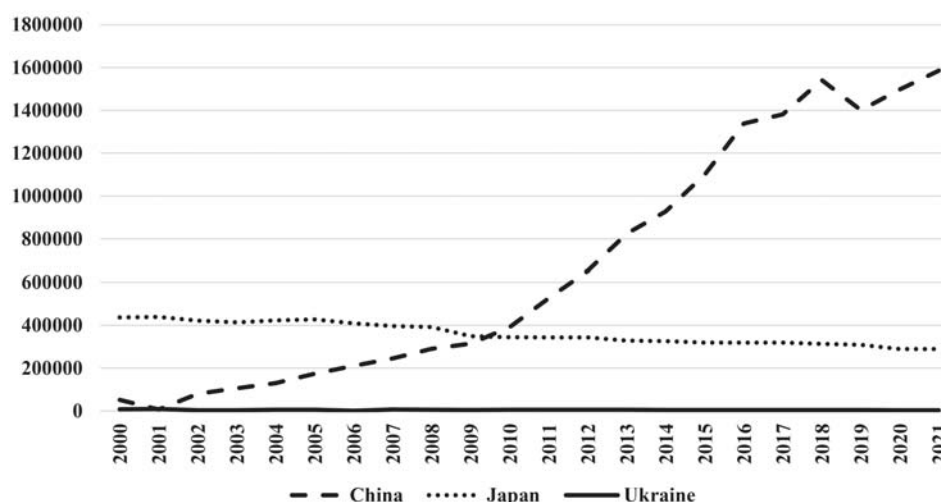

Figure 3. Total number of patent applications

Resource: [20].

vestment in research and development, reflecting its ambition to become a world leader in science, technology, and innovation. The Chinese government has recognized research and development as a critical driver of economic transformation and technological progress.

Japan's total research and development spending during the 2020 fiscal year was 19.24 trillion yen, down 1.7 percent from the previous fiscal year. It decreased for the first time in four years. R&D spending as a percentage of GDP was 3.59 percent, up 0.08 percentage points from the previous fiscal year (Figure 5).

Japan has a well-established reputation for strong science and technology capabilities backed by a strong research ecosystem. The country has a significant number of researchers engaged in research activities.

In Figure 6, we see that Japan has about 6,000 R&D researchers per million people. This high number reflects Japan's emphasis on research and innovation, with investments in education, research facilities and scientific infrastructure. The country's research community spans a variety of fields, contributing to advances in technology, healthcare, and other sectors.

China has seen significant growth in its scientific workforce and actively promotes research and development to drive innovation and technological progress. China had about 2,000 R&D researchers per million people. The country has made significant

investments in higher education, research institutions and talent development programs to produce many researchers. China's focus on building a reliable scientific workforce has contributed to its rapid progress in various scientific disciplines.

In Ukraine, we see a constant reduction of researchers.

Chinese researchers and institutions actively publish their findings in both domestic and international

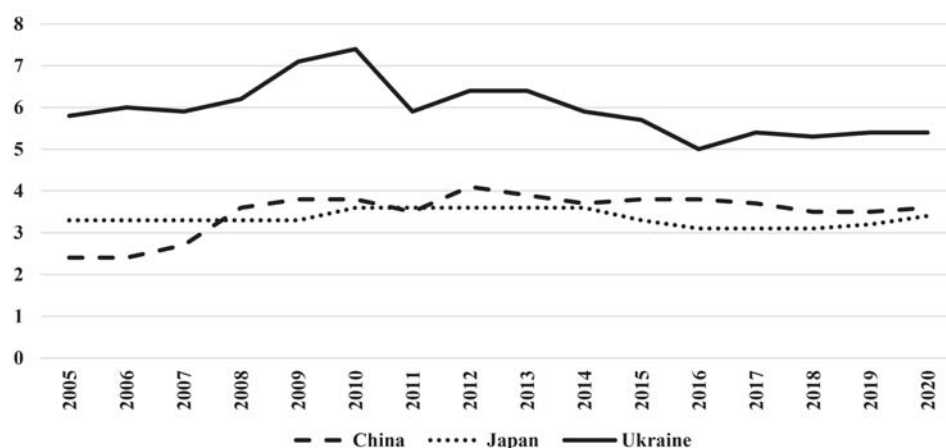

Figure 4. State expenditure on education, total (% of GDP)

Resource: [21].

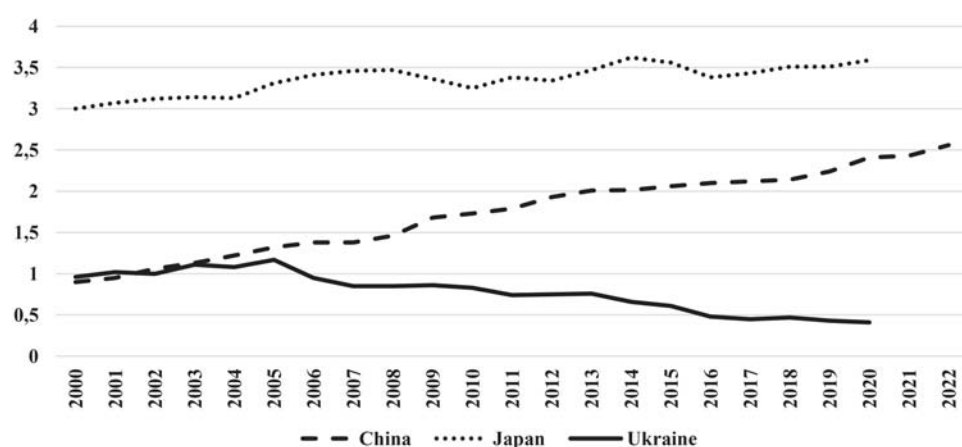

Figure 5. Spending on research and development (% of GDP)

Resource: [22].

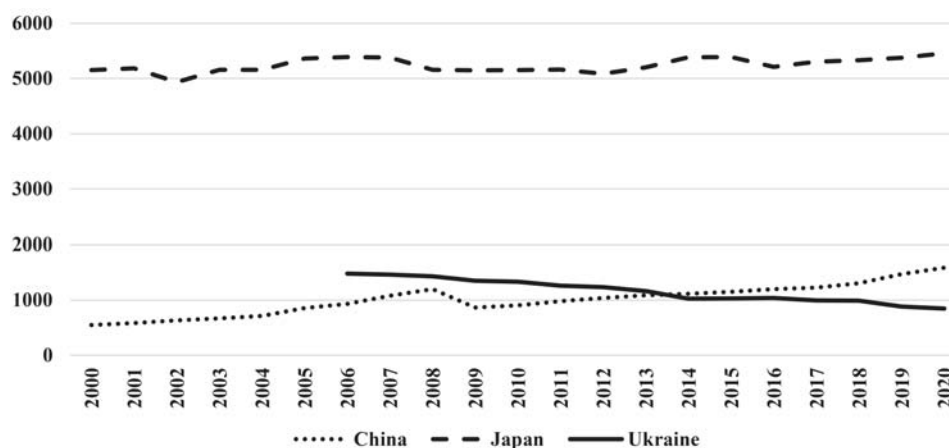

Figure 6. Researchers in R&D (per million people), (people)

Resource: [23].

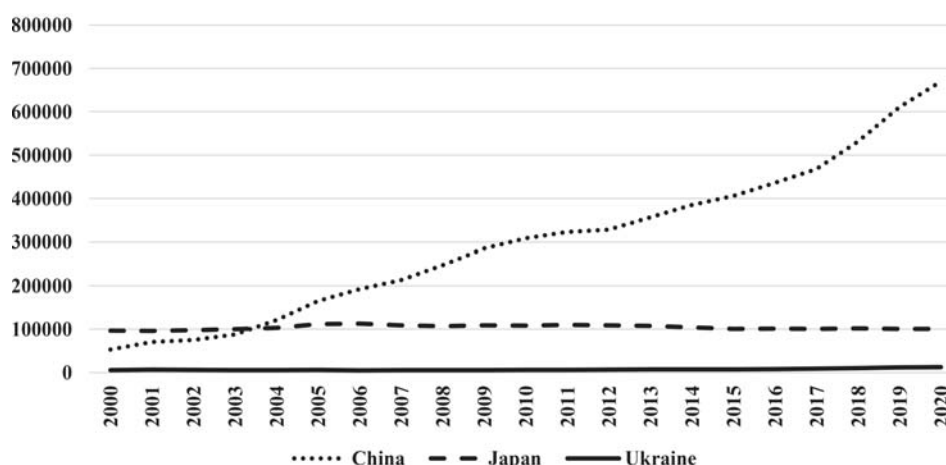

Figure 7. Articles in scientific and technical journals

Resource: [24].

scientific and technical journals. We can see from Figure 7 how the number of articles is growing rapidly from year to year.

Over the past few decades, China has experienced rapid economic growth and has become the world's second largest economy. As of September 2021, China's GDP was approximately \$16.5 trillion. The country has been a major driver of global economic growth, with its manufacturing sector, export-oriented industries and domestic consumption contributing to its robust GDP.

Despite challenges such as an aging population and slow growth in recent years, Japan maintains a strong industrial base, dominated by sectors such as automobile manufacturing, electronics, and high technology.

I paid attention to the fact that the graphs of GDP and articles published in scientific journals are very similar and decided to calculate the Pearson correlation coefficient.

The correlation coefficients were as follows:

China = 0,975743401 ($0.9 < |r| < 1$ the connection is very strong, to a functional one);

Japan = 0,471986661 ($0.3 < |r| < 0.5$ the connection is weak);

Ukraine = 0,282648153 ($0 < |r| < 0.3$ the connection is very weak, not considered).

From the results of the calculations, we can see that the highest correlation is in China, the average level of correlation is in Japan, and the correlation is very low in Ukraine.

The country's dedication to reconstruction and emphasis on education and research led to significant successes and scientific achievements. Here are some key statistics that highlight Japan's scientific progress in the post-war period:

1. Expenditure on research and development (R&D): Japan continuously invests a large part of its GDP in research and development. In 2020, Japan's total R&D spending reached 3.8% of GDP, reflecting the country's commitment to scientific innovation and technological progress.

2. Scientific publications: Japan has made a fruitful contribution to world scientific literature. According to the National Institute for Science and Technology Policy (NISTEP), Japanese researchers published more

than 218,000 scientific papers in 2020, accounting for approximately 8% of the world's total scientific output.

3. Patents: Japan is a leader in patent applications, especially in technology industries. In 2020, the Japan Patent Office (JPO) received more than 313,000 patent applications, making it one of the world's leading countries in patent applications. This shows that Japan pays attention to the protection of intellectual property and its innovative potential.

4. Nobel Prizes: Japan has received numerous Nobel Prizes in various scientific disciplines. As of 2021, Japanese scientists have received a total of 29 Nobel Prizes, including in physics, chemistry, and medicine or physiology. These prestigious awards recognize Japan's contributions to scientific knowledge and breakthrough discoveries.

5. Technological Advancement: Japan's post-war era witnessed significant technological advancement in various sectors. The country has become known for its innovations in electronics, robotics, automotive and materials science. These achievements contributed to Japan's economic growth and its reputation as a world leader in technological development.

6. Scientific infrastructure: Japan has built a robust scientific infrastructure, including world-class universities, research institutes and laboratories. The country's commitment to education and research is evidenced by institutions such as the University of Tokyo, Kyoto University and the Japan Science and Technology Agency (JST).

7. International cooperation: Japan actively participates in international scientific cooperation, establishing partnerships with researchers and institutions around the world. Collaborative research projects enable the exchange of knowledge, promote intercultural understanding, and contribute to global scientific progress.

8. Scientific awards and recognition: Japanese scientists have received numerous international awards and recognition for their contributions to various scientific disciplines. These include the Fields Medal in Mathematics, the Life Sciences Breakthrough Prize, and the Kyoto Prize [25].

CONCLUSIONS

The experiences of Japan, China, and the USA underscore the pivotal role of science and education in fostering national resilience. These nations have demonstrated that investments in knowledge and innovation are instrumental not only for post-war recovery but also for long-term stability and prosperity. Each of the three countries showcased distinct approaches to rebuilding their science and education sectors, reflecting their unique circumstances and priorities. Japan's focus on technological advancement, China's commitment to higher education expansion, and the USA's emphasis on research excellence all offer valuable lessons for Ukraine in tailoring its own strategies. International collaboration played a significant role in the post-war resurgence of science and education in these nations. Ukraine should actively seek partnerships with international organizations, universities, and research institutions to access knowledge, expertise, and resources, thereby accelerating its own progress. All three countries demonstrated a capacity for policy adaptability and evolution. Ukraine must remain flexible in its policy approach, adjusting to changing circumstances and emerging opportunities as it rebuilds its education and science sectors. The preservation of national identity and values emerged as a common thread in the narratives of these nations. Ukraine's unique cultural heritage and sense of nationhood can serve as a source of strength in its post-war journey. Ukraine should take note of how Japan, China, and the USA diversified their economies through scientific and technological innovation. Investment in research and development can pave the way for economic diversification and global competitiveness. Post-war restoration is not a short-term endeavor. It requires a sustained commitment to building a foundation for future generations. Ukraine must adopt a long-term vision for its science and education sectors. Ukraine stands at a pivotal juncture in its history, facing the challenge of rebuilding its science and education infrastructure in the aftermath of conflict. The experiences of Japan, China, and the USA offer a wealth of insights, lessons, and inspiration. By drawing on these experiences and forging a path that aligns with its unique circumstances, Ukraine has the potential to not only recover but also thrive as a dynamic and resilient nation in the global arena. The restoration of science and education will play a central role in this journey, shaping Ukraine's future for generations.

ACKNOWLEDGEMENT

This article is integral to the Affiliated Honorary Research Fellow four-year program to earn the Patron of Philosophy title. Also, this work is based on the scientific course "What is Science", conducted by Prof. Fil. Dr. Jan-Urban Sandal and presented on 90th Summit "Conversations on Emerging Issues in Social Entrepreneurship".

References:

1. Korostelina, K. V. (2020), "National Resilience to Protracted Violence in Ukraine", *Peace and Conflict Studies*, Vol. 27, No. 2, Article 4. DOI: 10.46743/1082-7307/2020.1689.
2. Shevchenko, V. V. (2019), "The reform of the higher education of Ukraine in the conditions of the military-political crisis", *International Journal of Educational Development*, Vol. 65, pp. 237—253, ISSN 0738-0593, <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2018.08.009>.
3. Deryugina, T. and Kluymak, M. (2022), "Time to Save Higher Education in Ukraine is Running Out", *Vox Ukraine*, available at: <https://voxukraine.org/en/time-to-save-higher-education-in-ukraine-is-running-out> (Accessed 10 Oct 2023).
4. Goto, Akira and Kodama, Toshihiro (2006), *Japan's National Innovation System: Rebuilding the Engine of Growth*, University of Tokyo Press.
5. Lastres, H. M. (1994), *The Advanced Materials Revolution and the Japanese System of Innovation*, St. Martin's press, New York, USA.
6. Akira, Goto (2000), "Japan's national innovation system: current status and problems", *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 16, No. 2, *THE JAPANESE ECONOMY* (Summer 2000), pp. 103—113, available at: <http://www.jstor.com/stable/23606996> (Accessed 10 Oct 2023).
7. Bank of Japan (2023), available at: <https://www.boj.or.jp/> (Accessed 10 Oct 2023).
8. OECD (2023), "Data on Japan", available at: <https://www.oecd.org/japan/> (Accessed 10 Oct 2023).
9. National Institute of Science and Technology Policy (2023), available at: <https://www.nistep.go.jp/en/> (Accessed 10 Oct 2023).
10. National Bureau of Statistics of China (2023), available at: <http://www.stats.gov.cn/english/> (Accessed 10 Oct 2023).
11. Nelson, R. R. (1993), *National Innovation Systems. A Comparative Analysis*, Oxford University Press, New York, USA.
12. Yashiro, Naohiro (2022), *Japanese Economy after the World War II*, 3rd ed., Hagiwara Printing Co., Japan.
13. Jun, Suzuki, Satoko, Yasuda and Akira, Goto (2021), *Transformation of the National Innovation System of Japan*, Risosha Printing Co., Japan.
14. Kubo Toru (2020), *20th Century Chinese Economic History*, Kuoku-Shoin Co., LTD, Tokyo, Japan.
15. Hitoshi, Sato, Tomohiro, Kanno, Akane, Oishi, Makie, Yukawa, Takumi, Mori and Masahiro, Koga (2022) *Era of Collapse and Reconstruction. Diaries of Postwar Manchukuo Japanese*, Touhou Shoten Co. Ltd, Japan.
16. Naoyuki, Ogata (2011), *From Universities to Society Human Resource Development and Return of Knowledge*, Tamagawa University Press, Tokyo, Japan.
17. WIPO (2023), "Global Innovation Index 2020, 2021, 2022", available at: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2022/ (Accessed 10 Oct 2023).
18. StartupBlink (2023), "The Global Startup Ecosystem Index Report", available at: <https://lp.startupblink.com/report/> (Accessed 10 Oct 2023).
19. TheGlobalEconomy.com (2021), "High technology exports", available at: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/high_tech_exports/ (Accessed 10 Oct 2023).
20. WIPO IP Statistics Data Center (2023), available at: <https://www3.wipo.int/ipstats/key-search/indicator> (Accessed 10 Oct 2023).

21. The World Bank (2023), "Government expenditure on education, total (% of GDP)", available at: <https://genderdata.worldbank.org/indicators/se-xpd-totl-gd-zs/> (Accessed 10 Oct 2023).

22. The World Bank (2023), "Science & Technology", available at: <https://data.worldbank.org/topic/science-and-technology?locations=CN-JP-UA> (Accessed 10 Oct 2023).

23. The World Bank (2023), "Researchers in R&D (per million people) — China, Japan, Ukraine", available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.SCIE.RD.P6?end=2014&locations=CN-JP-UA&start=2000> (Accessed 10 Oct 2023).

24. The World Bank (2023), "Scientific and technical journal articles — China, Japan, Ukraine", available at: <https://data.worldbank.org/indicator/IP.JRN.ARTC.SC?locations=CN-JP-UA> (Accessed 10 Oct 2023).

25. Shiohara, H. (2023), "The Japanese Economic Miracle", available at: <https://econreview.berkeley.edu/the-japanese-economic-miracle/> (Accessed 10 Oct 2023).

26. Croitoru, Alin. (2012), Schumpeter, J.A., 1934 (2008), The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle, New Brunswick (U.S.A) and London (U.K.), Transaction Publishers. Journal of comparative research in anthropology and sociology, vol. 3, pp. 137—148.

Література:

1. Коростеліна К.В. Національна стійкість до тривалого насильства в Україні. Peace and Conflict Studies, 2020, Вип. 27, №. 2, DOI: 10.46743/1082-7307/2020.1689.

2. Шевченко В.В. Реформування вищої освіти України в умовах військово-політичної кризи, International Journal of Educational Development, 2019, Вип. 65, С. 237—253, <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2018.08.009>.

3. Дерюгіна Т., Климак М. Час порятунку вищої освіти в Україні закінчується, Vox Ukraine, URL: <https://voxukraine.org/en/time-to-save-higher-education-in-ukraine-is-running-out> (дата звернення 10.10.2023).

4. Гото, Акіра та Кодама, Тосіхіро. Національна інноваційна система Японії: перебудова двигуна зростання, Видавництво Токійського університету 2006.

5. Ластрес, Г. М., Революція сучасних матеріалів і японська система інновацій, Видавництво Св. Мартіна, Нью-Йорк, США, 1994.

6. Акіра, Гото, Національна інноваційна система Японії: поточний стан і проблем, Оксфордський огляд економічної політики, Японська економіка том. 16, №. 2, 2000. с. 103—113, URL: <http://www.jstor.com/stable/23606996> (дата звернення 10.10.2023).

7. Банк Японії, URL: <https://www.boj.or.jp/> (дата звернення 10.10.2023).

8. ОЕСР, Дані Японії, URL: <https://www.oecd.org/japan/> (дата звернення 10.10.2023).

9. Національний інститут науково-технологічної політики Японії, URL: <https://www.nistep.go.jp/en/> (дата звернення 10.10.2023).

10. Національне бюро статистики Китаю, URL: <http://www.stats.gov.cn/english/> (дата звернення 10.10.2023).

11. Нельсон, Р. Р., Національні інноваційні системи. Порівняльний аналіз, Видавництво Оксфорду, Нью-Йорк, США, 1993.

12. Ясіро, Наохіро, Економіка Японії після Другої світової війни, 3-є видання, Друкарня Хагівари, Японія, 2022.

13. Джун, Сузукі, Сатоко, Ясуда та Акіра, Трансформація національної інноваційної системи Японії, Друкарня Рісоша, Японія, 2021.

14. Кубо Тору, Економічна історія Китаю 20 століття, Друкарня Кьокушоін, Токіо, Японія, 2020.

15. Хітоші, Сато, Томохіро, Канно, Акане, Ойсі, Макіе, Юкава, Такумі, Морі та Масахіро, Кога. Ера колапсу та реконструкції. Щоденники післявоєнного маньчжоуського японця, видавництво Тохо Шотен, Японія, 2015.

16. Наюкі, Огата, Від університетів до розвитку людських ресурсів суспільства та повернення знань, Видавництво університету Тамагави, Токіо, Японія, 2011.

17. BOIB, Глобальний інноваційний індекс 2020, 2021, 2022, URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2022/, (дата звернення 10.10.2023).

18. Стартап Блінк, Звіт про глобальний індекс екосистем стартапів за 2023 рік, URL: <https://lp.startupblink.com/report/> (дата звернення 10.10.2023).

19. Глобальна економіка, Експорт високих технологій, URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/high_tech_exports/ (дата звернення 10.10.2023).

20. Центр статистичних даних Всесвітньої організації інтелектуальної власності, URL: <https://www3.wipo.int/ipstats/key-search/indicator> (дата звернення 10.10.2023).

21. Світовий банк, Урядові витрати на освіту, загальні (% від ВВП), URL: <https://genderdata.worldbank.org/indicators/se-xpd-totl-gd-zs/> (дата звернення 10.10.2023).

22. Світовий банк, Наука та технології, URL: <https://data.worldbank.org/topic/science-and-technology?locations=CN-JP-UA> (дата звернення 10.10.2023).

23. Світовий банк, Дослідники в НДДКР (на мільйон осіб) — Китай, Японія, Україна, URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.SCIE.RD.P6?end=2014&locations=CN-JP-UA&start=2000> (дата звернення 10.10.2023).

24. Світовий банк, Статті в науково-технічних журналах — Китай, Японія, Україна, URL: <https://data.worldbank.org/indicator/IP.JRN.ARTC.SC?locations=CN-JP-UA> (дата звернення 10.10.2023).

25. Шіохара, Х., Японське економічне диво, URL: <https://econreview.berkeley.edu/the-japanese-economic-miracle/> (дата звернення 10.10.2023).

26. Кройтору, Алін, Шумпетер, Дж.А., Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотків і ділового циклу, Нью-Брансвік (США) і Лондон (Великобританія), Журнал порівняльних досліджень в антропології та соціології, вип. 3, стор. 137—148, 1934 (2008).

Стаття надійшла до редакції 16.10.2023 р.

К. В. Безверхий,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту,

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8785-1147>

Н. М. Поддубна,

к. е. н., САР, ACCA DipIFR, CIA, Аудитор Департаменту внутрішнього аудиту,

Апарат Управління ПАТ "Укрнафта", м. Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7591-5377>

Н. В. Примак,

к. е. н., в.о. завідувача кафедри менеджменту, фінансів та бізнес-адміністрування

Міжнародного європейського університету, м. Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0206-2577>

А. М. Мельник,

здобувач вищої освіти факультету фінансів та обліку,

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2766-5745>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.79

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ "МІЖНАРОДНОГО АУДИТУ" ЯК ОДНОГО ІЗ КЛЮЧОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙ

К. Bezverkhyi,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Financial Analysis and Audit, State University of Trade and Economics, of Kyiv, Ukraine

N. Poddubna,

PhD in Economics, CAP, ACCA DipIFR, CIA, Auditor at the Department of Internal Audit, Management Office PJSC "UKRNAFTA", Kyiv, Ukraine

N. Pryimak,

PhD in Economics, Senior lecturer of the Department of Management and Economics, International European University, of Kyiv, Ukraine

A. Melnyk,

Student of higher education at the Faculty of Finance and Accounting,

State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

DEFINING THE ESSENCE OF "INTERNATIONAL AUDIT" AS ONE OF THE KEY TOOLS FOR THE TRANSPARENCY OF INSTITUTIONAL ACTIVITIES

Сучасна Україна займає статус невід'ємного стратегічного партнера в світовому економічному співтоваристві. А тому, це не лише дає певні пріоритети та переваги в отриманні міжнародного фінансування, а й зобов'язує нашу країну показувати найвищий рівень відповідальності та транспарентності перед нашими партнерами. Виклики, які героїчно долає Україна робить її більш сильною, демократичною, "чистою" та європейською. Це саме те, до чого прагне весь український народ.

Міжнародні партнери, внутрішні та зовнішні інвестори, суспільство — головно фокусуються на попередженні фактів нецільового, нерационального використання інвестицій чи іншої фінансової допомоги. Проведення міжнародного аудиту, чи то окремо взятого суб'єкта господарювання, чи то на рівні державних та суспільних інституцій — підвищує транспарентність не лише конкретної бізнес-одиниці, а й всієї економіки, та, тим самим сприяє покращенню інвестиційної привабливості держави.

Метою дослідження є аналіз існуючих підходів до трактування сутності міжнародного аудиту в працях вітчизняних авторів та формулювання авторського бачення перспектив поширення даного аудиту для цілей розвитку вітчизняної економіки.

Методологічною базою дослідження є застосування таких методів наукового пізнання: компаративний аналіз, трендовий аналіз, бібліометричний аналіз, графічний метод та метод систематизації й узагальнення. В процесі проведеного дослідження проаналізовано авторські позиції до визначення сутності міжнародного аудиту, ідентифіковано їхній вплив на розвиток як аудиторської діяльності зокрема, так і на розвиток відкритої економіки загалом.

Встановлено, що проведення міжнародного аудиту, чи то окремо взятого суб'єкта господарювання, чи то на рівні державних та суспільних інституцій — підвищує транспарентність не лише конкретної бізнес-одиниці, а й всієї економіки, та, тим самим сприяє покращенню інвестиційної привабливості держави. А тому, відкритість до Міжнародного аудиту — це чіткий сигнал і прояв рішучості суспільства та інших інституцій до прозорості та невідворотності демократичного майбутнього України.

Modern Ukraine occupies the status of an integral strategic partner in the global economic community. Therefore, this not only gives certain priorities and advantages in obtaining international funding, but also obliges our country to show a high level of responsibility and transparency to our partners. The challenges that Ukraine heroically overcomes make it stronger, more democratic, "cleaner" and more European. This is what Ukrainians are fighting for.

International partners, internal and external investors, society — mainly focus on preventing facts of inappropriate, irrational use of investments or other financial assistance. Conducting an international audit, whether of an individual business entity or at the level of state and public institutions, increases the transparency not only of a specific business unit, but also of the entire economy, thereby contributing to improving the investment attractiveness of the state.

The aim of the study is to analyze existing approaches to the interpretation of the essence of international audit in the works of domestic authors and to formulate the author's vision of the prospects for the dissemination of this audit for the development of the domestic economy.

The methodological basis of the research is the application of the following methods of scientific knowledge: comparative analysis, trend analysis, bibliometric analysis, graphic method and method of systematization and generalization. In the process of the study, the author's positions on determining the essence of international audit were analyzed, their influence on the development of both auditing activities in particular and the development of an open economy in general was identified.

It has been established that conducting an international audit, either of an individual business entity, or at the level of state and public institutions, increases the transparency of not only a specific business unit, but also the entire economy, thereby helping to improve the investment attractiveness of the state. Therefore, openness to the International Audit is a clear signal and manifestation of the determination of society and other institutions towards openness and the inevitability of the democratic future of Ukraine.

*Ключові слова: аудит, транспарентність, міжнародний аудит, відкрита економіка, інституціоналізм.
Key words: audit, transparency, international audit, open economy, institutionalism.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах економічної, політичної, та, у загальному, — глобалізаційної нестабільності одним із важливих факторів впливу на рентабельність підприємств, ефективність громадського сектору та державних установ є чітко врегульована нормативно-правова база та підвищена свідомість кожного суб'єкта відкритої економіки. Проте, нині значний вплив на розвиток демократичних держав мають глобалізаційні та інтеграційні процеси, а тому незалежне підтвердження результатів діяльності як країни загалом, так і окремих її суб'єктів зокрема, набуває особливої актуальності та значимості.

Реалії сьогодення вкотре демонструють вагомість міжнародного аудиту у процесі здійснення не лише

підприємницької діяльності, а й ефективної та результативної реалізації стратегічного курсу кожної країни.

Стрімкі глобалізаційні процеси на ринку аудиторських послуг — це чи не найбільший та найвпливовіший каталізатор змін в процесі надання аудиторських послуг, а, отже, один із драйверів, підвищення довіри до отриманих висновків за результатами міжнародного аудиту. Проведення міжнародного аудиту, чи то окремо взятого суб'єкта господарювання, чи то на рівні державних та суспільних інституцій — підвищує транспарентність не лише конкретної бізнес-одиниці, а й всієї економіки, та, тим самим сприяє покращенню інвестиційної привабливості держави. Тому, дослідження сутності поняття "міжнародного аудиту", окреслення його особливостей проведення — дозволить стандартизувати наявні підходи та розширити сприйняття даного виду аудиту як одного із ключових факторів стабільної довіри інвесторів та партнерів як на мікро-, так і на макрорівнях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Незважаючи на зростаючу актуальність та значимість для розвитку економіки, процесу проведення міжнародного аудиту суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм — дане питання залишається недостатньо розглянуте в наукових публікаціях. Дослідженням сутності поняття "міжнародний аудит" займаються багато вчених-економістів (див. [1—15]). Віддаючи належне науковим напрацюванням дослідників, варто звернути увагу на те, що питання визначення сутності поняття "міжнародний аудит" нині не є досконало вивченим і потребує подальших опрацювань.

Враховуючи помірне зростання уваги вітчизняних авторів до даної проблематики, слід зазначити, що в розглянутих наукових працях відсутній єдиний підхід до трактування сутності міжнародного аудиту; не розкрито його реалізацію в реаліях України; не окреслено його конкурентні переваги та недоліки, а тому підняте питання потребує більш глибокого вивчення, особливо зважаючи на ті обставини, у яких зараз доводиться функціонувати нашій країні, адже міжнародні партнери, донори та інші інвестори зацікавлені в транспарентності нашої економіки, державних та інших інституцій та прагнуть мати впевненість, що їхні інвестиції використовуються відповідно до заявлених цілей найбільш ефективним та оптимальним шляхом, та що намічені трансформаційні та реформаційні процеси відбуваються у відповідності до задекларованих домовленостей та термінів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного дослідження є аналіз існуючих підходів до трактування сутності міжнародного аудиту в працях вітчизняних авторів та формулювання авторського бачення перспектив поширення даного аудиту для цілей розвитку вітчизняної економіки.

Гіпотезою дослідження є те, що популяризація міжнародного аудиту в Україні сприятиме розвитку найкращої аудиторської практики та передового досвіду, що позитивно впливатиме на інвестиційний та репутаційний імідж України.

Інформаційною базою дослідження є наукові праці українських дослідників з питань дослідження міжнародного аудиту.

Використано загальнонаукові й спеціальні методи дослідження процесів та явищ у їхньому взаємозв'язку і розвитку, а саме: при визначенні економічної сутності поняття "міжнародний аудит" використано діалектичний метод; для побудови гіпотези дослідження — гіпотетичний метод, при формулюванні проблеми та мети дослідження — індукцію та дедукцію.

Проведено бібліографічний і бібліометричний аналіз публікацій за даною тематикою, а візуалізацію результатів дослідження проведено графічним методом, зокрема використано таблиці. Для формування підсумків результатів дослідження та висновків використано метод систематизації та узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Слід зазначити, що більшість дослідників, схильні визначати міжнародний аудит в класичному його про-

яві, а саме, як аудит бухгалтерського обліку зокрема, та фінансової звітності загалом. Зазначимо, що на наш погляд, міжнародний аудит необхідно розглядати набагато ширше за "стандартне" визначення. Тобто, це може бути міжнародна перевірка не лише фінансової, корпоративної звітності, звіту про управління, а й як аудит процесів корпоративного управління, управління ризиками (як на рівні окремого підприємства, так і на рівні окремих державних установ та різних громадських формувань), інституційних процесів, законотворчих процесів, в питаннях трансформаційних змін, які відбуваються та імплементуються на мікро- та макрорівнях. Даний вид аудиту дає можливість не лише виявити "вузькі" місця, неефективні рішення (із подальшою деталізацією по умислу їх прийняття та реалізації), а й розробити спільні рішення, які дозволять запровадити превентивні точки контролю, що в загальному покращить ефективність та результативність конкретного об'єкта аудиторської перевірки.

В наших попередніх дослідженнях було визначено підходи до сутності поняття "е-аудит" [16].

Огляд визначень поняття "міжнародний аудит" у наукових джерелах надано в табл. 1.

Узагальнення підходів різних авторів до визначення поняття "міжнародний аудит" наведено в табл. 2.

Відповідно до узагальнених даних (табл. 2), найменш поширеною у вибірці є інтерпретація сутності міжнародного аудиту як такого, що включає норми, принципи, підходи, методи та методики проведення перевірок. Її надають вчені-дослідники — автори 20% досліджених літературних джерел (Артюх О.В., Панфілов М.С., Бондар В.П., Корольчук Т.В.).

У даній вибірці дослідження підхід щодо трактування сутності поняття "міжнародний аудит", як особливий вид підприємницької діяльності, за часткою джерел прирівнюється до підходу, який розглядає дане поняття крізь нову концепцію перевірок. Напрацювання науковців, прибічників цих підходів, відповідно складають 26,67% усіх опрацьованих джерел в процесі проведення наукового дослідження (Білик К.В., Пушкар О.І., Голінач Л., Пастернак М., Качан А.Ю., Орсаг А.П., Гевлич Л.Л., Скрипник С.В., Томчук О.В., Фесенко В.В.).

Четвертий підхід розгляду поняття "міжнародний аудит" найбільше нам імпонує і ми цілком розділяємо думку науковців, які належать до даної категорії. Адже вивчення міжнародного аудиту, як інструмента регулювання підприємницької діяльності дає глобальні можливості спостереження за особливостями аудиту у різних галузях діяльності. Частка наукових джерел даного підходу складає 26,66% (Абасов В.А., Гавриловський О.С., Гавриловська Л.М., Коломієць В.Ю., Балан А.А., Семенець А.О.).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У процесі проведеного дослідження узагальнено та проаналізовано підходи різних учених-дослідників до трактування сутності поняття "міжнародний аудит". У найбільшій кількості дослідже-

Таблиця 1. Визначення сутності поняття "Міжнародний аудит" в наукових джерелах

№ з/п	Автор	Визначення
1	Абасов В. А. [1, с. 115]	Міжнародний аудит – це система вимірювання ефективності управління підприємства, яка варіюється залежно від країни. Покликання міжнародного аудиту у підвищенні якості діяльності уряду і в кінцевому підсумку у підвищенні рівня життя населення
2	Артюх О. В., Панфілов М. С. [2, с. 134-135]	Міжнародний аудит – це принципи, норми та стандарти, за якими аудитори мають працювати. У США під поняттям «незалежний аудит» розуміють ще й збір доказів про діяльність фірми - клієнта у партнерів по бізнесу з метою перевірки операцій. Незалежність міжнародного аудиту трактується, як «свобода від умов та відносин, які в контексті угоди можуть поставити під загрозу чесність чи об'єктивність фірми чи осіб, на яких поширюється дія зобов'язання»
3	Білик, К. В., Пушкар О. І. [3, с. 195]	Міжнародний аудит – це діяльність, яка має свої особливості в окремо взятій державі світу. Аудиторська діяльність характеризується досить низьким рівнем державного контролю. Проте, аудиторські процедури проводяться за нормативно-правовими актами, прийнятими в урядових структурах. Міжнародний аудит проводиться на трьох рівнях: державно-громадському, корпоративному і громадському
4	Бондар В. П. [4, с. 19-20]	Міжнародний аудит включає норми, принципи, підходи, методи та методики проведення перевірок. Для такого виду аудиту притаманна властивість набуття особливостей, характерних для економічних умов тої країни, в якій він сформувався. Основна відмінність аудиторської діяльності в різних державах – рівень втручання державного контролю в аудиторську діяльність
5	Гавриловський О.С., Гавриловська Л.М. [5, с. 69]	Аудит у світі є досить новим інструментом регулювання підприємницької діяльності. На теперішньому етапі міжнародний аудит характеризується вдосконаленням законодавчої бази на рівні зарубіжного законодавства
6	Гевлич Л. Л. [6, с. 36]	Міжнародний аудит – це незалежне припущення щодо правдивості фінансової інформації суб'єкта господарювання, яке є основою для прийняття виважених управлінських рішень
7	Голінач Л., Пастернак М. [7, с. 148]	Міжнародний аудит – це практична діяльність, яка була сформована для перевірки достовірності інформації. Усі процедури проведення таких перевірок чітко задокументовані Міжнародними стандартами контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг
8	Качан А.Ю. [8, с. 156]	Міжнародний аудит – це професійна діяльність, пов'язана з утворенням у 1941 році Інституту внутрішніх аудиторів. Основним завданням такого виду аудиту є розробка етики і стандартів внутрішнього аудиту
9	Коломієць В. Ю., Балан А. А. [9, с. 153]	Аналізуючи діяльність міжнародних аудиторських компаній, міжнародний аудит включає аналіз ситуації на ринку, аналіз показників діяльності, вирішення ключових корпоративних питань і моніторинг за просуванням компанії, як роботодавця
10	Корольчук Т.В. [10, с. 9]	Міжнародний аудит – група підходів до контролю господарської діяльності суб'єктів господарювання. В залежності від ступеня державного втручання та контролю за функціонуванням суб'єктів аудиторської діяльності можна виділити відповідно три моделі організації та регулювання аудиторської діяльності: жорстку, змішану та м'яку
11	Орсаг А.П. [11, с. 76]	Міжнародний аудит це сукупність процедур, що включає планування аудиторського завдання, оцінку майбутніх ризиків сьогодення, вибірку та тестування даних. За умови покращення системи захисту даних, внутрішній міжнародний аудит може стати інструментом управління ризиками компанії
12	Семенець А.О. [12, с. 82]	Аудит на міжнародному рівні зберігає гроші підприємства, захищає її репутацію і прокладає шлях до успіху. Внутрішній міжнародний аудит ідентифікує ризики підприємства на ринку, у зручний для керівництва підприємства спосіб сповіщає їх про ці ризики та здійснює пропозиції щодо оптимальності запобігання цим ризикам
13	Скрипник С.В. [13, с. 53]	Трактування поняття «міжнародний аудит» розглядається крізь призму міжнародних стандартів. Основними властивостями міжнародного аудиту є оцінка інформації наведеної в документах і надання аудиторського висновку. Найкращий спосіб окреслення поняття «міжнародний аудит» полягає в характеристиці складових аудиту, що в сукупності формують визначення аудиту
14	Томчук О.В. [14, с. 80]	Мета міжнародного аудиту полягає в підвищенні ступеня довіри користувачів фінансової інформації. Аудит – процес висловлення професійної думки провідних спеціалістів. Професійне судження аудитора – використання професійних компетентностей в процесі виконання завдань аудиту для подальшого формулювання аудиторського висновку
15	Фесенко В.В., Мигаль Ю.І. [15, с. 217]	Міжнародний аудит – сукупність міжнародних норм і правил у сфері запобігання податкового шахрайства на підприємствах

Джерело: складено авторами за [1—15].

них літературних джерел (26,67%) міжнародний аудит трактується як сукупність процедур, що включає планування аудиторських завдань, оцінку майбутніх ризиків сьогодення, вибірку та тестування даних.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі існуючої практики проведення міжнародного аудиту в різних країнах. Це дасть змогу розглянути шляхи оптимальної імплементації даного досвіду в вітчизняну практику, що в свою чергу дозволить гармонізувати міжнародні економіки та, в загальному, покращити інвестиційну привабливість та зміцнити довіру міжнародних партнерів до нашої країни.

Література:

- Абасов В.А. Міжнародний досвід аудиту ефективності бюджетного планування. Вісник Одеського національного університету. Серія :Економіка 22. 2017. Вип. 4. С. 114—118.

Таблиця 2. Узагальнення методологічних підходів до визначення економічної сутності поняття "міжнародний аудит" у проаналізованій вибірці літературних джерел

№ з/п	Підходи до визначення поняття «міжнародний аудит»	Автори	Кількість джерел, од.	Частка джерел, %
1	Особливий вид підприємницької діяльності	Білик К.В. та Пушкар О.І. [3], Голінач Л. та Пастернак М. [7], Качан А.Ю. [8], Орсаг А.П. [11]	4	26,67
2	Нова парадигма (концепція) перевірок	Гевлич Л.Л. [6], Скрипник С.В. [13], Томчук О.В. [14], Фесенко В.В. [15]	4	26,67
3	Інструмент регулювання підприємницької діяльності	Абасов В.А. [1], Гавриловський О.С. та Гавриловська Л.М. [5], Коломієць В.Ю. та Балан А.А. [9], Семенець А.О. [12]	4	26,66
4	Норми, принципи, підходи, методи та методики проведення перевірок	Артюх О.В. та Панфілов М.С. [2], Бондар В.П. [4], Корольчук Т.В. [10]	3	20
Σ	Всього:		15	100

Джерело: складено авторами за [1—15].

2. Артюх О.В., Панфілов М.С. Проблеми та особливості незалежного аудиту в зарубіжних країнах. Вісник Херсонського національного технічного університету. 2022. № 2 (81). С. 134—141. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.2.16>.

3. Білик К.В., Пушкар О.І. Аудит у світі та в Україні, перспективи його розвитку. Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні. 2021. С. 195—196.

4. Бондар В.П. Системи організації та регулювання аудиторської діяльності країн світу. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2008. Вип. 2 (11). С. 5—20.

5. Гавриловський О.С., Гавриловська Л.М. Регулювання аудиту в країнах ЄС та перспективи його розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Випуск 15, частина 1. С. 68—71.

6. Гевлич Л.Л. Методи аудиту: міжнародне та національне трактування. Modern economics. 2017. № 4. С. 35—42.

7. Голінач Л., Пастернак М. Аудит нефінансової інформації: дилема теорії та практики. Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція "Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія". 2021. С. 148—149.

8. Качан А.Ю. Регламентация внутрішнього аудиту в світі та Україні. Збірник наукових праць студентів кафедри економічної експертизи та аудиту бізнесу. 2019. Вип. 1. С. 154—158.

9. Коломієць В.Ю., Балан, А. А. Роль світових лідерів аудиту на ринку аудиторських послуг України. Третя науково-практична Інтернет-конференція "Проблеми ринку та розвитку регіонів України в 21 столітті". 2012. С. 150—153.

10. Корольчук Т.В. Організація аудиту в зарубіжних країнах. Випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем "магістр". Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій. 2018. С. 56.

11. Орсаг А.П. Основні тенденції розвитку внутрішнього аудиту у світі. Фінансові інструменти сталого розвитку економіки в контексті міжнародного співробітництва. 2021. С. 76—79.

12. Семенець А.О. Міжнародний досвід регулювання внутрішнього аудиту. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Економічні науки. 2018. № 4. С. 80—87.

13. Скрипник С.В. Методика і практика застосування міжнародних стандартів аудиту. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 19—20. С. 52—58. DOI: [10.32702/2306-6814.2020.19-20.52](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.19-20.52).

14. Томчук О.В. Застосування професійного судження аудитора в контексті розвитку міжнародних стандартів аудиту. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 1. С. 68—81.

15. Фесенко В.В., Мигаль Ю.І. Міжнародний досвід аудиту і контролю трансфертного ціноутворення. Проблеми економіки. 2019. № 4. С. 216—222.

16. Bezverkhyi K., Poddubna N. Audit in the digital economy. Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo. 2022. № 4. pp. 81–90. Serija. Ekonomichni nauky. DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2022\(123\)07](https://doi.org/10.31617/3.2022(123)07).

References:

1. Abasov, V.A. (2017), "International experience of auditing the effectiveness of budget planning", Visnyk

Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Ekonomika, vol. 22, no. 4, pp. 114—118.

2. Artiukh, O.V. and Panfilov, M.S. (2022), "Problems and features of independent auditing in foreign countries", Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu, vol. 2 (81), pp. 134—141. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.2.16>.

3. Bilyk, K.V. and Pushkar, O.I. (2021), "Auditing in the world and in Ukraine, prospects for its development", Suchasni tendentsii rozvytku finansovykh ta innovatsiino-investytsiynykh protsesiv v Ukraini, pp. 195—196.

4. Bondar, V.P. (2008), "Systems of organization and regulation of auditing activities of the countries of the world", Problemy teorii ta metodolohii bukhgalterskoho obliku, kontroliu i analizu, vol. 2 (11), pp. 5—20.

5. Havrylovskiy, O.S. and Havrylovskaya, L.M. (2017), "Audit regulation in EU countries and prospects for its development", Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 15, no. 1, pp. 68—71.

6. Hevlych, L.L. (2017), "Audit methods: international and national interpretation". Modern economics, vol. 4, pp. 35—42.

7. Holinach, L., Pasternak, M. (2021), "Audit of non-financial information: dilemma of theory and practice", Mizhnarodna naukovo-praktychna Internet-konferentsiia "Oblik, opodatkuвання i kontrol: teoriia ta metodolohiia", pp. 148—149.

8. Kachan, A.Yu. (2019), "Regulation of internal audit in the world and in Ukraine", Zbirnyk naukovykh prats studentiv kafedry ekonomichnoi ekspertyzy ta audytu biznesu, vol. 1, pp. 154—158.

9. Kolomiets, V.Yu. and Balan, A.A. (2012), "The role of global audit leaders in the audit services market of Ukraine", Tretia naukovo-praktychna Internet-konferentsiia "Problemy rynku ta rozvytku rehioniv Ukrainy v 21 stolitti", pp. 150—153.

10. Korolchuk, T.V. (2018), "Audit organization in foreign countries", Navchalno-naukovyi instytut innovatsiynykh osvithnikh tekhnolohii, Kyiv, Ukraine, pp. 56.

11. Orsah, A.P. (2021), "The main trends in the development of internal audit in the world", Finansovi instrumenty staloho rozvytku ekonomiky v konteksti mizhnarodnoho spivrobitnytstva, pp. 76—79.

12. Semenets, A.O. (2018), "International experience of internal audit regulation", Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Ekonomichni nauky, vol. 4, pp. 80—87.

13. Skrypnik, S.V. and Shepel, I.V. (2020), "Methods and practice of application of international audit standards", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 19—20, pp. 52—58. DOI: [10.32702/2306-6814.2020.19-20.52](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.19-20.52).

14. Tomchuk, O.V. (2018), "Application of the auditor's professional judgment in the context of the development of international auditing standards", Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky, vol. 1, pp. 68—81.

15. Fesenko, V.V. and Myhal, Yu.I. (2019), "International experience of transfer pricing audit and control", Problemy ekonomiky, vol. 4, pp. 216—222.

16. Bezverkhyi, K. and Poddubna, N. (2022), "Audit in the digital economy", Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo, vol. 4, pp. 81—90. DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2022\(123\)07](https://doi.org/10.31617/3.2022(123)07).

Стаття надійшла до редакції 17.10.2023 р.

*А. С. Олійник,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту ім. І.А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0274-5204>
М. В. Могилевський,
здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6497-7904>
І. О. Лявінець,
здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-0022-7233>
О. Є. Попов,
здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8210-5268>
В. В. Нестеренко,
здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-1318-5597>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.84

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ПРИ ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ

*A. Oliinyk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management named after I.A. Markina
Poltava State Agrarian University, Poltava
M. Mohylevskiy,
Applicant for higher education specialty Management, Poltava State Agrarian University, Poltava
I. Liavinets,
Applicant for higher education specialty Management, Poltava State Agrarian University, Poltava
O. Popov,
Applicant for higher education specialty Management, Poltava State Agrarian University, Poltava
V. Nesterenko,
Applicant for higher education specialty Management, Poltava State Agrarian University, Poltava*

OPTIMIZATION OF PRODUCTION COSTS IN THE FORMATION OF THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE ENTERPRISE IN THE BUSINESS ENVIRONMENT

У статті доведено, що формування стратегії розвитку не відбувається відразу, цей процес досить тривалий і включає певні етапи. Обґрунтовано, що досліджуваний процес на сучасному підприємстві охоплює низку важливих управлінських рішень, які мають бути сформульовані, виходячи із загальних та локальних цілей, з урахуванням макро- та мікроклімату, а також з врахуванням реальної ситуації. Досліджено, що витрати виробництва значно впливають не тільки

на розмір прибутку, а і на конкурентоспроможність, економічну ефективність. Проаналізовано, у системі господарської діяльності витрати відображають економічні, технологічні та організаційні взаємозв'язки та показують собою вартісний вираз, використаних ресурсів виробництва. Встановлено, щоб більш раціонально використовувати кошти, потрібно дотримуватись оптимізації витрат та використовувати точну і достовірну інформацію, про потреби цільового ринку, які орієнтуються на споживчий попит.

The article proves that the formation of a development strategy does not happen immediately, this process is quite long and includes certain stages. In today's economic conditions, one of the main goals of any enterprise is to ensure efficient, stable and long-term activity with continuous development. To achieve it, it is necessary to apply strategic management and planning mechanisms, demonstrate and successfully implement the company's development strategy. The strategy itself is a modern tool for achieving corporate competitiveness and success, regardless of the form of ownership and type of activity. It is substantiated that the studied process at a modern enterprise covers a number of important management decisions that must be formulated based on general and local goals, taking into account the macro- and microclimate, as well as taking into account the real situation. Enterprises in the process of production activities carry out many financial and economic operations and constantly bear the costs associated with their implementation. Some categories of costs are directly related to the performance of a specific business (have a certain object of costs), other costs are general and necessary to ensure the general activity of the enterprise. It has been studied that production costs have a significant impact not only on the amount of profit, but also on competitiveness and economic efficiency. The formation of production costs, as well as any economic process, is influenced by objective economic laws – general, basic and special, corresponding to a certain degree of socio-economic development. Therefore, from the point of view of the general economy or macroeconomics, the costs of production must be formed in accordance with the requirements of the general laws of the labor economy, according to which the social costs of production must be minimized. Analyzed, in the system of economic activity, costs reflect economic, technological and organizational relationships and represent the value expression of used production resources. It is established that in order to use funds more rationally, it is necessary to adhere to cost optimization and use accurate and reliable information about the needs of the target market, which are oriented towards consumer demand. The need for a cost minimization strategy is caused by the instability of the market environment, incomplete information about its future state. The effective strategy of the enterprise should be based on the areas of cost reduction, depending on the volume and type of activity. Such cost minimization program includes individual projects, for example: optimization of production, energy saving, optimization of advertising campaign and marketing costs, etc.

Ключові слова: місія підприємства, цілі діяльності, стратегія розвитку, бізнес-середовище, фактори впливу, витрати виробництва, оптимізація витрат, системний підхід.

Key words: enterprise mission, activity goals, development strategy, business environment, influencing factors, production costs, cost optimization, system approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Переважає більшість підприємств не приділяють належної уваги власному стратегічному розвитку. Вони продовжують використовувати методи управління та прийоми, властиві адміністративно-плановій системі управління, функціонуючи в рамках ринкової економіки. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки формування стратегії розвитку стало одним із вирішальних факторів успішного становлення підприємства на ринку, ефективної діяльності та зростання. Стратегія розвитку забезпечує її набором засобів адаптації до змін

зовнішнього середовища та забезпечує трансформацію конкурентних переваг в ефективні інструменти управління. Стратегія розвитку має забезпечити результативне використання ресурсів, скорочення виробничих витрат для максимізації потенційних можливостей та стимулювання інноваційної життєздатності. Оскільки витрати виробництва є однією з важливих складових ринкової економіки, то вони можуть істотно вплинути не тільки на розмір прибутку, а й на економіку господарювання. У системі господарської діяльності витрати відображають економічні, технологічні та організаційні взаємозв'язки, показуючи вартість ресурсів, що використовуються при здійсненні запланованих процесів для досягнення цілей бізнесу.

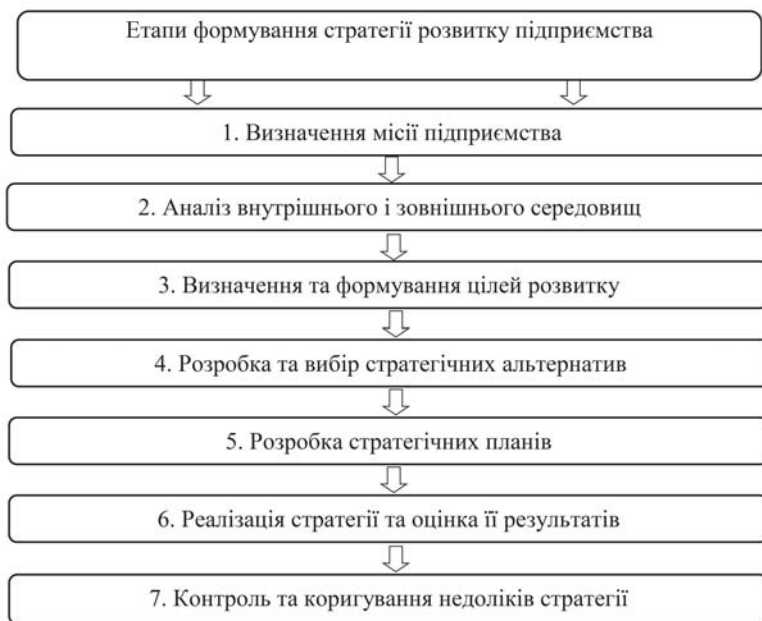

Рис. 1. Основні етапи формування стратегії розвитку підприємства

Джерело: узагальнено за даними [1; 6].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі стратегії розвитку підприємства через призму оптимізації, мінімізації та скороченні виробничих витрат присвячено чимало публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців. Найбільше вивченням даної проблематики займалися такі зарубіжні дослідники як А. Сміт, Ф. Візер, Д. Кларк, А. Томпсон, Й. Шумпетер та вітчизняні науковці, зокрема, В. Г. Андрійчук, І. Ю. Бондар, Ф. Ф. Бутинець, І. Є. Давидович, Л. В. Дікань, В. Я. Месель-Веселяк, Д. І. Рижмань, П. Т. Саблук, Ю. С. Цал-Цалко, А. В. Череп, Г. В. Черевко, Л. І. Шваб тощо. Незважаючи на велику кількість публікацій видатних наукових діячів, питання оптимізації виробничих витрат при формуванні стратегії розвитку залишається не повністю розкритим.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАНЬ)

Мета статті полягає в узагальненні та обґрунтуванні доцільності оптимізації виробничих витрат при формуванні стратегії розвитку підприємства в бізнес-середовищі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В сучасних економічних умовах однією з головних цілей будь-якого підприємства є забезпечення ефективної, стабільної та довгострокової діяльності при постійному розвитку. Для її досягнення необхідно застосувати механізми стратегічного управління та планування, продемонструвати та успішно реалізувати стратегію розвитку підприємства. Саме стратегія є сучасним інструментом досягнення корпоративної конкурентоспроможності та успіху, незалежно від форми власності та виду діяльності.

Формування стратегії розвитку не відбувається відразу, цей процес досить тривалий і включає певні

етапи. Водночас науковці не мають єдиного погляду на точну кількість, а наголошують на ключових моментах формування стратегії (рис. 1).

Першим етапом є визначення місії. Формування якої є найвідповідальнішим рішенням у стратегічному менеджменті та найважливішим процесом для засновників і топ-менеджерів. Зміна місії може фактично означати закриття одного підприємства та відкриття нового в його місці, навіть якщо назва та сама. Місія є ядром підприємства і частиною, від якої залежить подальша діяльність підприємства.

Наступний етап — аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, їх вплив на підприємство. Аналіз внутрішнього середовища передбачає виявлення сильних і слабких сторін, здібностей і навичок, аналіз фінансового стану, стилю управління, ефективності організаційних структур тощо. Діагностика зовнішнього середовища включає виявлення можливостей і загроз економічного, політичного, соціального, технологічного та технологічного характеру, аналіз інформації про ємність ринку, загальну привабливість галузі, споживачів, конкурентів, постачальників, інвесторів тощо.

Виходячи з місії та аналізу середовищ, на третьому етапі зазвичай формуються 2-3 цілі, які чітко окреслюють напрямок розвитку підприємства. Постановка цілей є одним із способів організації справлятися з невизначеністю.

Четвертий етап — сформулювати та вибрати стратегічні плани розвитку підприємства. Стратегічні альтернативи розробляються як різні варіанти та методи досягнення обраної місії та цілей підприємства. Моделюються різні сценарії розвитку подій й досліджується вплив кожного на сформульовані альтернативні стратегії. Наявність значної кількості обґрунтованих, конкурентних та націлених на розвиток підприємства стратегічних альтернатив робить вибір єдиної стратегії більш свідомим та перспективним.

Етап стратегічного планування включає формування остаточного стратегічного плану, на основі якого розробляються та затверджуються середньострокові тактичні плани, плани заходів і проекти. Метою стратегічного планування є розробка дій, продуктів, послуг і комунікаційних процесів, які допоможуть досягти встановлених цілей з точки зору прибутку та зростання.

Етап реалізації стратегії є одним із найскладніших, оскільки вимагає координації на всіх рівнях управління підприємством. Для успішної реалізації обраної стратегії розвитку важливо дотримуватися наступних правил:

1) чітко донести цілі, завдання, стратегії та плани до співробітників;

2) забезпечити працівників і підприємство в цілому необхідними ресурсами для реалізації розробленої стратегії розвитку;

3) керівництво повинно мати стратегічний план реалізації у формі цільових інструкцій і фіксувати виконання кожної цілі згідно з планом;

4) оперативно і швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Контроль та оцінка результатів реалізації стратегії є завершальним етапом. Цей процес забезпечує стабільний зворотний зв'язок між прогресом процесу в напрямку досягнення цілей і реальними цілями, які стоять перед бізнесом. Основними завданнями моніторингу результатів стратегії розвитку є:

- визначити відповідність основних кількісних, фінансових і часових показників реалізації стратегії поставленим підприємством цілям і завданням;

- з'ясування причин відхилень (якщо вони виявлені в результаті оцінки) і можливостей їх усунення;

- пошук можливостей коригування стратегії розвитку на будь-якому етапі.

Тому процес формування стратегії розвитку сучасного підприємства включає низку важливих управлінських рішень, які мають базуватися на загальних і локальних цілях відповідних галузевих підприємств, враховувати макро- та мікроклімат і формулюватися у зв'язку з реальними умовами.

Реалізація стратегії дозволить підприємствам отримати довгострокові конкурентні переваги, максимально розумно та продуктивно використовувати наявні ресурси, можливості та потенціал, мінімізувати негативний вплив факторів зовнішнього середовища та підвищити конкурентоспроможність підприємств. Ступінь захисту від можливих загроз для встановлення необхідного рівня прибутковості. У сучасному турбулентному бізнес-середовищі компанії повинні вирішувати проблему гнучкого пристосування до зовнішніх змін у процесі досягнення цілей розвитку. Виходячи з цих змін та умов діяльності підприємства, змінилися методи прийняття рішень, і постала нагальна потреба у визначенні стратегічних напрямків розвитку підприємства.

Підприємства в процесі виробничої діяльності здійснюють багато фінансово-господарських операцій і постійно несуть витрати, пов'язані з їх здійсненням. Одні категорії витрат безпосередньо пов'язані з виконанням конкретного бізнесу (мають певний об'єкт витрат), інші витрати є загальними і необхідними для забезпечення загальної діяльності підприємства.

На рівні підприємств основними питаннями є формування та рівень собівартості продукції. Витрати виробництва та рівень цін визначають оптимальний обсяг виробництва продукції та послуг, зручність використання тих чи інших технологій виробництва і в кінцевому підсумку головну мету бізнесу — прибутковість. Водночас слід зазначи-

Рис. 2. Основні фактори визначення розміру виробничих витрат підприємства

Джерело: узагальнено за даними [2; 5; 8].

ти, що сільське господарство є галуззю, на яку впливає багато факторів зовнішнього середовища (насамперед природного середовища).

На формування витрат виробництва, як і на будь-який господарський процес, впливають і об'єктивні економічні закони — загальні, основні та спеціальні, що відповідають певному ступеню суспільно-економічного розвитку. Отже, з точки зору загальної економіки або макроекономіки витрати виробництва повинні формуватися відповідно до вимог загальних законів економіки праці, відповідно до яких суспільні витрати виробництва повинні бути мінімізовані.

Витрати виробництва є одним із кількісних показників діяльності підприємства, а її масштаби формуються під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства (рис. 2).

Управлінські рішення підприємства можуть певною мірою впливати на внутрішні фактори. Коли економіка країни стабільна, саме внутрішні фактори визначають рівень витрат. Ось чому розуміння факторів, які впли-

Таблиця 1. Ступені впливу факторів на управління витратами виробництва

№	Внутрішні фактори	Ступінь впливу, %	№	Зовнішні фактори	Ступінь впливу, %
1	якість потоків інформації	13,5	1	рівень стандартизації	10,0
2	методичне забезпечення	13,2	2	кон'юнктура ринку	5,0
3	облікова політика	12,0	3	державні дотації	4,2
4	організаційна структура	6,2	4	попит на продукцію	2,1
5	технологія виробництва	5,9	5	міжнародні програми	1,4
6	кваліфікація працівників	5,5	6	рівень інформаційного забезпечення	1,3
7	асортимент	4,9	7	податкова політика	1,2
8	рівень спеціалізації	4,1	8	інфраструктура регіону	1,1
9	розмір господарства	3,8	9	рівень інфляції	0,5
10	організаційно-правова форма	2,7	Разом		26,8
11	технічне забезпечення	1,4			
Разом		73,2			

Джерело: [9; 10].

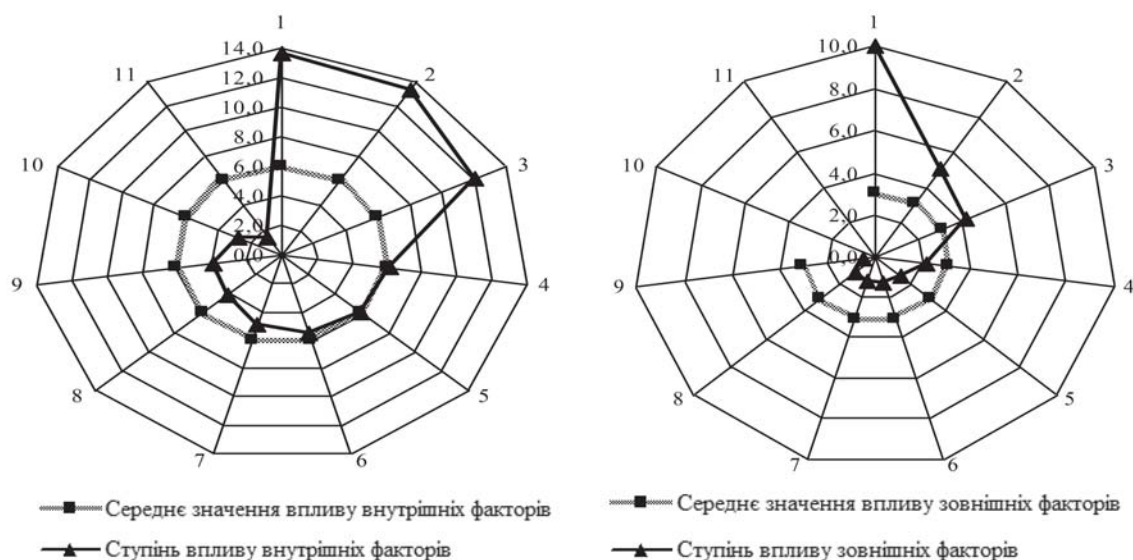

Рис. 3. Матриця факторів впливу на систему управління витратами виробництва

Джерело: узагальнено за даними [9; 10].

вають на розмір і рівень витрат підприємства, може привести до визначення резервів зниження витрат, невід'ємної частини системи управління витратами підприємства. За допомогою таких організаційно-облікових методів можна своєчасно впливати на формування рівнів собівартості продукції, виявляти причини зміни витрат, готуватися до перевитрат і економити кошти не лише шляхом повторного вивчення звітних розрахунків, а також щоденно на основі основних документів і процесу плану впровадження поточної бухгалтерської інвентаризації.

Деталізація факторів внутрішнього та зовнішнього впливу на загальну ефективність управління витратами виробництва здійснено у табл. 1.

Аналізуючи одержаний пріоритетний ряд факторів впливу, слід зазначити, що внутрішні фактори впливу є значущішими чим зовнішні. Більш вагомою є не тільки цілому група факторів, а й середні значення кожного

з них. Цей факт обґрунтовується тим, що процес управління витратами виробництва, більшою мірою взаємопов'язаний з внутрішнім середовищем господарств, тому і значніше визначається нею.

Результати підтверджують, що найважливішими є такі внутрішні чинники, як якість інформаційного потоку (13,5 %) та системне забезпечення управління витратами на виробництво (13,2 %), що підкреслює необхідність високої інформаційної підтримки, а також інструментарію та технології. Розробка методів обробки для ефективного управління витратами та відповідної облікової політики (12,0 %).

Близькими є оцінки таких факторів, як організаційна структура господарства та технологія виробництва (6,2 % та 5,9 % відповідно), оскільки організаційна структура визначає виконання організаційних функцій управління витратами, а технологія виробництва є об'єктом управління.

Серед усіх внутрішніх факторів впливу технічна підтримка вважається найменш важливою (1,4 %), але цей ступінь впливу лише вказує на те, що вона на низькому рівні відносно інших внутрішніх факторів, і не означає, що показник незначний.

За значущістю зовнішніх факторів найбільш значущим є ступінь стандартизації (10,0 %), оскільки попит в основному визначає склад і структуру собівартості. Важливими факторами також є ринкова кон'юнктура (5,0 %) та попит (2,1 %), оскільки відмінності в ресурсах і цінах створюють певні проблеми для підприємств. Рівень інфляції (0,5 %) є незначним і враховується лише при плануванні витрат, але зменшити його вплив на систему управління витратами неможливо.

Збереження характеристик і властивостей системи управління витратами переважно зумовлене її внутрішньою складовою. Звідси і слідує те, що базою ефективного функціонування системи управління витратами є формування її головних елементів і взаємозв'язків між ними.

Таблиця 2. Системний підхід до управління виробничими витратами

Назва	Зміст
Системовизначаючі властивості	
Ієрархічність	деякі елементи системи управління витрат належать одночасно до декількох систем управління.
Повнота	система охоплює потрібну кількість елементів, які є взаємодоповнюючі та забезпечують ефективність процесу.
Детермінованість	система функціонує під впливом факторів при наявності причинно-наслідкових зв'язків.
Синергічність	система управління витратами має певні властивості особливості, що не характерні окремим елементам.
Системні характеристики	
Адаптивність	підготовленість системи управління витрат до впливу зовнішніх змін.
Динамічність	часові зміни.
Надійність	безперервність робочого процесу при порушенні елементів.
Емерджентність	центри відповідальності мають деякі конкретні цілі діяльності, однак вони не суперечать і забезпечують ефективне управління витратами.
Цілісність	не елементи створюють систему управління витратами, а система формується за відношенням до елементів.
Взаємозалежність	взаємодія з іншими системами та елементами управління.
Цілеспрямованість	ефективне управління витратами як складова результативної діяльності фермерського господарства цілому.
Освіченість	здібність вдосконалюватися відносно навколишніх змін.

Джерело: [3; 9].

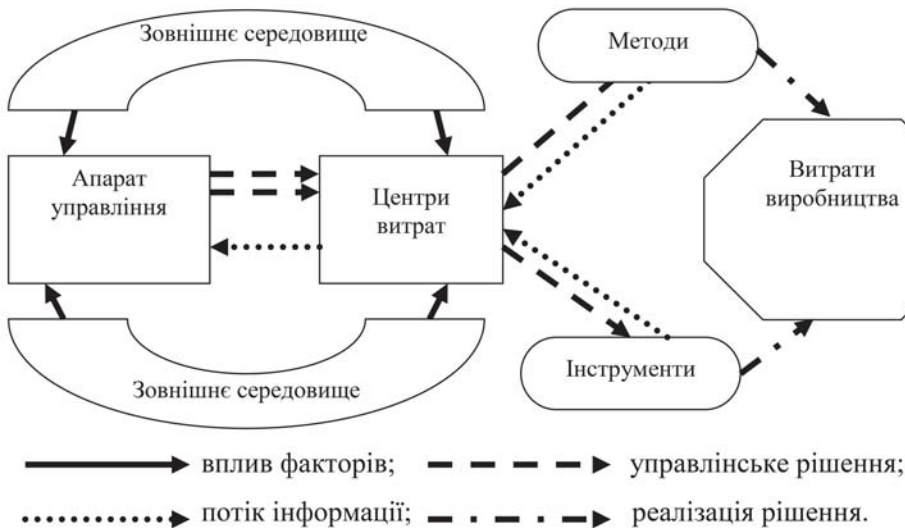

Рис. 4. Модель системи управління витратами виробництва

Джерело: узагальнено за даними [4; 10].

Стратегічне управління витратами є системою методів обліку і аналізу витрат, що забезпечує вибір стратегії на основі планування та прогнозування раціонального використання витрат підприємства, контроль за забезпеченням необхідного рівня витрат у процесі фінансово-господарської діяльності та інформаційну підтримку при ухваленні всіх управлінських рішень, що дозволяє реалізовувати стратегію підприємства [5].

Правильний вибір стратегії має забезпечити плюсовий економічний ефект. Стратегія управління витратами повинна бути чітко підпорядкована конкретним завданням чи заходам для досягнення планової цілі.

Основна мета стратегічного управління витратами на виробництво — створити його оптимальну структуру і величину, забезпечивши тим самим ефективність і прибутковість виробничої діяльності. Система управління витратами формує собівартість продукції, визначає резерви зниження собівартості, контролює витрати тощо. Систематичність управління витратами базується на чотирьох основних ознаках, інші ознаки є додатковими і в тій мірі, в якій вони є характеристиками основних ознак, тому необхідний системний підхід (табл. 2) [4].

Підґрунтям системи управління витратами виступає інформація як про виробничу діяльність підприємства, так і про зовнішні зміни, а результатом є раціональність системи управління витратами, що формує та забезпечує ефективність функціонування всього підприємства. Центри витрат відносно апарату управління виступають об'єктом управління, а з іншого боку, відносно витрат є суб'єктом управління, які реалізують функції системи управління витратами, які в свою чергу реалізуються через певні методи та інструменти.

Для ефективного управління витратами на виробництво необхідні можливості прогнозування, оскільки більшість витрат є незворотними, тому рішення щодо оптимізації рекомендується приймати до виникнення витрат або під час їх формування. Запланована функція управління витратами має певні наслідки для цієї стратегії. Адже необхідність прийняття оперативних управлінських рішень на різних етапах операційного циклу призвела до посилення управлінської децентралізації, делегування індивідуальних управлінських повноважень керівникам цент-

рів відповідальності. Усі управлінські рішення концентруються на верхньому рівні управлінської організації, внаслідок чого уповільнюється формування та протікання інформаційного потоку, тим самим знижується ефективність управлінських рішень [8].

Необхідність стратегії мінімізації витрат викликана нестабільністю ринкового середовища, неповнотою інформації про її майбутній стан [6]. Результативна стратегія підприємства повинна ґрунтуватися на напрямках скорочення витрат, залежно від обсягів та виду діяльності. Така програма мінімізації витрат включає окремі проекти, наприклад: оптимізація виробництва, енергозбереження, оптимізація рекламної кампанії та маркетингових витрат тощо. Кожен із проектів повинен містити назву, конкретні статті витрат для оптимізації (наприклад, закупівля енергозберігаючих ламп, утеплювача, фінансування проведення відповідних робіт), фактори впливу (валютні ризики, цінові обмеження, терміни тощо), сутність заходу (обґрунтування та етапи впровадження), вартість (калькуляція статей витрат із повним обґрунтуванням) [7].

Оптимізація витрат на виробництво полягає в оцінці окремих показників, їх план-факт у динаміці.

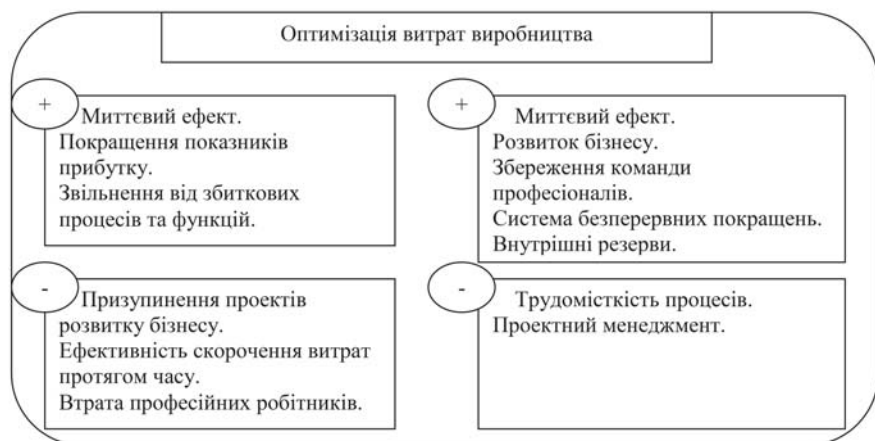

Рис. 5. Оптимізація витрат виробництва

Джерело: узагальнено за даними [2; 7].

Матеріальні витрати. Плани дій у цьому напрямку можуть передбачати зниження норм виробітку одиниці продукції та запровадження технічних норм виробничих витрат. Поширення є зниження закупівельних цін шляхом централізованих закупівель або торгів.

Вартість робочої сили. Після проведення оцінки підприємства зазвичай приймають стандартизацію витрат на оплату праці, знижують норми випуску одиниці, впроваджують новітні технології тощо.

Витрати на енергію. Оцінка ефективності зменшення витрат на використання енергії. Вони передбачають впровадження енергозберігаючих технологій, модернізацію обладнання тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, для досягнення тих самих стратегічних цілей і завдань можна розробити необмежену кількість стратегій розвитку. Однак при формуванні цих стратегій підприємства повинні враховувати наявні та потенційні конкурентні переваги, ринкові умови та їх потенціал, рівень менеджменту, соціальні, економічні, політичні та інші чинники, що впливають на організацію, а також основу загальних і специфічних принципів розвитку. Підприємства повинні формувати та реалізовувати стратегії розвитку, забезпечувати напрямок розвитку управлінських і виробничих процесів, ефективно використовувати зовнішні та внутрішні умови господарської діяльності та організації праці, а отже, формувати загальний план дій щодо довгострокового розвитку підприємства.

Одним із основних засобів отримання більших прибутків і отримання конкурентних переваг є не просто зниження витрат, а їх оптимізація. У процесі господарської діяльності підприємства конкурентні переваги можуть бути досягнуті шляхом застосування таких напрямків оптимізації:

- удосконалення системи управління витратами;
- оптимізація трудових витрат і підвищення продуктивності праці;
- покращення процесів закупівель;
- організація роботи відділу логістики;
- придбання нового або модернізація старого обладнання;
- реалізація концепції ланцюжка вартості.

Отже, оптимізація та мінімізація витрат завжди є актуальними проблемами для будь-якого бізнесу. Правильно функціонуюча система управління витратами з рішеннями, спрямованими на підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності, отримання конкурентних переваг і підвищення прибутковості, сприятиме її успіху та процвітанню.

Література:

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ: КНЕУ, 2004. 624 с.
2. Бондар І. Ю. Управління витратами виробництва та собівартість продукції. Київ: КНЕУ, 2000. 341 с.
3. Вакуленко Ю. В., Олійник А. С., Гевленко О. Є. Системна характеристика управління конкурентоспро-

можністю підприємства. Агросвіт. 2018. № 18. С. 10—16.

4. Олійник А. С., Вельбой М.Б., Лук'яновець Н.М. Роль персоналу та виробничих витрат при ефективно-му управлінні підприємством. Агросвіт. 2021. № 7—8. С. 94—102.

5. Проданчук М. А. Стратегічне управління витратами аграрних підприємств. Облік і фінанси. 2012. № 3. С. 150—156.

6. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства: підручник. Тернопіль: "Економічна думка". 2006. 390 с.

7. Соломатіна Т. В. Вибір програми оптимізації витрат компанії в нестабільному ринковому середовищі. Гроші, фінанси і кредит. 2017. № 16. С. 802—805.

8. Цал-Цалко Ю. С. Витрати підприємства. Київ: ЦУЛ, 2002. 656 с.

9. Markina I., Oliinyk A. Effective cost management — a priority condition of agricultural enterprises development. "Modern Science — Moderni veda", 2019. Vol. 5. P. 42—52.

10. Oliinyk A. S. Formation of cost centers for efficient management of agrarian enterprises: monograph. Management of the 21st century: globalization challenges / in edition I. Markina. Prague: Nemoros s.r.o., 2018. 508 p.

References:

1. Andriychuk, V. G. (2004), *Ekonomika ahrarynykh pidpryyemstv* [Economics of agrarian enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Bondar, I. Yu. (2000), *Upravlinnya vytratamy vyrobnytstva ta sobivartist' produktsiyi* [Management of production costs and cost of production], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Vakulenko, Yu. V., Oliinyk, A. S. and Gevlenko, A. Ye (2018), "System characteristics of enterprise competitiveness management", *Ahrosvit*, vol. 18, pp. 10—16.

4. Oliinyk, A., Velboi, M. and Lukianovets, N. (2021), "The role of personnel and production costs in effective management of the enterprise", *Agrosvit*, vol. 7—8, pp. 94—102.

5. Prodanchuk, M. A. (2012), "Strategic cost management of agricultural enterprises", *Accounting and finance*. vol. 3, pp. 150—156.

6. Sayenko, M. G. (2006), *Stratehiya pidpryyemstva* [Enterprise strategy], *Ekonomichna dumka*. Ternopil', Ukraine.

7. Solomatina, T. V. (2017), "Choosing a company's cost optimization program in an unstable market environment", *Money, finance and credit*. vol. 16, pp. 802—805.

8. Tsai-Tsalko, Yu. S. (2002), *Vytraty pidpryyemstva* [Enterprise costs], TsUL, Kyiv, Ukraine.

9. Markina, I. and Oliinyk, A. (2019), "Effective cost management — a priority condition of agricultural enterprises development", *Modern Science — Moderni veda*, vol. 5, pp. 42—52.

10. Oliinyk, A. S. (2018), "Formation of cost centers for efficient management of agrarian enterprises", *Menedzhment 21 stolittya: problemy hlobalizatsiyi*, [Management of the 21st century: globalization challenges], Nemoros s.r.o., Prague.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2023 р.

П. П. Поврозник,
аспірант кафедри економіки підприємства,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1287-6822>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.91

ГЛОБАЛЬНІ ІНДИКАТОРИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

P. Povrozyk,
Postgraduate student of the Department of Economics of Enterprise,
Ivan Franko National University of Lviv

GLOBAL INDICATORS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

У статті проведено аналіз глобальних процесів інноваційного розвитку підприємництва на основі врахування результатів глобальних рейтингів. Виявлено сильні і слабкі місця України, враховуючи висновки з аналізу позицій у глобальних рейтингах. Ідентифіковано прогалини державної політики у створенні сприятливих передумов інноваційного розвитку та капіталізації знань й інтелекту в інноваційні результати. Повномасштабна війна в Україні стала серйозним викликом для бізнесу, поставивши в пріоритет збереження існування бізнесу. Водночас довоєнні тенденції показували, що Україна є абсолютним аутсайдером на європейській арені за показниками інноваційної активності, приватного і державного фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Аргументовано, що однією із базових конкурентних переваг України є інтелектуальний потенціал, який поки не трансформувався у реальні інноваційні результати. Акцентовано, що зросли ризики "вимивання мізків", коли інші держави створюють сприятливі умови для інтеграції біженців з України та пропонують різні програми для науковців і фахівців знаньмістких сфер. Обґрунтовано доцільність розгляду концепту регіоналізації інноваційного розвитку підприємництва в Україні.

The article analyzes global processes of innovative development of entrepreneurship based on taking into account the results of global ratings. Strengths and weaknesses of Ukraine are revealed, taking into account the conclusions from the analysis of positions in global ratings. Gaps in state policy in creating favorable conditions for innovative development and capitalization of knowledge and intelligence into innovative results have been identified. The full-scale war in Ukraine has become a serious challenge for business, putting the priority of preserving the existence of business. At the same time, pre-war trends showed that Ukraine is an absolute outsider in the European arena in terms of innovative activity, private and state funding of research and development works. It is argued that one of the basic competitive advantages of Ukraine is intellectual potential, which has not yet been transformed into real innovative results. It is emphasized that the risks of "brainwashing" have increased when other states create favorable conditions for the integration of refugees from Ukraine and offer various programs for scientists and specialists in knowledge-intensive fields.

The identified circumstances force us to look for ways to mitigate security risks and support the innovative development of entrepreneurship in Ukraine, taking into account the realities of wartime. One of the approaches to solving the problem is the regionalization of innovative development of entrepreneurship in Ukraine. Rear regions received significant opportunities for development as a result of business relocation, redistribution of financial, human, technological and other resources to the regions furthest from hostilities and aggressor countries. High international support opens up new opportunities for international cooperation in the field of innovation. Therefore, for a comprehensive analysis of the innovative development of entrepreneurship in Ukraine and in the conditions of global challenges, an urgent research task is to identify the regional innovation potential and further effective support of entrepreneurship.

Ключові слова: інновації, інноваційна активність, інноваційний розвиток підприємництва, післявоєнне відновлення, регіоналізація інноваційного розвитку підприємництва.

Key words: innovation, innovative activity, innovative development of entrepreneurship, post-war recovery, regionalization of innovative development of entrepreneurship.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Комплексне розуміння інноваційного розвитку підприємництва в Україні потребує врахування глобального контексту, адже, сучасне підприємництво розвивається в умовах глобалізації. Навіть закриті моделі бізнесу, орієнтовані на внутрішнього споживача, перебувають під впливом факторів зовнішнього середовища, значною мірою детермінованих глобальними процесами. Тому аналізування інноватизації економіки та інших сфер суспільного життя у фокусі міждержавних порівнянь є важливою складовою наукових досліджень у цьому напрямі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі проблеми інноваційної активності підприємницьких структур та глобальні тренди розвитку інноваційних підприємств досліджувались у працях таких вітчизняних вчених, як З. Варналій, Н. Демчишак, М. Діба, Ю. Гернего, Р. Желізняк, Ю. Коваленко, В. Корнєєв, М. Крупка, А. Кузнєцова, Т. Майорова, Л. Савчук, С. Урба, О. Червона та ін. Однак реалії воєнного часу та нові глобальні виклики формують підґрунтя для концептуального перегляду наукових візій та подальших наукових пошуків задля вирішення існуючих у вітчизняній економіці проблем та їх своєчасної ідентифікації у контексті порівняння із трендами у глобальній економіці і кращими світовими практиками.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз глобальних індикаторів інноваційного розвитку підприємництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Доцільність аналізування глобальних індикаторів інноваційного розвитку підприємництва обґрунтовує можливість здійснення міждержавних порівнянь для того, щоб більш об'єктивно оцінювати ефективність внутрішньої політики в даній сфері, діяльності підприємств та інших стейкхолдерів, залучених в інноваційні процеси.

Вважаємо за доцільне першочергово проаналізувати глобальні індекси розвитку підприємництва. Так, індекс легкості ведення бізнесу (Ease of Doing Business Index) публікувався Світовим Банком упродовж 2002—2021 років. Хоча надалі через суб'єктивні причини він припинив публікуватись, аналіз динаміки дозволяє в загальному розуміти довоєнну ситуацію розвитку підприємництва в Україні. Індекс розраховувався за 10 субіндексами, що враховували складність процедур відкриття бізнесу, сплати податків, дозвоільної системи в сфері будівництва, захищеності інвесторів та ін. За період з 2011—2020 років Україна покращила позицію в індексі, перемістившись з 145 на 64 місце, причому найбільший прогрес відбувся завдяки індикатору оподаткування: Україна піднялась з 181 на 65 позицію [6]. Тобто в цілому підприємництво в Україні розвивалось в умовах, коли заснувати бізнес є відносно легко, податкові навантаження помірні, а дозвоільна система прийнятна. В Україні найбільш проблемною залишається дозвоільна система підприємництва. За звітом Уряду, в 2022 році на період воєнного часу скасовано 600 дозволів, але залишається можливість їхнього відновлення.

Інший індикатор розвитку підприємництва — Глобальний моніторинг підприємництва (Global Entrepreneurship Monitor). Моніторинг передбачає вивчення поведінки населення щодо створення та управління бізнесом, амбіцій та мотивації підприємців. Моніторинг проводиться у понад 120 країнах з 1999 року на основі експертних опитувань [10]. Україна жодного разу не входила до групи країн моніторингу. У звіті 2022/2023 Україну згадано в контексті наслідків російської агресії для бізнесу в світі. Експерти відзначають, що "через ці події більшість бізнесу, який розпочне діяльність у 2022 році, стикнеться, можливо, з найбільш складним бізнес-середовищем з кінця 90-х років ХХ століття [10]. Таким чином, вкрай важливо ініціювати включення України до числа країн, в яких проводиться експертне дослідження для того, щоб мати можливість здійснювати міждержавні порівняння за суб'єктивними оцінками підприємців.

Якісні оцінки розвитку підприємництва надають міждержавні порівняння глобальних індексів інновацій.

Основним та найбільш популярним індикатором, який дозволяє визначати рейтинг 132 держав залежно від їхніх інноваційних можливостей, є Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index, GII). Він почав розраховуватись з 2007 року. Перевагою даного індикатора є врахування показників, що відображають стан та особливості [11]:

а) за блоком інноваційного вкладу/входу (Innovation Input) — інституційного середовища (політика, законодавство, підприємства), людського середовища (освіта, дослідження), інфраструктури (інформаційні технології, екологія, загальна інфраструктура), ринкових умов (кредитування, інвестиції, торгівля, конкуренція), бізнес-середовища (працівники знань, інноваційні зв'язки, поглинання знань);

б) за блоком інноваційних результатів/виходу (Innovation Output) — результатів знань і технологій (створення, вплив і дифузія знань), творчих результатів (нематеріальні активи, креативна продукція, креативність-онлайн).

З визначених показників чітко простежується вагомість підприємництва, зокрема передумов та результатів діяльності підприємств для інноваційного розвитку. У той же час "паралеллю" слугує людський фактор. Людиноцентричність інноваційного розвитку вимагає врахування при аналізованні передумов та результатів інновацій рівня освітньої підготовки кадрів, продукування й дифузії знань, зайнятості в креативних та знаньмістких індустріях.

Вищезазначене дає змогу актуалізувати, що при аналізованні глобальних індикаторів інноваційного розвитку підприємництва слід поєднувати показники щодо розвитку підприємств та людського капіталу. Аналізування GII та рейтингові позиції України є актуальним об'єктом досліджень українських учених. Зокрема у праці М. Шиненка, Ю. Лабжинського та В. Ткаченка аналізуються останні звіти й місце в рейтингах України, інтегральний оціночний інтервал якої варіюється між 48 і 59 позиціями [3]. І. Вороненко та Н. Клименко спростовують гіпотезу значних розривів за показниками "входу" і "виходу" для України. Учені зазначають, що інноваційні результати забезпечують Україні вищі рейтингові позиції, ніж "вхідні" ресурси [1, с. 41—42].

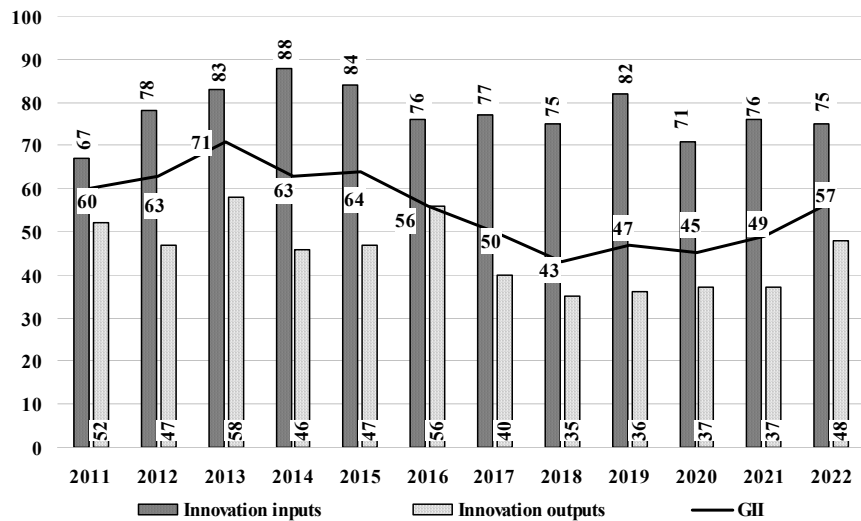

Рис. 1. Позиції України в Глобальному інноваційному індексі, 2011—2022 роки

Джерело: [8].

Складність GII потребує більш детального аналізу з визначенням особливостей для України (рис. 1).

Рис. 1 наглядно демонструє, як погіршувалось інституційне й регуляторне середовище в Україні впродовж 2011—2014 років. Державна політика до Революції Гідності відзначалась централізацією та орієнтацією на посилення економічних зв'язків з колишніми державами СНД, що деформувало конкурентне середовище ринкових відносин в умовах глобалізації.

Станом на 2022 рік Україна займала 57 позицію за GII, значно погіршивши рейтинг за індикаторами "Innovation Output": 48 місце в 2022 році проти 37 місця в 2021 році. Однак залишаються гіршими рейтингові позиції за "Innovation Input" — 75 позиція у 2022 році і 76 позиція у 2021 році. Це співвідношення показує, що масштаби військової агресії залишають незмінними несприятливі для інноваційного розвитку умови середовища.

ГІІ дозволяє визначити для України "стовпи" (в англійських матеріалах "pillar ranks") стійкості й вразливості інноваційного розвитку підприємництва (табл. 1).

Зокрема, відзначимо, що сильною стороною конкурентних позицій України є "витонченість бізнесу", що включає показники "knowledge workers", інноваційних зв'язків (у тому числі кластерів), високотехнологічний імпорт.

Окрім GII актуальним для аналізу є Індекс інноваційного розвитку Bloomberg (The Bloomberg innovation index, BII). Він оцінює понад 100 країн світу з пріорити-

Таблиця 1. "Стовпи" стійкості й вразливості України в Глобальному інноваційному індексі

2017		2020		2022	
«Стовпи» стійкості	«Стовпи» вразливості	«Стовпи» стійкості	«Стовпи» вразливості	«Стовпи» стійкості	«Стовпи» вразливості
1. Результати знань і технологій — 28 позиція.	1. Інфраструктура — 97 позиція.	1. Результати знань і технологій — 25 позиція.	1. Витонченість ринку — 99 позиція.	1. Результати знань і технологій — 36 позиція.	1. Витонченість ринку — 102 позиція.
2. Творчі результати — 42 позиція.	2. Інститути — 96 позиція.	2. Людський капітал і дослідження — 39 позиція.	2. Інфраструктура — 94 позиція.	2. Витонченість бізнесу — 48 позиція.	2. Інститути — 97 позиція.
	3. Витонченість ринку — 90 позиція.	3. Творчі результати — 44 позиція.	3. Інститути — 93 позиція.	3. Людський капітал і дослідження — 49 позиція.	3. Інфраструктура — 82 позиція.

Джерело: [8].

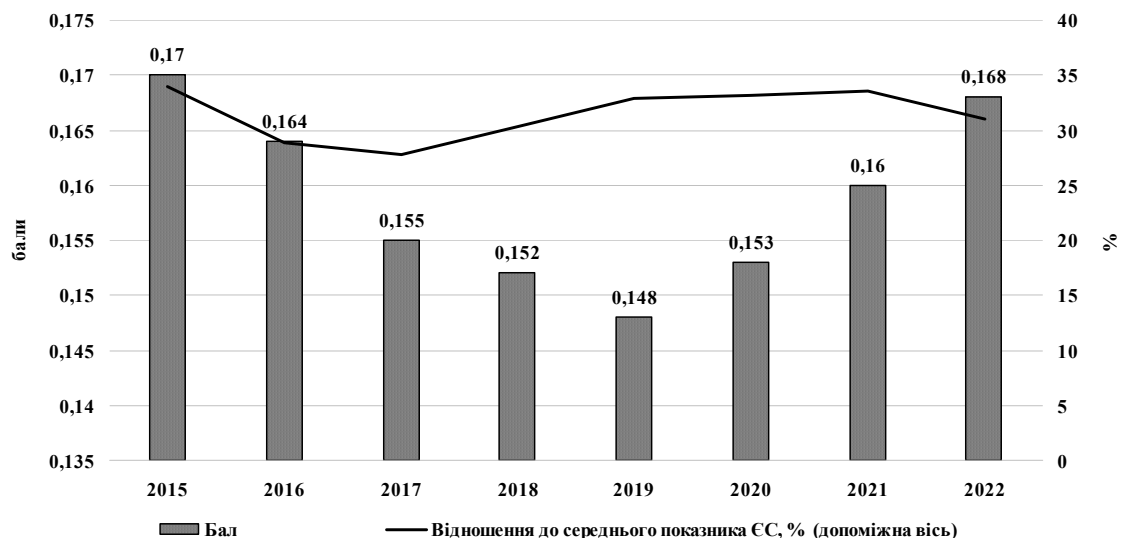

Рис. 2. Позиції України за Індексом Європейського інноваційного табло, 2015–2022 роки

Джерело: [7].

зацією показників щодо витрат на дослідження і розробки, діяльності високотехнологічних компаній, дослідницьких кадрів, патентної активності, а також виробничих потужностей як базового середовища впровадження інновацій. Станом на вересень 2023 року був опублікований ВІІ до 2021 року. За цим показником Україна в 2015 році посідала найвищу 33 позицію, однак у 2021 році опустилась на 57 [9]. Головною причиною цього є постійне скорочення дослідницького персоналу, зокрема наукових кадрів у системі науки та вищої освіти. Тому кадрове забезпечення і мотивація якісних досліджень та інноваційної продуктивності залишається серйозною проблемою України в контексті посилення науково-підприємницького співробітництва в інноваційній сфері.

Ще один важливий для України рейтинг — Індекс Європейського інноваційного табло (European Innovation Scoreboard, EIS). Він надає порівняльну оцінку ефективності досліджень та інновацій у країнах-членах ЄС, сусідніх країнах та країнах, що претендують на

членство в ЄС, у тому числі в Україні. Оцінка враховує 32 показники "привабливості дослідницьких систем", "інвестицій підприємств у дослідження й розробки" та "використання інформаційних технологій", розподіляючи країни на групи інноваційних лідерів, сильних інноваторів, помірних інноваторів та нових інноваторів [7]. За оцінками, Україну відносять до "нових інноваторів". Станом на 2022 рік Україна продовжувала займати останню позицію з 39 країн, які оцінювались, значно поступаючись навіть "аутсайдерам" Північній Македонії і Боснії та Герцеговині. Однак аналіз EIS вказав не стільки на проблему низьких позицій України, скільки на поглиблення розривів між Україною та інноваційними лідерами Європи (рис. 2).

Більш детальний аналіз складових EIS дозволяє виявити найбільш слабкі місця та визначити роль інноваційного розвитку підприємництва з метою стимулювання інноватизації економіки України. За оцінками ЄС, наскільки це дозволяли статистичні дані, найслабші позиції України за індикаторами:

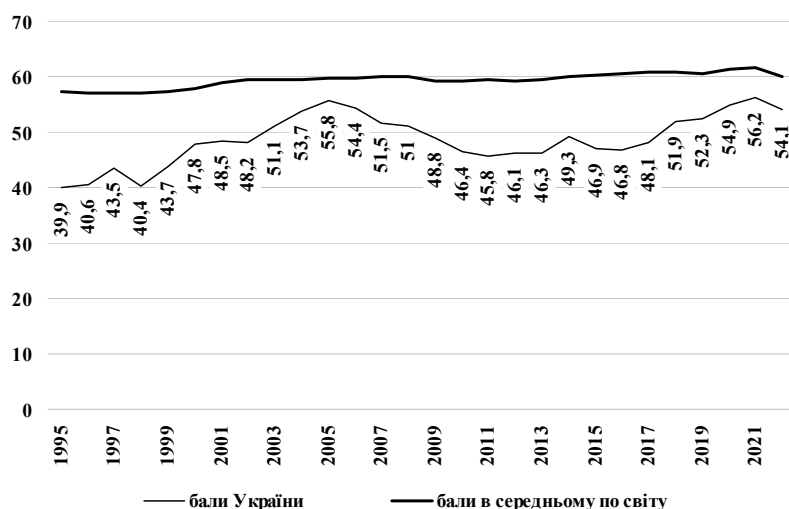

Рис. 3. Позиції України за Індексом економічної свободи у співвідношенні до середньосвітового значення, 1995–2022 роки

Джерело: [5].

— у блоці "привабливі дослідницькі системи": міжнародні наукові співпублікації — 7,9 % середнього рівня ЄС, цитування публікацій — 9 %;

— у блоці "фінанси і підтримки": витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) у державному секторі — 11,5 %;

— у блоці "інвестиції організацій": витрати на дослідження та розробки в бізнес-секторі — 15,2 %;

— у блоці "зв'язки": державно-приватні спільні дослідження — 15,4 %;

— у блоці "вплив продаж": продажі інноваційної продукції — 3,1 %.

Дуже низькі показники фінансування бізнесом досліджень і розробок в Україні у порівнянні до європейського рівня є закономірним в умовах високої тінізації економіки та інших довоєнних труднощів. Тому при аналізуванні глобальних процесів інноваційного розвитку підприємництва актуально враховувати позиції України в індексах, що розкривають конкурентоспроможність економіки.

З-поміж індикаторів конкурентоспроможності економіки окрему увагу слід звернути на Індекс економічної свободи. Він дозволяє виявити міру невтручання держави в ринкові процеси. З оцінюваних 180 країн Україна займає позиції, нижче 120, через що має статус "здебільшого без свобод". Що показово, в останньому звіті 2022 року зазначається, що з 2015 року "економіка набирала сили", але зростання сповільнилося з 2019 року [5]. Показник України за всі роки залишається нижчим, ніж середньосвітовий (рис. 3).

Основними причинами низьких оцінок України є: збереження впливу конкуруючих бізнес-політичних мереж; незахищеність прав власності через корумпованість судів; відсутність довіри до чесності уряду; вкрай низькі показники інвестиційної та фінансової свободи в умовах високої частки державного боргу у ВВП. Зазначені довоєнні деструктиви поглибилися після 2022 року. Проте, з іншого боку, тиск міжнародних партнерів та мобілізація громадянського суспільства можуть забезпечити позитивні зрушення щодо якісних антикорупційних реформ, передусім у сфері верховенства права. Індекс економічної свободи порівняно високо оцінює в Україні свободу торгівлі, підприємництва та фіскальну свободу. Але зазначені вище проблеми нівелюють сприятливі передумови інноваційного розвитку підприємництва в середовищі незахищеності, корупційних ризиків та інституційної недовіри.

У продовження проблеми корупції слід звернути увагу на позиції України в Індексі верховенства права (Rule of Law Index). За період 2015—2022 років Україна майже не змінювала позицію — з близько 140 країн, які оцінювались, займала 70-77 місце в світі [12]. Нижче наведено ієрархію складових індексу для України:

- відкритий уряд — 50 позиція;
- основоположні права — 55 позиція;
- цивільне судочинство — 67 позиція;
- порядок і безпека — 76 позиція;
- обмеження державних повноважень — 92 позиція;
- кримінальне судочинство — 93 позиція;
- нормативно-правове забезпечення — 106 позиція;
- відсутність корупції — 116 позиція.

Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) фокусує увагу на корупційних ризиках. Аналіз звітів індексу підтверджує певну позитивну динаміку для України — зі 130 позиції у 2015 році до 116 позиції у 2022 році [4]. Даний індекс визначається на основі суб'єктивних оцінок та, як і Індекс економічної свободи, має значний вплив на інвестиційну привабливість країни. Позиції України залишаються доволі низькими, але вони вперше за останні 8 років почали покращуватись. Були впроваджені такі важливі антикорупційні інновації, як Електронна система публічних закупівель "Prozorro", Система онлайн-аукціонів продажу/оренди майна "Prozorro продажі", Електронна система охорони здоров'я "EHealth", Єдиний вебпортал використання публічних коштів "Spending", Система е-декларування для визначених посадових осіб.

За оцінками експертів Transparency International, боротьба з корупцією в Україні є сталим процесом, що продовжується, незважаючи на екзистенційні виклики [2]. Відповідно повномасштабна війна навпаки актуалізує дану сферу державно-управлінських реформ. У той час, коли інноваційний розвиток підприємництва в Україні ускладнений безпековими загрозами й нестабільністю, очікуваними є заходи, які дадуть поштовх інноваційному прориву України в перспективі повоєнного відновлення та євроінтеграції.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК

Отже, аналізування глобальних процесів інноваційного розвитку підприємництва слід здійснювати з врахуванням результатів глобальних рейтингів. Висновки з аналізу позицій України в глобальних рейтингах дозволяють виявляти її сильні і слабкі місця у створення сприятливих передумов інноваційного розвитку та капіталізації знань й інтелекту в інноваційні результати. Повномасштабна війна в Україні стала серйозним викликом для бізнесу, поставивши в пріоритет збереження існування й компенсації збитків. Але й довоєнні тенденції показували, що Україна є абсолютним аутсайдером на європейській арені за показниками інноваційної активності, приватного і державного фінансування НДДКР. Основна конкурентна перевага України — інтелектуальний потенціал, не трансформувалась у належні інноваційні результати. Натомість зросли ризики "вимивання мізків", коли інші держави створюють сприятливі умови для інтеграції біженців з України та пропонують різні програми для науковців і фахівців знаннємістких сфер.

Виявлені обставини змушують шукати шляхи послаблення безпекових ризиків та підтримки інноваційного розвитку підприємництва в Україні, зважаючи на реальність воєнного часу. Одним з підходів до вирішення проблеми є регіоналізація інноваційного розвитку підприємництва в Україні. Тілові регіони отримали значні можливості розвитку внаслідок релокації бізнесу, перерозподілу фінансових, людських, технологічних та інших ресурсів у найбільш віддалені від бойових дій та країн-агресорів регіони. Висока міжнародна підтримка відкриває нові можливості міжнародного співробітництва в інноваційній сфері. Тому для комплексного аналізування інноваційного розвитку підприємництва в Україні та в умовах глобальних викликів актуальним

дослідницьким завданням є виявлення регіонального потенціалу інноватизації та подальшої дієвої підтримки підприємництва.

Література:

1. Вороненко І. В., Клименко Н. А. Інноваційний розвиток в умовах цифровізації: оцінка та пріоритети. Економіка та держава. 2022. № 2. С. 38—45.
2. Індекс сприйняття корупції — 2022: Transparency International Ukraine. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>
3. Шиненко М.А., Лабжинський Ю.А., Ткаченко В.А. Інноваційна діяльність України у Глобальному інноваційному індексі GII 2022. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: 2023 (Пошук рішень в період війни): зб. матеріалів всеукр.наук.-практ. семінару. Київ, 2023. С. 194—199.
4. Corruption Perceptions Index: Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2015/index/ukr>
5. Country Rankings: 2023 Index of Economic Freedom: The Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking>.
6. Ease of Doing Business in Ukraine: Trading Economics. URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/ease-of-doing-business>
7. European innovation scoreboard: European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/statistics/performance-indicators/european-innovation-scoreboard_en.
8. Explore the interactive database of the GII 2022 indicators: Global Innovation Index. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>
9. Most Innovative Countries 2023: World Population Review. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/most-innovative-countries>.
10. Reports: Global Entrepreneurship Monitor. URL: <https://www.gemconsortium.org/report>.
11. The Global Innovation Index (GII) Conceptual Framework / World Intellectual Property Organization, 2016. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016-annex1.pdf
12. WJP Rule of Law Index: World Justice Project. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2022/Ukraine/>

References:

1. Voronenko, I.V. and Klymenko, N.A. (2022), "Innovative development in conditions of digitalization: assessment and priorities", *Ekonomika ta derzhava*, Vol. 2, pp. 38—45.
2. Transparency International Ukraine (2023), "Index of perception of corruption — 2022", available at: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (Accessed 2 September 2023).
3. Shynenko, M.A., Labzhynskiy, Yu.A. and Tkachenko, V.A. (2023), "Innovative activity of Ukraine in the Global Innovation Index GII 2022", *Tsyfrova kompetentnist suchasnoho vchytelia novoi ukrainskoi shkoly: 2023 (Poshuk rishen v period viiny): zb. materialiv vseukr.nauk.-prakt. seminaru* [Digital competence of the modern teacher of the new Ukrainian school: 2023 (Searching for solutions during the war): coll. All-Ukrainian scientific-practical materials. seminar], Kyiv, Ukraine, pp. 194—199.

4. Transparency International (2023), "Corruption Perceptions Index", available at: <https://www.transparency.org/en/cpi/2015/index/ukr> (Accessed 2 September 2023).

5. The Heritage Foundation (2023), "Country Rankings: 2023 Index of Economic Freedom", available at: <https://www.heritage.org/index/ranking> (Accessed 12 September 2023).

6. Trading Economics (2023), "Ease of Doing Business in Ukraine", available at: <https://tradingeconomics.com/ukraine/ease-of-doing-business> (Accessed 2 September 2023).

7. European Commission (2023), "European innovation scoreboard", available at: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/statistics/performance-indicators/european-innovation-scoreboard_en (Accessed 15 September 2023).

8. Global Innovation Index (2023), "Explore the interactive database of the GII 2022 indicators", available at: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> (Accessed 12 September 2023).

9. World Population Review (2023), "Most Innovative Countries 2023", available at: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/most-innovative-countries> (Accessed 12 September 2023).

10. Global Entrepreneurship Monitor (2023), "Reports", available at: <https://www.gemconsortium.org/report> (Accessed 2 September 2023).

11. World Intellectual Property Organization (2016), "The Global Innovation Index (GII) Conceptual Framework", available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016-annex1.pdf (Accessed 11 September 2023).

12. WJP Rule of Law Index: World Justice Project (2023). available at: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2022/Ukraine> (Accessed 2 September 2023).

Стаття надійшла до редакції 18.10.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 336.02

А. І. Григоренко,
магістр з фінансів, аспірант,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1661-5424>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.97

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ

A. Hryhorenko,
Master of Finance, Postgraduate student,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

INVESTMENT POTENTIAL OF THE ENERGY SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE: OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS

У статті розглянуто та оцінено інвестиційну привабливість енергетичного сектору економіки України. Визначено необхідність та проаналізовано можливості для залучення фінансових ресурсів в енергетику України, а також досліджено вплив кризових явищ, в першу чергу війни, на реалізацію інвестиційного потенціалу енергетичного сектору. Визначено ключові можливості та обмеження для повноцінної реалізації інвестиційного потенціалу із врахуванням триваючої військової агресії на території країни. Проаналізовано інвестиційну карту України із визначенням інвестиційних проєктів, що реалізуються в конкретних областях. Особливу увагу приділено питанню енергоємності ВВП, як ключовому показнику ефективності використання енергетичних ресурсів. Зазначено про вплив інвестиційних проєктів на енергоємність ВВП. Визначено передумови для реалізації інвестиційних проєктів у період відновлення країни. Враховано та проаналізовано ключові внутрішні стратегічні документи держави, намір вступу до ЄС, а також необхідність декарбонізації економіки країни.

The article analyzes the investment attractiveness of the energy sector of the Ukrainian economy. It was determined that the energy sector is one of the most important and ensures the efficient functioning of the entire economy. Special attention to energy appeared in 2022, during the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine. During this period, more than ever before, the need to ensure the energy security of the state became apparent. The Ukrainian energy industry is subjected to constant attacks on the energy infrastructure, as a result of which the investment attractiveness of the industry is significantly deteriorating.

Ukraine is a country with diverse energy resources. Thanks to its geographical location, the country has the opportunity to develop solar and wind generation. The article states that the key areas of development of the energy sector are defined in the main strategic document of the country — the Energy Strategy of Ukraine until 2050. In addition, the importance of taking measures to decarbonize the economy, which corresponds to modern world and, in particular, European trends, is indicated. Ukraine, in addition to a clear orientation towards joining the EU, also has a number of obligations within the framework of international treaties. First of all, such documents as the Association Agreement with the EU and the Paris Climate Agreement.

It was determined that the energy intensity of GDP is the key macroeconomic indicator that determines the level of efficiency of energy resource use. The impact of crisis phenomena on the economy and energy is also determined. The dynamics of changes in the energy intensity of Ukraine's GDP are given and the factors influencing it are indicated.

The key opportunities and limitations affecting the investment potential of the energy sector of the Ukrainian economy are summarized. The Investment Map of Ukraine was analyzed, in particular it was determined that the Odesa region is the most attractive region for investors. An analysis of the investment component of the Recovery Plan of Ukraine was also conducted.

Further directions of research in this area have been determined. It was noted that the political and economic situation in the country, the security component, as well as world trends in the field of energy — the course for decarbonization of the economy, reduction of emissions, development of renewable energy sources — should be taken into account in order to assess the investment potential.

Ключові слова: інвестиційний потенціал; інвестиційні проекти; енергоємність ВВП; енергетичні ресурси; економічне відновлення.

Key words: investment potential; investment projects; energy intensity of GDP; energy resources; economic recovery.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Паливно-енергетичний комплекс забезпечує роботу всієї економіки держави. Особливість енергетичного сектору полягає в тому, що фактично здійснюється управління обмеженими енергетичними ресурсами. Забезпечення правильного та ефективного підходу до їх управління і формує енергетичну політику країни, тим самим забезпечуючи енергетичну безпеку.

Важливість енергетичного сектору для забезпечення безпеки держави та його критична важливість для економіки яскраво були продемонстровані у 2022 році під час повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Енергетична інфраструктура піддавалась і досі піддається постійним ракетно-дроновим атакам з боку агресора, внаслідок чого в Україні вже відбувалися блекаути, українському бізнесу довелося підлаштовуватися під нові реалії, а енергетикам працювати у небезпечних для життя умовах для того, аби якнайшвидше відновити електропостачання для домогосподарств та підприємств. Наразі Україна має досвід, яким не може похвалитися жодна країна в світі — це досвід роботи у надскладних умовах, коли об'єкти енергетичної інфраструктури зазнають постійних атак. Швидкий ремонт та захист таких об'єктів стали нормою для українських енергетиків та суспільства.

У контексті розвитку України та її відновлення після війни діяльність енергетичного комплексу буде відігравати одну з провідних ролей. Повне забезпечення усіх потреб в енергетичних ресурсах є важливим для створення ВВП. Водночас важливим є залучення значних фінансових ресурсів у вигляді, перш за все, інвестицій в розвиток енергетичної системи України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Енергетичний сектор економіки в науковій літературі найчастіше розглядається з технічного аспекту, де увага приділяється дослідженню окремим його елемен-

там та видам ресурсів, наприклад атомній генерації (А. Носовський, Б. Патон, В. Воеводін) або ВДЕ (Г. Гелетуха, С. Галько). Інші науковці розглядають енергетичний сектор як плацдарм для розвитку енергоефективності (О. Літвінов, М. Подольський, О. Редько). Деякі науковці приділяють увагу й економічній складовій енергетичного сектору (А. Завербний, В. Бараннік, А. Дейна).

Окремі науковці займаються дослідженням питання подолання енергетичної кризи, що стала наслідком, наприклад, пандемії COVID-19. До таких науковців можна віднести О. Бабаценка, О. Нестерова та Л. Гармаша, які у своїй роботі досліджують можливості скорочення частки викопного палива у структурі генерації як спосіб подолання енергетичної кризи [1]. Т. Сливка досліджує вплив світової енергетичної кризи на трансформацію світової економіки [2].

Окремим питанням, яке все частіше підіймається в науковій літературі, є діджиталізація. Процес діджиталізації стосується всієї економіки, в тому числі й енергетичного сектору. Так, В. Шевченко у своїй роботі досліджує можливості від впровадження діджиталізованих рішень під час енергетичної кризи в Європі [3].

Інвестиційний потенціал України в умовах війни розглядається в працях П. Віблія та А. Блават [4]. А. Хмелюк та О. Гук займалися дослідженням інвестиційної привабливості використання альтернативної енергетики [5].

Не тільки українські науковці присвячують енергетичним питанням свої дослідження. Так серед закордонних науковців можна виділити, наприклад, Elías Soukiazis та Sara Proenca, що займалися дослідженням альтернативних джерел енергії. Також можна звернутися до наукових робіт А. Alper та V. Court.

Головним недоліком у наявних наукових працях є відсутність ґрунтовних досліджень взаємозв'язку між енергетикою та економікою, які розкривали б можливість сектору до залучення фінансових ресурсів, а також могли б бути використані на практиці у період післявоєнного відновлення.

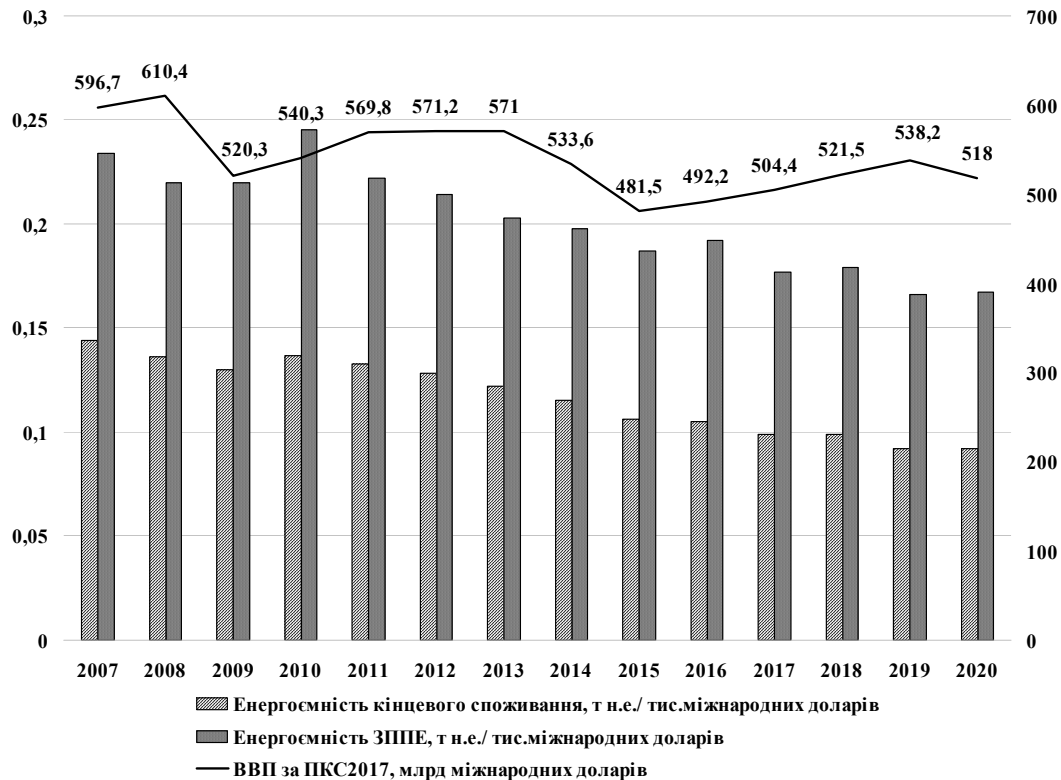

Рис. 1. Динаміка зміни енергоємності кінцевого споживання та ЗППЕ України, 2007–2020 роки

Джерело: складено автором на основі даних [7].

Оскільки наша країна стикнулася із викликами, яких не знала за весь період своєї незалежності, підходи до формування енергетичної політики також мають відповідати повоєнним реаліям, а наукова спільнота має створити теоретичне підґрунтя, що може бути застосовано на практиці і яке відповідатиме європейським стандартам.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження інвестиційного клімату ще у період триваючої військової агресії створить передумови для залучення значних фінансових ресурсів у період відбудови країни. Енергетичний сектор України зазнав і продовжує зазнавати значних пошкоджень, тож потребуватиме чималих грошових коштів для реконструкції та ремонту. Однак, міжнародні зобов'язання України визначають майбутній вектор розвитку галузі, тож необхідним є забезпечення передумов для декарбонізації економіки та зменшення обсягів шкідливих викидів. Декарбонізація економіки, в першу чергу, залежить від продуманої довгострокової енергетичної політики.

Головним завданням, що постає в рамках даного дослідження, є визначення ключових можливостей та обмежень для залучення інвестиційних ресурсів в енергетику України, а також теоретична оцінка інвестиційного клімату ПЕК, враховуючи поточну економічну кризу та невизначеність щодо її тривалості.

Необхідним завданням в рамках цього дослідження також є оцінка тенденції зміни енергоємності ВВП, а також визначені впливу інвестиційної політики на зменшення зазначеного показника.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток економіки будь-якої країни залежить від інвестицій. Залучення фінансових та інвестиційних ресурсів є вагомим важелем впливу на політичну, соціальну та економічну складову в державі. Водночас, чим більш розвинутою є держава, тим привабливішою вона є для інвесторів. Розвиток держави обумовлений в першу чергу станом її економіки, рівнем корупції, прозорістю та справедливістю роботи судової системи, ефективним бюджетним плануванням та фіскальною політикою.

Інвестиційна привабливість країни визначається інвестиційним кліматом. Л. Гаватюк та Н. Стахова дають наступне визначення інвестиційному клімату: "...сукупність політичних, правових, економічних, фінансових, культурних, природних та інших умов, що визначають ступінь привабливості інвестиційної діяльності, її доходності, рівня ризиків, обумовлюють мотиви інвесторів здійснювати капіталовкладення" [6, с. 68].

Одним з основних напрямків для залучення інвестицій для України є ПЕК. Саме в енергетичній сфері можливим є реалізація глобальних та дороговартісних інвестиційних проєктів, що матимуть позитивний та відчутний економічний ефект. Глобальною проблемою енергетичного комплексу України є те, що устаткування, що й нині використовується, дісталося нашій країні в спадок від радянського союзу і не тільки фізично, а й морально застаріло. В той час, як в світі швидкими темпами розвиваються нові технології, Україна вимушена боронити власну незалежність і підтримувати роботу енергетичної інфраструктури.

Кризові явища вкрай негативно впливають на енергетичний комплекс. Водночас кризи можуть стати потужним стимулом для розвитку економіки. За весь період незалежності Україна стикалася із різними кризами: з банківською кризою 2008 року, коронавірусною кризою 2019—2021 років та повномасштабним вторгненням російської федерації у 2022 році.

Кризи в економіці проявляються, перш за все, через падіння ключових макроекономічних показників — ВВП, ВНД, рівень доходу населення, також зростає інфляція та рівень безробіття. Економічна криза проявляє свій вплив на енергетику через скорочення обсягів державного фінансування енергетичних компаній та неспроможність частини населення сплачувати справедливую ціну за надані енергетичні ресурси та послуги.

Військові дії на території України створили передумови для наймасштабнішої економічної кризи, через яку енергетичний сектор постраждав чи не найбільше. За даними Національного банку України реальний ВВП у 2022 році скоротився на 29,1 %, що є найглибшим падінням економіки України за весь час незалежності. Причиною такого падіння ВВП НБУ в першу чергу вважає війну, внаслідок якої деякі території були окуповані, інфраструктура зруйнована, втрачено значні виробничі потужності тощо. Також на падіння економіки у 2022 році вплинула значна міграція населення закордон. Відтік професійних кадрів працездатного віку створив кризу й на ринку праці.

Одним з ключових показників стану економіки є енергоємність ВВП.

Як можна побачити з рисунку вище, ВВП України незначно впав після 2019 року, тобто у період пандемії, і так само спадаючу динаміку має енергоємність кінцевого споживання та загального первинного постачання енергії (ЗППЕ).

Енергоємність економіки — це показник, що відображає який обсяг енергетичних ресурсів використовується державою для створення одиниці ВВП. Інакше кажучи, якщо держава має ефективну політику та стратегію поведінки та використання із обмеженими енергетичними та природними ресурсами, вона може створювати більше одиниць ВВП за рахунок підвищеної ефективності їх використання. В цей же час конкурентоспроможність економіки з меншою енергоємністю ВВП є вищою.

Для розуміння економічних тенденцій, пов'язаних із енергоємністю, необхідно проаналізувати динаміку її зміни. Протягом останніх років маємо спадаючу динаміку енергоємності ВВП України: у 2018 році вона становила 0,198 кое./\$15р, а вже у 2021 році — 0,188 кое./\$15р. Водночас 2022 рік, який став найгіршим для економіки України, позначився негативно і на енергоємності економіки — 0,193 кое./\$15р. Варто також зауважити, що Україна має один з найвищих показників енергоємності ВВП в Європі [8].

Реалізація успішної інвестиційної політики обов'язково призводить до зростання економіки та потенційно можуть стати мультиплікатором для зменшення енергоємності ВВП. Інвестиційні проєкти в енергетичному секторі мають ряд своїх особливостей, зокрема, вони є масштабними, як правило довготривалими, та потребують значних фінансових ресурсів.

У контексті триваючої військової агресії доволі важко говорити про інвестиційний потенціал, оскільки очевидним є той факт, що після лютого 2022 року він значно скоротився і наразі невідомо, коли відновиться. Водночас Україна стала активним суб'єктом на світовій арені та чітко заявила про свою позицію щодо наміру вступу в ЄС. Зараз, коли увага світової спільноти прикута до України, як ніколи важливим є створення сприятливих передумов для залучення інвестицій у післявоєнне відновлення країни. У цьому контексті варто звернути увагу на стратегічні документи, що визначають напрямки спрямування інвестицій та використання залучених фінансових ресурсів.

Головним документом, на який спираються інвестори при прийнятті рішень щодо інвестування в енергетику, є Енергетична стратегія України до 2050 року, яка на період воєнного стану, деталі якої є засекреченими. Стратегія визначає ключові вектори розвитку всієї галузі та відображає, що є та буде пріоритетним для країни. Енергетична стратегія України до 2050 року передбачає інвестиції в енергетику у обсязі 383 млрд доларів США. Більша частина цих коштів буде спрямована у розвиток вітрової та сонячної генерації, накопичувачів енергії, розвиток атомної генерації та біоенергетичних потужностей.

Водночас Енергетична стратегія не суперечить іншим важливим стратегічним документам, серед яких можна виділити: Угоду про асоціацію з ЄС, Економічну стратегію України до 2030 року, Національний план скорочення викидів від великих спалювальних установок, Стратегію енергетичної безпеки тощо.

Підхід уряду до формування стратегічного бачення розвитку енергетичного сектору має бути комплексним, узгодженим та прозорим. Такий підхід має ґрунтуватися не на політичних амбіціях окремих осіб, а на аналізі можливостей та обмежень енергетичної системи країни.

Наразі в Україні широко використовується атомна енергетика. У найближчі роки її частка не буде зменшуватися. Водночас зростатиме частка енергії, отриманої з відновлюваної генерації. Також світовою тенденцією, що не оминула Україну, є скорочення використання викопних видів палива — природного газу, вугілля, нафти. До 2022 року Україна проводила реформування вугільної промисловості і робила успішні кроки на шляху до повної відмови від викопних ресурсів. Однак 2022 рік створив значні перешкоди на шляху декарбонізації економіки. Для забезпечення власних потреб, проходження опалювального сезону та забезпечення роботи об'єднаної енергетичної системи у надскладних умовах, Уряд України не може наразі повністю відмовитися чи бодай значно скоротити використання вугілля та природного газу.

Окремої уваги заслуговує Угода про асоціацію з ЄС. Курс України на вступ до ЄС зафіксовано у Конституції. Роль України на міжнародній арені значно посилюється після 2022 року. Однак з точки зору економіки та енергетики відкритим залишається питання узгодженості нормативно-правового поля та можливості застосування європейських стандартів до української енергосистеми. ОЕС успішно синхронізувалася з європейською мережею та пройшла випробування роботи в ізолюва-

ному режимі. Для подальшого розвитку енергетики необхідно впроваджувати реформи, що стосуються роботи ринків, їх лібералізації, прозорості тощо, корпоративного управління найбільшими енергетичними компаніями України, а також відповідності технічних умов української мережі для роботи за європейськими стандартами.

Європейські країни давно оголосили свій курс на декарбонізацію власних економік, а європейські оператори системи передачі роблять значні кроки у модернізації енергосистем. Ризик пошкодження критичної енергетичної інфраструктури перешкоджає можливості української мережі відповідати європейському рівню. Потенційно це може створити ризик відставання нашої країни та чергове відтермінування вступу до ЄС.

Відповідно до оцінки ОЕСР, нормативно-правова база в Україні є достатньо розвинутою та такою, при якій інвестор може відчувати себе захищеним [9]. Однак огляд ОЕСР проводився в рамках проєкту "Підтримка реформи сектору енергетики в Україні", який тривав у період 2019—2021 років і не враховує значного погіршення інвестиційного клімату після повномасштабного вторгнення. Серед ключових негативних змін в інвестиційному кліматі після 2022 року можна виділити наступні:

- тимчасова окупація деяких регіонів України;
- загроза руйнування енергетичної інфраструктури;
- вихід з українського ринку деяких компаній;
- заборона на авіаперельоти;
- значна міграція населення;
- зупинення інвестиційних проєктів, які вже перебували на етапі реалізації, невідомість щодо їх подальшої долі.

Україна отримує безпрецедентну допомогу від США, країн ЄС, Великої Британії тощо. Міжнародні інституції надають нашій країні фінансові ресурси у вигляді позик, кредитів та грантів на дуже вигідних умовах. Значна частка цих коштів спрямовується на забезпечення гуманітарних потреб та відновлення країни. Енергетичний сектор також отримує значну допомогу від сусідніх країн. Так, наприклад, європейські ОСП в свої звіти та плани за 2022 рік включають заходи матеріального та нематеріального характеру, спрямовані на підтримку енергетики України.

Таблиця 1. Інвестиційні проєкти у сфері енергетики по областях України

Область України	Кількість інвестиційних проєктів
Одеська	5
Житомирська	4
Сумська	3
Черкаська	2
Дніпропетровська	2
Київська (та місто Київ)	1
Івано-Франківська	1
Запорізька	1
Інші	0

Джерело: складено автором на основі [12].

Післявоєнна відбудова України буде неможливою без залучення інвестицій. План відновлення України, представлений в Лугано, містить 850 проєктів, які сприятимуть розбудові країни [10]. Частина з цих потенційних проєктів стосується й енергетичної галузі. Перешкодою на шляху реалізації цього плану є той факт, що досі існує невизначеність щодо термінів закінчення війни та оцінки збитків. Інвестори не будуть зацікавлені у вкладенні коштів в проєкти, що не мають потенціалу реалізації.

Загальна сума інвестиційних проєктів у сфері енергетики в Плані відновлення України оцінюється в близько 130 млрд доларів США. Зараз важко коментувати дану суму, оскільки з триваючою агресією і з постійними змінами в політичній та економічній ситуації, вхідні умови для визначення саме такої цифри можуть змінюватися.

Окрім Плану відновлення є ініціатива Advantage-Ukraine, яка містить інформацію щодо інвестиційних проєктів (в тому числі у сфері енергетики) на суму в 177 млрд доларів США [11].

Україна є великою країною з таким географічним розташуванням, що дозволяє реалізовувати різні інвестиційні проєкти. Серед областей України найбільш привабливою для інвесторів є Одеська область, що розташовується на півдні країни. Відповідно до Інвестиційної карти України, розробленої Європейською Бізнес Асоціацією та Global Business for Ukraine, можна оцінити інвестиційний потенціал кожного регіону України, спираючись на інформацію про його розмір, населення, природні особливості, рівень освіти і зарплати тощо.

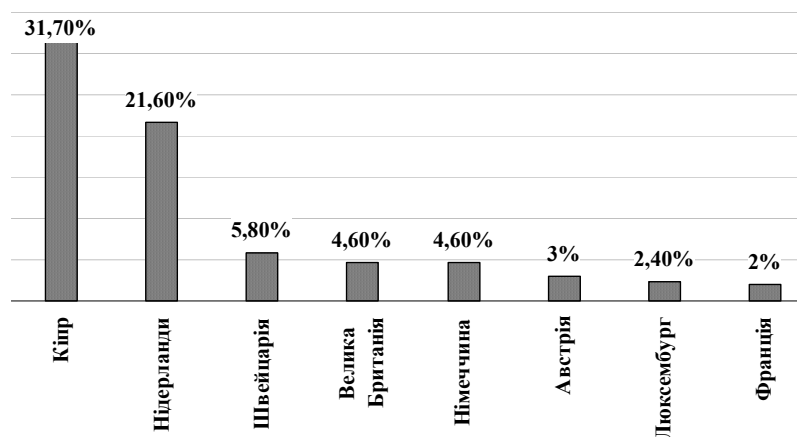

Рис. 2. Основні країни-інвестори в економіку України станом на 31.12.2021 року

Джерело: складено автором на основі [14].

Станом на 2023 рік інвестиційна карта України матиме дещо інший вигляд. Одеська область піддається постійним атакам, а така перевага як вихід до моря наразі може стати радше перешкодою для інвесторів. Більшість з енергетичних проєктів, що плануються до реалізації на території України, відносяться до сфери ВДЕ: переважно це побудова сонячних та вітрових електростанцій.

Аналітики МЕА прогнозують зростання світового попиту на енергію та потенційне зростання енергетичної бідності в деяких країнах. Водночас щорічні інвестиції в чисту енергію потрібно буде збільшити більш ніж втричі [13].

За даними НБУ обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України станом на 31.12.2021 року становив 65 746,8 млн доларів США. Основні країни-інвестори наведені нижче.

Для оцінки інвестиційного потенціалу України необхідно визначити ключові обмеження та можливості, що безпосередньо впливають на його реалізацію.

До обмежень можна віднести:

- триваюча військова агресія та постійна загроза нападу з боку російської федерації;
- застарілість обладнання, що використовується ще з часів радянського союзу;
- низький рівень цифровізації енергетики;
- відсутність членства в ЄС;
- високий рівень інфляції;
- корупція;
- недостатній рівень прозорості судової системи;
- недосконалість банківської системи та фіскальної політики;
- значний вплив політичних еліт на прийняття рішень;
- зарегульованість енергетичної галузі.

Попри зазначені вище обмеження можна виділити наступні можливості, що роблять українську енергетику привабливою для інвесторів:

- географічні умови, що дозволяють реалізовувати різні інвестиційні проєкти;
- роль та місце України на міжнародній арені;
- позиціонування України як енергетичного хабу Європи;
- доступність ресурсів, в тому числі трудових;
- готовність суспільства до прийняття змін;
- можливість залучати додаткове фінансування для реалізації інвестиційних проєктів у сфері енергетики від європейських партнерів.

Перелічені вище обмеження та можливості мають стати підґрунтям для формування ефективної державної інвестиційної політики, що буде спрямована на розвиток енергетичної сфери та сприятиме декарбонізації економіки. В свою чергу така інвестиційна політика допоможе не лише залучити іноземних інвесторів у процес відбудови та розбудови української економіки, а й створить можливості для посилення енергетичної незалежності України та її енергетичної безпеки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інвестиційний клімат України суттєво погіршився після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Уряд країни робить все можливе для забезпечення нормального функціонування економіки та намагається утримувати макроекономічні показники на прийнятному рівні. Однак економічна та енергетична криза 2022 року торкнулася не лише України, а й сусідніх європейських держав. Криза вплинула й на стан їхньої енергетики, оскільки багатьом країнам, залежним від російського газу, довелося в екстремально короткі терміни відмовлятися від нього. Це спричинило енергетичну кризу в Європі, яка проявилася зростанням цін на енергоресурси, оскільки для покриття попиту країнам ЄС довелося розконсервовувати вугільні шахти або підключати додаткові можливості генерації з ВДЕ. Тож інвестиційні можливості країн ЄС у 2022 році скоротилися.

Необхідно зазначити, що першочерговим завданням для європейських країн є декарбонізація економік та зменшення викидів парникових газів. З цією метою розробляється та впроваджується багато проєктів на території ЄС. У порівнянні з Україною, інвестування в європейські країни є безпечнішим та вигіднішим, оскільки на території Європейського Союзу діють однакові правила та підходи для функціонування енергетичних систем та ринків. Тож інвестори можуть обирати проєкти не на користь України.

Потенційні інвестори при прийнятті рішення щодо інвестування в той чи інший проєкт спираються на аналітичну інформацію, підготовлену впливовими міжнародними агенціями, що включає в себе аналіз ризиків. У контексті України найбільшим ризиком для інвесторів є ризик незавершення проєкту через складну політичну ситуацію в країні, військовий стан, а також недосконалість законодавства, що не гарантує інвесторам закінчення реалізації проєкту та отримання економічних вигід.

Окрім того, інвестування в енергетичну галузь, як правило, є довготривалим та таким, що потребує значних фінансових ресурсів. Зараз українська енергетика знаходиться на етапі свого розвитку та становлення як європейська енергосистема. Попереду багато роботи у сфері адаптації європейського законодавства та його гармонізації з українським.

Питання залучення інвестицій у відновлення країни постане не після закінчення війни, а вже зараз. Відповідно до внутрішніх українських стратегічних документів та європейського вектору розвитку декарбонізованої економіки, першочерговими інвестиційними проєктами мають стати проєкти у сфері ВДЕ та альтернативних джерел енергії. Завдяки своєму географічному розташуванню Україна може розвивати сонячну і вітрову генерацію. Ці потенційні можливості враховані та оцінені в головному стратегічному документі держави — Енергетичній стратегії України до 2050 року. Окрім того, розвиток ВДЕ сприятиме посиленню енергетичної незалежності та безпеці шляхом диверсифікації джерел генерації енергії та поступовій відмові від викопних видів енергетичних ресурсів — вугілля та природного газу.

Подальші дослідження у сфері оцінки інвестиційного потенціалу енергетичного комплексу України мають враховувати зміну політичної та економічної ситуації в країні, а також спиратися на світові енергетичні тренди, наприклад, розвиток віртуальних ліній, переведення частини ліній під землю, використання водню тощо.

Україна має можливості для розвитку енергетики. За допомогою ефективної енергетичної політики також реальним стає подолання наслідків кризи та розбудова стійкої сталої економіки.

Криза може стати можливістю для нашої країни повністю змінити підхід до функціонування енергетичної системи, зробити її більшою мірою цифровою та діджиталізованою. Це допоможе Україні не тільки вбудувати міцні зв'язки із сусідніми європейськими країнами, а також допоможе значно посилити інвестиційну привабливість енергетичної галузі.

Література:

1. Бабаченко, О. І., Нестеров, О. С., Гармаш, Л. І. (2022). Декарбонізація та енергетична криза. Фундаментальні та прикладні проблеми чорної металургії, (36), 35—48.
2. Сливка, Т. О. (2020). Світова енергетична криза та структурні зрушення господарства України (1960—80-і роки). Історія народного господарства та економічної думки України. (53), 2020.
3. Шевченко, В. (2022). Діджиталізація в системі регулювання європейської енергетичної кризи. Редакційна колегія, 223.
4. Віблій, П. І., & Блавт, А. А. (2023). Інвестиційний потенціал України в умовах війни. Галицький економічний вісник, 82 (3), 80—89.
5. Хмелюк, А. В., & Гук, О. В. (2021). Перспективи використання альтернативної енергетики: тенденції інвестування в Україні. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи, 242—243.
6. Гаватюк, Л. С., & Стахова, Н. П. (2022). Проблеми та чинники формування привабливого інвестиційного клімату України. 66—72.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
8. World Energy & Climate Statistics — Yearbook 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-energy-intensity-gdp-data.html>
9. Основні тези Огляду ОЕСР інвестиційної політики в енергетичному секторі України. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.oecd.org/investment/investment-policy/OECD-Energy-Investment-Policy-Review-Ukraine-highlights-UKR.pdf>
10. План відновлення України. [Електронний ресурс]. URL: <https://recovery.gov.ua/>
11. Advantage Ukraine. [Електронний ресурс]. URL: <https://advantageukraine.com/>
12. Інвестиційна карта України. [Електронний ресурс]. URL: <https://investmentmap.com.ua/ua/main-ua/>
13. IEA-IFC Joint Report Calls for Ramping Up Clean Energy Investments in Emerging and Developing Economies. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.iea.org/news/iea-ifc-joint-report-calls-for-ramping-up-clean-energy-investments-in-emerging-and-developing-economies>
14. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо інвестиційного клімату в Україні. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=93e0fdd8-41bc-4737-a700-75d32c29d885&>

title=InformatsiinoanalitichniMaterialiSchodoInvestitsiinogoKlimatuVUkraini.

References:

1. Babachenko, O.I. Nesterov, O.S. and Harmash, L.I. (2022), "Decarbonization and the energy crisis", Fundamental'ni ta prykladni problemy chornoj metalurhii, vol. (36), pp. 35—48.
2. Slyvka, T.O. (2020), "The global energy crisis and structural changes in the economy of Ukraine (1960s-80s)", Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy, vol. 53.
3. Shevchenko, V. (2022), "Digitalization in the regulatory system of the european energy crisis", available at: dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45895/1/Materiali_zbirnik_CNE2022.pdf (Accessed 05 Oct 2023).
4. Viblyj, P.I. and Blavt, A.A. (2023), "Investment potential of Ukraine in war conditions", Investytsijnyj potentsial Ukrainy v umovakh vijny. Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk, vol. 82 (3), pp. 80—89.
5. Khmeliuk, A.V. and Huk, O.V. (2021), "Prospects for the use of alternative energy: investment trends in Ukraine", Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy, pp. 242—243.
6. Havatiuk, L.S. and Stakhova, N.P. (2022), "Problems and factors of the formation of an attractive investment climate in Ukraine", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 21, pp. 66—72.
7. State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 Oct 2023).
8. Yearbook (2023), "World Energy & Climate Statistics", available at: <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-energy-intensity-gdp-data.html> (Accessed 05 Oct 2023).
9. OECD (2022), "Main theses of the OECD review of investment policy in the energy sector of Ukraine", available at: <https://www.oecd.org/investment/investment-policy/OECD-Energy-Investment-Policy-Review-Ukraine-highlights-UKR.pdf> (Accessed 05 Oct 2023).
10. Ukraine Recovery Plan (2023), available at: <https://recovery.gov.ua/> (Accessed 05 Oct 2023).
11. Advantage Ukraine (2023), available at: <https://advantageukraine.com/> (Accessed 05 Oct 2023).
12. Investment map of Ukraine (2023), available at: <https://investmentmap.com.ua/ua/main-ua/> (Accessed 05 Oct 2023).
13. IEA (2023), "IEA-IFC Joint Report Calls for Ramping Up Clean Energy Investments in Emerging and Developing Economies", available at: <https://www.iea.org/news/iea-ifc-joint-report-calls-for-ramping-up-clean-energy-investments-in-emerging-and-developing-economies> (Accessed 05 Oct 2023).
14. Ministry of Economy of Ukraine (2023), "Informational and analytical materials on the investment climate in Ukraine", available at: [https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=93e0fdd8-41bc-4737-a700-75d32c29d885&](https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=93e0fdd8-41bc-4737-a700-75d32c29d885&title=InformatsiinoanalitichniMaterialiSchodoInvestitsiinogoKlimatuVUkraini)

Стаття надійшла до редакції 13.10.2023 р.

Т. В. Запорожець,
 д. держ. упр., доцент, професор кафедри національної економіки та публічного управління,
 Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1914-9481>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.104

ГЕНЕЗА УРЯДОВИХ МЕРЕЖ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ: ВІД PUBLIC SERVICE NETWORK (PSN) ДО FUTURE NETWORK FOR GOVERNMENT (FN4G)

Т. Zaporozhets,
 Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of National Economy
 and Public Administration, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

GENESIS OF GOVERNMENT NETWORKS OF GREAT BRITAIN: FROM PUBLIC SERVICE NETWORK (PSN) TO FUTURE NETWORK FOR GOVERNMENT (FN4G)

У статті досліджено діяльність уряду Великобританії в рамках реалізації стратегії "Урядові мережі майбутнього" (Future Network for Government — FN4G). Загальною метою цього дослідження є розуміння та аналіз стратегії FN4G, її впровадження та вплив на діяльність урядових органів Великобританії. Обґрунтовано, що мережа FN4G створює модель для модернізації та оптимізації інфраструктури державного сектору та є важливим прикладом того, як сучасні технології можуть бути використані для покращення роботи урядових органів. З'ясовано, що уряд Великобританії запровадив FN4G з метою модернізації та покращення мережі та інфраструктури, що використовуються органами державної влади. Це включає у себе оновлення мережевих технологій, забезпечення високої швидкості, надійності зв'язку, підвищення кібербезпеки урядових мереж. Мережа сприяє інтеграції різних сегментів урядового сектору та співпраці між різними установами, що забезпечує ефективну координацію та спільну роботу урядових органів, цифровій трансформації державного сектору та дозволяє впроваджувати нові технології та інновації цифрової епохи для покращення надання послуг та зв'язку з громадянами. Мережа FN4G включає в себе перехід до використання хмарних сервісів, що дозволяє урядовим органам використовувати сучасні технології та масштабувати ресурси за потребою.

The article examines the activities of the UK government as part of the implementation of the "Future Network for Government — FN4G" strategy. The issues of network management and the functioning of networks in state authorities remain important and relevant in view of the significant volumes of confidential information, including personal data of citizens, analytical databases, etc. Ensuring the security of this information is critical to prevent unauthorized access and the threat of cyber attacks, etc. Events that have taken place in Ukraine in recent years (the COVID-19 pandemic, a full-scale Russian military invasion) necessitate the use of remote workplaces and flexible forms of work in Ukraine. This actualizes the scientific search for solutions to the problems of network management, development of a network strategy that will ensure access to information, correct work with data, control of the functioning of the infrastructure regardless of the place of work. Optimum use of resources such as computing power, network bandwidth, and data sources is essential for the effective functioning of government agencies. All these factors emphasize the importance of scientific research into the problems of network interaction and the functioning of networks in the field of public administration. The UK has extensive experience in cyber security and data protection in government networks. Studying the stages of development and practice of government networks in this country can contribute to strengthening the security and reliability of network infrastructure in the sphere of public administration in Ukraine.

The overall aim of this research is to understand and analyze the FN4G strategy, its implementation and impact on the UK government. It is argued that the FN4G network creates a model for the modernization and optimization of public sector infrastructure and is an important example of how modern technologies can be used to improve the work of government agencies. It is understood that the UK government has introduced FN4G to modernize and improve the network and infrastructure used by public authorities.

This includes updating network technologies, ensuring high speed, reliability of communication, increasing the cyber security of government networks. The FN4G network includes a transition to the use of cloud services, which allows government agencies to use modern technologies and scale resources as needed.

Ключові слова: мережеве управління, кібербезпека, безпека інформаційних урядових мереж, мережева інформаційна інфраструктура державного сектору, хмарні сервіси та технології.

Key words: network management, cyber security, security of government information networks, public sector network infrastructure, cloud services and technologies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання мережевого управління та функціонування мереж у органах державної влади залишаються важливими і актуальними з огляду на значні обсяги конфіденційної інформації, включаючи особисті дані громадян, аналітичні бази даних тощо. Забезпечення безпеки цієї інформації є критично важливим для запобігання несанкціонованому доступу та загроз кібератак тощо.

Події, які відбуваються останніми роками (пандемія COVID-19, повномасштабне російське військове вторгнення) обумовлюють необхідність використання віддалених робочих місць і гнучким форм роботи. Зазначене актуалізує наукові пошуки можливостей вирішення проблем мережевого управління, розробки мережевої стратегії, яка забезпечить доступ до інформації, коректної роботи з даними, контролю функціонування інфраструктури незалежно від місця роботи. Оптимальне використання ресурсів, таких як обчислювальна потужність, мережева пропускна здатність і джерела даних, є важливим для ефективного функціонування урядових органів.

Усі ці фактори підкреслюють важливість наукових досліджень проблем мережевої взаємодії та функціонування мереж у сфері державного управління. Великобританія має багатий досвід у сфері кібербезпеки та захисту даних в урядових мережах. Вивчення етапів розвитку та практики роботи урядових мереж цієї країни може сприяти зміцненню безпеки та надійності інфраструктури мереж у сфері державного управління в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідниками започатковано низку наукових напрямів, які генерують розробки у сфері мережевого управління. До прикладу, розробками в галузі кібербезпеки, пов'язаної із захистом урядових мереж від кіберзагроз, займаються Брюс Шнайер (Bruce Schneier), Кевін Мітнік (Kevin Mitnick), Дуглас Комер (Douglas Comer) та Девід Дж. Малан (David J. Malan) проводять наукові пошуки у галузі інженерії мереж, розглядають архітектуру, проектування та управління мережами для державних установ та громадських організацій тощо.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз розвитку та функціонування урядових мереж Великобританії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток мережевого управління (Network Management) відбувався протягом кількох десятиліть і був

різними способами впроваджений в різних частинах світу. Перші мережі були досить простими й малими за масштабом; мережевого управління в сучасному розумінні не існувало. У 1970-х роках розвиток комп'ютерних мереж призвів до необхідності запровадження більш системного управління. Це передбачало потребу у стандартизації для забезпечення зв'язку між пристроями та збереження інформації про стан мережі.

Поява розробки "Простий протокол управління мережею" (Simple Network Management Protocol (SNMP) відбулась у в 1988 році [1]. Ця розробка стала однією із перших стандартів для мережевого управління. Технологія дозволяла збирати інформацію про стан мережевих пристроїв та виконувати дії віддалено для управління ними. З розвитком розмірів та складності мереж, таких як Інтернет, стали необхідними більш потужні інструменти та системи моніторингу та управління. Протягом останніх десятиліть технологічно розвинуті організації, зокрема Інженерна робоча група Інтернету (Internet Engineering Task Force — (IETF), розробили стандарти для мережевого управління, що сприяло створенню потужних систем моніторингу та керування [2].

Розвиток мережевого управління був поступовим і спрямованим на поліпшення ефективності та надійності мереж усіх масштабів. Сучасні інструменти мережевого управління використовуються для великої кількості завдань, включаючи моніторинг, діагностику, забезпечення безпеки, збереження даних та автоматизацію управління мережами.

Урядові мережі у Великобританії представляють собою інфраструктуру та інформаційні системи, які використовуються урядовими органами та установами для обміну даними та інформацією. Ці мережі відіграють критичну роль у забезпеченні ефективності та безпеки державних операцій та наданні громадянам різноманітних адміністративних послуг.

Мережа громадських послуг (Public Service Network — (PSN) була ініційована в Урядовому офісі Великобританії у 2012 році (Government Office for Information Assurance) та позиціонувалась як урядова мережа даних. Метою PSN було створення безпечної мережі для обміну інформацією між різними галузями уряду та забезпечення безпеки, надійності та ефективності цього обміну. PSN передбачала набір стандартів та принципів безпеки, які органи влади повинні були дотримуватися [3]. Мережа об'єднувала організації державного сектору, дозволяючи їм працювати разом, одночасно зменшуючи дублювання, забезпечуючи ефективну, захищену, безпечну роботу та спільне використання ресурсів.

До створення цієї мережі окремі державні відомства мали розгорнуті власні локальні мережі, запроваджені власні стандарти роботи та встановлені власні параметри безпеки. Існували також певні розбіжності щодо алгоритмів обміну послугами та даними, наявний був досить обмежений передовий досвід під час вибору та впровадження систем. У результаті експлуатаційні витрати значно зросли, а комунікації у такому мережевому просторі залишались фрагментованими.

У період впровадження PSN, гарантувалось, що центральний уряд, та місцева влада матимуть один універсальний набір стандартів безпеки та одну логічну мережу, створюючи широку спільноту, зосереджену на спільних цілях зв'язку та безпеки.

Бачення PSN полягало у створенні спільної інфраструктури ІКТ в усьому державному секторі для надання спільних даних та оперативного прийняття рішень. Сайти, підключені до PSN, мали доступ до низки сумісних постачальників, що дозволяло департаментам купувати безпечні мережеві послуги, які відповідали вимогам захисту даних і працювали відповідно до затверджених державних стандартів.

Завдяки універсальній інфраструктурі інформаційно-комунікативних технологій та спільним стандартам у мережі PSN було створено загальний підхід до мереж місцевих і центральних органів влади. Кілька фрагментованих мереж були консолідовані та замінені, що дозволило отримати такі переваги:

- PSN була трансформаційною програмою для уряду, що підвищила ефективність шляхом зміни способу визначення, закупівлі та експлуатації послуг інформаційно-комунікативних технологій;

- мережа з'єднала державні департаменти з затвердженими та сертифікованими постачальниками ІТ-рішень, зменшивши складність і час на розгортання, підвищивши рівень успішності ІТ-проектів і знизивши витрати;

- відбулось скорочення практики відокремленої роботи, що забезпечило більш об'єднані підходи до прийняття рішень та обміну інформацією на місцевому та національному рівнях;

- розпочався процес розвитку культурних і процесних трансформацій, який обумовив переоцінку підходів уряду до впровадження технологій [4].

Однак, у більшості випадків місцевим органам влади доводилося використовувати локальну інфраструктуру для підключення виділеної лінії безпосередньо до PSN.

Спроектований з метою об'єднання роздроблених громадських організацій в єдину, стандартизовану та ефективну мережу, PSN відображала амбіції спростувати та оптимізувати управління та доступ до інформації. Мережа сприяла інтеграції стратегій та діяльності різних організацій, що спрощувало спільну роботу, обумовлювало однакові підходи до управління мережею та безпеки, забезпечувало більшу координацію у державному секторі, дозволяло здійснювати надання адміністративних послуг у безпечному та стандартизованому середовищі. PSN складалася з декількох ключових компонентів:

- базова мережа PSN визначала загальну інфраструктуру та стандарти, які регулювали роботу всієї мережі. Вона містила основну технологічну архітектуру для забезпечення спільного доступу до ресурсів та обміну інформацією.

- урядова мережа передачі як складова PSN включала постачальників прямих мережевих послуг. Вони надавали фізичну інфраструктуру та мережеві послуги для забезпечення зв'язку між органами влади та громадськими організаціями.

- комерційна структура, яка у 2012 році була встановлена для закупівлі послуг PSN. Це передбачало систему закупівель, стандартні процедури та умови для користувачів мережі, щоб забезпечити їх відповідність стандартам та безпеці.

Щоб мінімізувати ризик для інших користувачів мережі, будь-яка організація, яка підключалась до PSN, чи то користувач чи то постачальник послуг, повинна продемонструвати можливість дотримання відповідного рівня безпеки. Це підтверджувалось у формі сертифіката відповідності PSN, який надавався постачальникам і споживачам після аудиту. Така організація роботи PSN сприяла об'єднанню та узгодженню мережевих послуг та ресурсів для громадських організацій та органів влади у Великобританії, що сприяло більшій ефективності та безпеці обміну інформацією між ними [5].

Незважаючи на те, що мережа PSN забезпечила державним організаціям механізм створення спільного набору робочих практик для уніфікованого використання додатків і послуг, вона не була розрахована на стрімке зростання та використання Інтернету та розбудови хмарних (туманних) технологій. Технології та стандарти змінилися, а застарілу мережу PSN стало дедалі важче захистити.

Відтак, з часом мережа PSN виявилася недостатньо гнучкою та неадаптованою до сучасних вимог, оскільки Інтернет стрімко розвивався, став більш загальнодоступним та універсальним для вирішення багатьох завдань, що обмежувало гнучкість та можливості для установ та організацій. Припинення функціонування урядової мережі PSN стало логічним етапом еволюційного розвитку.

У 2018 році кабінет міністрів уряду Великобританії оголосив про свою стратегію "Урядові мережі майбутнього" (Future Network for Government (FN4G)) як наступника урядової мережі PSN [6].

Проект FN4G був розроблений і впроваджений урядовими органами Великобританії, зокрема Центральним кабінетом з питань цифрового, культурного, медійного та спортивного мовлення (Department for Culture, Media and Sport (DCMS)) та Центральною службою державних закупівель (Crown Commercial Service (CCS)). DCMS та CCS спільно працювали над розвитком та впровадженням FN4G з метою модернізації мереж та інфраструктури урядового сектору Великобританії та забезпечення їхньої відповідності сучасним вимогам цифрової епохи. Разом вони визначили потреби та стратегію для FN4G та сприяли його розробці та впровадженню в урядових органах та громадських службах.

Мережа FN4G демонструє перехід до новітніх технологій, яка відкриває нові можливості для державних установ та організацій щодо переходу до функціонування урядових мереж на основі хмарних (туманних) технологій та сервісів.

Замість централізованої інфраструктури державні органи, установи та організації тепер можуть розглядати різні моделі і стратегії використання хмарних послуг, включаючи публічні хмари, приватні хмари та гібридні

рішення. Це може забезпечити поєднання надання послуг різними постачальниками, використання хмарних ресурсів для різноманітних завдань та інтеграцію інфраструктури хмари із внутрішніми системами органів влади, підприємств, організацій.

Такий перехід до хмарних послуг забезпечує низку переваг, таких як більша гнучкість, масштабованість, зменшення витрат на обладнання та підтримку, а також можливість доступу до сучасних технологій та ресурсів. Проте він також вимагає уважного планування, керування та забезпечення безпеки для реалізації успішного переходу та функціонування мережі в новому середовищі хмарних послуг. Мережа FN4G також підтримує готові комерційні інструменти, такі як обмін миттєвими повідомленнями, голосові та відео повідомлення, безпечний обмін файлами тощо. Використовуючи комерційні пропозиції, урядові департаменти можуть отримати вигоду від постійного вдосконалення, оптимізації управлінських процесів та оновлень безпеки, які застосовуються до цих послуг.

Завдяки доступу до ринку хмарних інструментів безпеки, а також відсутності вимог щодо укладення довгострокового контракту, FN4G відкриває державний ландшафт для більшого вибору постачальників і нових можливостей безпечного, стійкого та гнучкого Інтернету, відтак технічна заборгованість мережі зменшуються, а відділи мають змогу ефективніше витратити бюджети.

Отже, FN4G — це ініціатива, спрямована на модернізацію та удосконалення існуючих мереж уряду Великобританії для забезпечення більшої гнучкості, швидкості та ефективності функціонування урядових структур. Основні завдання, які вирішуються мережею FN4G, передбачають:

- цифрову трансформацію з огляду на те, що мережа FN4G покликана сприяти цифровій трансформації урядових служб та забезпечувати доступ до сучасних технологій;
- розбудову широкопasmового доступу, оскільки фокус FN4G зосереджується на підвищенні доступності широкопasmового інтернету для всіх урядових установ та громадян;
- забезпечення високих стандартів безпеки з урахуванням захисту конфіденційної інформації та забезпечення відповідності стандартам обробки даних, які стають можливими у мережі FN4G;
- економію ресурсів, що обумовлюється спрямованістю на оптимізацію витрат і ресурсів задля забезпечення більшої ефективності урядових мереж [7].

FN4G є частиною стратегії Великобританії щодо модернізації та вдосконалення урядових інформаційних технологій і мереж для підтримки потреб сучасного уряду та громадян.

ВИСНОВКИ

Таким чином, Future Network for Government (FN4G) відіграє важливу роль у розбудові державного управління у Великобританії, оскільки спрямований на модернізацію та вдосконалення інфраструктури та мережі, яка підтримує діяльність урядових органів та інституцій громадянського суспільства. FN4G сприяє переходу на новий технологічний рівень у наданні державних адміністративних послуг, удосконалення управлінських процесів, розвитку мережевої інфраструктури, включаючи хмарні сервіси та інші цифрові рішення, що забезпечує гнучкість

та готовність до викликів сучасного світу. Забезпечення безпеки даних, руху інформації, мережевої інфраструктури є важливою складовою FN4G. Ця ініціатива допомагає забезпечити високий рівень виявлення та захисту кіберзагроз. Мережа сприяє інтеграції різних сегментів урядового сектору та співпраці між різними установами, що забезпечує ефективну координацію та спільну роботу урядових органів. Врешті, FN4G сприяє цифровій трансформації державного сектору та дозволяє впроваджувати нові технології та інновації цифрової епохи для покращення надання послуг та зв'язку з громадянами.

Література:

1. Schoffstall M., Davin J., A Simple Network Management Protocol (SNMP). URL: <https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc1157>
2. An Overview of the IETF Network Management Standards. URL: <https://datatracker.ietf.org/doc/rfc6632/>
3. Public Services Network (PSN). URL: <https://www.gov.uk/government/groups/public-services-network>
4. What is the Public Services Network? URL: <https://neosnetworks.com/resources/blog/what-is-the-public-service-network/>
5. The Public Services Network (PSN). URL: https://www.cisco.com/c/dam/global/en_uk/assets/public_sector/psn/download/57802_PRINT_CON_PSN_BUSINESS_20PP.pdf
6. Future Networks for Government (FN4G). URL: <https://www.gov.uk/guidance/future-networks-for-government-fn4g>
7. Help shape the future of FN4G. URL: <https://technology.blog.gov.uk/2022/11/07/help-shape-the-future-of-fn4g/>

References:

1. Schoffstall, M. and Davin, J. (1990), "A Simple Network Management Protocol (SNMP)", available at: <https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc1157> (Accessed 15 Oct 2023).
2. IETF (2015), "An Overview of the IETF Network Management Standards", available at: <https://datatracker.ietf.org/doc/rfc6632/> (Accessed 15 Oct 2023).
3. gov.uk (2023), "Public Services Network (PSN)", available at: <https://www.gov.uk/government/groups/public-services-network> (Accessed 15 Oct 2023).
4. Neos Networks (2023), "What is the Public Services Network?", available at: <https://neosnetworks.com/resources/blog/what-is-the-public-service-network/> (Accessed 15 Oct 2023).
5. Cisco (2010), "The Public Services Network (PSN)", available at: https://www.cisco.com/c/dam/global/en_uk/assets/public_sector/psn/download/57802_PRINT_CON_PSN_BUSINESS_20PP.pdf (Accessed 15 Oct 2023).
6. gov.uk (2021), "Future Networks for Government (FN4G)", available at: <https://www.gov.uk/guidance/future-networks-for-government-fn4g> (Accessed 15 Oct 2023).
7. Technology in government (2022), "Help shape the future of FN4G", available at: <https://technology.blog.gov.uk/2022/11/07/help-shape-the-future-of-fn4g/> (Accessed 15 Oct 2023).

Стаття надійшла до редакції 30.10.2023 р.

Н. С. Орлова,

д. держ. упр., професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0785-751x>

Н. В. Мірко,

к. держ. упр., доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Державний торговельно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4884-5195>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.108

ПУБЛІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

N. Orlova,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,

Professor of the Department of Public Management and Administration, Grigory Skovoroda University in Pereyaslav

N. Mirko,

PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department

of Public Administration, State University of Trade and Economics

GOVERNMENT MECHANISMS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE SOCIAL POLICY OF UKRAINE IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті досліджено реформування механізмів публічного управління в соціальній сфері в умовах сталого розвитку та зміни у механізмах соціального забезпечення, які було викликано війною. Метою статті є визначення пріоритетів публічного управління у реалізації механізмів реалізації соціальної політики в сучасних умовах для мінімізації негативних економічних та соціальних наслідків війни та досягнення сталого розвитку України. Інформаційною базою дослідження є звіти та статистичні дані Razumkov Centre, Міністерства оборони України, Міністерства освіти та науки України, Програми розвитку ООН, Ради Європи. В статті обґрунтовано необхідність змін та негайного реагування органів публічної влади на сучасні проблеми у реалізації соціальної політики. Доведена необхідність реформування публічних механізмів соціального забезпечення та визначення пріоритетів державного управління у реалізації соціальної політики сталого розвитку. Проаналізована соціальні та економічні наслідки війни та визначені заходи публічного управління в різних галузях соціальної сфери, які покращують сучасні умови. У висновках наведено стратегічні цілі державних механізмів реалізації соціальної політики: зменшення бар'єрів для доступу до державних систем соціального захисту; розбудова інклюзивного суспільства; інвестування в освіту; забезпечення доступу постраждалих від гендерно зумовленого насильства; продовження медичної реформи; залучення донорів та міжнародних фінансових установ до зусиль із соціальної інтеграції.

The article examines the reformation of the mechanisms of public administration in the social sphere in the conditions of sustainable development and the changes in the mechanisms of social security caused by the war. The purpose of the article is to determine the priorities of public administration in the implementation of social policy implementation mechanisms in modern conditions to minimize the negative economic and social consequences of the war and achieve sustainable development of Ukraine. The information base of the research is reports and statistical data Razumkov Center, Ministers of Defense of Ukraine, Ministers of Education and Science of Ukraine, UN Development Programs, Council of Europe. Following a full-scale invasion, Ukraine has corresponding social and economic consequences, with massive population displacement, physical damage to buildings and infrastructure, and increased civilian casualties. The article substantiates the need for changes and

immediate response of public authorities to modern problems in the implementation of social policy. The necessity of reforming public mechanisms of social security and determining the priorities of government administration in the implementation of the social policy of sustainable development has been proven. The social and economic consequences of the war are analyzed and measures of public administration in various branches of the social sphere are identified, which improve modern conditions. The digital "Unified Information System of the Social Sphere", which is being implemented by the Ministry of Social Policy of Ukraine, has been singled out as one of the tools for implementing the comprehensive program of reforming the social security system. The conclusions state the strategic goals of government mechanisms for social policy implementation: reducing barriers to access to state social protection systems; development of an inclusive society; investing in education; ensuring access for victims of gender-based violence; continuation of medical reform; involvement of donors and international financial institutions in social integration efforts.

Ключові слова: публічне управління, соціальна політика, публічний механізм, система соціального забезпечення, сталий розвиток.

Key words: public administration, social policy, public mechanism, social security system, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Публічне управління в соціальній сфері передбачає реалізацію завдань, направлених на сталий соціально-економічний розвиток України, який є ключовим пріоритетом держави і громадянського суспільства як суб'єктів здійснення соціальної політики. З початку війни головними завданнями соціальної політики України були підтримка передбачених чинним законодавством соціальних виплат, допомог та пенсій, забезпечення надання соціальних послуг, надання підтримки внутрішньо переміщеним особам та особам, які постраждали від збройної агресії.

Сучасні публічні механізми в умовах підвищення рівня демократизації суспільних процесів, зростання рівня суспільних потреб, особливо в умовах війни, мають низьку ефективність. Тому, одним з викликів для України в умовах надзвичайно складної економічної ситуації, спричиненою збройною агресією, залишається реформування механізмів публічного управління в соціальній сфері, зорієнтоване на пом'якшення суспільної нерівності, сприяння розвитку людського капіталу, оптимізацію ресурсів та можливостей, заохочення ініціативи і готовності адекватно реагувати на сучасні виклики, імплементацію новітніх соціальних пріоритетів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Бажання України інтегруватися в європейський та світовий економічний простір навіть в умовах війни спонукали науковців, політиків, державних діячів до перегляду механізмів публічного управління в сфері соціальної політики для вирішення наявних проблем соціального характеру. Дослідженню особливостей формування та реалізації соціальної політики в окремих галузях присвячені праці Качула С. [1], Макаренко М. [2], Романовської Ю. [2], Страпачук Л. [2], Халяви В. [3], Чугуно-

ва І. [1]. Трансформації системи соціального забезпечення в умовах війни розглянуто в наукових дослідженнях Гонак І. [4], Мацола І. [5], Цимбал Б. [6].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є визначити пріоритети публічного управління у реалізації механізмів реалізації соціальної політики в умовах воєнного стану для мінімізації негативних економічних та соціальних наслідків війни та досягнення сталого розвитку країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціальні, демократичні засади держави та соціальні цінності передбачені Конституцією України, яка визначає, що реалізація підтримки населення своїх соціально-економічних прав є першочерговим завданням влади. До лютого 2022 року основні соціальні та гуманітарні проблеми України були зосереджені на сході держави. За оцінками конфлікту в Донецькій і Луганській областях, станом на кінець 2021 року 2,9 млн громадян потребували гуманітарної допомоги. Найбільші гуманітарні потреби були у сфері доступу до води, санітарії та гігієни (2,5 млн осіб), захисту (2,5 млн осіб), охорони здоров'я (1,5 млн осіб) та продовольчої безпеки (1,1 млн осіб). Вітчизняний ринок праці мав наступні структурні недоліки: гендерний розрив в оплаті праці, скорочення робочої сили через старіння населення та еміграцію, високий і стійкий рівень безробіття (10,1% для жінок і 9,5% для чоловіків у 2021 році) [7].

Стратегічними цілями соціальної політики до лютого 2022 року були: досягнення відчутного поліпшення матеріального становища та умов життя людей; забезпечення ефективної зайнятості населення, підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили; гарантія конституційних прав громадян у галузі праці, соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, культури, забезпечення житлом; переорієнтування соціаль-

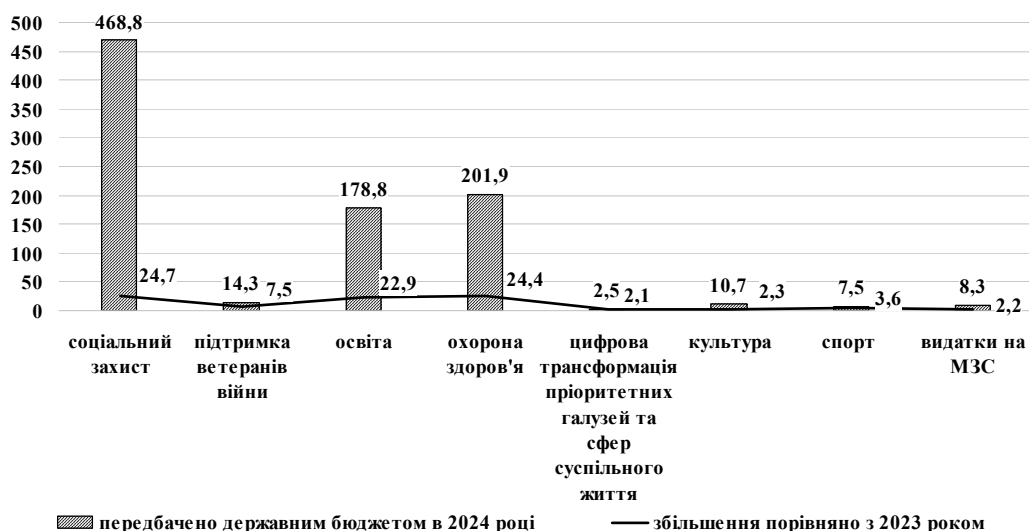

Рис. 1. Структура державного бюджету України на 2024 рік, млрд. грн

Джерело: узагальнено за даними [13].

ної політики на сім'ю, забезпечення прав та соціальних гарантій, що надаються сім'ї, жінкам, дітям та молоді; нормалізація та покращення демографічної ситуації, зниження смертності населення, особливо дитячої, та громадян працездатного віку; суттєве поліпшення соціальної інфраструктури [6].

Після повномасштабного вторгнення Україна має відповідні соціальні та економічні наслідки, пов'язані з величезним переміщенням населення, фізичним пошкодженням будівель та інфраструктури, а також збільшенням кількості жертв серед цивільного населення.

У 2022 році національна економіка втратила 29,2% реального валового внутрішнього продукту. Війна призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшення купівельної спроможності і обсягів накопичених активів [8]. Однак, головним наслідком війни в Україні є людські втрати та гуманітарна криза [9].

Внаслідок бойових дій вже зруйновано та пошкоджено майже 121 тис. житлових будинків, знищено більше 44 млн м² житла, більше ніж 800 тис. людей залишилися без житла або їхнє житло потребує ремонту. Загальна сума збитків житлового фонду перевищила 39,3 млрд. дол. США. У загальному обсязі прямих втрат найбільшу частку складають саме житлові будинки — 38% або 36,6 млрд. дол. США. Понад 220 тис. осіб за допомогою додатку "Дія" звернулися із заявками щодо відновлення будинків і квартир [10].

З 1,5 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у 2021 році кількість ВПО у квітні 2022 року сягнула значення 7,1 млн осіб. Більша частина громадян (3,6 млн), які виїхали з України на початку війни, вже повернулася в міста регіонів, які звільнені повністю або частково. Більше 100 тис. осіб виїхало з Херсонської, Запорізької, Луганської, Миколаївської, Чернігівської областей. Найбільше людей виїхало з Донецької (понад 390 тис.), Києва та Київської області, Харкова та Харківської області (понад 500 тис. осіб на місто і область). Інші 6,5 млн перейшли в західні регіони України. Кількість людей, які потребують гуманітарної допомоги в 2022 році, зросла з 2,9 млн на кінець 2021 року до 17,6 млн осіб [10].

За даними Організації об'єднаних націй (ООН) на кінець січня 2023 року у країнах Європи перебуває майже 8 млн українських біженців. Масштабне переміщення, особливо за межі України, посилює наявні демографічні проблеми, пов'язані зі зменшенням кількості кваліфікованої робочої сили в Україні, що може призвести до того, що понад 7,1 млн українців опиняться за межею бідності [11].

У 2022 році на соціальний захист та

соціальне забезпечення державним бюджетом передбачено 400 млрд. грн, на 2023 — 447 млрд. За період з січня по листопад 2022 року на соціальні виплати з державного бюджету спрямовано 375,9 млрд. грн, з них на виплату державних соціальних допомог, зокрема сім'ям з дітьми, спрямовано 57,9 млрд. грн; 47,4 млрд. грн — для надання допомоги на проживання ВПО; 32,1 млрд. грн — на єПідтримку [12].

Не дивлячись на збільшення фінансування системи соціального забезпечення прогрес розвитку України в 2022 році уповільнився, рівень бідності зріс з 5,5% у 2021 році до 24,1% у 2022 році. За вісім місяців 2023 року із загального фонду держбюджету на соціальне забезпечення спрямовано 346,5 млрд. грн (понад 18% від усіх витрат) [10]. У вересні 2023 року Уряд схвалив проект Закону про Державний бюджет України на 2024 рік (рис. 1), який передбачає виділення 468,8 млрд. грн на соціальний захист.

У бюджеті вперше враховано: соціальний супровід військовослужбовців — 1 млрд. грн, виховання сиріт у сім'ях — 0,5 млрд. грн; Інститут помічника ветерана — 3,8 млрд. грн, модернізацію шкільних їдалень для забезпечення здорового харчування дітей — 1,5 млрд. грн, придбання новітнього навчального обладнання для закладів профтехосвіти — 0,5 млрд. грн, модернізація дослідницької інфраструктури для наукової діяльності молодих учених — 232 млн грн; розбудову системи високоточної діагностики раку (ПЕТ дослідження) — 1,6 млрд. грн; інноваційні проекти для забезпечення сектору безпеки і оборони — 1,5 млрд. грн, застосунок "Мрія" — доступ до знань з будь-якого куточку світу — 142 млн грн; запровадження сертифікатів на книжки для дітей — 376 млн грн [13]. Також, в 2024 році заплановано підвищення соціальних стандартів з метою підвищення доходів громадян (рис. 2).

З лютого 2022 року зміни на ринку праці відображають відтік працездатного населення, економічні труднощі, безпосередньо пов'язані з війною. За оцінками Національного банку України, безробіття 2023 року становить 18,3%, що є покращенням попереднього прогнозу зростання безробіття на 26,1% за цей період.

До війни Україна досягла помірного прогресу в досягненні Цілі сталого розвитку 5: "Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат". Згідно з Індексом гендерної нерівності, рівень гендерної нерівності в Україні у 2019 році був нижчим, ніж у Європі та Центральній Азії загалом, і Україна посіла 52-е місце зі 189 країн у цьому індексі. Україна ратифікувала або приєдналася до більшості основних міжнародних угод у сфері гендерної рівності, а згодом затвердила

численні відповідні Національні плани дій, серед яких Національний план дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН "Жінки, мир, безпека" на період до 2020 та 2025 років. У червні 2022 року Верховна Рада України також ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція).

Війна посилила ризик гендерно зумовленого насильства та принесла нові виклики, зокрема зростання рівня домашнього насильства, брак доступу до послуг захисту та підвищений ризик сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом [14]. На регіональному рівні для забезпечення гендерної рівності найбільше коштів із обласного бюджету виділено в Донецькій, Полтавській, Вінницькій областях у 2020 році.

Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. № 1163-р на виконання зобов'язання забезпечення наскрізності принципів гендерної рівності, взятого Урядом України в рамках міжнародної ініціативи "Партнерство Біарріц" з утвердження гендерної рівності. Також, затверджено операційний план заходів на 2022—2024 роки з її реалізації [15]. У кінці березня розпочалося фінансування програми "Прихисток", у рамках якої протягом 6 місяців УВКБ ООН в координації з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України надаватиме підтримку 10 000 домогосподарств, які тимчасово розмістили в себе ВПО. Загальна сума додаткової щомісячної підтримки понад 500 тис. дол. США [16]. В умовах війни одним із шляхів вирішення проблеми забезпечення житлом може бути побудова модульних містечок, переобладнання існуючих приміщень та наявного житлового фонду, різних фондів, структур, зокрема Фонду державного майна, що відбувається за рахунок дій місцевої влади, громадського сектору [10].

5 вересня Кабінет Міністрів України прийняв постанову "Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану". Відповідно до по-

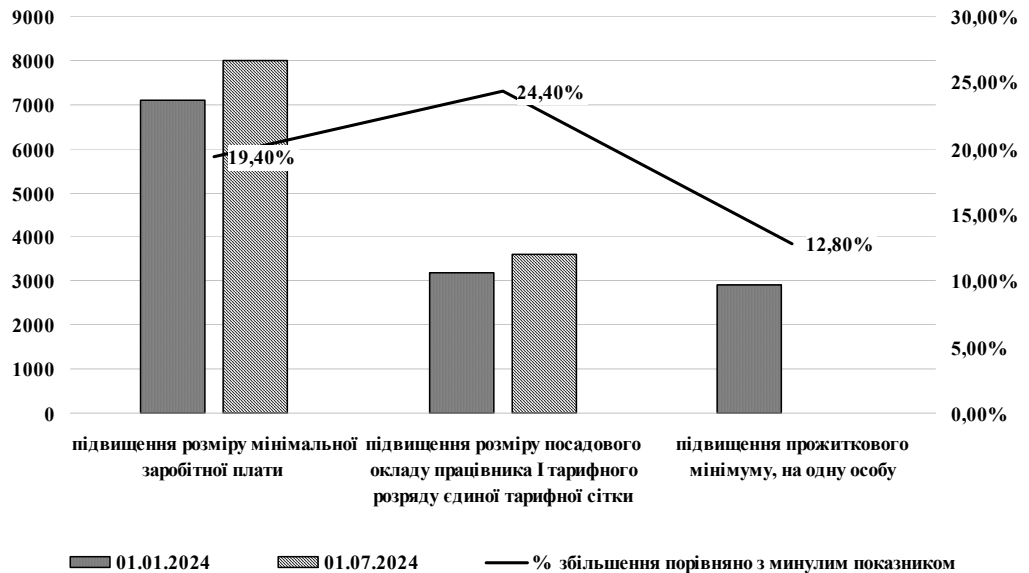

Рис. 2. Заплановані соціальні стандарти згідно бюджету на 2024 рік

Джерело: систематизовано за даними [13].

станови, змінюються правила ввезення та обліку гуманітарної допомоги. Інформація про неї буде оцифрована в автоматизованій системі. Початок роботи в автоматизованій системі заплановано з 01 грудня 2023 року [17].

Щодо системи охорони здоров'я, у перший рік війни внаслідок обстрілів було пошкоджено або зруйновано 1574 медичні заклади, більшість з яких розташовані у південно-східному та північному макрорегіонах. Станом на 31 лютого 2023 року кожна десята лікарня в Україні зазнала прямих пошкоджень від обстрілів, причому найбільше пошкоджень було завдано в Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській та Київській областях.

У 2021 році рівень охоплення навчанням від початкової до вищої освіти залишався нижчим за стандарти країн, що розвиваються. Основними бар'єрами для доступу до освіти були якість освіти, вартість навчання [18]. Станом на січень 2023 року, за даними Міністерства освіти і науки України 31% навчання відбувався офлайн, 34% — онлайн і 36% — у гібридній формі. Лише кілька областей у західному макрорегіоні переважно функціонували в офлайн-режимі; у північному та центральному макрорегіонах ситуація була більш неоднозначною, тоді як у південно-східному макрорегіоні освіта здебільшого здійснювалася в онлайн-режимі.

Станом на лютий 2023 року внаслідок війни було пошкоджено 2638 і зруйновано 437 навчальних закладів, переважно в південно-східному та північному макрорегіонах (рис. 3).

Одним з інструментів втілення в життя такої комплексної програми реформування системи соціального забезпечення є цифрова "Єдина інформаційна система соціальної сфери" (ЄІССС), яка впроваджується Міністерством соціальної політики України. ЄІССС забезпечує доступність/іклюзивність, прозорість, простоту отримання соціальних послуг та виплат бенефіціарами, зокрема ВПО, особами та сім'ями у складних життєвих обставинах, людьми з інвалідністю, військово-

службовцями, ветеранами, пенсіонерами, незалежно від місця реєстрації на всій території України. Щороку здійснюється прозорий, адресний розподіл мільярдів гривень серед понад 6 млн отримувачів соціальної допомоги. Централізований облік і контроль допомагає економити 11 млн грн, які раніше витрачалися через низьку ефективність процесів у сфері соціальних послуг. Для отримання допомоги постраждалим та особам, вимушеним змінити своє місце перебування/проживання внаслідок російської агресії, було створено загальну цифрову платформу "єДопомога". За програмою "єРобота вже 47 млн грн нараховані як грантова допомога ветеранам та їхнім родинам. Розширено іпотечну програму "єОселя. Надано доступ до отримання пільгових кредитів під 7% ветеранам війни та членам їхніх сімей [20].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В умовах війни стратегічними цілями державних механізмів реалізації соціальної політики мають стати: зменшення бар'єрів для доступу до державних систем соціального захисту; розбудова інклюзивного суспільства під час війни та упродовж післявоєнного періоду; інвестування в освіту й ініціативи з поширення практичних навичок для зміцнення людського капіталу України та підвищення продуктивності праці; забезпечення доступу постраждалих від гендерно зумовленого насильства, домагань і травм, пов'язаних з війною, до відповідних служб підтримки; розробка політичної та правової бази для полегшення доступу до можливостей отримання доступного та належного житла; продовження медичної реформи, спрямованої на розширення доступу до медичних послуг та ліків; залучення донорів та міжнародних фінансових установ до зусиль із соціальної інтеграції та ін.

Література:

1. Чугунов І., Качула С. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. SCIENTIA-FRUCTUOSA. 2020. № 130 (2). С. 87—98.
2. Романовська Ю. А., Страпачук Л. В., Макаренко М. А. Державна соціальна політика України. Економіка та держава. 2022. № 2. С. 129—133.
3. Халява, В. Політика соціального забезпечення учасників бойових дій у зарубіжних країнах. Просторовий розвиток. 2022. № 2. С. 238—245.
4. Гонак І. М. Порівняльний аналіз ефективності окремих аспектів економічної та соціальної політики у 2014-2019 рр. та 2019—2022 рр. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". 2023. № 29 (57). С. 4—17. Серія "Економіка".
5. Мацола І. В. Проблеми забезпечення громадської участі в контексті реалізації публічної соціальної політики в Україні. Публічне урядування. 2022. № 4 (32). С. 23—30.
6. Цимбал Б. М. Соціальні механізми в системі управління безпекою особистості. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2022. № 2. С. 60—63.

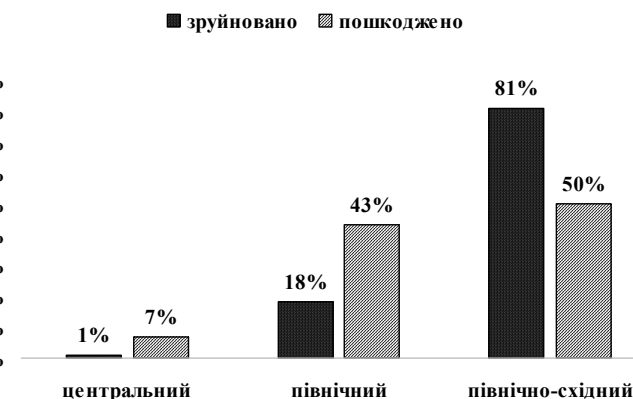

Рис. 3. Кількість пошкоджених навчальних закладів за макрорегіонами станом на 01.02.2023

Джерело: за даними [19].

7. Пишуліна О. Аналітична записка загальний огляд гуманітарної ситуації в Україні. Київ: Razumkov Centre, 2022. 14 с.

8. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.html (дата звернення: 25.10.2023).

9. Жила Г. В. Економічні та соціальні наслідки війни в Україні, вплив конфлікту на світову економіку. Економіка та суспільство. 2023. № 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2127/2056> (дата звернення: 25.10.2023).

10. Смуш-Кулеша М., Федорова А., Мойса Б. Звіт про оцінку потреб щодо соціальних прав в Україні під час війни. URL: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408> (дата звернення 25.10.2023).

11. Орлова Н. С. Публічне управління у регіональній та економічній євроінтеграції. Наукові інновації та передові технології. 2023. № 11 (25). С. 170—177.

12. "Навіть в умовах війни освітню, медичну і соціальну реформи буде фінансово забезпечено", — Роман Єрмоличев в інтерв'ю "Укрінформ". Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/navit-v-umovakh-viiny-osvitniu-medychnu-i-sotsialnu-reformy-bude-finansovo-zabezpecheno-roman-iermolychev-v-interviu-ukrinform> (дата звернення 25.10.2023).

13. Уряд схвалив проект Державного бюджету на 2024 рік: від бюджету війни до економіки перемоги. Міністерство оборони. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2023/09/15/uryad-shvaliv-proekt-derzhavnogo-byudzhetu-na-2024-rik-vid-byudzhetu-vijni-do-ekonomiki-peremogi/> (дата звернення 25.10.2023).

14. Оцінка впливу війни на людей. URL: <file:///Users/ulia/Downloads/undp-ua-hia-ukr-2.pdf> (дата звернення 25.10.2023).

15. Про схвалення стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. № 1163-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 25.10.2023).

16. Орлова Н. С. Реалізація механізмів публічного управління на рівні регіонів та територіальних громад в

Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. №4. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/dy/article/view/1394/1404> (дата звернення 25.10.2023).

17. З 1 грудня цифровізується процес ввезення гуманітарної допомоги. Черкаська обласна державна адміністрація. URL: <https://ck-oda.gov.ua/novyny-cherkaskoyi-oblasti/z-1-grudnya-cifrovizuyetsya-proces-vvezennya-gumanitarnoyi-dopomogi/> (дата звернення 25.10.2023).

18. Доронцева Є. Реформи у рік війни: дев'ять сфер, які зазнали найбільших змін у 2022 році. URL: <https://voxukraine.org/reformy-u-rik-vijny-dev-yat-sfer-yaki-zaznaly-najbilshyh-zmin-u-2022-rotsi> (дата звернення 25.10.2023).

19. 2638 закладів пошкоджено 437 зруйновано повністю. Міністерство освіти та науки України. URL: <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення 25.10.2023).

20. Уряд виконує соціальні зобов'язання перед українцями. Вінницька обласна військова адміністрація. URL: <https://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/57889-uriad-vykonuie-sotsialni-zoboviazannia-pered-ukraintsiamy-denys-shmyhal> (дата звернення 25.10.2023).

References:

1. Chuhunov, I. and Kachula, S. (2020), "State financial policy of ensuring social development of society", SCIENTIA-FRUCTUOSA, vol. 130 (2), pp. 87—98.

2. Romanovska, Yu. A., Strapachuk, L. V. and Makarenko, M. A. (2022), "State social policy of Ukraine", Ekonomika ta derzhava, vol. 2, pp. 129—133.

3. Khaliava, V. (2022), "The policy of social security of participants in hostilities in foreign countries", Prostorovi rozvytok, vol. 2, pp. 238—245.

4. Honak, I. M. (2023), "Comparative analysis of the effectiveness of certain aspects of economic and social policy in 2014-2019 and 2019—2022", Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia", vol. 29 (57), pp. 4—17.

5. Matsola, I. V. (2022), "Problems of ensuring public participation in the context of public social policy implementation in Ukraine", Publichne uriaduvannia, vol. 4 (32), pp. 23—30.

6. Tsymbal, B.M. (2022), "Social mechanisms in the personal safety management system", Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava, vol. 2, pp. 60—63.

7. Pyshchulina, O. (2022), Analitichna zapyska zahalnyi ohliad humanitarnoi sytuatsii v Ukraini [Analytical note general overview of the humanitarian situation in Ukraine], Razumkov Centre, Kyiv, Ukraine.

8. Bohdan, T. (2023), "Financial and economic consequences of the war", available at: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html (Accessed 25 Oct 2023).

9. Zhyla, H.V. (2023), "Economic and social consequences of the war in Ukraine, the impact of the conflict on the world economy", Ekonomika ta suspilstvo, [Online], vol. 47, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2127/2056> (Accessed 25 Oct 2023).

10. Smush-Kulesha, M., Fedorova, A. and Moisa B. (2022), "Report on the assessment of social rights needs in Ukraine during the war", available at: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408> (Accessed 25 Oct 2023).

11. Orlova, N.S. (2023), "Public administration in regional and economic European integration", Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, vol. 11(25), pp. 170-177.

12. The official site of Government portal (2022), "Even in the conditions of war, educational, medical and social reforms will be financially supported — Roman Yermolychev in an interview with "Ukrinform", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/navit-v-umovakh-viiny-osvitniu-medychnu-i-sotsialnu-reformy-bude-finansovo-zabezpecheno-roman-iermolychev-v-interviu-ukrinform> (Accessed 25 Oct 2023).

13. The official site of Ministry of Defence (2023), "The Government approved the draft State Budget for 2024: from the war budget to the economy of victory", available at: <https://www.mil.gov.ua/news/2023/09/15/uryad-shvaliv-proekt-derzhavnogo-byudzhetu-na-2024-rik-vid-byudzhetu-vijni-do-ekonomiki-peremogi/> (Accessed 25 Oct 2023).

14. The official site of United Nations Development Programme (2023), "Assessment of the impact of war on people", available at: <file:///Users/ulia/Downloads/undp-ua-hia-ukr-2.pdf> (Accessed 25 Oct 2023).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Order "On the approval of the strategy for the implementation of gender equality in the field of education until 2030 and the approval of the operational plan of measures for 2022-2024 for its implementation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (Accessed 25 Oct 2023).

16. Orlova, N.S. (2023), "Implementation of public management mechanisms at the level of regions and territorial communities in Ukraine", Derzhavne upravlinnia: udoskonallennia ta rozvytok, [Online], vol.4, available at: <https://www.nauka.com.ua/index.php/dy/article/view/1394/1404> (Accessed 25 Oct 2023).

17. The official site of Cherkasy regional state administration (2023), "From December 1, the process of importing humanitarian aid will be digitized", available at: <https://ck-oda.gov.ua/novyny-cherkaskoyi-oblasti/z-1-grudnya-cifrovizuyetsya-proces-vvezennya-gumanitarnoyi-dopomogi/> (Accessed 25 Oct 2023).

18. Dorontseva, E. (2023), "Reforms in the year of war: nine areas that have undergone the greatest changes in 2022", available at: <https://voxukraine.org/reformy-u-rik-vijny-dev-yat-sfer-yaki-zaznaly-najbilshyh-zmin-u-2022-rotsi> (Accessed 25 Oct 2023).

19. The official site of Ministry of Education and Science of Ukraine (2023), "2,638 establishments were damaged and 437 were completely destroyed", available at: <https://saveschools.in.ua/> (Accessed 25 Oct 2023).

20. The official site of Vinnytsia Regional Military Administration (2023), "The government fulfills its social obligations to Ukrainians", available at: <https://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/57889-uriad-vykonuie-sotsialni-zoboviazannia-pered-ukraintsiamy-denys-shmyhal> (Accessed 25 Oct 2023).

Стаття надійшла до редакції 28.10.2023 р.

Н. В. Дацій,

д. держ. упр., професор, професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Поліський національний університет, Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0640-6426>

Б. С. Лоренц,

магістр спеціальності "Публічне управління та адміністрування"

кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління,

Поліський національний університет, Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2703-9307>

Р. Ю. Колісник,

магістр спеціальності "Публічне управління та адміністрування"

кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління,

Поліський національний університет, Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-3959-6403>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.114

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАЛУЧЕННЯМ ІНВЕСТИЦІЙ В ІННОВАЦІЇ

N. Datsii,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr

B. Lorents,

Master of specialty "Public management and administration" of the Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr

R. Kolesnyk,

Master of specialty "Public management and administration" of the Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr

FOREIGN EXPERIENCE OF PUBLIC MANAGEMENT OF ATTRACTING INVESTMENT IN INNOVATION

Аналіз закордонного досвіду у дослідженні дозволяє сформулювати сучасні тенденції публічного управління залученням інвестицій в інновації:

1) варіативність організаційних структур, відповідальних за залучення інвестицій. Так, відповідні функції здійснюються структурними підрозділами при органах виконавчої влади у США (у складі Управління економічного розвитку при Міністерстві торгівлі), Канаді (у складі Департаменту інновацій, науки та економічного розвитку, кураторами якого є одночасно чотири профільні міністерства, за винятком інвестицій у сфері культури, книговидання, ЗМІ, шоу-бізнесу, де ключова роль належить Міністерству канадської спадщини), Малайзії (у складі Управління економічного планування Адміністрації Прем'єр-міністра).

2) наявність спеціальних зон з набором різних преференцій, спеціально призначені для інвесторів. Разом з тим, незалежно від національних особливостей для цих зон характерне надання саме фінансових стимулів. Таким чином, інвестор отримує певні пільги, а держава активізує розвиток пріоритетних для нього галузей економіки.

3) варіативність форм фінансової підтримки залучення інвестицій в інновації. Для інвестиційної активності в регіонах США застосовують такі форми фінансової підтримки як: фінансове забезпе-

чення інфраструктурних проектів, проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок (далі — НДДКР) за рахунок бюджетних коштів; кредитні інструменти, що передбачають пільгові умови; податкові пільги та інші преференції; державно-приватне партнерство.

4) наявність спеціальних преференцій для інвестиційних напрямів та заходів, що здійснюються в рамках експортної та імпортозамінної політики, що проводиться державою.

5) облік екологічних чинників під час інвестування. Наприклад, з метою підтримки прийнятного рівня екологічної безпеки в Канаді, а також стимулювання напрямів інвестування, пов'язаних із заходами щодо покращення екологічної обстановки на території, використовуються такі інструменти та механізми: стандарти, кодекси, інструкції та інші документи, що регламентують нормативи, вимоги до якості довкілля під час здійснення діяльності; екологічне ліцензування напрямів, що завдають шкоди навколишньому середовищу; податкові пільги та інші преференції для інвесторів, які здійснюють вкладення у природоохоронні заходи, НДДКР в екологічній сфері.

6) переважання інформаційно-рекламного способу залучення інвестиційних коштів. У США для стимулювання інвестиційної діяльності в макрореґіоні проводять активну маркетингову діяльність через розміщення матеріалів на спеціалізованих сайтах, випуск буклетів, каталогів, збірників та ін.

The analysis of foreign experience in the study allows for the formulation of modern trends in public management involving investment in innovation:

1) *variability of organizational structures responsible for investment attraction. Thus, the relevant functions are carried out by structural divisions under the executive authorities in the USA (as part of the Economic Development Office under the Ministry of Trade), Canada (as part of the Department of Innovation, Science and Economic Development, which is overseen by four specialized ministries at the same time, with the exception of investments in the sphere of culture, book publishing, mass media, show business, where the key role belongs to the Ministry of Canadian Heritage), Malaysia (as part of the Office of Economic Planning of the Prime Minister's Administration).*

2) *the presence of special zones with a set of different preferences, specially designed for investors. At the same time, regardless of national characteristics, these zones are characterized by the provision of financial incentives. Thus, the investor receives certain benefits, and the state activates the development of priority sectors of the economy.*

3) *variability of forms of financial support for investment in innovation. For investment activity in the regions of the USA, such forms of financial support are used as: financial support of infrastructure projects, conducting research and development (hereinafter — R&D) at the expense of budget funds; credit instruments providing preferential terms; tax benefits and other preferences; public-private partnership.*

4) *availability of special preferences for investment directions and activities carried out within the framework of the export and import substitution policy carried out by the state.*

5) *accounting for environmental factors during investment. For example, in order to maintain an acceptable level of environmental safety in Canada, as well as to stimulate investment directions related to measures to improve the environmental situation in the territory, the following tools and mechanisms are used: standards, codes, instructions and other documents that regulate standards, requirements to the quality of the environment during activity; environmental licensing of areas that harm the environment; tax benefits and other preferences for investors investing in environmental protection measures, R&D in the environmental field.*

6) *predominance of the information and advertising method of attracting investment funds. In the USA, in order to stimulate investment activity in the macro-region, active marketing activities are carried out through the placement of materials on specialized websites, the release of booklets, catalogs, collections, etc.*

Ключові слова: закордонний досвід, залучення інвестицій в інновації, публічне управління, фінансова підтримка.

Key words: foreign experience, attraction of investments in innovation, public administration, financial support.

ВСТУП

Стан інвестиційного клімату багато в чому визначається успішністю державної політики, що проводиться в інвестиційній та інноваційних сферах. У зв'язку з цим проаналізуємо закордонний досвід публічного управління залученням інвестицій в інновації.

Коло держав щодо аналізу питань залучення інвестицій в інновації визначалося з урахуванням виконання таких умов:

- аналогічна з Україною просторова структура;
- провідні позиції в рейтингах за рівнем прямих іно-

земних інвестицій, сприятливостю умов ведення бізнесу та глобальної конкурентоспроможності (Сінгапур, США, Гонконг, Австралія, Південна Корея, Канада, Японія входять до 30 країн-лідерів за вказаними рейтингами одночасно).

СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ

Питання публічного управління залученням інвестицій в інновації досліджували такі науковці, як С.М. Бухвальд, Л. Ліндеборг, П.А. Мінакір, А. Сточієро, Е. Кемпбелл, К.С. Лачс, та ін. При всій важливості проведених дослід-

жень окремі аспекти проблеми залишилися малодослідженими. Так, зокрема, потребують уточнення сучасні тенденції публічного управління залученням інвестицій в інновації. Залишаються не визначеними головні характеристики публічного управління залученням інвестицій в інновації.

МЕТА СТАТТІ

Дослідити теоретичні підходи та практичний інструментарій закордонного досвіду публічного управління залученням інвестицій в інновації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аналіз закордонного досвіду у дослідженні дозволяє сформулювати сучасні тенденції публічного управління залученням інвестицій в інновації:

1) варіативність організаційних структур, відповідальних за залучення інвестицій. Так, відповідні функції здійснюються структурними підрозділами при органах виконавчої влади у США (у складі Управління економічного розвитку при Міністерстві торгівлі), Канаді (у складі Департаменту інновацій, науки та економічного розвитку, кураторами якого є одночасно чотири профільні міністерства, за винятком інвестицій у сфері культури, книговидавання, ЗМІ, шоу-бізнесу, де ключова роль належить Міністерству канадської спадщини), Малайзії (у складі Управління економічного планування Адміністрації Прем'єр-міністра) [1, 2, 3].

У ряді країн додатково функціонують дорадчі органи, які виступають посередниками між підприємницькою спільнотою та органами державної влади.

Так, наприклад, функції дорадчого органу в Японії виконує Японська асоціація інвестиційних радників, у рамках якої забезпечується:

- подання інтересів бізнесу в органах державної влади;
- публікація статистичних даних та підготовка довідково-аналітичних матеріалів;
- консультаційна підтримка з питань, що виникають в інвестиційній сфері, а також розгляд звернень;
- міжнародний обмін інформацією та розробками;
- проведення навчальних програм та семінарів з питань інвестування [4, 5].

У Південній Кореї Міністерством економіки та фінансів утворена Комісія з іноземних інвестицій (до складу якої включені керівники міністерств, відомств, мерів та губернаторів). Ця комісія займається залученням іноземного капіталу в макрорегіоні [6].

2) наявність спеціальних зон з набором різних преференцій, спеціально призначені для інвесторів. Разом з тим, незалежно від національних особливостей для цих зон характерне надання саме фінансових стимулів. Таким чином, інвестор отримує певні пільги, а держава активізує розвиток пріоритетних для нього галузей економіки.

У спеціальних зонах Японії діють пільговий режим оподаткування, гарантії щодо позик на придбання приміщень та обладнання, а також спрощено порядок отримання різних дозвільних документів.

У Китаї успіх у сфері залучення інвестицій також пов'язаний із формуванням вільних економічних зон на всій території, які:

- мають зручне з географічної точки зору розташування;
- мають у своєму розпорядженні сучасну інфраструктуру, створену за рахунок підтримки держави (державних інвестицій та субсидій) на початковому етапі;
- передбачають певну систему управління, у тому числі встановлення відповідальних органів за розвиток

таких зон та наділення їх правом здійснювати принципово новий, більш вільний економічний курс порівняно з іншою територією країни;

- характеризуються особливими умовами ведення господарської діяльності (надання гарантійних зобов'язань, податкових преференцій та податкових канікул, можливість використання достатньо недорогих у порівнянні з розвиненими країнами відтворювальних ресурсів);
- виступають як митні та транзитні території.

Цікавим є досвід Китаю в галузі створення так званих особливих зон як "вільний порт" та "зони прикордонного економічного співробітництва", де не стягуються митні платежі при імпорті іноземних товарів та експорті виробленої резидентами продукції та розширюються прямі торгові відносини із сусідніми державами [7];

3) варіативність форм фінансової підтримки залучення інвестицій в інновації. Для інвестиційної активності в регіонах США застосовують такі форми фінансової підтримки як:

- фінансове забезпечення інфраструктурних проєктів, проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок (далі — НДДКР) за рахунок бюджетних коштів;
- кредитні інструменти, що передбачають пільгові умови;
- податкові пільги та інші преференції;
- державно-приватне партнерство [1].

Інвестиційна державна політика Канади, Малайзії передбачає використання бюджетно-податкових інструментів (зокрема здійснення бюджетних витрат на інвестиційні цілі, надання податкових пільг та кредитів, встановлення знижених податкових ставок окремих категорій платників податків). Так було в Малайзії, наприклад, з розвитку вітчизняного виробництва надаються окремі пільги організаціям, які взаємодіють із місцевими компаніями;

4) наявність спеціальних преференцій для інвестиційних напрямів та заходів, що здійснюються в рамках експортної та імпортозамінної політики, що проводиться державою.

Наприклад, у Китаї стимулювання діяльності експортно-орієнтованих компаній здійснюється у тому числі за рахунок:

- звільнення або надання пільг з орендної плати;
- знижених тарифів за послуги у сфері ЖКГ та транспорту;
- пільгових умов надання банками короткострокових кредитів збільшення оборотного капіталу;
- зниженою ставкою прибуткового податку.

Цікавим є японський досвід інвестиційної політики в галузі експорту. Спочатку в Японії приділялася велика увага створенню рентабельних експортних галузей та обмеження розвитку імпорту, що призвело до створення японської високотехнологічної та конкурентної продукції на світовому ринку та захисту національних виробників від зарубіжних компаній.

Аналогічну політику здійснює Японія щодо зарубіжних інвесторів — особливі умови може бути передбачено лише щодо окремих експортних чи промислових зон за дотримання інтересів національних виробників.

Також у Японії передбачені обмеження для роботи та проживання іноземців. Наприклад, спрощення імміграційних процедур можливе лише для кваліфікованих кадрів.

Розвиток інвестиційного потенціалу в інноваційній сфері Канади здійснюється за допомогою різних податкових преференцій для науково-дослідницьких компаній, котрим порівняно із зарубіжними компаніями діє особливий режим сприяння.

З метою стимулювання інвестицій в інновації в Китаї, Малайзії та Південній Кореї передбачені такі преференції:

- преференції для імпорту високотехнологічного обладнання з інших країн;
- звільнення окремих видів сировини від сплати імпортного мита;
- рівний доступ зарубіжних та вітчизняних компаній до проектів, що плануються до реалізації в технопарках.

Зокрема, Китай закуповує зарубіжні технології та устаткування у межах прямих іноземних інвестицій, і навіть формує національні технопарки інших країн з метою залучення зарубіжних дослідників.

Разом з тим останнім часом у Японії, Малайзії та Південній Кореї спостерігається перехід від імпорту зарубіжних технологій до розробки власної системи НДДКР, а також передбачені податкові преференції для компаній, які здійснюють НДДКР та оновлення обладнання.

Зокрема, у Японії в усіх галузях економіки для об'єктів, що використовуються в дослідних цілях, передбачено зниження ставки земельного податку, прискорена амортизація та ін.

У Малайзії компанії, зайняті у схвалених урядом високотехнологічних галузях, звільняються від оподаткування прибутку, що інвестується у виробництво;

5) облік екологічних чинників під час інвестування. Наприклад, з метою підтримки прийнятого рівня екологічної безпеки в Канаді, а також стимулювання напрямів інвестування, пов'язаних із заходами щодо покращення екологічної обстановки на території, використовуються такі інструменти та механізми:

- стандарти, кодекси, інструкції та інші документи, що регламентують нормативи, вимоги до якості довкілля під час здійснення діяльності;
- екологічне ліцензування напрямів, що завдають шкоди навколишньому середовищу;
- податкові пільги та інші преференції для інвесторів, які здійснюють вкладення у природоохоронні заходи, НДДКР в екологічній сфері.

Подібні інструменти використовуються і в Малайзії, наприклад, податкові пільги для компаній, які використовують обладнання певного екологічного класу (розмір початкової пільги становить 40%, а потім 20% щорічно з витрат на покупку обладнання).

6) переважання інформаційно-рекламного способу залучення інвестиційних коштів. У США для стимулювання інвестиційної діяльності в макрореґіоні проводять активну маркетингову діяльність через розміщення матеріалів на спеціалізованих сайтах, випуск буклетів, каталогів, збірників та ін. Так, інвестор отримує необхідну інформацію про інфраструктуру макрореґіону, умови ведення підприємницької діяльності на його території, наявність робочої сили, системі преференцій та ін.

У Японії та Південній Кореї проводяться PR-кампанії, спрямовані на приплив іноземних інвестиційних коштів у регіон та на вкладення японських та корейських компаній за кордоном. Крім цього, в цих країнах здійснюється переклад мовами іноземних держав законодавства в галузі інвестицій, що дозволяє розширити коло потенційних інвесторів за рахунок підвищення доступності та відкритості інформації про інвестиційні можливості регіону.

Незважаючи на те, що окремі тенденції набули свого поширення в нашій країні, потрібен їх подальший розвиток.

ВИСНОВОК

Аналіз зарубіжного досвіду публічного управління залученням інвестицій в інновації дозволив виділити такі тенденції:

- варіативність організаційних структур, відповідальних за залучення інвестицій в інновації;
- наявність спеціальних зон, що надають інвесторам значні фінансові та адміністративні преференції;
- варіативність форм фінансової підтримки залучення інвестицій в інновації. Серед них — субсидії, дотації, пільгове кредитування, гранти, венчурне фінансування. В Україні в даний час широкого поширення набуває застосування проектного підходу, у тому числі при реалізації бюджетних проектів;
- облік екологічних критеріїв під час здійснення інвестицій в інновації;
- переважне використання інформаційно-рекламного способу залучення інвестиційних коштів, який включає проведення PR-кампаній, розвиток інформаційних технологій, що надають інвестору інформацію про місцеву інфраструктуру регіону, правила ведення бізнесу на його території, наявність трудових ресурсів, преференційних режимів та ін.

Зазначені тенденції також отримали свій розвиток і в Україні, проте потрібне їх удосконалення відповідно до зарубіжної практики.

Література:

1. Управління економічного розвитку США (2023). URL: <https://www.eda.gov/> (дата звернення: 13.09.2023).
2. Департамент інновацій, науки та економічного розвитку Канади (2023). URL: <https://ic.gc.ca/> (дата звернення: 13.09.2023).
3. Управління економічного планування Адміністрації Прем'єр-міністра Малайзії (2023). URL: <https://www.epu.gov.my/en/> (дата звернення: 13.09.2023).
4. Японська асоціація інвестиційних радників (2023). URL: https://www.jiaa.or.jp/index_e.html/ (дата звернення: 13.09.2023).
5. Міністерство економіки, торгівлі та промисловості Японії (2023). URL: <https://www.meti.go.jp/english/index.html/> (дата звернення: 18.09.2023).
6. Міністерство економіки та фінансів Республіки Корея (2023). URL: <https://english.moef.go.kr/> (дата звернення: 18.09.2023).
7. Міністерство комерції Китайської Народної Республіки (2023). URL: <http://english.mofcom.gov.cn/> (дата звернення: 18.09.2023).

References:

1. US Office of Economic Development (2023), available at: <https://www.eda.gov/> <https://www.eda.gov/>. (Accessed 13 September 2023).
2. Department of Innovation, Science and Economic Development of Canada (2023), available at: <https://ic.gc.ca/>. (Accessed 13 September 2023).
3. Office of Economic Planning of the Prime Minister's Office of Malaysia (2023), available at: <https://www.epu.gov.my/en/>. (Accessed 13 September 2023).
4. Japan Association of Investment Advisors (2023), available at: https://www.jiaa.or.jp/index_e.html/. (Accessed 13 September 2023).
5. Ministry of Economy, Trade and Industry of Japan (2023), available at: <https://www.meti.go.jp/english/index.html/>. (Accessed 18 September 2023).
6. Ministry of Economy and Finance of the Republic of Korea (2023), available at: <https://english.moef.go.kr/>. (Accessed 18 September 2023).
7. Ministry of Commerce of the People's Republic of China (2023), available at: <http://english.mofcom.gov.cn/>. (Accessed 18 September 2023).

Стаття надійшла до редакції 16.10.2023 р.

О. І. Ханіна,
к. мед. н., докторант кафедри публічного управління та землеустрою,
Класичний приватний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8738-0805>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.118

АНАЛІЗ СКЛАДОВИХ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

О. Hanina,
PhD in Medical Sciences, Doctoral student of the Department of Public Administration and Land Management,
Classical private university

ANALYSIS OF COMPONENT SYSTEMS OF STATE MANAGEMENT OF INNOVATIVE TRANSFORMATION OF HEALTH CARE

В статті визначено, що під інноваційною трансформацією охорони здоров'я необхідно розуміти управлінські інновації державного масштабу, що змінюють на краще систему надання медичних послуг. Початок такої трансформації було покладено реформами системи охорони здоров'я. Наступним етапом інноваційної трансформації були заходи, що масово запроваджувались під час пандемії коронавірусу. Інноваційна трансформація системи державного управління охороною здоров'я відбувається і у теперішній час під впливом воєнного стану.

Виявлено, що основними складовими інноваційної трансформації системи охорони здоров'я є такі критерії як: кількість лікарняних закладів; наявність ефективних санаторно-курортних закладів, які є елементом системи державного управління охороною здоров'я, покращання спортивно-оздоровчої інфраструктури, збільшення кількості населення, що є залученим до занять фізичною культурою та спортом, фінансова підтримки сфери охорони здоров'я та розвиток медичного страхування.

The article determines that the modern system of state management of health care is in a state of permanent innovative transformation. Under the innovative transformation of health care, it is necessary to understand managerial innovations of the state scale, which change the system of providing medical services for the better. The beginning of such a transformation was laid by the reforms of the health care system, which brought the system of providing medical services in Ukraine closer to the best world models and at the same time preserved the essential advantages of the national model. The next phase of the innovation transformation was the measures implemented en masse during the coronavirus pandemic and were coordinated and largely proposed by global civil society. Such measures determined the relevance of the priorities of the state regulation of the health care system regardless of the existing model of its functioning in the country. The innovative transformation of the system of state management of health care is taking place even now under the influence of the state of war and the need to receive assistance from various sections of the population that have suffered as a result of hostilities. Such assistance has a complex medical and social nature, and the methods of its provision are based on the cooperation of the state and civil society, the development of volunteer activities.

The article defines that, in contrast to traditional medicine, modern medicine is a developing field aimed at prolonging the age of optimal working capacity throughout life. An important component of this medicine is public health, the spread of the practice of physical education and sports. During the conducted research, it was found that the main components of the innovative transformation of the health care system are such criteria as: the number of hospitals; availability of effective sanatorium-resort facilities, which are an element of the state health care management system, improvement of sports and health infrastructure, increase in the number of the population involved in physical culture and sports, financial support of the health care sector and development of medical insurance.

Ключові слова: аналіз, складові, система, державне управління, інноваційна трансформація, охорона здоров'я.

Key words: analysis, components, system, public administration, innovative transformation, health care.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна система державного управління охороною здоров'я знаходиться в стані перманентної інноваційної трансформації. Під інноваційною трансформацією охорони здоров'я необхідно розуміти управлінські інновації державного масштабу, що змінюють на краще систему надання медичних послуг. Початок такої трансформації було покладено реформами системи охорони здоров'я, які наблизили систему надання медичних послуг в Україні до кращих світових моделей і в той же час зберегли суттєві переваги національної моделі. Наступним етапом інноваційної трансформації були заходи, що масово запроваджувались під час пандемії коронавірусу та були узгоджені та значною мірою запропоновані глобальним громадянським суспільством. Такі заходи визначили актуальність пріоритетів державного регулювання системи охорони здоров'я безвідносно до існуючої в країні моделі її функціонування. Інноваційна трансформація системи державного управління охороною здоров'я відбувається і у теперішній час під впливом воєнного стану та необхідності отримання допомоги різними верствами населення які постраждали внаслідок бойових дій. Така допомога носить комплексний медико-соціальний характер, а методи її надання ґрунтуються на співпраці держави та громадянського суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значною мірою необхідність інноваційної трансформації охорони здоров'я системою державного управління обґрунтовували в свої працях такі науковці як Бойчук Ю.Д., Баб'як О.В., Вівсянник О.М., Вовк С.М., Горнік В.Г., Джинджоян В.В., Зима І.Я., Лазоришинець В.В., Сазонець І.Л., Сазонець О.М., Зима І.Я., Карамішев Д.В., Кульгінський. Є.А., Пархоменко-Куцевіл О.І. Цими науковцями було проаналізовано окремі процеси формування системи державного управління інноваційною трансформацією охорони здоров'я, досліджено такі актуальні проблеми державного управління охороною здоров'я як формування методології дослідження державного управління охороною здоров'я, вплив пандемія COVID-19 на систему охорони здоров'я та значення глобального громадянського суспільства в її подоланні, інноваційна трансформація системи державного управління підготовкою медичних кадрів, інновацій-

на трансформація системи охорони здоров'я на основі розвитку медичного волонтерства, розробка напрямів інноваційної трансформації системи державного управління охороною здоров'я.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз ефективності окремих складових системи державного управління інноваційною трансформацією системи охорони здоров'я. На основі аналізу таких складових виникає можливість запровадження управлінських інновацій державного масштабу, що можуть змінити на краще систему надання медичних послуг для населення країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Означенні питання визначають онтологію трансформації системи охорони здоров'я і, відповідно, зумовлюють пошуки шляхів реформування системи державного управління цією сферою. Тому необхідним стало комплексне наукове дослідження цих питань та їх окремих уточнюючих елементів [1, 2], зокрема таких як еволюція власності в сфері охорони здоров'я та формування імперативів інноваційної трансформації системи охорони здоров'я, економічні наслідки та заходи протидії пандемії COVID-19 в світовій та національній економіці та вплив високотехнологічних корпорацій на процес подолання пандемії COVID-19 [5, 7], напрями вдосконалення системи державного управління кадровим розвитком системи охорони здоров'я, вдосконалення процесу державного регулювання волонтерської діяльності в сучасній парадигмі розвитку держави та визначення напрямів державного регулювання медичного волонтерства в Україні, аналіз ефективності окремих складових системи державного управління охороною здоров'я та визначення напрямів державного управління розвитком медичних стартапів як складової інноваційної трансформації системи охорони здоров'я.

Політичним діячам та керівникам держав необхідно усвідомити, що життя за своєю природою обмежене і для сучасної людини, як і в усі історичні часи залишається найбільшою цінністю. Експерти в сфері довголіття намагаються знайти шляхи підвищення тривалості та якості життя. В своїх дослідженнях науковці доводять, що тільки поєднання в підходах державного управління інновацій в науках про життя, фізичної культури, спорту, охорони здоров'я, соціально відповідального

бізнесу дозволить дієво регулювати процеси набуття людиною довголіття, подолати негативні ефекти старіння, сприяти покращанню здоров'я та тривалості життя. На цю мету спрямовано і державну політику реалізації Цілей Сталого розвитку в кожній країні.

Оскільки людина не в змозі жити вічно, але можна державна система охорони здоров'я повинна створити умови, які забезпечать скорочення стану коли вона перебуває в постійному стані поганого здоров'я. Новатори довголіття натомість зосереджуються на покращенні цілісного здоров'я та уповільненні старіння, сподіваючись, що це призведе до покращеного довголіття.

На відміну від традиційної медицини, сучасна медицина є сферою, що розвивається і яка спрямована на продовження віку оптимальної працездатності протягом усього життя. Важливою складовою цієї медицини є громадське здоров'я, поширення практики занять фізичною культурою та спортом. Враховуючи швидкість, з якою тривалість людського життя зросла за попередні століття, її, ймовірно, можна ще продовжити. Розуміння того, як ми старіємо, може бути використано для впровадження втручання у реальне життя за допомогою біодобавок, штучного інтелекту, діагностики, профілактики та реабілітації захворювань, запровадження фізичної культури та спорту з метою опанування людством загального довголіття.

Такі складні комплексні завдання потребують максимальної концентрації зусиль держави на вирішенні питань охорони здоров'я. Проведене дослідження має стати одним з інструментів для органів державного управління, який дозволить визначити найефективніші засоби та методи вдосконалення державного управління охороною здоров'я на основі знаходження балансу економічних інтересів, можливостей та фізіологічної доцільності. Безумовно, економічний стан нашої країни ще не дозволяє повною мірою спрямовувати необхідні кошти в систему охорони здоров'я. Наочно це проілюстровано в монографії Вівсанника О.М., в якій автор наводить порівняння показників здоров'я населення в країнах Європи та в Україні, які він згрупував за матеріалами сайту ВООЗ [3]. З представлених матеріалів можна побачити, що Загальні витрати на охорону здоров'я на душу населення, в Україні значно нижче, ніж в країнах ЄС і вони тільки наближаються до показників Латвії, однак, показник загальних витрат на охорону здоров'я у % від ВВП в Україні перевищує відповідні показники Литви, Румунії, Польщі, Латвії. На наш погляд це свідчить про велику увагу, яку приділяє система державного управління процесам, що відбуваються в сфері охорони здоров'я і тому відповідальним завданням є урахування всіх можливостей впливу на громадське здоров'я, які ми намагалися висвітлити в проведеному дослідженні.

Нами визначено, що великий вплив на тривалість життя населення має кількість лікарняних закладів. Велика кількість лікарняних установ Міністерства охорони здоров'я України проводить процедури профілактики та реабілітації захворювань, які базуються медикаментозних засобах, спортивних та фізкультурних методах, в тому числі і для людей з обмеженими можливостями [8]. На основі застосування методів кореляційно-регресійного аналізу нами визначено що наявність лікарняних закладів в Україні достатня. В країні проходить

реформа діяльності системи охорони здоров'я. Це зумовлює появу нових лікарняних закладів недержавної форми власності. Такі лікарняні заклади є не дуже великими за розмірами, але можуть надавати доволі широкий перелік послуг на платній основі.

Санаторно-курортні заклади є елементом системи державного управління охороною здоров'я [9]. Значною мірою вони реалізують населенню медичні послуги в сфері профілактики та реабілітації захворювань. В той же вони є центрами оздоровлення та рекреації. Дослідження доводить, що наповненість санаторно-курортних закладів більшає. Не дивлячись на зменшення загальної кількості санаторно-курортних закладів, їх вплив на тривалість життя не зменшується. Санаторно-курортні заклади, які функціонують на теперішній час ефективно вирішують завдання оздоровлення населення та долучення його до занять фізичною культурою та спортом.

Важливим напрямом діяльності держави в царині підвищення якості життя та поширення в країні довголіття є створення відповідних умов за рахунок покращання спортивно-оздоровчої інфраструктури [4]. На теперішній час ми є свідками процесу зменшення кількості спортивних споруд. Проведене дослідження демонструє збільшення тривалості життя населення навіть в умовах зменшення кількості спортивних споруд, яке може використовуватися населенням. Необхідно визначити, що показники офіційної статистики не зовсім точно відображають процеси із забезпечення населення залами та майданчиками для проведення спортивних заходів та тренувального процесу. Завданням держави є створення умов для підтримки приватної ініціативи в сфері розбудови бізнесу, що пов'язаний з фізичною культурою та спортом.

Аналіз співставлення тривалості життя з показником кількості населення, що є залученим до занять фізичною культурою та спортом доводить не доводить тісну залежність цих показників. Головна причина цього факту — це те, що багато осіб, що займаються фізкультурою, незареєстровані. Крім того, відсутні офіційна інформація про осіб, що купляють тури, пов'язані з оздоровчим, спортивним туризмом. Такий контингент в подальшому також може бути врахованим як особи, що займаються фізичною культурою та спортом, так як у основний час протягом року ці особи скоріш за все самостійно займаються фізичною культурою та спортом.

Одним з головних чинників, що сприяє посиленню впливу держави на стан здоров'я населення є рівень фінансової підтримки сфери охорони здоров'я. Система фінансування охорони здоров'я на теперішній час є багатоканальною. Це пов'язано із запровадженням в систему охорони здоров'я практики діяльності медичних закладів не тільки державної, але й комунальної та приватної форми власності [6]. З представленої дослідження ми можемо побачити велику залежність між тривалістю життя населення та обсягом фінансування управління охороною здоров'я та медичним страхуванням, що описано кривою четвертого порядку і залежність цих показників є доволі високою. Обсяги фінансування державою сфери охорони здоров'я та розвиток страхової медицини є пріоритетними елементами системи державного управління охороною здоров'я.

З метою виявлення залежності рівня тривалості життя від економічного розвитку ми порівняли показник тривалості життя із кількістю суб'єктів малого та середнього бізнесу. Вибір саме цього показника зумовлено тим фактом, що невеликі підприємства, що мають оздоровчий та лікувально-оздоровчий характер, міні готелі на курортах відносяться також до підприємств малого та середнього бізнесу. На основі дослідження можна зробити висновок, що розвиток в країні малого та середнього бізнесу є фактором, який певною мірою впливає на тривалість життя в країні, але не є найважливішим з усіх проаналізованих показників.

ВИСНОВКИ

Протягом останніх десятиліть в Україні відбувається трансформація системи охорони здоров'я. Її якісний та принциповий характер дозволяє визначити її як інноваційну трансформацію, яка базується на запровадженні масштабних змін в структурі її організації в запровадженні управлінських інновацій. Під інноваційною трансформацією охорони здоров'я необхідно розуміти управлінські інновації державного масштабу, що змінюють на краще систему надання медичних послуг. Початок такої трансформації було покладено реформами системи охорони здоров'я, які наблизили систему надання медичних послуг в Україні до кращих світових моделей і в той же час зберегли суттєві переваги національної моделі. Наступним етапом інноваційної трансформації були заходи, що масово запроваджувались під час пандемії коронавірусу. Інноваційна трансформація системи державного управління охороною здоров'я відбувається і у теперішній час під впливом воєнного стану та необхідності отримання допомоги різними верствами населення які постраждали внаслідок бойових дій. В ході проведеного дослідження виявлено, що основними складовими інноваційної трансформації системи охорони здоров'я є такі критерії як: кількість лікарняних закладів; наявність ефективних санаторно-курортних закладів, які є елементом системи державного управління охороною здоров'я, покращання спортивно-оздоровчої інфраструктури, збільшення кількості населення, що є залученим до занять фізичною культурою та спортом, фінансова підтримка сфери охорони здоров'я та розвиток медичного страхування.

Література:

1. Зима І.Я. Механізми інституційної трансформації державного управління охороною здоров'я. Рівне. 2019, 248 с.
2. Інституційна трансформація державного управління охороною здоров'я. Україна та іноземний досвід: колективна монографія / І. Л. Сазонець, В. І. Саричев [та ін.]; за наук. ред. д. е. н., проф. І. Л. Сазонця. Рівне: Волин. обереги, 2019. 396 с.
3. Вівсяник О.М. Значення та функції міжнародних організацій в інституційній системі державного регулювання охорони здоров'я. Монографія Рівне : Волин. обереги, 2022. 212 с.
4. Сазонець О. М., Вашшин А.О. Використання об'єктів критичної інфраструктури для забезпечення продовольчої безпеки та санітарних норм. Стратегія і тактика державного управління: зб. наук. праць. Рівне : НУВГП, 2020. № 1—2. С. 115—128.

5. Ханіна О.І. Наслідки пандемії COVID-19 та заходи державного антикризового регулювання. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 22. С. 126—132.

6. Зима І.Я., Обуховська Л.І. Механізми забезпечення діяльності комунальних підприємств — закладів охорони здоров'я в умовах децентралізації. Рівне. Волинські обереги, 2020, 168 с.

7. Баб'як О.В., Сазонець І.Л. Коронакриза та необхідність державного регулювання протидії наслідкам пандемії. Інвестиції: практика та досвід. 2023 р. № 15. С. 115—119.

8. Охорона здоров'я та рекреація: понятійно-термінологічний словник / за ред. О.М. Вівсяника. Рівне : Волин. обереги, 2023. 168 с.

9. Баб'як О.В. Державне управління профілактикою та реабілітацією в умовах трансформації діяльності санаторно-курортних підприємств. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2022 р., № 2 (76). С. 25—29.

References:

1. Zyma, I.Ya. (2019), *Mekhanizmy instytutsiinoi transformatsii derzhavnoho upravlinnia okhoronoiu zdorovia* [Mechanisms of institutional transformation of public health management], Rivne, Ukraine.
 2. Sazonets, I.L. and Sarychev, V.I. (2019), *Instytutsiina transformatsiia derzhavnoho upravlinnia okhoronoiu zdorovia: Ukraina ta inozemnyi dosvid* [Institutional Transformation of Public Health Management: Ukraine and Foreign Experience], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
 3. Vivsiannyk, O.M. (2022), *Znachennia ta funktsii mizhnarodnykh orhanizatsij v instytutsijnij systemi derzhavnoho rehulivannia okhorony zdorov'ia* [The importance and functions of international organizations in the institutional system of state regulation of health care], Volyns'ki oberihy, Rivne, Ukraine.
 4. Sazonets', O.M. and Vaschishyn, A.O (2020), "Use of critical infrastructure facilities to ensure food security and sanitary standards", *Stratehiia i taktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1—2, pp. 115—128.
 5. Khanina, O.I. (2021), "Consequences of the COVID-19 pandemic and state anti-crisis regulation measures", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 22, pp. 126—132.
 6. Zyma, I.Ya. and Obukhovska L.I. (2020), *Mekhanizmy zabezpechennia diialnosti komunalnykh pidpriemstv — zakladiv okhorony zdorovia v umovakh detsentralizatsii* [Mechanisms for ensuring the activities of public utilities — health care facilities in a decentralized environment], Volynski oberehy, Rivne, Ukraine.
 7. Bab'iak, O.V. and Sazonets', I.L. (2023), "The corona crisis and the need for state regulation to counter the consequences of the pandemic", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 15, pp. 115—119.
 8. Vivsiannyk, O.M. (2023), *Okhorona zdorov'ia ta rekreatsiia: poniatijno-terminolohichnyj slovnyk* [Health care and recreation: conceptual and terminological dictionary], Volyns'ki oberihy, Rivne, Ukraine.
 9. Bab'iak, O.V. (2022), "State management of prevention and rehabilitation in the conditions of transformation of activities of sanator and resort enterprises", *Derzhava ta rehiony. Seriia: Publichne upravlinnia i administruvannia*, vol. 2 (76), pp. 25—29.
- Стаття надійшла до редакції 25.10.2023 р.*

О. М. Горбенко,
аспірант, ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5095-2152>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.122

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ "ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ"

О. Horbenko,
Postgraduate student, Training, Research and Production Center
of the National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

BASIC APPROACHES TO THE CONCEPT OF "STATE POLICY OF ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY"

У статті проведений аналіз основних трактувань категорії "економічна безпека". Кожна група учених концентрує увагу на певних процесах. Необхідність забезпечувати свою безпеку людство відчувало постійно. Проте термін "економічна безпека" став використовуватися лише в період великої депресії, але і тоді це не означало виділення "економічної безпеки держави" в окрему самостійну політичну категорію.

У статті дані визначення економічної безпеки, та проаналізовані основні підходи поняття "державна політика економічної безпеки". У статті доведена актуальність і необхідність забезпечення економічної безпеки держави. Нині це набуває величезного стратегічного значення як з позиції діяльності окремо взятого підприємства, так і в глобальніших масштабах — функціонування регіонів і держав. Державна політика економічної безпеки — це частина національної безпеки, яка тісно взаємозв'язана з її іншими складовими і є основою забезпечення таких елементів як військова, політична, соціальна, екологічна, технологічна, інформаційна і інші.

Також в публікації виділені основні елементи державної політики економічної безпеки, до яких відноситься фінансово-кредитна, інфляційна, виробничо-технологічна, зовнішньоекономічна та інші. Необхідність забезпечення економічної безпеки як на мікро-, так і на макрорівні посилюється у зв'язку з розвитком глобалізаційних і інтеграційних процесів.

У статті також перераховані основні індикатори і критерії державної політики економічної безпеки, які дозволяють визначити загрози економічної безпеки, підготуватися до їх зниження.

The paper analyzes the main interpretations of the "economic security" category. Each group of scientists focuses on certain processes. Humanity has always felt the need to ensure its security. However, the term "economic security" began to be used only during the Great Depression, but even then it did not mean the allocation of "state economic security" to a separate independent political category.

The article provides definitions of economic security, and analyzes the main approaches to the concept of "state policy of economic security". The article proves the relevance and necessity of ensuring the economic security of the state. Nowadays, it acquires a huge strategic importance both from the standpoint of the activity of an individual enterprise, and on a more global scale — the functioning of regions and states. The state policy of economic security is a part of national security, which is closely interconnected with its other components and is the basis of ensuring such elements as military, political, social, ecological, technological, information and others.

The publication also highlights the basic elements of the state policy of economic security, which include financial and credit, inflationary, production and technological, foreign economic and others. The need to ensure economic security at both the micro and macro levels is increasing in connection with the development of globalization and integration processes.

The article also lists the main indicators and criteria of the state policy of economic security, which make it possible to identify economic security threats and prepare for their reduction.

The selected approaches are of great importance for the formation of the principles of the system of practical provision of the economic security of the state, it is assumed that economic security is ensured mainly at the expense of economic development management tools and at the expense of special protective mechanisms.

Ensuring economic security has been a serious problem for the state since ancient times. In fact, a successful solution to this problem is a guarantee of the independence and autonomy of the country, a necessary condition for the stability and effective functioning of society. This concept entered scientific circulation in Ukraine a little more than ten years ago, which is a rather short period of time for its theoretical and methodological analysis. There are quite a lot of scientific contradictions caused by the lack of a unified approach in understanding the essence of economic security, in developing effective methods and means of preventing threats and mastering them, and ensuring the stable development of the country's economic system. Because of this, the development of fundamental and scientific and applied problems of economic security expresses not only the request of economic theory, but also the need of economic practice.

Ключові слова: економічна безпека; державна політика, публічні механізми, індикатори економічної безпеки, підходи.

Key words: economic security; state policy, public mechanisms, economic security indicators, approaches.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Державна політика економічної безпеки в сучасних умовах є найважливішою складовою структури національної безпеки країни, оскільки без її достатньої участі не може йтися про державну стабільність, стійкість розвитку, самостійність господарства. Економічна безпека служить основою життєдіяльності суспільства, його соціально-політичної та техніко-економічної стійкості та є складною структурою, що відображає комплекс динамічних положень усіх соціально-економічних процесів, які відбуваються у суспільстві. Без належного забезпечення економічної безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед країною, як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівні. Можна з упевненістю сказати, що забезпечення економічної безпеки — це гарантія незалежності держави, умова стабільності та ефективної життєдіяльності суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У дослідження проблеми державної політики економічної безпеки зробили внесок наступні зарубіжні та українські науковці і практики, зокрема: Л. Абалкін, О. Амоша, О. Волошин, З Гбур, Н. Галайко, А. Городецький, А. Ілларіонов, О. Тимошенко, С. Каламбет, В. Медведєв, А. Олешко, А. Пороховський, А. Татаркін, І. Яремко та інші.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті дослідити сутність поняття державної політики економічної безпеки та визначити її зміст в умовах функціонування сучасної економічної системи на основі основних підходів до даної проблеми у науковій літературі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Забезпечення економічної безпеки — стратегічний напрям в діяльності як окремо взятого підприємства, так і держави. Ця тенденція посилюється тим, що процес глобалізації економіки є безповоротним природним еволюційним процесом розвитку суспільства. І економічна система окремо взятої держави в сучасних умовах все більше залежить від економік іноземних держав, адже в сучасній світовій економіці більшість процесів є ланцюговою реакцією.

Відмітимо, що безпека спочатку розглядалася тільки з точки зору фізичної захищеності території. Ще в період середньовіччя до введення у використання термінів "національна безпека" і "економічна безпека" правителі замислювалися про те, як забезпечити захищеність і процвітання своїх країн і територій. Переважно це робилося за допомогою використання українських протекціоністських заходів, обмеження імпорту, закритості економіки. Але подальший розвиток людської цивілізації зробив неможливим обмеження розвитку світових

економічних стосунків, глобалізації і інтеграції, а розвиток міжнародного розподілу праці, обмін і співпраця стали двигунами прогресу. Але з іншого боку, усі ці сучасні тенденції несуть загрози економічній безпеці держави.

Термін "економічна безпека" став широко використовуватися в період великої депресії. Указом президента США Ф. Д. Рузвельта в 1934 р. був створений Федеральний комітет з економічної безпеки. Це не означало виділення "економічної безпеки" в окрему економічну категорію. Створений комітет займався "економічною безпекою" окремих осіб, а саме, в першу чергу боротьбою з безробіттям. Поняття "economic security" в англomовних країнах досі використовується переважно в первинному сенсі як захищеність приватних осіб і домогосподарств від різкого погіршення фінансового положення.

Економічна безпека — це стан захищеності економіки держави від впливу загроз, як зовнішніх так і внутрішніх, у якому забезпечуються економічна незалежність країни та її економічного простору, з'являються можливість реалізації стратегічних національних пріоритетів держави.

Державна політика економічної безпеки — складова частина системи безпеки країни разом з такими її доданками, як екооборонна, технологічна, соціальна, політична і інші. Тут усе взаємопов'язано, і один напрям доповнює інше. Роль базису і фундаменту багато в чому належить саме економічній безпеці.

Державна політика економічної безпеки одна з основ забезпечення національної безпеки і її інших структурних елементів. Без гідно функціонуючої економіки неможливе гідне існування соціальної, політичної, військової, екологічної, інформаційної сфер. Економічна безпека багато в чому характеризується рівнем розвитку виробництва і економіки, наявністю розвиненої інфраструктури і корисних копалин, кваліфікованої робочої сили, а також характером інтеграції в систему світових господарських зв'язків.

Не існує єдиного універсального визначення поняття "Економічна безпека". Кожна група авторів концентрує увагу на певних процесах. Найбільше поширення отримали наступні трактування економічної безпеки: Економічна безпека — це стан, в якому народ може самостійно, без втручання ззовні, визначати шляхи і форми свого економічного розвитку. Економічну безпеку держави можна визначити як стан можливості і готовності економіки забезпечити стійкість економічного стану особи, соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства і держави в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз і впливів. Економічна безпека є сукупністю внутрішніх і зовнішніх умов, що сприяють ефективному, динамічному росту національної економіки, її здатності задовольняти потребам суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, гарантуючи захист від різного роду загроз і втрат. Суть економічної безпеки держави можна визначити станом економіки і інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Наведемо приклади визначення поняття "Економічна безпека", що дали вітчизняні автори:

1. Економічна безпека — це економічна категорія, що характеризує такий стан економіки, при якому забезпечуються стійке економічне зростання, оптимальне задоволення громадських потреб, раціональне управління, захист економічних інтересів на національному і міжнародному рівнях. Економічна безпека є найважливішим компонентом національної безпеки, її матеріальним фундаментом.

2. Економічна безпека держави — це такий стан економічної системи, при якому вона має можливість відтворювати саму себе відповідно до поставлених цілей в незмінних масштабах, з постійними кількісними і якісними характеристиками.

3. Під безпекою в економічній сфері можна розуміти такий режим функціонування співтовариства (від окремої сім'ї до людства в цілому), який забезпечує невразливість і незалежність реалізації її господарських інтересів по відношенню до можливих загроз і негативних наслідків.

4. Економічна безпека — це стан національної економіки, задоволення життєво важливих потреб країни, що забезпечує, в матеріальних благах незалежно від виникнення у світовій економічній системі або усередині країни форс-мажорних обставин соціально-політичного, економічного або екологічного характеру.

5. Економічна безпека — це стан захищеності національного господарства від зовнішніх і внутрішніх загроз, при якому воно здатне забезпечувати поступальний розвиток суспільства, його економічну і соціально-політичну стабільність в умовах наявності несприятливих зовнішніх і внутрішніх чинників.

Одним з перших учених, що ввів поняття "Економічна безпека" в область державно-управлінської науки, є академік Л. І. Абалкін. Він визначив це явище як "...сукупність умов і чинників, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самоудосконалення". Пізніше з'явилися складніші і багатосторонніші дослідження теоретичних проблем категорії державної економічної безпеки, з яких виходило, що забезпечення економічної безпеки вимагає створення спеціальних механізмів: економічних, правових і організаційних. Це повинно стати однією з функцій соціального управління як на макро-, так і на мікрорівні.

Аналіз існуючих трактувань визначення категорії "економічна безпека" різними ученими дозволив звести їх в декілька груп:

Л. Абалкін, В. Медведєв і інші формують категорію економічної безпеки як сукупність умов, що захищають господарство країни від всякого роду загроз і забезпечують стійкий безкризовий розвиток економіки.

А. Пороховський, А. Татаркін і інші зв'язують економічну безпеку з таким станом економіки країни, яке дозволяє захищати її життєво важливі інтереси.

А. Городецький, А. Ілларіонов і інші вважають, що економічна безпека повинна забезпечуватися ефективною діяльністю держави, тобто сам процес розвитку економіки повинен забезпечувати її безпеку. Цей підхід орієнтує на зміну стану національної економіки шляхом

підвищення рівня її конкурентоспроможності і участі в міжнародній конкуренції за відповідне місце у світовій економіці.

Сильною стороною синтетичного підходу (С. Глаз'єв, В. Загашвілі) є його комплексність, що дозволяє об'єктивніше дати визначення категорії "економічна безпека".

О. Р. Рахімов, наприклад, розглядає "економічну безпеку" як економічне благо, трактуючи це поняття таким чином: економічна безпека з'являється як благо, що надається на платній або безкоштовній основі різним суб'єктам економіки, починаючи від особистої безпеки і закінчуючи безпекою держави в цілому. Підхід до безпеки як до блага дозволяє уточнити зміст економічних стосунків з приводу забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів. Вони з'являються як стосунки, безпосередньо пов'язані з виробництвом громадських, змішаних або приватних благ, що забезпечують економічну безпеку на різних рівнях господарської діяльності.

Розглядаючи різні підходи до визначення категорії "державна політика економічної безпеки", необхідно відмітити наступне:

- вона повинна виявити і нейтралізувати внутрішні і зовнішні загрози у сфері економіки;
- забезпечити соціальну і політичну стабільність, стійкий і динамічний розвиток економіки;
- сформувати ефективну і конкурентоздатну конструкцію економічної системи держави, яка дозволила б безболісно увійти до світової економіки і забезпечити співпрацю з міжнародними економічними організаціями.

Об'єктом державної політики економічної безпеки виступає держава, економічна система, регіони, суспільство і громадські інститути, підприємства і організації, а також особа.

Суб'єктами державної політики економічної безпеки можуть виступати функціональні і галузеві міністерства, відомства, податкові, митні служби, банки, фонди, страхові компанії, виробники і продавці продукції, робіт і послуг і т. д.

Предметом у рамках державної політики економічної безпеки виступають виявлення і моніторинг чинників, погіршуючих стійкість соціально — економічної системи і держави в короткостроковій перспективі.

Досліджуючи різні аспекти безпеки, слід виділити основні умови, що висувують на перший план теоретичну проблему дослідження категорії "економічна безпека":

- відмінності в національних інтересах;
- обмеженість ресурсів держави;
- ріст конкуренції у виробництві і збуті товарів, підвищення конкурентоспроможності одних країн, розглядається іншими як реальна загроза національним інтересам.

Важливу роль в дослідженні економічної безпеки грає встановлення критеріїв і індикаторів цієї категорії. Для визначення критеріїв і параметрів, що відповідають вимогам економічної безпеки України, необхідно враховувати:

1) здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення. Це означає, що в країні мають

бути досить розвинені галузі і виробництва, що мають життєво важливе значення для функціонування держави як в звичайних, так і в екстремальних умовах, здатні забезпечити процес відтворення незалежно від зовнішньої дії;

2) прийнятний рівень життя населення і можливість його збереження. Не можна допустити виходу показників рівня бідності, майнової диференціації населення і безробіття за межі, максимально допустимі з позиції соціально-політичної стабільності суспільства;

3) стійкість фінансової системи, визначувану рівнем дефіциту бюджету, стабільністю цін, нормалізацією фінансових потоків і розрахункових стосунків, стійкістю банківської системи і національної валюти, мірою захищеності інтересів вкладників, золотовалютного запасу, розвитком українського фінансового ринку і ринку цінних паперів, а також зниженням зовнішнього і внутрішнього боргу і дефіциту платіжного балансу, забезпеченням фінансових умов для активізації інвестиційної діяльності;

4) раціональну структуру зовнішньої торгівлі, що забезпечує доступ вітчизняних товарів переробної промисловості на зовнішній ринок, максимально допустимий рівень задоволення внутрішніх потреб за рахунок імпорту (з урахуванням регіональних особливостей), забезпечення пріоритету економічних стосунків з країнами ближнього зарубіжжя. Збалансована зовнішньоекономічна політика, що припускає як задоволення потреб внутрішнього ринку, так і захист вітчизняних виробників з використанням прийнятих в міжнародній практиці захисних заходів;

5) підтримка наукового потенціалу країни і збереження провідних вітчизняних наукових шкіл, здатних забезпечити незалежність України на стратегічно важливих напрямках науково-технічного прогресу;

6) збереження єдиного економічного простору і широких міжрегіональних економічних стосунків, що забезпечують дотримання загальнодержавних інтересів, функціонування єдиного загальноукраїнського ринку або інтегрованої системи регіональних ринків з урахуванням їх виробничої спеціалізації;

7) створення економічних і правових умов, що виключають криміналізацію суспільства і усіх сфер господарської і фінансової діяльності, захоплення кримінальними структурами виробничих і фінансових інститутів, їх проникнення в різні структури влади;

8) визначення і забезпечення необхідного державного регулювання економічних процесів, здатного гарантувати нормальне функціонування ринкової економіки як в звичайних, так і в екстремальних умовах.

У систему індикаторів економічної безпеки включають рівень і якість життя, темпи інфляції, норму безробіття, економічне зростання, державний борг, міжнародну економічну політику, стан золотовалютних резервів, діяльність тіньової економіки, стан екології та інші. Система індикаторів дозволяє визначити загрози економічної безпеки, підготуватися до їх зниження. Існує велика кількість індикаторів економічної безпеки, які використовуються на макро- і мезорівні для аналізу і прогнозування загроз економічній безпеці.

Доцільно використати такі індикатори, які відображають найважливіші сфери економічної безпеки в реальному та фінансовому секторах економіки, у соціальній сфері:

1. Об'єм валового внутрішнього продукту, млрд грн
2. Валовий збір зерна, млн т.
3. Частка у ВВП інвестицій в основний капітал, %.
4. Частка ВВП витрат на оборону, %.
5. Частка інноваційної продукції загалом обсяг промислової продукції, %.
6. Частка машинобудування та металообробки у промисловому виробництві, %.
7. Частка у всьому населенні осіб із грошовими доходами нижче за прожитковий мінімум, %.
8. Відношення доходів 10% найбільш забезпеченого до доходів 10% найменш забезпеченого населення, раз.
9. Рівень монетизації, % ВВП.
10. Зовнішній борг, % ВВП.
11. Внутрішній борг, % ВВП.
12. Частка витрат обслуговування боргу, % загального обсягу видатків державного бюджету.
13. Дефіцит державного бюджету, % ВВП.
14. Рівень інфляції, %.
15. Обсяг золотовалютних резервів, млрд дол.
16. Відношення виплат із зовнішнього боргу до обсягу річного експорту, %.
17. Частка продовольства, що надійшло імпорту, у загальному обсязі продовольчих ресурсів, %

Для кожного індикатора виділяється певний поріг, який порівнюється з фактичним значенням.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, державна політика економічної безпеки — важлива складова національної політики безпеки держави, одна з її основ, що чинить величезну дію на військову, політичну, інформаційну, технологічну, екологічну системи національної безпеки держави. Забезпечення державної політики економічної безпеки — важливе стратегічне завдання, що обумовлено не лише важливістю цієї категорії, але і посиленням її загроз як зовнішньої, так і внутрішньої дії. Посилення інтеграційних і глобалізаційних процесів, формування стратегій розвитку різних галузей, необхідність забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки ставлять необхідність забезпечення економічної безпеки, а також вдосконалення інструментарію і управління процесом її забезпечення в одне з першочергових завдань в сфері державної політики.

Література:

1. Адамовська В.С. Механізм державного регулювання економіки та вибір напрямку економічної політики в сучасних умовах господарювання. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063> (дата звернення: 29.12.2020).
2. Гнилицька Л.В. Аналіз методологічних підходів до оцінки стану та рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання / Л.В. Гнилицька // Науковий вісник

Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. 2011. Вип. 2. С. 46—57.

3. Мокій А.І., Дацко А.І. Розвиток соціального підприємництва у контексті зміцнення економічної безпеки депресивних територій. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2014. Вип. 1. С. 155—166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2014_1_22

4. Семенова К.Д., Тарасова К.І. Ризики діяльності промислових підприємств: інтегральне оцінювання: монографія. Одеса: ФОП Гуляєва В.М., 2017. 234 с.

5. Приходько В.П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 15. С. 6—8. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2013/3.pdf (дата звернення: 01.12.2020).

6. Україна в системі європейської інтеграції: монографія; навчальний посібник. М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. Ужгород: ТОВ "PIKY", 2016. 344 с.

7. Andruseac G. Economic security — new approaches in the context of globalization / G. Andruseac // CES Working Papers. Vol. 7. № 2. P. 232-240. URL: https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2015_VII2_AND.pdf (дата звернення: 21.01.2021)

References:

1. Adamovska, V.S. (2017), "Government regulation mechanism of economy and selection directly economic policy in the current economic conditions", *Derzhavne upravlinnja udoskonalennja ta rozvitok*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063> (Accessed 29 Dec. 2020).

2. Gnilitcka, L. V. (2011), "Analysis of methodological approaches to assessing the state and level of economic security of economic entities", *Naukoviy visnik Lvivskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav. Seriya ekonomichna*, vol. 2, pp. 46—57.

3. Mokii, A. I. and Datsko, A. I. (2014), "Development of social entrepreneurship in the context of strengthening the economic security of depressed areas", *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 155—166, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2014_1_22 (Accessed 23 Nov 2020).

4. Semenova, K.D. and Tarasova, K.I. (2017), *Ryzyki diyal'nosti promyslovykh pidpryyemstv: intehral'ne otsynuyannya* [Risks of industrial enterprises: integrated assessment], FOP Hulyayeva, Odesa, Ukraine.

5. Prikhodko, V. (2013), "The mechanism of state regulation and management of economic security", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 15, pp. 6—8.

6. Palinchak, M. Prykhodko V. and Khymynets, V. (2016), *Ukraina v systemi yevropeiskoi intehratsii* [Ukraine in the system of European integration], TOV "RIKY", Uzhhorod, Ukraine.

7. Andruseac, G. (2015), "Economic security — new approaches in the context of globalization", *CES Working Papers*, vol. 7, no. 2, pp. 232—240, available at: https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2015_VII2_AND.pdf (Accessed 21 January 2020).

Стаття надійшла до редакції 28.10.2023 р.

О. О. Верещак,
аспірант кафедри менеджменту і публічного адміністрування,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7262-5400>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.127

УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НАД СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

O. Vereschak,
Postgraduate student of the Department of Management and Public Administration,
Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov

IMPROVEMENT OF THE REGULATORY AND LEGAL SECURITY OF THE IMPLEMENTATION OF CIVILIAN CONTROL OVER THE SECTOR OF SECURITY AND DEFENSE OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF EXTERNAL MILITARY AGGRESSION

У статті запропоновано внести зміни до законів України "Про Національну безпеку України", "Про Рахункову палату" "Про прокуратуру".

Запропоновано запровадити інститут Військового омбудсмена, однак з найважливіших функцій полягає в тому, щоб приймати й розглядати скарги військовослужбовців і проводити відповідні розслідування. Крім того, інститут Військового омбудсмена повинен займатися виявленням сфер державного управління в секторі безпеки та оборони, які функціонують недостатньо ефективно або є недостатньо підзвітними суспільству. Однак слід підкреслити, що інститут Військового омбудсмена не повинен підміняти собою судові органи, в тому числі й органи військової юстиції. Він повинен доповнювати судову систему, оскільки інститути омбудсмена, як правило, працюють зі справами некримінального характеру і мають порівняно низький бар'єр доступності для громадян.

Обґрунтовано, що наведені вище пропозиції із удосконалення законодавчого забезпечення функціонування системи цивільного контролю за сектором безпеки та оборони мають рамковий характер, тобто створюють засадничі принципи та нову якість вимог до формування та функціонування вказаної системи. Це зокрема стосується запровадження інституту Військового омбудсмена, розробки концепту у суспільної угоди між воєнно-політичним керівництвом та засобами масової інформації щодо висвітлення різних аспектів функціонування сектору безпеки та оборони і особливо в умовах зовнішньої збройної агресії проти України. Інші удосконалення мають менш значимий характер, але вони спрямовані на усунення недоліків, які притаманні вітчизняній системі цивільного контролю за сектором безпеки та оборони.

В подальшому слід навести окремі акценти удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування системи цивільного контролю за сектором безпеки та оборони, які з поміж іншого, можуть стосуватись дискусійних питань, які не набули єдності наукового середовища. Натомість ми вважаємо, що комплексне запровадження означених напрямків суттєво підвищить транспарентність та дієвість результатів контрольно-наглядових заходів, що входять в систему цивільного контролю.

The article proposes amendments to the laws of Ukraine "On National Security of Ukraine", "On the Accounting Chamber" and "On the Prosecutor's Office".

The author proposed to introduce the institute of the Military Ombudsman, however, one of the most important functions is to receive and consider the complaints of servicemen and conduct relevant investigations. In addition, the Institute of the Military Ombudsman should be engaged in identifying areas of public administration in the

security and defense sector that are not functioning effectively enough or are not sufficiently accountable to society. However, it should be emphasized that the institution of the Military Ombudsman should not replace judicial bodies, including military justice bodies. It should complement the judicial system, since ombudsman institutions, as a rule, work with cases of a non-criminal nature and have a relatively low barrier of accessibility for citizens.

The article substantiates that the above proposals for improving the legislative support for the functioning of the system of civil control over the security and defense sector are of a framework nature, that is, they create basic principles and new quality requirements for the formation and functioning of the specified system. This particularly concerns the introduction of the Military Ombudsman institute, the development of a concept of a public agreement between the military-political leadership and the mass media regarding the coverage of various aspects of the functioning of the security and defense sector, and especially in the conditions of external armed aggression against Ukraine. Other improvements are of a less significant nature, but they are aimed at eliminating the shortcomings inherent in the domestic system of civilian control over the security and defense sector.

In the future, separate emphasis should be given on the improvement of regulatory and legal support for the functioning of the system of civil control over the security and defense sector, which, among other things, may relate to debatable issues that have not acquired the unity of the scientific environment. Instead, we believe that the comprehensive implementation of the specified directions will significantly increase the transparency and effectiveness of the results of control and supervision measures included in the civil control system.

Ключові слова: державне управління, демократичний контроль, цивільний контроль, сектор безпеки та оборони, національна безпека, громадянське суспільство, суспільна свідомість, Військовий омбудсмен, Верховна Рада України.

Key words: public administration, democratic control, civilian control, security and defense sector, national security, civil society, public consciousness, Military Ombudsman, Verkhovna Rada of Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аналіз сучасного стану організаційно-правового забезпечення реалізації цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України продемонстрував наявність низки системних та ситуативних проблем, деякі з яких можуть бути вирішені за рахунок удосконалення сучасного вітчизняного законодавства в цій сфері. Прийняття окремого нормативно-правового акту про цивільний контроль за сектором безпеки та оборони, як це вже мало місце в практиці вітчизняного законодавства є недоцільним та не буде нами пропонуватись навіть не дивлячись на існуючий дискурс в середовищі практиків та фахівців в сфері державного управління сферою національної безпеки, адміністративного права, військових наук тощо.

Ми вважаємо, що виділення системи цивільного контролю в самостійний предмет законодавчого регулювання суттєво порушить цілісність безпекового середовища держави та створить ризики дублювання, дисереції повноважень та деконцентрації відповідальності під час здійснення публічного управління вказаною системою. Натомість доцільним є запропонувати низку змін у підсистемі нормативно-правового забезпечення його реалізації з урахуванням певних застережень, які пояснюються сучасними суспільно-політичними реаліями існування Української держави. До таких застережень ми відносимо такі:

— по-перше, агресія рф проти України та запровадження воєнного стану, що обумовлює складність зако-

нотворчої діяльності Парламенту та необхідність концентрації в першу чергу на завданнях національної безпеки та оборони. Іншими словами послаблення управлінського впливу органів військово-політичного керівництва держави є недопустимим через розширення та наділення додатковими повноваженнями інститутів цивільного контролю, що створить ризики втручання в діяльність перших чи гальмування процесу прийняття ними відповідних рішень. Це означає, що законодавчі зміни повинні бути точковими, рамковими під час діє правового режиму воєнного стану, але системними та структурним в повоєнний період з урахуванням тих недоліків системи управління в сфері безпеки та оборони, що були виявлені під час нападу рф на Україну;

— по-друге, всі без винятку законодавчі зміни повинні відображати загальну тенденцію європейської та євроатлантичної інтеграції України. Це означає, що більшість із змін, які будуть нами пропонуватись будуть стосуватись в першу чергу імплементації стандартів країн-членів НАТО у реалізації цивільного контролю за сектором безпеки та оборони. Це застереження стосується також можливості реалізації спільних заходів цивільного контролю в аналізованій сфері за участі наддержавних структур управління НАТО;

— по-третє, інтеграція України в ЄС висуває певні нові вимоги до системи функціонування та регулювання з боку держави діяльності інститутів громадянського суспільства, які є найбільш активними та ефективними інститутами цивільного контролю. Це означає підвищення вимог до кандидатів відповідних інституцій, кандидатів громадських рад, що створюються при всіх без виключення органах публічного управління, а також

підвищення рівня відповідальності самих інститутів громадянського суспільства їх транспарентності та публічності;

— по-четверте, одним із провідних акцентів під час розробки змін до законодавства в сфері реалізації цивільного контролю за сектором безпеки та оборони стає розширення уваги заходами протидії та боротьби із корупційними проявами. Корупційні скандали у найвищому керівництві Міністерства оборони України під час протистояння агресії РФ є неприпустимим фактом, який демонструє тотальну неспроможність та недовірливість інструментів цивільного контролю, або зрощення інституцій, що його реалізує із корупційними елементами в інтересах останніх.

Все наведене вище у своїй сукупності формує певну систему очікувань від запровадження законодавчих змін, однак слід наголосити на тому, що окрім інституційних змін необхідні й трансформації суспільного сприйняття ролі та місця цивільного контролю в системі забезпечення національної безпеки. Необхідним є перехід від концепції контролю за діяльністю посадових осіб до концепції контролю системоутворюючих механізмів та принципів функціонування всього сектору безпеки та оборони. Цивільний контроль не повинен сприйматись як засіб співставлення досягнутих результатів запланованим цілям. Мова йде про перманентний нагляд, моніторинг та контроль за всіма без виключення елементами реалізації владно-управлінської діяльності в секторі безпеки та оборони. Цивільний контроль повинен виступати додатковим джерелом, навіть потенціалом підвищення обороноздатності нашої держави. Це можливо за умови, якщо він дійсно відбуватиметься неупереджено, публічно та професійно на кожному етапі та в кожній підсистемі сектору безпеки та оборони.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз та виокремлення проблем нормативно-правового забезпечення реалізації цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України в умовах зовнішньої військової агресії, удосконалення правового регулювання забезпечення реалізації цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України аналізують багато українських та закордонних вчених, у тому числі: О. Бєлов Ю. Вичалівська, В. Горбулін, А. Качинський, І. Коул, О. Литвиненко, Д. Нелсон, В. Пилипчук, О. Пошедін, М. Сіцінська, Г. Ситник, П. Фівер, та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у системному аналізі нормативно-правового забезпечення реалізації цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України в умовах зовнішньої військової агресії та формування пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства з даної проблематики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На підставі аналізу сучасного нормативно-правового забезпечення реалізації цивільного контролю над

сектором безпеки і оборони України в умовах зовнішньої військової агресії пропонуємо зміни у підсистемі нормативно-правового забезпечення у вказаній сфері, зокрема:

— в першу чергу необхідні зміни системного характеру до Закону України "Про Національну безпеку України". Ці зміни не передбачатимуть тотальної трансформації, однак матимуть цілком конкретний цільовий характер, спрямовані на усунення неточностей та недоліків законодавчого забезпечення. Вони матимуть рамковий характер, в більшості своїй відкриватимуть перспективи для внесення більш конкретних змін у галузеві нормативно-правові акти, які регулюють діяльність окремих суб'єктів, що здійснюють цивільний контроль;

— другою чергою потребують зміни спеціальних нормативно-правових актів, які визначають особливості здійснення окремих контрольно-наглядових процедур та заходів, а також регулюють діяльність тих чи інших суб'єктів здійснення цивільного контролю.

Отже, з метою підвищення ефективності цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України особливо в умовах зовнішньої військової агресії нами пропонуються такі напрямки удосконалення нормативно-правового забезпечення процесу його реалізації.

По-перше, доцільно внести низку змін та доповнень в Закон України "Про Національну безпеку України", а саме:

1. Доповнити частину четверту статті 4 такими пунктами:

"5) стан обороноздатності військових та матеріально-технічного й ресурсного забезпечення військових формувань та Сил оборони України, які входять до сфер відання органів сектору безпеки і оборони;

6) стан імплементації вимог та запровадження стандартів ЄС та НАТО в систему управління та забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони;

7) характер міжнародних відносин органів сектору безпеки і оборони на предмет їх відповідності національним інтересам України."

Такі доповнення засад демократичного цивільного контролю, на наше глибоке переконання суттєво підвищать рівень поінформованості суспільства про реальний стан забезпечення системи національної безпеки. Так, зокрема пункти 5 та 6 дадуть змогу контролювати стан інтеграції України до ЄС та НАТО, а також відкриватимуть доступ інститутам громадянського суспільства до механізмів реалізації управлінської діяльності органами сектору безпеки і оборони, які можуть мати потенційну корупційну складову, що мінімізує чи навіть повністю нейтралізує її негативний вплив на рівень обороноздатності держави.

Слід відверто закусити, що доповнення вказаної вище норми Закону України "Про Національну безпеку України" пунктом 6 суттєво підвищить рівень відповідальності посадових осіб МО та інших органів сектору безпеки і оборони в частині реалізації ними своїх міжнародних контактів. Це покликано суттєво зменшити рівень зловживання посадових осіб службовим становищем для використання службових відряджень у приватних та сімейних інтересах.

2. Доповнити статтю 6 Закону України "Про Національну безпеку України" пунктами 4-1 та 6-2 такого змісту:

"4-1. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод військовослужбовців здійснює Військовий омбудсмен, який призначається Верховною Радою України за поданням Міністерства оборони України з урахуванням побажань Генерального штабу ЗСУ. Повноваження Військового омбудсмена визначаються законом."

"6-1. На обґрунтовану вимогу громадської ради будь-якого з органів сектору безпеки і оборони, оформлену у встановлений законодавством спосіб, Верховна Рада України повинна проводити парламентські слухання та ініціювати створення спеціальних парламентських комісій з питань національної безпеки і оборони, що викладені у відповідній вимозі. Обґрунтованість вимоги перевіряється відповідним профільним комітетом Верховної Ради України."

В такий спосіб, імплементуючи вказані зміни, нами пропонується суттєве розширення можливостей парламентського контролю в секторі безпеки та оборони, а також створення нового інституту держави — Військового омбудсмена, який матиме подвійне — військово-політичне — підпорядкування.

Інститут Військового омбудсмена є невід'ємним атрибутом підзвітності та прозорості для суспільства сектору безпеки. Як незалежний і об'єктивний орган інститут військового омбудсмена відіграє важливу роль у запобіганні та боротьбі зі зловживаннями службовими повноваженнями і порушеннями прав людини, незалежно від того, чи стосуються вони цивільних осіб чи представників збройних сил. Інститут військового омбудсмена приймає й розслідує скарги і звернення, а також інформує відповідні інстанції про порушення прав людини та інші проблеми системного характеру. Таким чином, його діяльність може мати серйозний ефект на рівні як окремої людини, так і сектору безпеки та відповідної нормативно-правової бази в цілому.

Як зазначають Г. Бьом, А. Віліс та Б. Баклунд інститути омбудсмена загалом прагнуть до незалежності й об'єктивності, а ефективність їх роботи залежить від рівня довіри та поваги до них з боку як держави й суспільства, так і представників збройних сил. При цьому, однак, слід мати на увазі одну важливу особливість таких інститутів, яка полягає в тому, що вони прагнуть покращити відносини між суспільством і владою з метою запобігання непотрібним конфліктам. Інститути омбудсмена можуть використовувати високий рівень довіри до них з боку держави, суспільства і збройних сил з метою вироблення та реалізації гнучких рішень, які будуть прийнятними для всіх сторін [1].

Завдяки своїй незалежності та неупередженості при розгляді питань, інститути омбудсмена відіграють важливу роль у системі забезпечення відповідальності та підзвітності органів державної влади за межами судової системи, де неминуче присутній конфлікт сторін. У багатьох випадках конфліктні ситуації краще було б вирішувати через інститути омбудсмена, а не через судові інстанції. Так, у багатьох відношеннях вони мають більш низький бар'єр доступності (зокрема, вони відкриті для доступу, їх послуги безкоштовні для громадян і вони менш бюрократичні за своєю природою), що у багатьох випадках робить їх більш привабливою альтернативою установам судової системи.

Зауважимо, що одна з найважливіших функцій інституту Військового омбудсмена полягає в тому, щоб приймати й розглядати скарги військовослужбовців і проводити відповідні розслідування. Крім того, інститут Військового омбудсмена повинен займатися виявленням сфер державного управління в секторі безпеки та оборони, які функціонують недостатньо ефективно або є недостатньо підзвітними суспільству. Однак слід підкреслити, що інститут Військового омбудсмена не повинен підміняти собою судові органи, в тому числі й органи військової юстиції. Він повинен доповнювати судову систему, оскільки інститути омбудсмена, як правило, працюють зі справами некримінального характеру і мають порівняно низький бар'єр доступності для громадян.

Вартість витрат і рівень бюрократичних процедур при вирішенні скарг у суді можуть бути досить високими, на відміну від послуг інституту Військового омбудсмена, які надаються безкоштовно і є набагато менш бюрократизованими у порівнянні зі стандартними процедурами розгляду справи в суді. Крім того, інститут Військового омбудсмена повинен прагнути до того, щоб максимально знизити бар'єр доступності своїх послуг шляхом розширення можливостей для подання громадянами своїх скарг [2, с. 27—29].

Крім того, передбачається, що Військовий омбудсмен прийматиме від членів діючого складу збройних сил, а також від непрофесійних військових (наприклад, військовослужбовців строкової служби) скарги з багатьох питань, в тому числі, і від ветеранів збройних сил, членів їх сімей, а також від інших громадян, незалежно від того, чи мають вони відношення до збройних сил, чи ні.

Також інститут Військового омбудсмена повинен мати функцію проведення розслідувань в секторі безпеки та оборони. На наше переконання, одна з відмінностей діяльності інституту Військового омбудсмена від діяльності аналогічних інститутів полягає в тому, що ця діяльність (в цілому) не має кримінального чи конфліктного характеру. А підготовка звітів за результатами перевірок чи реагування на скарги та доведення їх до відома зацікавлених сторін (в тому числі суб'єкта і об'єкта скарги), а також парламенту і широкої громадськості входить до числа основних функцій інституту будь-якого омбудсмена, і майже всі інститути зобов'язані регулярно інформувати відповідні інстанції про результати своєї роботи. Звіти можуть надаватися на регулярній та позаплановій основі і містити інформацію про всі аспекти діяльності інституту Військового омбудсмена, в тому числі що стосується роботи зі скаргами громадян (при цьому особлива увага приділяється питанню нерозголошення особистої інформації скаржника), роботи з тематичних і актуальних питань, вироблення політичних та інших рекомендацій.

Слід зауважити, що появі інститутів Військового омбудсмена сприяла ціла низка факторів, серед яких провідне місце в світовій практиці займають такі:

- зростання суспільного прагнення зміцнити цивільно-демократичний контроль над збройними силами;
- необхідність поліпшення ситуації із захистом прав людини у питаннях військовослужбовців за рахунок створення більш ефективних механізмів обробки

скарг та реалізації заходів для ліквідації виявлених недоліків;

— прагнення створити незалежний механізм контролю якості, який би дозволив здійснювати нагляд за дотриманням встановлених процедур, правил і принципів діяльності в збройних силах.

Л. Ріф зазначає, що в окремих випадках формування інститутів Військового омбудсмена було продиктовано прагненням зміцнити і модернізувати існуючі механізми обробки скарг громадян. Наприклад, у Бельгії, Ірландії і Великобританії інститути Військового омбудсмена почали створюватися, коли стала очевидною недосконалість існуючих спеціалізованих систем реагування на скарги. В Ірландії зацікавлені сторони, насамперед представницькі органи особового складу збройних сил, активно виступали за створення незалежних механізмів обробки скарг, оскільки існуючі на той момент у збройних силах внутрішні процедури обробки скарг не користувалися довірою військовослужбовців [3].

Бажання зміцнити існуючі механізми і інститути по-служило каталізатором створення інститутів омбудсмена в багатьох державах з усталеними традиціями демократичного управління. Створення інститутів Військового омбудсмена було продиктоване бажанням сформувати оперативну, ефективну й доступну систему захисту громадян від неправомірних дій державних чиновників, враховуючи зростаючий вплив держави на життя своїх громадян.

Ціла низка інститутів Військового омбудсмена в різних країнах світу була створена в рамках діяльності щодо переформатування цивільно-військових відносин в період після закінчення Другої світової війни. Так, наприклад, це відбувалося в Німеччині (1959 г.) і послужило мотивом для створення інститутів омбудсмена в Норвегії (1952 г.) та Австрії (1955 г.), які вирішили, що їм необхідний незалежний інститут для здійснення демократичного цивільного контролю над збройними силами. Побойуючись повторення недавніх подій і розуміючи необхідність оновлення збройних сил, Парламент Німеччини вирішив посилити механізми контролю над армією. Так, після внесення відповідних змін до Основного закону держави, був заснований інститут Комісара (уповноваженого) парламенту з питань збройних сил, який отримав широкі повноваження щодо отримання доступу до необхідної інформації та здійснення наглядових функцій. Аналогічна ситуація спостерігалася і в Нідерландах. Після закінчення Другої світової війни політики вирішили, що збройними силам потрібен "якісний механізм контролю". В результаті королівським указом було засновано посаду Генерального інспектора.

Одна з основних функцій інституту Військового омбудсмена полягає в тому, щоб інформувати законодавчу владу і суспільство про результати своєї роботи. Метою рекомендацій інституту омбудсмена є уточнення, пом'якшення або перегляд рішення, політики чи закону, які стали причиною подання скарги. Рекомендації навряд чи будуть ефективними, якщо право інституту омбудсмена оприлюднювати у відкритих джерелах звіти про свою роботу опиниться під загрозою втручання з боку глави відомства або військово-командної вертикалі, якщо вони отримають право вносити свої корективи у текст документа або будуть намагатися затягува-

ти терміни його виходу в світ. Крім того, якщо передбачається, що інститут омбудсмена повинен ефективно вирішувати питання системного характеру, йому має бути надано право виступати з політичними рекомендаціями або зауваженнями щодо конкретних законопроектів.

3. Наступним кроком на шляху удосконалення нормативно-правового забезпечення реалізації цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України є доповнення статті 7 Закону України "Про Національну безпеку України" частиною четвертою такого змісту:

"4. Центральні органи виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні утворені відповідно до законів України військові формування, розвідувальні та правоохоронні органи в обов'язковому порядку повинні забезпечувати створення громадських рад, які здійснюють цивільний контроль за їх діяльністю. До складу таких рад в обов'язковому порядку повинні входити офіцери у відставці відповідних військових формувань, розвідувальних та правоохоронних органів".

Таким чином, ми фактично підвищуємо рівень транспарентності цивільного контролю за діяльністю органів сектору безпеки та оборону, які мають у своєму підпорядкуванні воєнізовані формування або військові з'єднання. В такий спосіб ми намагаємося підвищити рівень цивільного контролю за використанням легального державного примусу, недопущення випадків коли такий примус стає надмірним чи відбувається узурпація влади, як під час Революції гідності 2013—2014 років. Саме тому створення громадських рад при відповідних органах публічного управління повинен стати імперативом, а не правом чи можливістю реалізації громадськістю власної правосуб'єктності.

4. Наступним напрямком удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування системи цивільного контролю є доповнення статті 10 Закону України "Про Національну безпеку України" частинами п'ятою та шостою такого змісту:

"5. Медіа, висвітлюючи питання національної безпеки і оборони, повинні діяти з урахуванням існуючого на момент такого висвітлення правового режиму в Україні. В умовах дії правового режиму воєнного стану медіа повинні керуватися загальними принципами та інтересами національної безпеки, для чого укладається рамкова суспільна угода між органами сектору безпеки і оборони та засобами масової інформації щодо висвітлення діяльності силових структур в умовах оборони територіальної цілісності та суверенітету держави, протидії зовнішнім агресіям.

6. Медіа, засоби масової інформації, а в період запровадження воєнного стану також і суб'єкти видавничої справи зобов'язані постійно оперативним інформувати суспільство про діяльність органів сектору безпеки і оборони, про стан виконання заходів розвитку та діяльності сектору з урахуванням єдиних напрямків та цілей державної інформаційної політики на вказаний період. Медіа, засоби масової інформації в період запровадження воєнного стану повинні активно протидіяти проявам антиукраїнської пропаганди".

Слід наголосити на тому, що дійсно практика видання "Білих книг" органів сектору безпеки і оборони є ефективною, та повинна мати щорічний характер, базуючись на показниках Державного бюджету України,

стратегіях безпеки та програмах реформування відповідних структур. Але "Білі книги" маючи щорічний характер не можуть забезпечити повноту реалізації принципу публічності, гласності та доступу громадськості до реалізації цивільного контролю за сектором безпеки та оборони. Власне на виправлення даних проблем і спрямовані запропоновані нами зміни, метою яких є покладання соціальної відповідальності на медіа в умовах реалізації цивільного контролю в аналізованому секторі.

Не підлягає сумніву, що в умовах російської агресії повинен зберігатися розумний баланс між таємною і відкритою інформацією про діяльність складових сектору безпеки і оборони. Як свідчить досвід бойових дій на Сході України, неспроможність зберегти таємницю, наприклад про пересування і дислокацію військ, може мати непоправні наслідки. Водночас надмірна засекреченість сприяє порушенню прав людини і поширенню корупції в секторі безпеки та оборони. Це не тільки обмежує можливості держави протистояти збройній агресії, а й руйнує основи демократичного устрою. Тому в цьому аспекті необхідним є дотримання розумного балансу принципів транспарентності, гласності та публічності з вимогами захисту інформації.

5. З урахуванням вже запропонованих нами вище напрямків удосконалення вітчизняного законодавства в аналізованій сфері ми пропонуємо також внести певні зміни та доповнення і в статтю 11 Закону України "Про Національну безпеку України", зокрема доповнивши її частинами 2-1 та 4 такого змісту:

"3. Військовослужбовці, члени їх родин, які вважають, що їх права, свободи чи законні інтереси порушено рішеннями, діями, бездіяльністю складових сектору безпеки і оборони чи їх посадових осіб, мають право звертатися до суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а після створення інституту Військового омбудсмена до нього, використовувати будь-які інші механізми захисту прав і свобод, передбачені законодавством України.

4. У випадку порушення вимог Закону України "Про державну таємницю" під час здійснення заходів цивільного контролю за сектором безпеки та оборони особа несе відповідальність передбачену Кримінальним кодексом України".

Таким чином, наведені вище пропозиції із удосконалення законодавчого забезпечення функціонування системи цивільного контролю за сектором безпеки та оборони мають рамковий характер, тобто створюють засадничі принципи та нову якість вимог до формування та функціонування вказаної системи. Це зокрема стосується запровадження інституту Військового омбудсмена, розробки концепту у суспільної угоди між військово-політичним керівництвом та засобами масової інформації щодо висвітлення різних аспектів функціонування сектору безпеки та оборони і особливо в умовах зовнішньої збройної агресії проти України. Інші удосконалення мають менш значимий характер, але вони спрямовані на усунення недоліків, які притаманні вітчизняній системі цивільного контролю за сектором безпеки та оборони.

В подальшому слід навести окремі акценти удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування системи цивільного контролю за сектором безпеки та оборони, які з поміж іншого, можуть стосуватись дискусійних питань, які не набули єдності наукового середовища.

Натомість ми вважаємо, що комплексне запровадження означених напрямків суттєво підвищить транспарентність та дієвість результатів контрольно-наглядових заходів, що входять в систему цивільного контролю.

В першу чергу слід звернути увагу на проблему інституційного характеру, яка стосується діяльності Верховної Ради України. Мова йде про необхідність якомога швидкої практичної реалізації положень ст. 6 Закону України "Про національну безпеку України", що вимагає створення комітету Верховної Ради України з питань контролю над державними органами спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронними органами, правоохоронними органами спеціального призначення та окремого комітету контролю над розвідувальними органами.

Логічним продовженням в цьому напрямку, на нашу думку, є збільшення контрольних повноважень комітетів над сектором безпеки і оборони, а саме: виклик та заслуховування керівників та їх заступників міністерств, сил безпеки і сил оборони, видів та окремих родів Збройних Сил з питань реалізації стратегій, доктрин, концепцій, державних програм в сфері національної безпеки і оборони; стану укомплектованості, оснащеності та забезпеченості органів сектору безпеки і оборони; розгляду кадрових призначень військовослужбовців штатної категорії "генерал (адмірал)" та присвоєння військових звань цієї категорії, а також розгляд кандидатів на посади керівників і їх заступників для призначення в органи сектору безпеки і оборони; ефективності використання ресурсів.

Таким чином, відбувається підвищення ролі Верховної Ради України в системі цивільного контролю за сектором безпеки та оборони, що є цілком логічним з урахуванням представницької функції Парламенту. Крім того, ми вважаємо, що саме парламентський контроль, особливо з урахуванням положень Закону України "Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України", надає можливість для застосування більш дієвих контрольно-наглядових інструментів.

Розвиваючи дану тезу доцільно також запровадити процедуру погодження з відповідними парламентськими комітетами Верховної Ради України планів фінансування державних програм розвитку, які розробляє Уряд і затверджує Президент України, а також встановити механізм розгляду та затвердження комітетами Верховної Ради України оборонних закупівель, наприклад, на суму більш ніж 500 млн грн, та документів, які містять в собі основні параметри реформування сектору безпеки і оборони, наприклад, Стратегічний оборонний бюлетень, Стратегія національної безпеки, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу програми щодо розвитку складових сектору безпеки і оборони України на довгостроковий та середньостроковий термін.

За аналогією із діяльністю господарських відносин, де будь-які значні правочини вимагають погодження органами управління суб'єкта господарювання, вважаємо необхідним запровадити з боку Верховної Ради України такий контроль за так би мовити значними бюджетними витратами. Враховуючи обмеженість ресурсного забезпечення, високий рівень корупційних проявів в сфері державних закупівель, саме запровадження

наглядного інструменту вже на етапі визначення напрямків витрати державних фінансів дасть змогу значно оптимізувати ресурсне забезпечення сектору безпеки та оборони. В такий спосіб нами обгрунтовується необхідність переходу від концепції "відповідального використання державних ресурсів" до концепту "відповідального планування напрямів витрат державних ресурсів". Тут відбуватиметься подвійна перевірка:

— на етапі планування — шляхом погодження Верховною Радою України обсягів та напрямків державних закупівель;

— на етапі реалізації самої процедури закупівель — на предмет оцінки ефективності використаних коштів отриманим результатом, справедливості ціни та прозорості умов державних закупівель.

В цьому ж напрямку слушним є також підсилення контрольної ролі Верховної Ради України та Рахункової палати під час реалізації державних закупівель для потреб органів сектору безпеки та оборони. Зокрема, ми наполягаємо на необхідності прийняття змін до Закону України "Про Рахункову палату" та Закону України "Про прокуратуру", якими передбачити звітування Генеральним прокурором України у Верховній Раді України щодо кожного інформування Рахунковою палатою про факти зловживання з боку посадових осіб сектору безпеки і оборони незалежно від грифу обмеженості інформації.

Крім того, необхідно передбачити в Законі України "Про Рахункову палату" повноцінне забезпечення реалізації принципу гласності та прозорості в роботі та за її результатами. Результати роботи Рахункової палати, за фактом яких виявлені порушення чинного законодавства, необхідно опублікувати на офіційному сайті палати у спеціальному розділі незалежно від грифу обмеженості інформації, а наступне реагування прокуратурою за цими повідомленнями необхідно відображати на сайті Генеральної прокуратури України. Механізм взаємодії Генеральної прокуратури України та Рахункової палати повинен стати частиною законодавчого поля України та визначати порядок направлення фактів привласнення грошей, матеріальних цінностей, нецільового використання державних коштів і майна, порушень фінансової дисципліни, інших зловживань, які мають ознаки злочину, до Генеральної прокуратури України.

В такий спосіб ми реалізуємо один із найбільш ефективних контрольних наглядних механізмів, який передбачає одночасний контроль і процесу використання державних фінансів; і перевірку діяльності правоохоронних органів за фактом виявлення порушень фінансової дисципліни в даному аспекті чи взагалі, виявлення корупційних складових, які негативним наслідком мають послаблення рівня обороноздатності держави.

При цьому доцільно розглянути також можливість включення до суспільно небезпечних діянь окремих складів злочину:

— надання неправдивої інформації державними та посадовими особами під час слухань у Верховній Раді України та в комітетах — який повинен краться в кримінальному порядку;

— несанкціонованого розголошення державної таємниці народними депутатами України, які працюють в комітетах Верховної Ради України, що контролюють сектор безпеки і оборони.

Відповідні зміни доцільно внести в Кримінальний кодекс України з метою правового забезпечення охорони громадської безпеки, конституційного устрою від злочинних посягань, а також запобігання злочинам.

Зауважимо, що сьогодні в Україні існує дисбаланс функцій і повноважень гілок державної влади, за якого вирішальні повноваження в керівництві сектором безпеки та оборони належать Президентові України, а парламент фактично позбавлений важелів впливу на складові сектору безпеки і оборони. Варто зазначити, що Верховна Рада України і сьогодні має достатньо повноважень для здійснення цивільного контролю над сектором безпеки та оборони.

Водночас запропоновані вище удосконалення нормативно-правового забезпечення цивільного контролю в аналізованому секторі формують суттєвий потенціал зміцнення повноважень парламенту щодо демократичного цивільного контролю над сектором безпеки та оборони. Тому збільшення контролюючих функцій комітетів Верховної Ради України є запорукою ефективної реалізації завдань цивільного контролю за сектором безпеки та оборони. На нашу думку, важливим фактором, що впливає на ефективність саме парламентського цивільного контролю, є готовність парламентарів вирішувати питання сектору безпеки та оборони через їх представницьку функцію. Відповідальність народних депутатів перед виборцями є певним суттєвим чинником ефективності парламентського контролю в Україні.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Наведений комплекс напрямків удосконалення нормативно-правового забезпечення реалізації цивільного контролю дасть змогу не тільки розширити можливості його суб'єктів, а й суттєво підвищить релевантність та утилітарність отриманих за наслідками таких дій висновків, інформації тощо.

Література:

1. Born H., Wills A., Buckland B. S. A Comparative Perspective of Ombudsman Institutions for the Armed Forces, Policy Paper. Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2011.
2. Бакленд Б., Макдермотт В. Інститути омбудсмена у справах збройних сил. Київ: ДКЗС, 2015. 178 с.
3. Reif L. C. The Ombudsman, Good Governance and the International Human Rights System. Leiden: Martinus Nijhoff, 2004.

References

1. Born, H. & Wills, A. & Buckland, B. S. (2011), A Comparative Perspective of Ombudsman Institutions for the Armed Forces, Policy Paper. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva.
2. Baklend, B. & Makdermott, V. (2015), Instytuty ombudsmena u spravakh zbrojnykh syl [Ombudsman Institutes in the Right Armed Forces], DKZS, Kyiv, Ukraine.
3. Reif, L. C. (2004), The Ombudsman, Good Governance and the International Human Rights System, Martinus Nijhoff, Leiden.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2023 р.

І. М. Микитась,
аспірант кафедри публічної політики, Навчально-науковий інститут
"Інститут державного управління" Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна, м. Харків
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-2074-2780>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.134

ДОСВІД СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ НА ПРИКЛАДАХ КРАЇН СВІТУ

І. Mykytas,
Postgraduate student of the Department of Public Policy, Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration" of Kharkiv National University named after V.N. Karazin, Kharkiv

SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS BASED ON EXPERIENCE COUNTRIES AROUND THE WORLD

У статті визначена роль регіонів у національних економіках, що суттєво змінюється внаслідок глобалізації та структурної перебудови. Необхідність розуміння цих процесів змін має вирішальне значення для проведення аналізу та планування регіонального економічного розвитку.

При проведенні дослідження, автором було визначено, що науковцями термін "регіональний розвиток" розглядається і як продукт, і як процес, що створює певні перепони для розробки планів економічного розвитку для регіонів.

З метою визначення сутності сталого регіонального економічного розвитку, автором досліджено концепції сучасних науковців з цього приводу та узагальнено формулювання такого терміну.

У статті автор зазначає, як саме повинна функціонувати регіональна економіка в сучасних умовах та передумови, що необхідні для створення конкурентного середовища, економічного розвитку та заохочування інвестицій до регіонів.

У результаті проведення дослідження, автором були сформульовані рекомендації для органів влади, представників бізнесу для досягнення сталості в економіці регіонів.

Автором консолідовано досвід країн світу з метою пошуку чинників регіональної ефективності та формування сучасної сталої економічної регіональної політики.

The article defines the role of regions in national economies, which is changing significantly as a result of globalization and structural adjustment. The need to understand these processes of change is crucial for analyzing and planning regional economic development.

In the course of the study, the author has determined that scholars consider the term "regional development" to be both a product and a process, which creates certain obstacles to the development of economic development plans for regions.

In order to define the essence of sustainable regional economic development, the author examines the concepts of modern scholars in this regard and generalizes the wording of this term.

In the article, the author notes how the regional economy should function in modern conditions and the prerequisites necessary for creating a competitive environment, economic development and encouraging investment in the regions.

As a result of the study, the author formulated recommendations for the authorities and business representatives to achieve sustainability in the regional economy.

The author consolidated the experience of countries around the world in order to find the factors of regional efficiency and the formation of a modern sustainable economic regional policy.

This definition of the term "regional economic development" reflects a change in the scientific understanding of the essence of this concept, and provides a basis for planning economic development, helps in finding factors to support sustainable development and competitiveness of regions.

The experience of countries around the world has shown that in order to achieve sustainable development and growth of the regional economy, it is necessary to maintain a balance between policies and strategies to be applied by the authorities and business, namely

- focus on increasing productivity***
- competitiveness and reduction of production costs;***
- improvement of transportation and logistics systems;***
- reduction and reuse of waste;***
- attracting resources;***
- development of a demand-driven and export-oriented economy;***
- development and support of social, cultural and knowledge capital;***
- risk management;***
- improvement of the management system.***

It should be noted that these factors are equally important for sustainability.

Ключові слова: "регіональна економіка", "розвиток економіки в регіонах", "регіональний економічний розвиток", "сталий економічний розвиток".

Key words: "regional economy", "economic development in regions", "regional economic development", "sustainable economic development".

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Зосередження уваги на регіонах та їх економіках надзвичайно важливо для розуміння конкурентоспроможності націй у нову еру глобалізації та структурної перебудови. Методи та інструменти регіонального аналізу є життєво важливими як для наукових досліджень, так і для інформування місцевих і національних політиків і лідерів промисловості в оцінці ефективності регіону та для формулювання рамок стратегічного планування для підвищення рівня життя мешканців і покращення позиції регіону для створення та підтримки конкурентної переваги. Крім того, протягом останніх десятиліть регіональний розвиток відбувається в контексті зростаючої занепокоєності щодо питань сталості.

Таким чином, нинішня епоха є періодом швидкого переходу, переосмислення найкращих практик територіального розвитку в контексті цієї нової парадигми сталого розвитку. Це створює величезні виклики для тих, хто розробляє регіональну політику розвитку, оскільки вони прагнуть сформулювати стратегію в новому середовищі швидких змін і невизначеності, а також піклуються про досягнення сталого розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Для визначення стратегії поліпшення економічної ситуації в регіонах вкрай важливо систематизувати досвід країн світу в частині розвитку регіональних соціально-економічних систем. Науковцями було встановлено, що сталий економічний розвиток регіонів вимагає зусиль і державної влади, і бізнесу і суспільства в цілому.

Визначену автором проблематику досліджували такі науковці, як: О. Бланка, В. Забродський, Б. Данилишин, С. Дрогунцов, М. Кизим, Л. Костирко, В. Марюта, Е. Мінха, Ю. Сурміна, В. Семенов, Л. Чернюк, С. Чумаченко та інші.

Разом з цим, питання сутності сталого економічного розвитку залишається недостатньо опрацьованим, і як наслідок, неможливо сформулювати сучасну стратегію досягнення регіонами сталого економічного розвитку, що відображається на рівні життя населення та економіці країни в цілому.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою написання статті, з огляду на зазначену проблематику, є визначення сутності сталого регіонально-

го економічного розвитку. Задля досягнення вищезазначеної мети автором ставляться наступні завдання: визначення сутності поняття "регіональний економічний розвиток", узагальнення шляхів досягнення результатів сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Переглядаючи велику кількість наукових джерел про регіональний розвиток, було дивно виявити, що автори неоднозначно і часто неточно визначають цей термін [9; 12]. Регіональний розвиток розглядається і як продукт, і як процес. Як продукт розвиток пов'язаний з такими речами як, наприклад: кількість робочих місць, добробут, інвестиції, рівень життя та умови праці, речі, що найбільше хвилюють людей, які живуть, працюють і інвестують у регіонах. Як правило, збільшення або вдосконалення цих аспектів прирівнюється до розвитку, який у даному разі отожднюється здебільшого з економічним розвитком.

Саме із збільшенням цього пов'язаний розвиток як процес. Це може бути, наприклад, підтримка промисловості та інфраструктури, розвиток робочої сили та ринків тощо. На жаль, часто буває важко узгодити бажані результати розвитку як продукту з процесами, які використовуються для його досягнення. Це може бути дилемою для тих, хто відповідає за управління регіональним розвитком, а також для тих, хто відповідає за розробку стратегій і планів досягнення певної форми узгодженості між бажаними результатами продукту та відповідними та прийнятними соціально-економічними процесами. Ця дилема може бути ще більше ускладнена нестабільністю та мінливістю соціально-економічного середовища, де "зовнішні фактори" (такі як обмінні курси, нові технології, іноземна конкуренція) відіграють більшу роль у процесах прийняття рішень, що впливають на регіональну політику та стратегію регіонального економічного розвитку. Також надто часто фахівці стурбовані пошуком максимального економічного прибутку, а не пошуком нових підходів для досягнення сталого регіонального розвитку, які намагаються отримати переваги від економічного розвитку для людей і бізнесу в громадах чи регіонах і в той же час шукають можливість зменшити довгостроковий вплив надмірного споживання на навколишнє середовище.

Одні джерела визначають регіональний економічний розвиток як процес, у якому органи місцевого самоврядування або публічні організації беруть участь для стимулювання або підтримки ділової активності та/або зайнятості. Основною метою регіонального розвитку є стимулювання можливостей зайнятості в секторах, які покращують громаду, використовуючи існуючі людські, природні та інституційні ресурси [11, с. 45].

Це визначення вводить вимір розвитку, що робить його стурбованим не лише працею, капіталом, цінами та виробництвом. Цей вимір стосується мобілізації соціального капіталу. Концепцію соціальних і культурних цінностей, що надають структуру розвитку, економісти традиційно ігнорували. Однак нова теорія зростання почала визнавати цей новий вимір. У цьому контексті регіональний розвиток означає підвищення якості життя, пов'язане зі змінами, але не обов'язково збільшен-

ням розміру та складу населення, кількості та характеру робочих місць, а також кількості товарів та послуг, вироблених на регіональному рівні.

Визначення сучасними науковцями регіонального економічного розвитку має на меті охопити всі вищезазначені аспекти, а саме: регіональний розвиток як поєднання якісних і кількісних характеристик соціально-економічної системи регіону, які є найбільш значущими. Якісні атрибути включають, наприклад, типи робочих місць, а не лише їх кількість, а також довгострокові та структурні характеристики, такі як здатність запроваджувати нову економічну діяльність і здатність максимізувати переваги, які наявні в регіоні.

Необхідно окремо зазначити, що науковці дійшли наступного висновку: "Стандартна теорія економічного зростання та розвитку зосередилася на кількісних змінах, незважаючи на зростаюче усвідомлення того, що регіональне зростання залежить, часто критично, від аспектів, які розуміються лише в порівнянні з іншими регіонами чи націями. Факти регіонального розвитку свідчать про те, що недостатньо покладатися на концепції зростання без еквівалентної турботи про сили, які спонукають до зростання або перешкоджають йому відбутися. Це проблеми регіонального розвитку, незалежно від того, розглядаються вони на національному, субнаціональному чи місцевому рівнях" [10, с. 215].

Отже, регіональний економічний розвиток слід розглядати як такий, що має як кількісний, так і якісний вимір. Він є кількісним щодо вимірних переваг, які він створює через збільшення рівня багатства та доходу, доступності товарів і послуг, покращення фінансової безпеки тощо. І він також є якісним у створенні більшої соціальної/фінансової справедливості, у досягненні сталого розвитку та у створенні розкиду в діапазоні зайнятості та покращення якості життя в регіоні. Регіональний розвиток також має вимір продукту та процесу. Як продукт він пов'язаний із досягненням заявлених результатів, які можуть бути як якісними, так і кількісними. Як процес він стосується політики, стратегій, засобів і ресурсів, які використовуються для досягнення бажаних результатів, включаючи інституційні заходи.

Регіональний економічний розвиток можна розглядати як матрицю виражених досяжних результатів продукту чи послуги для регіону в результаті прийнятих процесів розвитку, що визначаються як якісними, так і кількісними змінними (див. рис. 1). Це визначення говорить про те, що ми більше не повинні розглядати регіональний економічний розвиток як щось, що пов'язане головним чином з маніпулюванням капіталом, працею та технологіями для максимізації виробництва у відповідь на ціни та ринки; скоріше, існують принципово нові системи цінностей і чинники, які починають підтримувати регіональні системи, багато з яких ми ще не повністю розуміємо.

Цей багатовимірний аспект регіонального економічного розвитку дає можливість запропонувати наступне його визначення:

Регіональний економічний розвиток — це реалізація різноманітних процесів і використання регіональних ресурсів, що призводить до бажаних соціально-економічних результатів для регіону з урахуванням аспектів сталості та відповідає цінностям і очікуванням його мешканців.

Хоча це визначення далеко не досконале, воно відображає зміну в науковому розумінні сутності економічного розвитку. Визначення також забезпечує основу для планування економічного розвитку, і допомагає в пошуку факторів, що лежать в основі процесів, які можуть підтримувати сталий розвиток і конкурентоспроможність регіону. Баланс між якісними та кількісними цілями регіонального розвитку є проблемою для традиційних неокласичних науковців-економістів, які не враховують, що регіональний розвиток має відбуватися на основі сталості. Це не означає, що ідеї неокласичної теорії слід відкинути, швидше, вони повинні розвиватися, щоб пристосуватись до тих мінливих цінностей, які суспільство дотримується щодо очікуваних здобутків від регіонального розвитку.

Розглядаючи регіональний економічний розвиток, корисно коротко з'ясувати, як працюють регіональні економіки та як вони повинні функціонувати в умовах конкуренції на ринку. У традиційній моделі розвиток регіональної ринкової економіки розглядається як стимулюваний потребою в інвестиціях, виробництві, зайнятості, заробітній платі, прибутках і споживанні. Інвестиційний капітал формується з двох основних джерел: зовнішні потоки капіталу від експорту, грантів, зовнішніх інвесторів і репатрійованих доходів; та внутрішній капітал, що надходить від використання активів, дивідендів, заощаджень, праці та соціального капіталу. Останній включає всі не фінансові внески людей у виробництво або послуги, що надаються громадою, урядом і бізнесом. У багатьох частинах світу, і зокрема в таких місцях, як Філіппіни, доходи від репатріації є значним зовнішнім джерелом капіталу, який використовується для підтримки регіонального розвитку. А в деяких регіонах країн, що розвиваються, репатрійовані всередині країни кошти сімей, які мігрували до великих міст, стають все більш важливими для підтримки інвестицій у регіональний розвиток та приватного споживання. [1, с. 172]

Існує кілька передумов, які можуть бути необхідними для створення конкурентного середовища для підтримки регіонального економічного розвитку та інвестицій. До них належать: компетентна робоча сила, ефективні інституції, добре розвинена інфраструктура, фінанси та системи логістики. Такі елементи можна умовно назвати "стратегічною інфраструктурою", яку регіональні органи влади та інституції повинні створити для підтримки розвитку та інвестицій. Крім того, існує потреба в добре розвинутих бізнес-мережах, які орієнтовані на інновації та комерціалізацію нових продуктів і послуг. Це діяльність, яка в основному відбувається в приватному секторі.

Важливим чинником підтримки розвитку регіонів є запобігання витоку капіталу, який може виникнути внаслідок високої залежності виробництва та споживання від імпорту, експорту дивідендів і заощаджень, а також втрати людського капіталу. Наприклад, багато країн Південно-Східної Азії та острівні країни Карибського басейну мають високий рівень залежності від імпорту

РИНОК РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Регіональний економічний процес

- Політика
- Планування
- Аналіз
- Стратегія
- Ресурси

Регіональний економічний продукт

- Працевлаштування
- Багатство
- Інвестиції
- Інфраструктура
- Якість життя

Якість	Кількість

Рис. 1. Регіональний економічний розвиток як матриця якісних, кількісних, процесних і продуктових результатів

для підтримки розвитку, орієнтованого на споживання. Це призводить до низьких регіональних заощаджень і високих витоків капіталу. У багатьох розвинених економіках витік пенсійних і страхових виплат централізованим менеджерам фондів виснажує місцеві заощадження та капітал, доступний для розвитку. Для досягнення більш сталого регіонального розвитку важливо скоротити витік доходів шляхом створення більших інвестиційних можливостей і зосередження на розвитку імпортозамішувальних галузей.

Регіони можуть підходити до свого розвитку багатьма способами, наприклад, через підвищення ефективності та результативності економічних операцій; збільшення населення; додавання вартості до виробництва, послуг і логістичних систем; закриття циклу відходів і перетворення відходів на ресурси; збільшення споживання; збільшення експорту та скорочення імпорту тощо, а також багато стратегій регіонального розвитку включають суміш таких заходів. Однак для багатьох регіонів споживання є основним чинником розвитку. У довгостроковій перспективі розвиток, зумовлений споживанням, не є стійким, особливо якщо він супроводжується зростанням рівня державного та приватного боргу. Встановлення балансу між споживанням і стратегіями зростання доданої вартості є складним, особливо для регіонів, де немає конкурентоспроможної стратегічної інфраструктури.

Основним рушієм регіонального розвитку в таких розвинених країнах, як США, Канада та Австралія, було зростання населення, особливо через імміграцію. Імміграція робить також значний внесок у ВВП Австралії, особливо в таких регіонах, як Сідней, які приймають більше двох п'ятих австралійських мігрантів. І в цих країнах регіони, які є реципієнтами внутрішніх міграційних потоків, такі як регіони "сонячного поясу", як-от Флорида й Арізона в США та регіон Брісбен-Голд-Кост в Австралії, зазнають зростання населення. Менш розвинені країни також заохочують в'їзд кваліфікованих мігрантів, щоб задовольнити зростаючу нестачу кваліфікованої робочої сили. Так, внесок населення є значним у швидке зростання багатьох прибережних регіонів Китаю та більшості столичних регіонів Південно-Східної Азії. Однак великі та швидко зростаючі популяції ство-

Рис. 2. Зміна фокусу політики економічного розвитку та стратегії планування

рюють власні проблеми з управлінням зростанням. Найбільш густонаселені країни світу є одними з найбільш небезпечних, тому зростання населення не обов'язково веде до сталого розвитку.

Щоб нації та регіони могли досягти результатів сталого розвитку та зростання, необхідний баланс між політикою та стратегіями, які мають застосовуватися органами влади та бізнесом регіонам необхідно дотримуватись певних рекомендацій. Серед них:

- орієнтація на підвищення продуктивності;
- конкурентоспроможність і скорочення витрат на виробництво;
- удосконалення систем пересування та логістики;
- зменшення та повторне використання відходів;
- залучення ресурсів;
- розвиток економіки, орієнтованої на попит і на експорт.

Проте не лише економічні системи повинні мати пріоритет для підтримки регіонального розвитку. Також необхідно звернути увагу на:

- розвиток і підтримку соціального, культурного капіталу та капіталу знань;
- управління ризиками;
- удосконалення системи управління.

Ці фактори однаково важливі для сталості.

Розглядаючи сучасні підходи до регіонального розвитку, важливо визначити, як регіони можуть покращити конкурентоспроможність активів, внутрішній потік капіталу, інформацію для розвитку знань та зв'язки із зовнішнім середовищем. Немає двох однакових регіональних систем, тому для регіонів важливо повністю розуміти, куди стратегічно втручатися, вносити покращення та вирішувати, які практики працюють найкраще. Застосовуючи найкращі практики, регіони можуть ви-

користовувати знання та досвід інших і адаптувати різні практики відповідно до місцевих ситуацій [8, с. 54].

Слід зазначити, що одне зі складних завдань, з якими стикаються автори, відповідальні за регіональний економічний розвиток, полягає в тому, щоб знати, як розвивати та підтримувати конкурентоспроможність у контексті формулювання та планування стратегії регіонального розвитку, що вимагає спеціальних навичок у регіональному аналізі та оцінці та необхідності використовувати передові сучасні практики. Це не є чимось незвичайним, коли особи в установах, відповідальних за планування стратегії регіонального розвитку, не мають необхідного рівня навичок, необхідних як для проведення регіонального аналізу, так і для розробки рамок стратегії, які є відповідними та які представляють підходи та методології найкращої практики для розробки стратегії та формулювання планів та їх реалізації з метою сталого розвитку регіону.

Наприклад, у тих державах, які характеризуються наявністю більш централізованої планової економіки, таких як В'єтнам та Індонезія, спеціалісти з регіонального планування, економісти та спеціалісти з регіонального управління часто намагаються зрозуміти, як реструктуризувати місцеві та регіональні економіки для роботи в відкритих конкурентних ринкових умовах. Ще складніше завдання полягає в тому, щоб визначити, як застосувати найкращі практики для підвищення ефективності регіональної економіки. Багато з цих практик сприймаються як чужі, оскільки суперечать попереднім структурам управління та інституційній культурі.

Аналіз наукових джерел свідчить, що політика економічного розвитку пройшла низку еволюційних етапів, починаючи з 1960-х років, зумовлених різними парадигмами економічної думки, як показано на рис. 2.

Багато з цих парадигм продовжують формувати те, як громади та люди думають і планують майбутнє, але, на жаль, велика частина цих думок про регіональний розвиток все ще вкорінена в парадигмах 1970-х років через властиве багатьом громадам небажання активно діяти та прийняти зміни. Згодом багато регіонів не переоснащуються достатньо швидко, щоб ефективно конкурувати в глобальну епоху бізнесу та технологій постіндустріальної економіки. Щоб успішно конкурувати в глобальній економіці, регіональні організації та підприємства повинні розуміти наслідки зміни парадигми, що відбуваються в економічній політиці та стратегії, і створювати для цього гнучку стратегічну інфраструктуру.

З перебігом часу відбулося зіткнення між глобалізацією та зростаючим занепокоєнням суспільства щодо питань сталості та якості життя та того, як досягти сталого розвитку. Це призвело до появи нової парадигми в мисленні територіального розвитку. З'являється розуміння необхідності ще більшої інтеграції економічних, соціальних та екологічних факторів у процеси прийняття рішень щодо інвестицій та використання обмежених ресурсів. Декларація ООН 1992 року в Ріо та Токійська угода про парникові гази 1997 року вносять нові виміри в процеси територіального розвитку. Глобалізація також призвела до появи все більш глобального суспільства з більш необмеженим рухом інформації, подорожей і валюти між країнами. Більший рівень прозорості та стандартизації відбувається як у процесах публічного управління, так і в приватному секторі. Ці зміни зменшують важливість національної держави та зосереджують увагу на великих містах і регіонах як на центрах і двигунах економічного зростання.

Регіони, особливо деякі з великих столичних регіонів світу, зараз розглядаються як домінуючий центр для зростання зайнятості, інвестиційних рішень і мереж розподілу на новому глобальному ринку. Наприклад, понад 85 відсотків зростання зайнятості в Сполучених Штатах у 1990-х роках відбулося у великих мегаполісах. Столичний регіон все більше стає географічною одиницею аналізу, в якій відбувається конкурентоспроможна економічна діяльність, і все частіше це місце, де генерується процвітання. Зараз у багатьох частинах світу регіони не визначаються політичними кордонами, а перетинають місцеві та міжнародні юрисдикції, щоб охопити найширше визначення суміжної економічної діяльності. Більшість підприємств не обмежують свою економічну діяльність певною юрисдикційною межею, і коли формою їхньої організаційної залежності є галузеві кластери, важливі економічні взаємозв'язки ще більш імовірно поширяться за межі юрисдикції.

Враховуючи важливість змін у світовій економіці як визначальних чинників регіональної ефективності, корисно розглянути зв'язки між національною та регіональною економіками. З точки зору політики, сучасні науковці зазначають відсутність зв'язку між національним світоглядом і регіональними результатами, стверджують, що регіональна політика, через її вплив на регіони, має ширший економічний ефект, і що макроекономічна політика, через економічні результати та їхнє просторове вираження, має наслідки для регіональної діяльності. Ці взаємозв'язки можуть здаватися очевидними, але реальність цього зв'язку рідко явно врахо-

ується при формулюванні політики. Незалежно від національних економічних показників і політичних намірів, макроекономічні засоби контролю та втручання, як правило, не спрямовані на вирішення просторової нерівності, яка виникає внаслідок наявної регіональної структури та міжрегіональних моделей [10, с. 514].

Окремо сучасні науковці зазначають, чого не вислизає макроекономічному плануванню, оскільки воно впливає на регіони таким чином: "Стандартний макроекономічний погляд на економіку ігнорує міста та простір загалом. Він намагається зрозуміти, що виробляється, як це виробляється, для кого це виробляється. Але його не хвилює, де його виробляють... Він розглядає країну як географічно нерозрізнене ціле. Як наслідок, макроекономічна політика, яка базується на цьому розумінні, також ігнорує міста та регіони" [10, с. 487].

Проблема, яка зараз стоїть перед планувальниками регіонального розвитку, полягає в тому, як сформулювати регіональну політику, яка відповідатиме глобальній динаміці та іноді (або часто) національному вакууму в макрополітиці щодо регіонів у багатьох країнах. Свого часу регіони були захищені від зовнішньої конкуренції, і національні уряди певною мірою могли маніпулювати їхніми економіками. Але це вже не так, оскільки економічний раціоналізм багатьох національних урядів залишив багато регіонів напризволяще. Регіони все ще продовжують розраховувати на вищі рівні влади щодо законодавчої підтримки, ресурсів та інвестицій для стимулювання регіонального розвитку. Але, на жаль, багато регіонів не розуміють, що глобалізація залишила національні уряди значною мірою позбавленими повноважень застосовувати економічні та політичні механізми для підвищення конкурентоспроможності регіону. Таким чином, сьогодні розвиток все більше залежить від самих регіонів, і для цього регіональні актори повинні спочатку зрозуміти, які чинники визначають динаміку нової епохи 21 століття, що зароджується.

З часом стратегія планування регіонального економічного розвитку відіграла ключову роль у реалізації розглянутих вище підходів до регіональної політики.

У пошуках стійкості та економічного зростання з'являється безпрограшна стратегія розвитку. Ця стратегія у загальній формі називається перевагою співпраці. Це нова парадигма, що виникає в стратегії та плануванні регіонального розвитку, яка залежить від більшої інтеграції, взаємодії та співпраці між бізнесом, органами влади та громадами. Саме цей новий поштовх до спільної переваги та способи її досягнення знаходяться у центрі уваги нових методів у формулюванні, плануванні та реалізації стратегії регіонального розвитку.

На рис. 2 наведено деякі характеристики стратегії планування під егідою порівняльних, конкурентних переваг і переваг у співпраці. У 1950-х роках стратегія регіонального планування ґрунтувалася на генеральному плануванні та була спрямована на промислове виробництво, інфраструктуру та розвиток ринку.

З кінця 1960-х років регіональне економічне планування перейшло від генерального планування до зосередження на цілях і завданнях для досягнення стратегічних результатів.

Однак у багатьох регіональних планах основним акцентом була підтримка економічної політики національних урядів, пов'язаної з питаннями соціальної справедливості та схем заохочення більшої децентралізації зайнятості та інвестицій, як це було в багатьох країнах, особливо в країнах, що розвиваються, де п'ятирічні плани були поширені на практиці як у національному, так і в регіональному розвитку.

До середини 1970-х років стратегічне планування передбачало підготовку цілей, завдань і стратегій для організацій, підприємств і регіонів, щоб отримати перевагу в контексті середовища, в якому вони працювали.

Стратегічне планування регіонального розвитку почало розвиватися наприкінці 1980-х років для вирішення ширших соціальних та екологічних проблем.

Зростання турботи про навколишнє середовище, соціальні проблеми та економічну стійкість призвело до появи інтегрованого стратегічного планування регіонального розвитку в 1990-х роках. Наприклад, у Новій Зеландії Закон про управління ресурсами 1991 року визначив нову рамкову модель, яка вимагала ретельного розгляду економічних, соціальних та екологічних питань у рамках сталого регіонального розвитку. Штати Квінсленд і Новий Південний Уельс в Австралії прийняли аналогічне законодавство, щоб забезпечити розгляд регіонального розвитку в контексті соціальних, екологічних і суспільних цінностей.

Наприкінці 1990-х зосередження уваги на інтегрованому стратегічному плануванні регіонального розвитку призвело до відновлення інтересу до промислових кластерів і ролі інтелектуальної інфраструктури в процесах регіонального розвитку, що залежить від багатогалузевих ресурсів, якими найкраще керувати за допомогою інтегрованої системи планування.

До 1990-х років соціалістичні країни продовжували використовувати генеральне планування як основу економічного планування на національному та регіональному рівнях. У розвинених країнах зміна парадигм від планування "цілей і завдань" до "інтегрованого стратегічного" планування відбулася набагато швидше. Частково це є результатом експортної залежності багатьох із цих економік і потреби для них суттєво підвищити свою конкурентоспроможність після скасування тарифів та інших форм підтримки промисловості в результаті економічної раціоналістичної політики.

Але, глобалізація в поєднанні зі зростаючою глобальною стурбованістю екологічними та соціальними проблемами, що впливають на національний і регіональний розвиток, призводить до більшого зближення ідей щодо регіональної політики та планування. Це, зокрема, має наслідки для того, як регіони розробляють стратегію підтримки як у базових, так і в не базових секторах регіональної економіки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У результаті проведення дослідження визначено сутність сталого економічного розвитку, що полягає в розумінні поняття економічного розвитку та поєднання такого поняття зі шляхами досягнення сталого розвит-

ку та зростання рівня регіональної економіки, що забезпечується балансом між стратегією та політикою органів влади та бізнесу.

Таким чином автор зазначає, що регіональний економічний розвиток — це реалізація різноманітних процесів і використання регіональних ресурсів, що призводить до бажаних соціально-економічних результатів для регіону, з урахуванням аспектів сталості, та відповідає цінностям та очікуванням його мешканців.

Таке визначення терміну "регіональний економічний розвиток" відображає зміну в науковому розумінні сутності такого поняття, та забезпечує основу для планування економічного розвитку, допомагає у пошуку факторів на підтримку сталого розвитку та конкурентоспроможності регіонів.

На досвіді країн світу доведено, що задля досягнення сталого розвитку та зростання рівня регіональної економіки необхідно підтримувати баланс між політикою та стратегіями, що мають застосовуватись органами влади та бізнесом, а саме:

- орієнтація на підвищення продуктивності;
- конкурентоспроможність і скорочення витрат на виробництво;
- удосконалення систем пересування та логістики;
- зменшення та повторне використання відходів;
- залучення ресурсів;
- розвиток економіки, орієнтованої на попит і експорт;
- розвиток і підтримка соціального, культурного капіталу та капіталу знань;
- управління ризиками;
- удосконалення системи управління.

Необхідно зауважити, що зазначені фактори однаково важливі для сталості.

Проаналізувавши вплив глобалізації на розвиток економіки в регіонах, можна зробити висновки, що еволюція регіональної політики розвитку та стратегії планування суттєво різняться між країнами, так і в середині них.

Такий аналіз змушує автора більш детально дослідити розвиток теоретичних уявлень про регіональний економічний досвід, що стане напрямом подальших досліджень.

Література:

1. Боднар Г.В. До ідентифікації і погодження ключових інтересів учасників державно-приватних партнерств. Моделювання регіональної економіки: зб. наук. пр. Івано-Франківськ: Івано-Франківський нац. техн. ун-т ім. В. Стефаника, 2009. № 2. С. 171—178.
2. Бурлуцький С. Інтеграція концепції "створення спільної цінності" до системи стратегічного планування розвитку регіонів. Розвиток регіонів та громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: перспективи та загрози: зб. матеріалів доп. міжнар. наук.-практ. конф., IX регіон. та муніцип. читання, Тернопіль — Вишнівець, 20—21 жовт. 2015 р. Тернопіль: Екон. Думка; ТНЕУ, 2015. С. 12—17.
3. Бутко М.П. Модернізація інституційного середовища як базису формування регіональних конкурентних переваг. Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток. 2016. № 1. С. 7—17.

4. Бутко М.П., Пепа Т.В., Уляненко Ф.М. Модернізація регіональних господарських систем у глобалізаційному економічному просторі: монографія. Ніжин, ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2014. 268 с.

5. Гацуля О.М. Реалізації державноуправлінських реформ в сучасній Україні: галузевий аспект. Державне управління та місцеве самоврядування. 2020. Вип. 4 (44). С. 17—24.

6. Кизим М. О., Белікова Н. В., Беккер М. Л. Науково-методичне забезпечення вирішення проблемних ситуацій в регіонах України. Проблеми економіки. 2021. № 2. С. 70—85. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-2-70-85>

7. Кондратенко Н. О. Теоретико-методологічні засади стратегії ресурсозбереження у регіональних економічних системах : автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.05. Київ, 2010. 38 с.

8. Красноносова О. М., Олійник А. Д. Регіони-лідери в економічному просторі країни: конкурентні переваги та соціальні проблеми. Проблеми економіки. 2011. № 3. С. 52—55. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2011-3_0—pages-52_55.pdf

9. Мельник А.Ф., Підгаєць С.В. Державно-приватне партнерство в системі інститутів національної економіки: механізми розвитку: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 279 с.

10. Семенов В. Ф. Регіональна економіка: навч. посіб. Київ : Леся, 2008. 595 с.

11. Сталий розвиток — XXI століття: управління, технології, моделі: кол. монографія / [Аверкіна М. Ф., Андрєєва Н. М., Балджи М. Д., Веклич О. О. та ін.]; за наук. ред. проф. Хлобистова Є. В.; НАН України, ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України"; НТТУ "Київський політехнічний інститут"; Вища економіко-гуманітарна школа; Міжнародна асоціація сталого розвитку. Черкаси: вид-во. Чабаненко Ю. А, 2014. 540 с.

References:

1. Bodnar, H.V. (2009), "To identify and agree on the key interests of participants in public-private partnerships", *Modeliuvannia rehional'noi ekonomiky*, vol. 2, pp. 171—178.

2. Burlutskyi, S. (2015), "Integration of the concept of "creation of common value" into the system of strategic planning of regional development", *Rozvytok rehioniv ta hromad v umovakh administratyvno-terytorialnoi reformy* [Materials of the International. science-practice conf. Development of regions and communities in the context of administrative-territorial reform: prospects and threats], *Ekon. dumka*, TNEU, Ternopil, Ukraine, pp. 12—17.

3. Butko, M.P. (2016), "Modernization of the institutional environment as a basis for the formation of regional competitive advantages", *Publichne administruvannia: naukovy doslidzhennia ta rozvytok*, vol. 1, pp. 7—17.

4. Butko, M.P. and Pepa, T.V. (2014), *Modernizatsiia rehional'nykh hospodars'kykh system u hlobalizatsijnomu ekonomichnomu prostori* [Modernization of regional economic systems in a globalizing economic space], TOV "Vydavnytstvo "Aspekt-Polihraf", Nizhyn, Ukraine.

5. Hatsulia, O.M. (2020), "Implementation of public administration reforms in modern Ukraine: sectoral aspect", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 4 (44), pp. 17—24.

6. Kyzym, M. O., Bielikova, N. V., and Bekker, M. L. (2021), "Scientific and Methodological Support for Solving Problematic Situations in Ukraine's Regions", *Problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 70—85.

7. Kondratenko, N. O. (2010), "Theoretical and methodological principles of resource conservation strategy in regional economic systems", *Abstract of Ph.D. dissertation*, Economy, Kyiv, Ukraine.

8. Krasnonosova, O. M., and Oliinyk, A. D. (2011), "Regions-Leaders in Economic Space of Country: Competitive Edges and Social Problem", *Problemy ekonomiky*, vol. 3, pp. 50—55, available at: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2011-3_0—pages-52_55.pdf (Accessed 10 Oct 2023).

9. Mel'nyk, A.F. and Pidhaiets', S.V. (2017), *Derzhavno-privatne partnerstvo v systemi instytutiv natsional'noi ekonomiky: mekhanizmy rozvytku* [Public-private partnership in the system of institutions of the national economy: mechanisms of development], TNEU, Ternopil', Ukraine.

10. Semenov, V. F. (2008), *Rehionalna ekonomika* [Regional Economy], Lesia, Kyiv, Ukraine.

11. Averkyna, M.F., Andrieieva, N.M., Baldzhy, M.D. and Veklych, O.O. (2014), *Stalyi rozvytok — XXI stolittia: upravlinnia, tekhnolohii, modeli* [Sustainable development — XXI century: management, technology, models], Cherkasy, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Н. М. Ульянченко,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-1910-7798>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.21.142

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

N. Ulyanchenko,
Postgraduate student of the Department of Public Management and Administration,
Grigory Skovoroda University in Pereiaslav

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE SPHERE OF HEALTH PROTECTION IN UKRAINE

У статті систематизовані наукові підходи до виокремлення проблем реалізації державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я. Існуюча на сьогоднішній день недофінансованість системи охорони здоров'я та відсутність обов'язкового медичного страхування змушують державу шукати варіанти оптимізації видатків шляхом залучення бізнес-структур через створення проектів державно-приватного партнерства.

Зазначено, що до основних проблем реалізації державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я слід віднести: застарілу нормативно-правову базу щодо врегулювання питання державно-приватного партнерства; відсутність системної державної політики щодо підтримки та розвитку державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я; недостатня мотивація інвесторів для участі у державно-приватному партнерстві; нестача кваліфікованих кадрів. Для грамотного структурування та супроводу проектів у форматі державно-приватного партнерства потрібні висококваліфіковані фахівці в галузі юриспруденції, економіки, будівництва, організації охорони здоров'я, публічного управління у сфері охорони здоров'я, які мають досвід міжвідомчої взаємодії та роботи з бізнес-структурами; відсутність спеціально створених відділів в органах державної влади та місцевого самоврядування, які б залучали бізнес до сфери охорони здоров'я, формували та реалізовували співпрацю між державними підприємствами (медичними закладами) та бізнесом; потребує розробка критеріїв оцінювання ефективності та результативності проектів, а також моніторингу на всіх стадіях підготовки та реалізації проекту; формування органу державної влади, що ретельно вивчатиме різноманітні аспекти впровадження бізнес-партнерства в сфері надання медичних послуг; потребують системні та ґрунтовні дослідження сфери застосування державно-приватного партнерства у системі охорони здоров'я.

Таким чином, описані проблеми, що виникають при структуруванні та супроводі реалізації проектів державно-приватного партнерства, є, на нашу думку, не приватними питаннями, що стосуються конкретних проектів, а характерними системними проблемами, корекція яких дозволить надати позитивної динаміки реалізації проектів державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я.

The article systematizes scientific approaches to identifying the problems of implementing public-private partnership in the field of health care. The current underfunding of the health care system and the lack of mandatory medical insurance force the state to look for ways to optimize expenses by involving business structures through the creation of public-private partnership projects.

The author states that the main problems of implementing public-private partnership in the field of health care should include: the outdated legal framework for regulating the issue of public-private partnership; the absence of a systematic state policy regarding the support and development of public-private partnership in the field of health care; insufficient motivation of investors to participate in public-private partnership; lack of qualified personnel. For the competent structuring and support of projects in the format of public-private partnership, highly qualified experts in the field of jurisprudence, economics, construction, organization of health care, public management in the field of health care, who have experience in interdepartmental interaction and work with business structures are needed; lack of specially created departments in state and local self-government bodies that would involve business in the field of health care, form and implement cooperation between state enterprises (medical institutions) and business; it is necessary to develop criteria for evaluating the efficiency and effectiveness of projects, as well as monitoring at all stages of project preparation and implementation; formation of a state authority that will carefully study various aspects of the implementation of business partnerships in the field of providing medical services; need systematic and thorough studies of the scope of application of public-private partnership in the health care system.

Thus, the described problems that arise during the structuring and monitoring of the implementation of public-private partnership projects are, in our opinion, not private issues related to specific projects, but characteristic systemic problems, the correction of which will allow to provide positive dynamics for the implementation of public-private partnership projects partnerships in the field of health care.

Ключові слова: система охорони здоров'я, державно-приватне партнерство у сфері охорони здоров'я, моделі державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я, принципи та механізми реалізації державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я, ризики та можливості реалізації державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я.

Key words: health care system, public-private partnership in the field of health care, models of public-private partnership in the field of health care, principles and mechanisms of implementation of public-private partnership in the field of health care, risks and opportunities implementation of public-private partnership in the field of health care.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Якість та доступність медичної допомоги, є ключовими індикаторами ефективності системи охорони здоров'я, що забезпечуються всіма складовими елементами: кадровими, науковими, організаційними, фінансовими, інтелектуальними та інформаційними ресурсами, а також матеріально-технічним забезпеченням та станом інфраструктури. Саме матеріально-технічне забезпечення та стан інфраструктури складають основу формування якості та доступності медичної допомоги безпосередньо залежать від соціально-економічної ситуації в країні, а також від розстановки пріоритетів у кожній конкретній ситуації.

Державі не завжди вдається повною мірою реалізовувати свої функції розвитку соціальної інфраструктури внаслідок недостатності фінансових ресурсів. Отже, необхідні інші позабюджетні джерела фінансування та інші механізми залучення інвестицій, у тому числі в сфері охорони

здоров'я. Орієнтованість спектра медичних послуг на конкуренцію останнім часом збільшує актуальність цієї проблеми.

Існуюча на сьогоднішній день недофінансованість системи охорони здоров'я та відсутність обов'язкового медичного страхування змушують державу шукати варіанти оптимізації видатків шляхом залучення бізнес-структур через створення проектів державно-приватного партнерства.

На сьогодні виникла актуальна потреба у зміні підходів до фінансування системи охорони здоров'я, оскільки внаслідок воєнних дій на території України збільшується чисельність людей з інвалідністю, зменшується обсяг фінансування системи охорони здоров'я через пріоритетність видатків на воєнні цілі, збільшується чисельність людей, які потребують медичної допомоги, але не можуть її отримати внаслідок воєнних дій, зменшення чисельності лікарів внаслідок їх переїзду за кордоном, брак професійних кадрів та управлінців в галузі охорони здоров'я тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я, основні алгоритми реалізації державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я, світові моделі державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я, а також система заходів, механізмів, залучених у державно-приватне партнерство у сфері охорони здоров'я аналізують: В. Авер'янов, В. Бакуменко, В. Борщ, С. Вовк, З. Гладун, О. Грицко, О. Зибарева, О. Кісельов, С. Клименко, О. Краснов, Л. Криничко, Ф. Криничко, З. Лашкул, Я. Літінська, Ю. Матвієнко, Н. Мотовиця, С. Петрик, І. Попова, С. Стеценко, Т. Федоренко, Р. Шевчук, П. Шилепницький, Л. Ярова та ін. Зазначені автори звертають увагу на важливість формування нормативно-правових та організаційних механізмів реалізації державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я, зазначають на важливості формування гнучкості системи управління у сфері охорони здоров'я, а також зміни концепції фінансування системи охорони здоров'я України.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є системний аналіз проблем реалізації державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державно-приватне партнерство є ефективним механізмом фінансування системи охорони здоров'я, який дозволить покращити охорону здоров'я в цілому за рахунок оптимізації видатків, державних джерел інвестицій, а також створення умов для технологічного та стабільного зростання в галузі. Отже, стабільність галузі охорони здоров'я стимулюватиме зростання приватних інвестицій у неї.

Грунтуючись на міжнародному досвіді розвитку державно-приватного партнерства, можна виробити низку рекомендацій для української моделі реалізації державно-приватного партнерства у системі охорони здоров'я:

- впровадження форм державно-приватного партнерства має бути поступовим, що враховує обмеженість ресурсів;

- необхідно розширювати сфери застосування від найпростіших схем застосування до найскладніших;

- необхідно удосконалювати законодавчу базу, закріпити чіткі схеми узгодження та фінансування проектів;

- у кожній сфері має бути розвиток пілотних проектів та становлення їх масовими.

Проекти державно-приватного партнерства — порівняно новий напрямок у економіці України, і в даний час вони необхідні в основному для вирішення проблем, що гостро стоять у системі охорони здоров'я. При здійсненні цих проектів приватний партнер отримує контрольований доступ до майна публічної сторони, що дозволяє йому реалізувати покладені на нього державою функції, а держава, в свою чергу, отримує значні бюджетні та соціальні вигоди від взаємодії з приватним партнером. Однак наявність окремих протиріч у чинному законодавстві гальмує розвиток цього процесу.

В даний час державно-приватне партнерство застосовується в багатьох секторах і, як правило, спрямоване на залучення капіталу та досвіду приватного сектора для покращення надання державних послуг. Роблячи капітальні інвестиції більш привабливими для приватного сектора, добре структуровані державно-приватні партнерства

сприяють мобілізації приватного інвестування в сферу охорони здоров'я. В той же час така форма відносин між державою і приватним сектором, як державно-приватне партнерство, ставить перед державним партнером низку проблемних питань, пов'язаних зокрема з розподілом ризиків такого партнерства, необхідністю досягнення результатів, що відповідають більш ширшим цілям системи охорони здоров'я, потребою інтеграції медичних закладів та послуг, що надаються приватним партнером, в загальнодержавну систему охорони здоров'я [1, с. 46—47].

На думку Р. Шевчук, в нашій країні протягом тривалого часу, з моменту появи державно-приватного партнерства в одному з основних перешкод до їх розвитку в охороні здоров'я було відсутність нормативно закріплених форм. Крім того, є певні труднощі з ініціюванням та мотивуванням приватного бізнесу до участі в проєктах, з окупністю яких можуть виникнути проблеми. Для розвитку форм державно-приватного партнерства в охороні здоров'я важливо уявляти, хто може виступати в якості інвестора. Як правило, великим потенціалом для участі в партнерстві володіють фінансово-промислові групи, у складі яких є діюча медичний напрям, які зарекомендували себе на ринку. У таких потенційних партнерів є декілька переваг: медичне минуле і сьогодення та бажання розвиватися в цьому напрямку; фінансовий інститут та інші активи, здатні як згенерувати фінансову основу проєкту, так і отримати певний синергетичний ефект від взаємодії; репутація, яка в першу чергу буде турбувати публічного партнера. Саме відсутність репутації зараз буде для багатьох потенційних інвесторів перешкодою в здійсненні проєктів державно-приватного партнерства [2; 3].

Тому одним з важливих аспектів формування державно-приватного партнерства є формування переліку надійних та професійних інвесторів, їх якісний відбір та перевірка репутаційного капіталу.

Іншою проблемою є недостатня мотивація інвесторів для участі у державно-приватному партнерстві. Бізнесмени побоюються високих ризиків, а з окупністю великих проєктів можуть виникнути проблеми. Інвесторам необхідні гарантії. Ризикує у свою чергу і держава, залучаючи громадські організації. Без суворого контролю є можливість втратити як інвестора, так і очікувані фінансові вкладення.

Також у цій галузі спостерігається нестача кваліфікованих кадрів. Для керування взаємовідносинами між інвестором та державною організацією необхідні професіонали своєї справи — менеджери, а в медичних установах керуючими найчастіше є лікарі без економічного освіти, для яких управління бізнес-процесами стає серйозною проблемою.

Г. Іщенко та Н. Юристовська зазначають, що державно-приватне партнерство повинно забезпечувати: залучення механізму проєктного планування та фінансування проєктів державно-приватного партнерства, бо це значною мірою сприятиме зацікавленості приватних вітчизняних та іноземних інвесторів до участі в державно-приватному партнерстві; нормативно-правове регулювання реалізації проєктів державно-приватного партнерства; успішне впровадження інфраструктурних проєктів державно-приватного партнерства в діяльності закладів охорони здоров'я; побудову високотехнологічних центрів із лікування різних видів захворювань; підвищення доступності медичних послуг для населення та підтримку розвитку приватного сектору [4].

Наступною проблемою, вирішення якої вимагає кардинального перегляду підходів, є відсутність у структурах більшості органів виконавчої влади у системі охорони здоров'я підготовлених спеціалістів та спеціалізованих відділів

(управління), що здійснюють функції з підготовки, координації, реалізації та моніторингу інфраструктурних проектів у форматі державно-приватного партнерства.

Для грамотного структурування та супроводу проектів у форматі державно-приватного партнерства потрібні висококваліфіковані фахівці в галузі юриспруденції, економіки, будівництва, організації охорони здоров'я, публічного управління у сфері охорони здоров'я, які мають досвід міжвідомчої взаємодії та роботи з бізнес-структурами.

З огляду на крайню необхідність залучення позабюджетних інвестицій у систему охорони здоров'я, відповідно, і необхідність якісного опрацювання інфраструктурних проектів у форматі державно-приватного партнерства, а також оцінки їх ефективності та моніторингу на всіх стадіях підготовки та реалізації, слід рекомендувати органам державної влади передбачити у структурі органів виконавчої влади, що займається охороною здоров'я, спеціалізовані відділи (управління), що здійснюють функції з підготовки, координації, реалізації та моніторингу інфраструктурних проектів у форматі державно-приватного партнерства; в іншому випадку, як мінімум, публічною стороною буде втрачено контроль над реалізацією проектів або ці проекти взагалі не будуть реалізовані.

Слід зазначити, що сьогодні розбудова концепції державно-приватного партнерства в національній сфері охорони здоров'я не є пріоритетним питанням державної політики. Можливо, саме тому існує значний дефіцит у комплексних дослідженнях, що присвячено вивченню державно-приватного партнерства у процесі розробки інвестиційних проектів в національній охороні здоров'я. Водночас недостатньо вітчизняного науково обгрунтованого матеріалу про соціально-економічні переваги і можливі негативні наслідки запровадження таких відносин, практично відсутній ринок готових проектів державно-приватного партнерства для охорони здоров'я [5].

У багатьох країнах були створені державні органи контролю, що ретельно вивчають різноманітні аспекти впровадження бізнес-партнерства в сфері надання медичних послуг. Розроблено численні моделі як простих інфраструктурних проектів, що реалізують участь бізнесу в наданні немедичних послуг (будівництво, готельні та комунальні послуги, технічне переоснащення тощо), так і складних інтегрованих моделей, котрі передбачають передачу частини важливих державних функцій приватному партнерові (стратегічне планування, високоспеціалізована медична допомога, наукові дослідження, медична освіта тощо) [6].

Останнім часом в Україні суттєво вдосконалено нормативно-правову базу, що визначає процедури, права та обов'язки сторін у проектах державно-приватного партнерства в інших галузях (видобувна промисловість, сільське господарство, капітальне будівництво, транспортна та комунальна сфери), що стало підґрунтям для наукового дослідження, зокрема щодо пошуку та узагальнення нормативно-правових основ для розробки та реалізації проектів державно-приватного партнерства в сфері охорони здоров'я України [6].

Варіантом найбільш оптимальної моделі державно-приватного партнерства у вітчизняній охороні здоров'я є реалізація державних інвестицій в інфраструктуру новостворених лікарень та поліклінік, з подальшою передачею їх на конкурсній основі в управління або користування приватним медичним організаціям, гарантії державного замовлення. Управління цими лікувально-профілактичними установами має бути не лише під державним, а й під громадським контролем з боку професійних медичних асоціацій, які захищають інтереси лікарів, що працюють у відповідній системі.

Запропонована модель сприяє запобіганню політизації інвестицій, оскільки основна мета державно-приватного партнерства перебуває у зоні соціальної відповідальності держави за здоров'я своїх громадян, а не у зоні інтересу до прибутку приватних інвесторів. Тим самим виключаються багато корупційних механізмів.

Ключовим механізмом державно-приватного партнерства у охороні здоров'я є активізація інвестиційного процесу, який потребують серйозної підтримки та моніторингу з боку державної влади, за допомогою:

1. Стимулювання інвестицій для підтримки інфраструктури охорони здоров'я, надання гарантій приватним інвесторам, які бажають брати участь в інвестиційних проектах у сфері охорони здоров'я.

2. Збільшення частки іноземних інвестицій та активізації переговорного процесу з потенційними іноземними інвесторами.

3. Формування та реалізації державної програми створення державно-приватного інвестиційного фонду.

Існує ряд факторів, що стримують розвиток державно-приватного партнерства: адміністративні бар'єри для участі приватних організацій у виконанні державного замовлення. Існуюча нормативно-правова база недостатня у розвиток державно-приватного партнерства. Немає механізмів оптимальної взаємодії між учасниками партнерства, відсутнє податкове стимулювання та законодавчо встановлені гарантії інвесторам.

У класичному розумінні державно-приватне партнерство полягає у залученні приватних інвестицій у державний сектор охорони здоров'я, в економії бюджетних коштів, необхідних для ремонту та утримання будівель медичних закладів, що забезпечується шляхом реалізації інвестиційних проектів.

Необхідно активніше використовувати можливості бізнесу в галузі цільової підготовки кадрів, у проведенні стажувань у провідних світових клініках, у створенні навчальних центрів із залученням зарубіжних спеціалістів для викладання.

Державно-приватне партнерство доцільно розвивати у сфері інформаційних технологій забезпечення лікувально-діагностичного процесу та розвитку надання телемедичних послуг.

Дуже важливою і поки важко вирішуваною проблемою є створення підприємств, що забезпечують збирання, переробку та утилізацію медичних відходів. Подібний досвід є поки лише у окремих регіонах. Створення приватних підприємств зі збору та переробки медичних відходів може бути важливим та перспективним напрямом розвитку державно-приватного партнерства в охороні здоров'я.

Від бізнес-спільноти надходять пропозиції про проведення пілотних проектів з державно-приватного партнерства щодо передачі в концесію державних клінік, створення лікарняних кас, з передачі цільових програм у галузі охорони здоров'я в управління приватним керуючим компаніям. Подібні пропозиції потребують детального аналізу.

У Німеччині частка приватних лікувально-профілактичних установ за останні 10 років збільшилась у п'ять разів і становить понад 20%. Внаслідок цього на тлі зниження державних витрат рівень системи охорони здоров'я залишається високим [1; 3].

Однією з проблем, що гальмують розвиток державно-приватного партнерства, є низьке фінансування охорони здоров'я. Витрати на надання медичної допомоги в Україні в рази менше, ніж у країнах Євросоюзу. Надалі прогнозується зростання витрат на охорону здоров'я: ця тенден-

ція характерна для всього світу, оскільки з'являються нові медичні технології, ліки, інноваційні технології лікування, активно розвиваються методи та технології телемедицини. Державно-приватне партнерство дозволяє збільшити ефективність вкладення коштів, використання ресурсів та управління. Серед інших проблем охорони здоров'я виокремлюють: відсутність цілісної політики реформування галузі; низька якість управління; низький рівень технологічної оснащеності; тіньова медицина; відсутність системи обов'язкового медичного страхування. Поряд із вищезазначеними проблемами існують серйозні адміністративні бар'єри для участі приватного сектору охорони здоров'я у виконанні державного замовлення. В результаті зростає невдоволення суспільства: більше половини населення нашої країни не задоволені якістю медичного обслуговування.

Для поліпшення ситуації необхідно вжити ряд заходів щодо стимулювання розвитку державно-приватного партнерства у систему охорони здоров'я. Особливо хочеться виділити наступні: розвиток обов'язкового медичного страхування, зміна оподаткування прибутку медичних організацій та бізнесу, що вкладає гроші у розвиток охорони здоров'я.

Дуже важливо запровадити можливість зарахування коштів обов'язкового медичного страхування при покупці додаткових полісів медичного страхування для фізичних осіб та підприємств.

Необхідно ухвалити Стратегію розвитку державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я України, а також внести необхідні зміни до законодавства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У статті систематизовані наукові підходи до виокремлення проблем реалізації державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я. Зазначено, що до основних проблем слід віднести: застарілу нормативно-правову базу щодо врегулювання питання державно-приватного партнерства; відсутність системної державної політики щодо підтримки та розвитку державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я; недостатня мотивація інвесторів для участі у державно-приватному партнерстві; нестача кваліфікованих кадрів. Для грамотного структурування та супроводу проєктів у форматі державно-приватного партнерства потрібні висококваліфіковані фахівці в галузі юриспруденції, економіки, будівництва, організації охорони здоров'я, публічного управління у сфері охорони здоров'я, які мають досвід міжвідомчої взаємодії та роботи з бізнес-структурами; відсутність спеціально створених відділів в органах державної влади та місцевого самоврядування, які б залучали бізнес до сфери охорони здоров'я, формували та реалізовували співпрацю між державними підприємствами (медичними закладами) та бізнесом; потребує розробка критеріїв оцінювання ефективності та результативності проєктів, а також моніторингу на всіх стадіях підготовки та реалізації проєкту; формування органу державної влади, що ретельно вивчатимуть різноманітні аспекти впровадження бізнес-партнерства в сфері надання медичних послуг; потребують системні та ґрунтовні дослідження сфери застосування державно-приватного партнерства у системі охорони здоров'я; розвиток тіньової медицини; відсутність системи обов'язкового медичного страхування.

Таким чином, описані проблеми, що виникають при структуруванні та супроводі реалізації проєктів державно-приватного партнерства, є, на нашу думку, не приватними питаннями, що стосуються конкретних проєктів, а

характерними системними проблемами, корекція яких дозволить надати позитивної динаміки реалізації проєктів державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я.

Література:

1. Грицько О. М., Пеканець С. Р. Моделі та тенденції розвитку державно-приватного партнерства в охороні здоров'я. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. Том 33 (72). № 3. С. 46—53.
2. Шевчук Р. Особливості реалізації механізмів державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я України. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2023. № 4 (64). С. 109—114.
3. Клименко С. Є., Лашкул З. В., Мотовиця Н. Я., Ярова Л. Д. Сучасний стан реалізації договорів державно-приватного партнерства та державних інвестиційних проєктів у сфері охорони здоров'я. Економіка та держава. 2022. № 2. С. 68—74.
4. Іщенко Г. О., Юристовська Н. Я. Перспективи розвитку державно-приватного партнерства в умовах реформи охорони здоров'я. Науковий вісник. "ДЕМОКРАТИЧНЕ ВРЯДУВАННЯ". 2020. Вип. 2(26). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26390/228506-articletext-520923-1-10-20210408.pdf>
5. Борщ В. І. Державно-приватне партнерство як запорука інноваційного розвитку національної галузі охорони здоров'я. "Вісник ЖДТУ": Економіка, управління та адміністрування. 2019. № 2 (88). С. 156—161.
6. Гойда Н.Г., Курділь Н.В., Вороненко В.В. Нормативно-правове забезпечення державно-приватного партнерства в охороні здоров'я України. Запорожский медицинский журнал. 2013. № 5 (80). С. 104—108.

References:

1. Hrytsko, O. M. & Pekanets, S. R. (2022), "Models and trends in the development of public-private partnership in health care", Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Publichne upravlinnia ta administruvannia, Tom 33 (72), vol. 3, pp. 46—53.
2. Shevchuk, R. (2023), "Peculiarities of implementation of public-private partnership mechanisms in the sphere of health care of Ukraine", Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia, vol. 4 (64), pp. 109—114.
3. Klymenko, S. Ye. & Lashkul, Z. V. & Motovytia, N. Ya. & Yarova, L. D. (2022), "The current state of implementation of public-private partnership agreements and public investment projects in the field of health care", Ekonomika ta derzhava, vol. 2, pp. 68—74.
4. Ishchenko, H. O. & Yurystovska, N. Ya. (2020), "Prospects for the development of public-private partnership in the conditions of health care reform", Naukovyi visnyk. "DEMOKRATYCHNE VRIADUVANNIA", vol. 2(26), available at: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26390/228506-articletext-520923-1-10-20210408.pdf> (Accessed 30 Sept. 2023).
5. Borshch, V. I. (2019). "Public-private partnership as a guarantee of innovative development of the national healthcare industry", "Visnyk ZhDTU": Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia, vol. 2(88), pp. 156—161.
6. Hoida, N.H. & Kurdil, N.V. & Voronenko, V.V. (2013), "Regulatory and legal provision of public-private partnership in health care of Ukraine" Zaporozhskiy medytynskiy zhurnal, vol. 5 (80), pp. 104—108.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2023 р.